

Çeviri: Ersin Balcı

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Her ne kadar ümmetlerin çeşitliliğinden dolayı dinler ve mezhepler birbirinden farklı ise de; hikmetleri, dosdoğru yolun ahadiyeti ile ilk makamdan (*yani, ahadiyet mertebesinden*) kelimelerin (*yani, herbiri Rahman'ın Nefesi ile yaratılan birer kelime olan bütün mevcudatın*) kalpleri üzerine indiren Allah'a hamdolsun. Ve Allah'ın rahmeti ve selamı, ihsan ve cömertlik hazinelerinden sözün en doğrusu ile himmetlere yardım eden Hz. Muhammed'e (sav) ve onun ailesi üzerine olsun.

Bundan sonrasına gelince, 627 yılında Muharrem ayının sonlarına doğru Şam kentindeyken, rüyamda [mübeşşire] Resulallah'ı (sav) gördüm. Elinde bir kitap vardı ve bana şöyle buyurdu: "Bu kitap, *Fusus el-Hikem*'dir. Bunu alıp insanlara götür ki ondan faydalansınlar." Ben şöyle dedim: "İşitip itaat edilecek olan, Allah ve Resulü ve aramızdaki emir sahipleridir — ve biz de emrolunduk." Dolayısıyla, bu kitabın herhangi bir fazlalık veya eksiklik olmaksızın, Resulallah'ın (sav) bana getirdiği sınırlar içerisinde ortaya konması için isteneni yerine getirdim ve niyetimi arılaştırdım ve kendimi (*nefsanî*) yönelim ve istemlerden yalıtım. Ve Allahu Teala'dan bu kitabı ortaya koyarken ve bütün hallerimde beni şeytanın söz geçiremediği kullarından kılmasını; parmaklarımın yazdığı ve dilimin söylediği ve kalbimin içine aldığı bütün herşeyde ilahi korumayla, beni, kalbimin tabiat alemine dönük yüzünde [ru-i nefsi] ahadiyet mertebesinden gelen ilhamlara [ilka-i Subbuhî] ve ruhun üflenişine özgülemesini; bu şekilde, kendi hükümlerimi dayatıcı değil yalnızca tercüman olmayı; öyle ki, kalb sahibi olan ehlullahtan bu kitabı anlayan kişinin, onun aldatıcı nefsin garazlarından münezzehtir bulunan takdîs (*yani, ahadiyet*) makamından indiğini mütehakkık olmasını istedim ve bunun için duacı oldum.

Ve Hak Teala'nın duamı işittiğinde, seslenişimi kabul etmesini umarım. İmdi ben, ancak bana verilen şeyi verdim. Ve ben bu kitap içerisinde, ancak benim üzerime inen ilmi indirdim. Ve ben nebi değilim, resul de değilim; yalnızca ahireti için çalışan bir vârisim.

İmdi Allah'tan dinleyin ve Allah'a dönün
Getirdiğim şeyi işittiğinizde, onu koruyun

Sonra, anlayış ile sözün mücmelini tafsil edin ve cem edin
Sonra, onu, isteyenlere verin, alıkoymayın
İşte bu, sizi içine alan bir rahmettir; siz de onu genişletin.

Allah'tan, teyit olunan ve teyit eden, temiz Muhammedî şeriat ile kayıtlanan ve onunla kayıtlayan kimselerden olmayı ve bizi onun ümmetinden kıldığı gibi, onunla birlikte haşretmesini ümit ederim.

ÂDEM KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İLAHİYYE

Hak Sübhanehu ve Teala, sonsuz sayıdaki Güzel İsimleri'nden dolayıdır ki, bu İsimleri'nin aynlarını görmeyi diledi, veya dilersen şöyle de diyebilirsin: (Varlığının küllî oluşundan dolayı) varlıkla niteleniyor olmaklığıyla, Emr'i (yani, vahidiyet mertebesinde, bütün İlahi İsimlerin aynlarının tecellisini) kendine içkin kılan toplayıcı-varoluşta [kevn-i cami] (yani, İnsan-ı Kâmil'de, İnsan-ı Kâmil'in hakikatinde) Kendi ayn'ını görmeyi ve bu toplayıcı-varoluş'la Kendi sırrını Kendine zahir kılmayı diledi. Çünkü bir şeyin kendini kendinde görmesiyle, kendini kendine ayna olabilecek bir başka şeyde görmesi aynı değildir: Kendini aynada görmek, bakılan yerden yansıyan bir suretin zahir olmasıyla olur. Bu (yansıyan) suretin kendisine zahir olması için, bu yerin (yani, aynanın) olması ve kendisinin bu yere tecelli etmesi gerekir.

Hak bütün bir alemini –yaradılışı kusursuz olmakla birlikte– ruhtan yoksun bir ceset olarak yarattı. Dolayısı ile alem, cilâsız bir ayna gibiydi. Ama, İlahi hükmünün şanı gereği, O hiçbir zaman, üflenen İlahi Nefes olan İlahi Ruh'u kabul etmeyecek bir mahal hazırlamamıştır [tesviye]. Ve Ruh'un kabulü, bu ruhtan yoksun alem suretindeki, daimi tecellinin bitimsiz feyzini kabul etme istidadının açığa çıkmasından başka bir şey değildir. Böylece, (bu bitimsiz feyzi) kabul-edici [kabil] olan dışında bir şey kalmaz — ki, bu kabul-edici'nin (yani, ayn-ı sabitenin) ortaya çıkışı da Feyz-i Akdes'tendir (yani, ayan-ı sabite, Zat'ın tecellisi yoluyla –Zat'ın Kendine ilişkin ilminin suretleri olarak– ortaya çıktığı için Hak'tan başkası değildir). Ve başlangıçta ve sonda, her şey O'ndan olduğu gibi, yine her şey O'na döner. İmdi Emr, alem aynasının cilâlanmasını gerekli kılınca, Âdem bu alem aynasının cilâsı ve bu suretin ruhu oldu.

Öte yandan melekler de, bu suretteki, yani ehlullah'ın ıstılahında “Büyük İnsan” adı verilen alemin suretindeki bazı yetileri [kuvve] oluşturdu. İnsan oluşumu [neş'et-i insaniyye] için hissî ve ruhanî yetiler ne ise, alem sureti için de melekler odur. Bu yetilerin herbiri kendi nefsiyle örtülüdür ve böyle olunca da (İlahi Cem'iyet'in yalnızca kendilerine özgü olduğunu sandıklarından) kendilerinden üstün hiçbir şeyi göremezler (yani, kendi nefslerinde gördükleri kemal, başkalarında bulunan kemali görmelerine engel olur). Çünkü, kendilerince onlar Allah'ın indinde olan bütün

yüksek mertebeler ve yüce menziller için gereken yeterliliğe sahip oldukları zannı içerisindedirler — çünkü onların indinde; hem İlâhi Taraf’a [cenab-ı ilâhi], hem Hakikatlar Hakikatı [hakikatü’l hakaik] tarafına ve hem de bu sıfatları (yani halkiyyet ve hakkıyyet sıfatlarını) yüklenmiş olan oluşumda, alemin ulvi ve süfli bütün kabul-edebilirliklerini [kabiliyet] içeren Külli Tabiatın gerektirdiği şeye ilişkin olarak İlâhi Cemiyet sözkonusudur. Ama (Külli Tabiat’a ilişkin) bu ilme akılyürütme yoluyla ulaşılamaz, çünkü bu türden ilim ancak ilâhi keşf yoluyla gelir; ve ancak ilâhi keşf yoluyla ki, ruhlarını (yani, İlâhi İsimlerin kendilerindeki etkilerini) kabul-edici olan alem suretlerinin aslının ne olduğu (yani, Külli Tabiat olduğu) bilinebilir.

Yukarıda sözü edilene, “İnsan” ve “Halife” adı verildi. İnsan adı verilmesi, oluşumunun [neş’et] genel olmasından ve bütün hakikatları kendinde içkin kılmasından dolayıdır. Ve İnsan Hak için, gözdeki görmeyi mümkün kılan gözbebeği gibidir. Böylece ona (“gözbebeği” anlamına gelen) “İnsan” adı verilmiştir. Çünkü Hak, mahlukatına İnsan’dan doğru bakar ve mahlukatına yönelik rahmetini onunla ihsan eder. O ezeli olan sonradan olma insandır [insan-ı hâdis]; ve ebedî olan daimi-oluşumdur [neş’et-i dâimü’l ebedî]; ve ayrımsızlayıcı olan ayrımlayıcı-kelime’dir [kelime-i fasl-ı camî].

Alem insanın varlığıyla tamamlandı. Ve onun aleme nisbeti, mührün, üzerinde bulunduğu yüzük kaşına nisbeti gibidir — sultanın hazineleri üzerine nakşettiği mühür, yüzük kaşının üzerindedir. Ve insana “halife” denmesi bu nedendir: Nasıl ki sultan hazinelerini mührüyle muhafaza ediyorsa, Allah da mahlukatını halifesiyle muhafaza eder. Üzerinde sultanın mührü oldukça hiç kimse, sultanın izni olmadan bu hazineleri açmaya cüret edemez. Böylece insanı, alemin muhafazasında Kendisine halife kıldı ve alem, içerisinde İnsan-ı Kâmil bulunduğu sürece muhafaza olunacaktır. Görmez misin ki, dünya hazinelerinin mührü olan İnsan-ı Kâmil’in bu dünyadan ayrılmasıyla bu dünyanın üzerindeki mühür parçalanacak olsa, Hakk’ın onda saklayacağı hiçbir şey kalmaz ve içinde olan ne varsa boşalır, herbir parçası (kendi asılları olan) diğer parçalara katışır. Ve her şeyin ahirete intikal etmesiyle, İnsan-ı Kâmil, ahiret hazinelerinin üzerine ebedî (mühür) olarak mühürlenir.

İlâhi sureti oluşturan İsimler’in bütünü insanın ortaya çıkışıyla zahir oldu ve böylece insan bu mevcudiyetiyle bütün bir mevcudatı kapsama ve kendinde toplama [cem] ayrıcalığını elde etti. Ve bundandır ki, Allahu Teala’nın meleklerle gösterdiği delili oldu. O halde sakın! Çünkü Allah seni, bir başkasından örnek vererek uyarmaktadır ve suçlanan kişinin ne ile suçlandığını dikkatlice düşün! Çünkü Melekler bu halifenin ortaya çıkışının ne anlama geldiğini anlayamadıkları gibi, Hazret-i Hakk’a zatî ibadet için neyin (yani, bütün İlâhi İsimlerle ibadetin) gerekli olduğunu da anlayamadılar. Çünkü hiç kimse Hakk’a ilişkin olarak, kendi zatının verdiğiinden başkaca hiçbir şey bilmez. Melekler Âdem’in toplayıcılığına [cem’iyet] sahip olmadıkları için, Hakk’ı hangi İlâhi İsimler’le tesbih ve takdis ediyorlarsa, ancak bu

kendilerine mahsus İlahi İsimleri anlayabildiler. Melekler, Allahu Teala'nın, kendilerine bilgisi ulaşmamış başka İlahi İsimleri de olduğunu bilmediklerinden, bu İlahi İsimlerle Allah'ı tesbih ve takdis edemediler. Böylece, sözünü ettiğimiz şey (yani, anlayış yokluğu) onlara egemen oldu ve bu halin (yani, bilgisizliğin) hükmü altına girdiler. Oluşumları itibarıyla, "Yeryüzünde bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?" [Bakara Suresi, 2/30] dediler. Ama bu, (Âdem'i) kötülemekten başka nedir? Ve kötüledikleri şey, bizatihi bu kötülemeleriyle onların kendisinde ortaya çıktı. Bu şekilde, Âdem'in yapacağını söyledikleri bozgunculuğu, Hakk'a karşı kendileri yapmış oldular. Eğer, oluşumları bunu gerektirmeseydi, Âdem hakkında söylemiş olduklarını söylemezlerdi — ama bu yaptıklarının bilincinde değildiler. Eğer kendilerini bilselerdi, (kendi sınırlılıklarını) bilirlerdi ve eğer bilselerdi bundan sakınırlardı. Âdem'i çekiştirmekle de kalmadılar. Takdis ve tesbih ettikleri şeyle davalarında ileri gittiler. Halbuki Âdem indinde, meleklerde bulunmayan İlahi İsimler vardır. Ve onlar, Rablerini bu isimlerle ne tesbih ne de takdis etmediler.

Allahu Teala, kendimizi sakındıralım ve O'na yönelik edebi öğrenelim ve kendimizde hakikatini gerçekleştirdiğimiz ve kendimizde barındırdığımız şey üzerinde, kayıtlı oluşumuza bakmaksızın, dava gütmeyelim diye bize bunları bildirmektedir. Biz nasıl olur da mutlaklık davası güdebiliriz? Haliyle hallenmediğimiz ve kendisi hakkında bilgi sahibi olmadığımız bir şey hakkında kendimizi gülünç duruma düşürmeksizin nasıl genellemeler yapabiliriz? İşte bu ilahi bilgilendirme, Hakk'ın, edeb sahibi kullarını, iman sahibi kullarını ve halifelerini edeblendirme yoludur.

Ondan sonra, hikmete dönerek şöyle deriz: Bil ki, küllî şeyler [umur-u küllîye] –her ne kadar (duyumsal birer) ayn olarak var olmasalar da– hiç kuşku yok ki, zihinde akılla-kavranabilir ve bilinirdirler. Batın olmaları, onları (duyumsanabilir olan) aynî varlıktan [vücut-i aynî] ayrı kılmaz, tersine, kendilerine aynî varlık olan herşeye hükmeder ve etkide bulunurlar. Gerçekte küllî şeyler (duyumsanabilir olan) aynî varlıklardan ayrı değil, onların ta kendisidirler. Ve küllî şeyler, kendi içlerinde hiçbir zaman akılla-kavranabilir olmaktan çıkmazlar. Böylece, akılla-kavranabilir olmaları itibarıyla batın ve (duyumsanabilir) mevcut aynlar [ayan-ı mevcudat] olmaları itibarıyla zahirdirler. Aynî varlıkların herbiri –akıldan sökülüp atılamayan ve akılla-kavranabilir olmaktan çıkarlarsa (duyumsanabilir olan) ayn'daki varlıklarından söz edilemeyecek olan– küllî şeylere dayanır. Geçici olan veya geçici-olmayan her aynî varlık için bu durum geçerlidir: aynî varlığın küllî şeye nisbeti, her iki durumda da bir ve aynıdır. Ne var ki, küllî şey tarafından aynî varlıklara verilmiş olan dolayısıyladır ki, bir hükmün gerisingeri küllî şeye dönmesi sözkonusudur; tıpkı ilmin ilim sahibine, hayatın da hayat sahibine nisbetinde olduğu gibi. Şöyle ki:

Hayat akılla-kavranabilir olan bir hakikattir, ilim de öyle. Ve her ikisi de bir diğerinden ayrıdır. İmdi, Hak Teala'ya ilişkin olarak, O'nda hayat ve ilim olduğunu söyleriz ve "O, Hayat ve İlim Sahibi'dir" deriz. Ve meleklerde de hayat ve

ilim olduğunu söyleriz ve onun için de “o, hayat ve ilim sahibidir” deriz. Aynı şekilde, insanda da hayat ve ilim olduğunu söyleriz ve onun için de yine “o, hayat ve ilim sahibidir” deriz. Herbirinde, ilmin hakikatı tektir (yani, ilim tek bir hakikata işaret eder), ve aynı şekilde hayatın hakikatı da tektir. Ve onların “ilim sahibi” ve “hayat sahibi” olmaklığı nisbeti de tektir. Ama, Hakk’ın ilmi sözkonusu olduğunda, bu ilmin “kadîm” olduğunu ve insanın ilmi sözkonusu olduğunda bu ilmin “hâdis” olduğunu söyleriz. O halde, bu (kadîm ve hâdis biçimindeki) vasıflandırmayla akılla-kavranabilir hakikatin nasıl görecelik kazandığına ve akılla-kavranabilir şeylerle (duyumsanabilir) aynî varlıklar arasındaki bu bağıntıya bak. İmdi ilim, kendisinde ilim olan kimseye hükmeder ve ona “alim” denir. Ve bu ilimle vasıflanan kimse de, ilmi hâdis ise ilmin hâdis olmaklığına ve ilmi kadîm ise ilmin kadîm olmaklığına hükmeder. Böylece (ilim ve alimin) her ikisi de (yani, akledilebilir tümel ile duyumsanabilir tikel ayn) hem hükmeden hem de hükmolunandır.

Şurası muhakkak ki, akılla-kavranabilir olan küllî şeyler, ayn olarak yok [madum] ve hüküm olarak vardılar [mevcud]. Nitekim, (küllî şeyler) aynî varlığa nisbet olunduklarında hükmolunandırlar. Hükmolunmayı kabul ederler, ama ayrımlanmayı veya bölünmeyi kabul etmezler, çünkü böyle bir şey onlar için mümkün değildir. Çünkü küllî şeyler, niteledikleri her bir mevcud aynda zatî olarak zahirdirler. Tıpkı her bir insandaki “insanlık”ın, insanların sayısınca bölünmeye uğramaksızın veya çoğalmaksızın, akılla-kavranabilir olarak kalması gibi. Ve aynî varlığı olanla, aynî varlığı olmayan (küllî şey) arasında bağıntı kurulursa, bu varolmayan bir nisbettir [nisbet-i madumiyye]. Bir aynî varlıkla bir diğeri arasındaki bağıntı anlaşılmaya daha yatkındır. Çünkü, ne de olsa, bunların arasında bir birleyici [cami] vardır ki, o da aynî varlık olmaklıklarıdır. Ama, aynî varlığı olanla, aynî varlığı olmayan arasındaki bağıntıda birleyici yoktur ve bağıntı birleyicinin yokluğuyla kurulmuştur. Ve birleyicinin varlığı ile bağıntı daha sağlam ve daha yerindedir.

Ve hiç kuşkusuz, hâdis olanın hâdis olmaklığı, ve kendisini ortaya çıkaran ortaya çıkarıcıya varlık yönünden gereksinimi [iftikâr] olması, kendisinin mümkün olmaklığından dolayıdır. İmdi onun varlığı kendinden değil, başkasındandır. Böyle olduğu için de, gereksinim bağıntısıyla bağıntılanmıştır. Ve Kendisine dayanılıyor olunan; kendi Zat’ından varlığı zorunlu olan, Kendisiyle gani olup, başkasına gereksinimi olmayandır; bu zorunlu olarak böyledir. Böylece, hâdis olan, Kendi Zat’ıyla varlık verene bağıntılanmış oldu. Ve zorunlu varlığın [vacibü’l-vücut], Zat’ıyla onu gerektirmesinden dolayı da, zorunlu oldu. Ve zatıyla, Kendisinden zahir olduğu Zat’a dayanması da, kendisine bütün İsim ve Sıfatlardan nisbet olunan ne varsa –zatî zorunluluk dışında– O’nun suretinde olmasını gerektirdi. Çünkü, hâdis olan hakkında bu (yani, zatî itibarıyla zorunlu olmaklık) sözkonusu değildir ve zorunlu varlık haline gelmiş olsa bile, zorunlu olması, kendisiyle değil, kendisinden başkası yoluyadır.

Ondan sonra, bil ki, iş bizim dediğimiz gibi, yani, O'nun Kendi suretini hâdis olanda zahir kılması şeklinde olunca, Hak Teala, O'na ilişkin ilmi edinebilmemiz için bizi hâdis olan üzerine düşünmeye sevketti ve ayetlerini onda gösterdiğini söyledi. Böylece, O'nun yol gösterdiği şekilde, biz O'nu –Zat'ına özgü olan zorunlu olmaklığı dışında– ancak kendi sahip olduğumuz vasıflar ölçüsünde vasıflandırırız. Ve O'nu kendimizden ve kendimizle bildiğimiz için kendimize nisbet ettiğimiz herşeyi O'na nisbet ettik ve bundandır ki, İlahi haberler bize tercümanların (yani, nebilerin) dili üzere ulaştı ve O, Nefsini bize bizimle vasıflandırdı. Böylece, O'nu müşahede ettiğimizde, kendimizi müşahede ederiz. Ve bizi müşahede ettiğinde, O Kendini müşahede eder.

Her ne kadar bizi ayırmsız kılan [cem] tek bir hakikat [hakikat-ı vahid] üzere olsak da, hiç kuşkusuz, kişi ve tür olarak çok sayıdaızdır. İmdi, biz kesinlikle biliriz ki, kişileri bir diğerinden ayıran bir ayırıcı vardır. Eğer bu olmasaydı, bir'de [vahid] çokluk olmazdı. Böylece, O, bütün vecihleriyle birlikte Kendini vasıflandırdığı vasıflarla bizi vasıflandırmış olsa da, bir ayırıcı olması kaçınılmazdır. Ve bu ayırıcı, mümkün varlığımız için O'na duyduğumuz gereksinimden dolayı, varlığımızın ona dayanması ve O'nun, bizim Kendisine duyduğumuza benzer bir gereksinimden Gani olmasıdır. Bundandır ki O'nun için, yokluktan [adem] varlığın açılması anlamında evveliyetin sözkonusu olmadığı önceden olmaklık ve öncesizlik sözkonusudur. Böylece O, Evvel olmakla birlikte, Kendisine hiçbir varoluşsal evveliyet nisbet olunmaz. Bundandır ki O'na Ahir denir. İmdi O'nun evveliyeti, kayıtlı varlığın evveliyeti olsaydı, bitimi olmayan mümkün şeylerin ahiri olmadığından, O'nun kayıtlı olanın Ahir'i olduğu söylenemezdi. O'nun Ahir olması, bütün herşeyin bize nisbet olunduktan sonra O'na dönmesinden dolayıdır. Böyle olunca o, Evvel olmaklığının kendisinde Ahir ve Ahir olmaklığının kendisinde de Evvel'dir.

Yine bil ki, gerçekte Hak Teala Kendini hem Zahir hem de Batın olarak vasıflandırdı: Ve, gaybımız ile batını idrak edebilmemiz için gayb alemi ve şehadetimizle zahiri idrak edebilmemiz için de şehadet alemi var etti. Ve Kendisini, aynı zamanda da, rıza ve gazabla vasıflandırdı: Ve O'nun gazabından korkalım ve O'nun rızasını umalım diye de alemi, korku ve ümit sahibi olarak var etti. Ve yine Kendisini “Cemîl” ve “Celal Sahibi” olarak vasıflandırdı. Ve bizleri de (celal tecellilerinin müşahede edilmesi olan) heybet ve (cemal tecellilerinin müşahede edilmesi olan) üns üzere var etti — ve O'na nisbet olunan ve O'nunla adlandırılan her şey için bu böyledir. İmdi Hak Teala, alemin hakikatlerini ve bireylerini cami olan İnsan-ı Kâmil'in yaratılışına yöneldiği bu iki sıfat (yani, “Celal” ve “Cemal” sıfatları) için “İki El” ibaresini kullandı. Böyle olunca, alem şehadettir ve (bir cesetten ibaret olan alemin ruhu olmaklığıyla) Halife gayb'dır. Ve bundan dolayıdır ki, Sultan örtünür.

Hak Teala Kendini, (Celal sıfatı olan) tabii cisimlerin oluşturduğu zulmanî perdelerle ve (Cemal sıfatı olan) latif ruhların oluşturduğu nuranî perdelerle vasıflandırdı.

Böyle olunca kesif ve latif olan şeylerden oluşan alem, (kesif, latif olana ve latif de kesif olana perde olduğundan) kendisi için perdenin ta kendisidir. İmdi alem, bu her iki vechinden dolayı, Hakk'ı, Hakk'ın Kendini idrak ettiği vech ile idrak edemez. Ve O'na duyduğu gereksinimle kendini var edenden ayrı olduğunu bilse bile, bu perde [hicab] hiçbir zaman kalkmaz. Çünkü alem, Hakk'ın varlığı olan Zatî varlığın zorunlu oluşunu tadamaz ve O'nu sonsuza dek idrak edemez. Bu demektir ki, Hak Teala; hâdis olanın onda (yani, zatî zorunlulukta) yeri olmamasından dolayı, deneyimleme [zevk] ve şuhud ilmiyle sonsuza dek bilinemez olarak kalır.

İmdi Allahu Teala'nın Âdem'i "İki Eli" arasında cem etmiş olması, onu şereflendirmek içindi. Bundandır ki, Hak Teala İblis'e, "İki Elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?" [Sâd Suresi, 38/75] buyurdu — ki Âdem, Hak Teala'nın İki Eli'ne karşılık gelen iki suretin, yani alemin suretiyle Hakk'ın suretinin cem olmağından başka bir şey değildir. İblis ise ancak alemin bir parçası olduğundan, bu cem'iyet onda ortaya çıkmadı. Ve Âdem, bu vafından dolayı halife oldu. Eğer halife kılındığı şeyde, kendisini halife kılanın suretiyle zahir olmasaydı, kendisine halifelik verilmezdi. Ve eğer, üzerlerine halife kılındığı ve (bundan dolayı) kendisine dayanıyor olan uyrukların bütün talepleri kendinde bulunmasaydı ve onların taleplerini karşılayacak durumda olmasaydı, onlar üzerine halife olmazdı. Böyle olunca kendisine muhtaç olanların tümünü birden kendinde barındırması kaçınılmazdır. Değilse, onların üzerine halife olamaz. Bu takdirde halifelik ancak İnsan-ı Kâmil için geçerlidir. Ve Hak Teala, İnsan-ı Kâmil'in zahirî suretini alemin hakikatlerinden ve suretlerinden ve batınını da Kendi suretinden inşa etti. Ve bunun için İnsan-ı Kâmil'e ilişkin olarak, "Ben onun görmesi ve işitmesi olurum" dedi; "gözü ve kulağı olurum" demedi ve böylece iki sureti birbirinden ayırdı.

Ve böylece o (yani, Halife), alemdeki her varlıkta, bu varlığın hakikatinin talep ettiğindedir. Ama, Halife'den başka (Hakk'ın suretiyle, alemin suretini) cem edici olan yoktur ve o da bu cem'iyete sahip olmağı ile üstün oldu. Eğer Hakk'ın mevcudatta (ilahi) suret yoluyla yayınıcı olmasaydı, alemin varlığı sözkonusu olmaz ve aynı şekilde, küllî olan akılla-kavranabilir hakikatler için olmasaydı, aynı varlıklarda bir hüküm zahir olmazdı. Ve bu hakikat dolayısıyla ki, alemin kendi varlığı için Hakk'a gereksinimi olduğu kesinleşmiş oldu.

Herşey müftekir; müstağni olan yok...

Durum budur, sözün gerçeğı

Anarsam Tek, Müstağni olan diye

Anlarsın kimden söz ettiğimi

Herşey birbirine bağı, kaçacak yer yok

Öyleyse anlayıver sözlerimi...

Artık Âdem'in, kendi zahirî sureti olan bedeninin ortaya çıkışındaki hikmeti (yani, Âdem'in bedeninin alemin hakikatlerinden ve suretlerinden inşa olunmasının, bir halife olarak, alemin muhtaç olduğu her şey ile kaim olması gerekliliğinden dolayı

olduğunu) öğrendiğin gibi; Âdem'in, kendi batınî sureti olan ruhunun ortaya çıkışındaki hikmeti de (yani, Âdem'in batınî suretinin Hakk'ın sureti üzere inşa olunup, O'nun işitmesi ve görmesi olduğunu) öğrenmiş oldun. Ve bildin ki o, hem halk hem de Hak'tır. Ve onun –kendisiyle Halifeliği hak ettiği– herşeyi birleyici [mecmu] olan rütbesini de bildin. Âdem kendisinden bütün bir insan türünün yaratıldığı bir-olan nefs'tir [nefs-i vahid]. Ki Hak Teala şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar, sizi bir tek nefsten yaratıp, ondan eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkekler ve kadınlar çıkararak Rabbinizden sakının!” [Nisa Suresi, 14/1]. O'nun, “Rabbinizden sakının” sözü şu anlama gelir: “Sizden zahir olanı Rabbiniz için korunak [vikaye] kılın, ve sizin için batın olanı da, ki o Rabbinizdir, zahiriniz için korunak kılın.” Ve, gerçekte iş, yergi ve hamddır. Ve (senden zahir olan yerilesi fiillerini Hakk'a izafe etmeyerek) yergiye korunak ol ve hamd ile O'nu kendine korunak kıl ki, ilim ve edeb sahiplerinden olasın.

Sonra, Allahu Teala, Âdem'e ne verdiyse kendisine gösterdi. Ve Âdem'e verdikleri İki Eli arasındaydı. Bir elinde alem ve öbür elinde de Âdem ve herbiri kendi mertebesinde bulunan onun soyundan gelenler vardı. Ve Allahu Teala, ilk büyükbabamıza verdiği şeyi, bana kendi sırrımda gösterdi; ben de bu kitapta, bana getirilen sınırları gözeterek (bu gördüklerimi) yazdım, yoksa (gördüklerim) hakkında bütün bildiklerimi değil. Çünkü bunlar ne bu kitaba, ne de şu an varolan aleme sığar. Bu kitapta, müşahade ettiğim şeyleri, Resulallah'ın –salat ve selam onun üzerine olsun– bana getirdiği sınırlar içerisinde kaleme aldım. Ve kitabımı, ilki bu “Âdem Kelimesindeki İlâhi Hikmet” bölümü olmak üzere, şu bölümlere ayırdım:

Şit Kelimesindeki Nefes Hikmeti, Nuh Kelimesindeki Subbuhiyye Hikmeti, İdris Kelimesindeki Kuddusiyye Hikmeti, İbrahim Kelimesindeki Müheyyemiyye Hikmeti, İshak Kelimesindeki Hakkiyye Hikmeti, İsmail Kelimesindeki Aliyye Hikmeti, Yakub Kelimesindeki Ruhîyye Hikmeti, Yusuf Kelimesindeki Nuriyye Hikmeti, Hud Kelimesindeki Ahadiyet Hikmeti, Salih Kelimesindeki Fütuhiyye Hikmeti, Şuayb Kelimesindeki Kalbiyye Hikmeti, Lut Kelimesindeki Melkiyye Hikmeti, Üzeyir Kelimesindeki Kaderiyye Hikmeti, İsa Kelimesindeki Nebeviyye Hikmeti, Süleyman Kelimesindeki Rahmaniyye Hikmeti, Davud Kelimesindeki Vücutiyye Hikmeti, Yunus Kelimesindeki Nefsiyye Hikmeti, Eyyub Kelimesindeki Gaybiyye Hikmeti, Yahya Kelimesindeki Celaliyye Hikmeti, Zekeriya Kelimesindeki Malikiyye Hikmeti, İlyas Kelimesindeki İnasiyye Hikmeti, Lokman Kelimesindeki İhsaniyye Hikmeti, Harun Kelimesindeki İmamiyye Hikmeti, Musa Kelimesindeki Ulviyye Hikmeti, Halid Kelimesindeki Samedîyye Hikmeti ve Muhammed Kelimesindeki Ferdiyye Hikmeti..

Ve herbir hikmetin bulunduğu bölüm, bu hikmetin nisbet olunduğu Kelime'dir. Dolayısıyla bu kitapta, Ana Kitab'ın [ümmü'l kitab] getirdiği sınırlar içerisinde, kendimi bu bölümlerde yazmış olduklarımla sınırladım. Ve ancak bana gösterilene uydum ve bana çekilen sınırdaki durdum. Eğer daha fazlasını yapacak olsaydım buna

güç yetiremezdim çünkü Hazret bunu yapmaktan alıkoyar. Başarı Allah'ındır ve O'ndan başka Rabb yoktur.

ŞİT KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NEFESİYYE

Bil ki, alemde –kulların aracılığıyla olsun veya olmasın– zahir olan hediyeler ve bağışlar iki kısma ayrılır: İlki Zat'tan gelen bağışlar [ataya-yı zatî], diğeri ise İsimler'den gelen bağışlardır [ataya-yı esmaî] ve bunlar zevk ehli indinde birbirinden farklıdır. Bu bağışlar, özgülenmiş veya özgülenmemiş bir dileyiş üzerine verildiği gibi, herhangi bir dileyiş olmaksızın verilen bağışlar da vardır – ve gerek Zat'tan gelen [zatî] bağışlar ve gerekse İsimler'den gelen [esmaî] bağışlar için olsun, bu böyledir. Özgülenmiş bir şey isteyen kişi, hatırına başka bir şey getirmeksizin şöyle der: “Ya Rabb bana şunu ver!” Özgülenmemiş bir şey isteyen kişi ise, yine hatırına başka bir şey getirmeksizin şöyle der: “Ya Rabb, varlığımın lâtif ve kesif herbir parçasına benim için hayırlı olduğunu bildiğin şeyi ver!”

Ve dileyişte bulunanlar iki sınıftır: Bir sınıfı, insanın doğasında bulunan acelecilikle bir şey dilemeye davranır. Bu, insanın aceleci bir yaratılıştadır. Ve diğeri sınıfı da, Allah'ın indinde, halihazırda İlahi İlim'de bulunan ve istenmedikçe elde edilemeyecek olan pek çok şey olduğu yolundaki bilgileriyle bir şey dilemeye davranarak şöyle derler: “Umulur ki, Hak'tan dileyişte bulunduğumuz şey bu türdendir.” Böylelikle, bu kimse, dileğinin gerçekleşme imkanı konusunda ihtiyatlıdır. Allah'ın ilminde olanı ve (kendisinin bu ilimden) neyi kabul etmeye istidadı olduğunu bilmez. Çünkü, içinde bulunulan herbir anda, kişinin kendi istidadını bilmesi, bilgi olarak en zor bilgilerden biridir. (Ama her ne kadar istidadını bilmesede de) eğer istidadı, dilemeye yöneltmeseydi, dilekte bulunmazdı.

Huzur Ehli olanlar da tıpkı onlar gibi bilmezler; bunu (yani, istidatlarını), olsa olsa buldukları an içerisinde bilirler. Huzurda olmalarıyla, Hakk'ın o anda kendilerine ne verdiğini ve verileni almalarının ancak buna istidatları olmalarından dolayı olduğunu bilirler. Ve onlar iki sınıftır: Bir sınıfı kabul ettiklerinden doğru istidatlarını bilirler; ve diğeri de neyi kabul ettiklerini istidatlarından doğru bilirler. Bu da, bu sınıfta istidadın bilinmesinde, olabilecek olanın en eksiksizidir. Ve bu sınıftan kimileri vardır ki, acelecilikten ve dileyişin kabul edilebilir olmasından değil, ancak Allahu Teala'nın, “Bana dua edin, duanızı kabul edeyim” [Mü'min Suresi, 40/60] yolundaki emrine uymak için dileyişte bulunurlar. Ve böylesi bir kimse, katıksız kuldür. Ve bu şekilde dileyişte bulunan kimsede, dilediği şeye ilişkin –bu şey ister özgülenmiş, ister özgülenmemiş olsun– herhangi bir himmet yoktur. Onun himmeti ancak efendisinin buyruklarına uymaya yöneliktir. Eğer hali bir dileyişte bulunmayı gerektirirse, kulluğu diler; ve Allah'a havale etmeyi ve sessizliği

gerektirdiğinde de, Eyyub ve diğerlerinde olduğu gibi sessiz kalır ve Allah'tan, başına getirdiği şeyi gidermesi yolunda bir dileyişte bulunmaz. Başka bir zamanda, (buldukları hal) bu başlarına gelen şeyin giderilmesini gerektirdiğinde, dileyişte bulunurlar ve Allah bunu onların başından giderir.

Dilenen şeyin bir an önce yerine gelmesi veya gecikmesi, Allah'ın takdirine kalmış bir şeydir. Eğer zamanında dileyişte bulunulmuşsa, dilek hemen kabul olunur ve eğer zamanı henüz gelmemişse, ister bu dünyada olsun ister ahirette, dilenen şeyin kabul olunması gecikir; yoksa geciken Allah'ın "lebbeyk" biçimindeki icabeti değildir. Bunu anla.

Ve ikinci kısma (yani, Allah'ın bağışlarının ikinci kısmına) gelince, bunlar dediğimiz gibidir, bu bağışlar herhangi bir dileyişte bulunulmuş olmaksızın –yani dile getirilmiş bir dilekte bulunmaksızın– verilirler. Çünkü, aslına bakılırsa (bir bağışın verilebilmesi için) söz, hal veya istidat yoluyla dilenmiş olması kaçınılmazdır. Nitekim (sözle dileyişte bulunmaksızın verilmiş olan bağış nasıl ki sözle kayıtlanmamış olduğu halde, hal ve istidat ile kayıtlanmışsa, verilen bu bağışa karşılık olarak edilen) hamd, dile getirilmekliğinde kayıtlanmamıştır; ama manada bu hamdın halle kayıtlanmaması imkansızdır. Seni Allah'a hamdetmeye yönelten şey; hamdını, ya Allah'ın fiillerine ilişkin bir İsim [ism-i fiil] ya da ("Subbuh" ve "Kuddüs" gibi bir) Allah'ın aşkınlığına ilişkin bir İsim [ism-i tenzih] yoluyla kayıtlar.

Kul kendi istidadının farkında değildir, ama halinin farkındadır, çünkü (kişi) kendini (bir şeyi dilemeye) neyin yönelttiğini bilir ve bu da (kendi bulunduğu) haldir. İstidat, dilemenin en gizli olanıdır.

Ve, Allah'ın kendileri hakkında öncel bir hükmü olduğuna ilişkin ilimleri, ancak bu, onları (yani, sözle dileyişte bulunmayanları) dileyişte bulunmaktan alıkoyar. Dolayısıyla onlar, Hak'tan gelen şeyin kabulü için mahallerini hazırladılar ve nefslерinden ve garazlarından geçtiler. Ve onlar arasında; Allah'ın, bütün hallerine ilişkin olarak kendileri hakkındaki bilgisinin, mevcudiyetlerinden önce değişmez ayn'larında [ayan-ı sabite] bulunuyor oldukları hal üzre olduğunu ve Hakk'ın onlara, ancak kendi aynlarının O'na verdiği şeyi verdiğini bilenler vardır. Ve onlar Allah'ın ilminin kendilerinde nereden ortaya çıktığını bilirler. Ve Ehlullah arasında bu sınıftan daha üstün ve keşfi daha açık bir sınıf yoktur. Ve gerçekte bunlar kader sırrını kavramışlardır.

Bu (kader sırrını kavramış olan) sınıf da kendi arasında ikiye ayrılır: Bunlardan bir kısmı kader sırrını ayrıntılanımsız [mücmel] olarak bilirken, diğer kısmı da ayrıntılanımlı [tafsil] olarak bilir. Kader sırrını ayrıntılanımlı olarak bilenler, ayrıntılanımsız olarak bilenlerden daha üstün ve daha eksiksizdir. Çünkü kader sırrını ayrıntılanımlı olarak bilen kişi, Allah'ın –ister ilim olarak kendisinin Allah'a verdiği şeyi Allahu Teala'nın kendisine bildirmesiyle olsun, isterse Allahu Teala'nın,

kendi ayn'ını bütün sonsuz hallerinin birbirini izleyişi içerisinde kendisine açılmasıyla [keşf] olsun- kendisine ilişkin olarak ne bildiğini bilir. Bu kişi, daha üstündür. Böylesi bir kimse kendini, Allah onu nasıl biliyorsa, öyle bilir — çünkü ilmin kaynağı birdir. Ne var ki, kul açısından kendine ilişkin ilmi Allah'ın bir lütfundan başka bir şey değildir ve bu lütfu da değişmez ayn'ının halleri cümlesindedir. Böylesi bir keşf sahibi olan kişi, Allah ona kendi değişmez ayn'ının hallerini gösterdiğinde bunun Allah'ın bir lütfu olduğunu bilir. Çünkü, Allah ona, kendisi üzerinden varlık suretinin ortaya çıktığı değişmez ayn'ını gösterdiğinde; bunu, Hakk'ın değişmez aynları yokluk [adem] hallerinde görmesi gibi göremez. Çünkü bunlar (yani, yokluk halindeki değişmez olan aynlar) zatî nisbetlerdir ve zatî nisbetlerin sureti yoktur. Eğer bütün bunlar anlaşılacak olursa, diyebiliriz ki, (ayn-ı sabitenin gerek Hakk'a ve gerek kula aynı ilmi vermesiyle sözkonusu olan) ilimdeki bu denklik, Allah'ın kula yönelik lütfu sonucunda ortaya çıkar (yani, Hak ile kul arasındaki ilimdeki denklik, ancak ayan-ı sabite suretlerinin İlahi İlim'de ortaya çıkmasından sonradır). Bundandır ki Allahu Teala, “..ta ki bilelim” buyurmuştur [Muhammed Suresi, 47/31]. Ve bu, anlamı kesin bir sözdür ve bu meşrebden olmayanların (yani, gerçek tevhidi deneyimlememiş olanların) sandığından son derece farklıdır. Tenzih edicinin amacı, ilimdeki sonradan olmaklığı (ilmi Zat'tan ayırarak) ilme ilişkilendirmektir. Eğer ilmi Zat'a bir eklenti olarak ortaya koymasaydı, bu meselede kendi aklî gücünü en üst düzeyde kullanmış olurdu. Ama Zat'a değil, ilme ilişkilendirdi. Ve böyle yapmamış olmakla, keşf ve şuhud sahibi olan gerçekleyici [muhakkik] ehlullahtan ayrıldı.

Şimdi bağışlara dönelim: Bunlar, ya Zat'tan (yani, zat-ı uluhiye'den) veya İlahi İsimler'dendir. Zat'tan gelen bağış ve hediyeler ancak ilahi tecelli yoluyla gelir ve Zatî tecelli, ancak kendisine tecelli olunanın istidadı suretinde olur, bunun dışında Zatî tecellinin olması sözkonusu değildir. Kendisine tecelli olunan kişi, Hakk'ın aynasında kendi suretinden başkasını görmez; ve Hakk'ı görmez. Ve kendi suretini ancak Hakk'ın aynasında gördüğünü bilse bile, tıpkı zahirdeki ayna için sözkonusu olduğu gibi, O'nu görmesi mümkün değildir. Aynaya baktığında, ve onda suretleri gördüğünde, kendi suretini ve başka suretleri onun vasıtasıyla gördüğünü bilsen bile, aynanın kendisini göremezsin. İmdi, Allahu Teala bu durumu, kendi Zatî tecellisi için bir misal olarak sundu, öyle ki kendisine tecelli olunan O'nu bilsin diye. Ve görüm [rü'yet] ve tecelliye bundan daha yakın olabilecek bir misal yoktur. Aynada kendine baktığında, aynanın kendisini görmeye çalış, hiç kuşkusuz onu hiçbir zaman göremezsin. Bu “aynadaki suret” misalini anlayan bazı kimseler, görülen suretin, görenin gözüyle ayna arasında olduğunu düşündüler. Bu onların ilim olarak varabildikleri şeyin son noktasıdır. Ve iş, bizim söylediğimiz gibidir ve biz bunu Fütühat-ı Mekkiye'de açıklamıştık. Ve sen bunu deneyimlediğinde, yaratılmış olan için daha bir üstü olmayan amacı deneyimlemiş olursun. Böyle olduğundan dolayı, bu derecelerden daha yükseğine ilerlemeye tamah etme ve kendini yorma! Bundan ötesi hiç bir zaman olmuş değildir ve bundan sonrası katıksız yokluktur. İmdi, O, nefisini görebilmen için sana bir aynadır; ve sen de –

hiçbir şekilde O'nun kendisinden başka bir şey olmayan– İsimlerinin hükümlerinin zuhurunu müşahedesinde O'na bir aynasın.

Ve böylece, iş karışık ve içinden çıkılmaz hale gelir. İçimizden bazıları, bu konudaki bilgisizliklerini kabullenerek, “İdrakı idrak etme konusundaki acz, idrakın kendisidir” dediler. Ve aramızda bilenler ve böyle söylemeyenler vardır; ve bu, sözün en iyisidir. Bilgi, bu kimselere acz değil, sessizliği vermiştir. Ve bu, Allah'a ilişkin en yüce bilgidir ve bu bilgi ancak Hatem-i Enbiya ve Hatem-i Evliya için sözkonusudur. Ve bu bilgiyi nebi ve resuller ancak Hatem-i Enbiya'nın kandilinin nurundan görmüşlerdir. Hatta, hiç kuşkusuz, resuller bilgiyi ancak Hatem-i Velayet'in kandilinin ışığından görürler, çünkü şeriat getirme risaleti ve nübüvveti sona ermiştir, öte yandan ise velayet hiçbir zaman sona ermez. Ve resuller (aynı zamanda) evliya olduklarından dolayı, sözkonusu bilgiyi Hatem-i Velayet'in kandilinin ışığından görürler; böyleyken, nasıl olur da onlardan daha alt mertebede olan evliyalar başka bir yerden alabilirler? Her ne kadar Hatem-i Evliya, Hatem-i Enbiya'nın şeriatına bağlı ise de, bu durum onun makamını alçaltmaz ve ona ilişkin inanışımızla da çelişmez. O, bir yanıyla aşağıda, bir yanıyla da üsttedir. Öne sürdüğümüz bu şeyler şeriatımızın zahiri tarafından, Ömer'in Bedir'de ele geçirilen esirler hakkındaki hükmünün üstünlüğünde ve hurma ağaçlarının aşılınması meselesinde gösterildiği gibi, doğrulanır; o halde, kâmil kişinin her şeyde ve her mertebede en önde olması zorunlu değildir. Ricalullah, ancak Allah'ı bilme mertebelerinin yüceliğini dikkate alırlar; dünya hadiselerine gelince, bunlarla kendilerini meşgul etmezler. Bu şekilde, sözünü ettiğimiz şey doğrulanmış oldu.

Nebi'nin (sav) verdiği örneğe gelince, nübüvvet, tuğladan örülmüş ve bir tuğlası eksik olan bir duvar gibidir. Böylelikle Resul (sav), duvarı tamamlayan bu eksik tuğla oldu. Ve Resul (sav), kendi söylediği gibi, bütün bir duvarda sadece tek bir tuğlanın eksik olduğunu gördü. Ama Hatem-i Evliya için, Resul'ün gördüğünü görmesi ve duvarda iki tuğlanın eksik olduğunu görmesi kaçınılmazdır. Tuğlalar altın ve gümüştedir ve Hatem-i Evliya duvarda iki tuğlanın eksik olduğunu ve biri altın ve biri de gümüş olmak üzere iki tuğlayla bu duvarın tamamlandığını görür. Ve kendini bu iki tuğlanın boş yerini tastamam doldurduğu gördüğünden, bu iki eksik tuğla ve duvarı tamamlayan olur. İki tuğla görmesinin sebebi, kendisinin zahirde Hatem-i Enbiya'nın şeriatına bağlı olmasıdır ve gümüş tuğlanın yeri bu bağlılığı simgeler ve (bu bağlılık) Hatem-i Evliya'nın zahiridir. Ne var ki bu zahirî suret itibarıyla bağlı olsa bile, (bu zahirî olanın) sırrını doğrudan doğruya Allah'tan alır. Çünkü işi, ne ise o olarak görür ve bu şekilde görmesi kaçınılmazdır. Ve bu durum (yani, ilahi emri doğrudan doğruya Allah'tan alması) altın tuğlanın yerini simgeler — resule vahiy getiren meleğin aldığı aynı kaynaktan almıştır. Eğer işaret ettiğim şeyi anlarsan, senin için faydalı olacak bir bilgi elde etmiş olursun.

Âdem'den son Nebi'ye (sav) varıncaya dek bütün nebiler, ne almışlarsa, herhangi bir istisna olmaksızın Hatem-i Enbiya'nın kandilinin nurundan almışlardır; yaratılmış

bedeni sonradan gelse bile, hakikatı ile her zaman mevcuttur. Ve o şöyle demiştir: “Âdem suyla balçık arasındayken, ben nebiydim.” Diğer nebilere gelince, onlar ancak gönderildikleri zaman nebi oldular. Aynı şekilde Hatem-i Evliya da, Âdem suyla balçık arasındayken veliydi ve geri kalan evliyalara gelince, ancak İlahi ahlâka ilişkin olan velayet şartlarını yerine getirip bu ahlâk ile vasıflandıklarında, Allahu Teala'nın onları “Veli” ve “Hamid” olarak adlandırmasıyla veli oldular.

Hatem-i Rusül'ün, velayeti yönünden, Hatem-i Velayet'e nisbeti, nebi ve resullerin Hatem-i Velayet'e nisbeti gibidir. Ve gerçekte Hatem-i Rusül hem veli, hem resul, hem de nebidir. Ve Hatem-i Evliya kaynaktan alan ve mertebeleri müşahede eden vâristir. Ve o, şefaath kapısı açıldığında Âdemoğlu'nun efendisi ve nebilerin önde geleni olan Muhammed'in (sav) güzelliklerinden bir güzelliştir. Ve Resul (sav), efendi-olmaklığını (şefaath konusunda) özgülleştirdi ve bunu genellemedi. Ve, sadece bu özgül halde, (Rahman İsmi'ne mazhar olmasından dolayı) İlahi İsimler üzerinde öne geçti. Ve gerçekte, Rahman İsmi, Müntakim İsmi'nin mazharı olan bela ehli için, ancak (başka) şefaathçıların şefaathından sonra şefaath etti. Ve Muhammed (sav) bu özgül makamda efendi olmaklığıyla bütün hepsinin önüne geçti. Mertebe ve makamları anlayan kimseler için, burada söylenen sözleri kabul etmek zor değildir.

İlahi İsimler'den gelen hediyelere gelince: bil ki, Allahu Teala'nın mahlukatına verdikleri, O'ndan bir rahmettir ve bunların hepsi İlahi İsimler'den gelirler. Bunların kimisi saf rahmettir — tıpkı bu dünyada temiz ve lezzetli olan ve Kıyamet Günü'nde ayıpla lekelenmeyecek olan nimetler gibi; ve bunlar Rahman İsmi'nden gelirler. Kimisi de, (acıyla) karışık rahmettir — tıpkı, içildikten sonra insanı rahatlatan acı bir ilacın içilmesinde olduğu gibi. Ve bunlar da ilahi bağışdır. Ve gerçekte, ilahi bağışın, İsimler'in yardımcılarından (yani, “Allah” ve “Rahman” İsimleri dışındaki bütün diğer İlahi İsimlerden) bir yardımcı eliyle olmaktan başka bir yolla verilmesi mümkün değildir.

Allahu Teala kimi zaman kuluna Rahman'ın iki eliyle bağışta bulunur. Böyle olduğunda, bağış, o anda hoş gelmeyen veya istenen şeye uymayan veya buna benzer her türlü karışımdan arınıktır. Ve kimi zamanlar Allahu Teala, bağış, Vasi'nin iki eliyle verir ve böyle olduğunda verilen bağış genel bir nitelik taşır. Veya Hakîm'in iki eliyle verir ve böyle olduğunda O, en uygun düşeni verir. Veya Vahib İsmi'nin iki eliyle vererek nimet verir ve bağış alanın, bu verilen için şükretme veya amelde bulunma yükümlülüğü yoktur. Veya Cebbar İsmi'nin iki eliyle verir ve böyle olduğunda da kulun bulunduğu yere ve hale bakarak verir. Eğer içerisinde bulunduğu hal cezayı gerektiriyorsa, onun bu halini örter veya eğer cezayı gerektirmiyorsa, onu, cezayı gerektirecek halden korur — (ve cezayı gerektirecek halden korunmuş) böylesi bir kimseye “masum,” “inayet olunmuş” ve “korunmuş” ve benzeri isimler verilir. Veren, Kendindeki hazinelerin sahibi olmasından dolayı, Allah'tır. Ve O, bağış özgül İsmi'nin [ism-i has] iki eliyle, bilinen kader [kader-i malum] üzre dağıtır. Adil İsmiyle ve benzeri İsimlerle, her şeye halkını verir.

Allah'ın İsimleri –her ne kadar İsimlerin Anaları veya İsimlerin Hazretleri olan sonlu asıllara dönücü olsalar da– sonsuz sayıdadır. Çünkü bu İsimler kendilerinden ortaya çıkan şeyle (yani, etkileriyle) bilinirler ve kendilerinden ortaya çıkan şeyler sonsuzdur. Ve gerçekte varlıkta, İlahi İsimler olarak işaret edilen bütün bu nisbetleri ve vasıflandırmaları kabul eden bir-olan-hakikatten [hakikat-ı vahid] başkası yoktur. Ne var ki hakikat, bitimsiz bir şekilde (etkileriyle) zahir olan bir İsmi –diğer bir İsim'den ayrışık olabilmesi için– belirli bir hakikati olmasını getirir ve bir İsmi diğerlerinden ayrışık kılan bu hakikat, o İsmi ayn'ı olup, (bütün İsimler için) kendisinde ortaklaşalık sözkonusu olan şeyin (yani, bir-olan-hakikatin) ayn'ı değildir. Ve aynı şekilde, bir-olan-ayn'dan [ayn-ı vahid] olmalarına karşın, herbir (ilahi) bağış kendi özgül niteliğiyle bütün diğerlerinden ayrışır. Bir bağışın diğeriyle aynı olmadığı bilinen bir şeydir ve bunun nedeni İsimler'in birbirinden farklı olmasıdır. Genişliğinden dolayı, İlahi Hazret'te hiçbir tekrar yoktur. Bu, kuşku götürmez bir hakikattir.

Bu, Şit aleyhisselam'ın sahip olduğu ilimdir ve onun ruhu, bu konuda söz söyleyen bütün (kâmil) ruhlara yardım eder. Sadece Hatem-i Evliya'nın ruhu bunun dışındadır, çünkü Hatem-i Evliya'ya gelen yardım diğer ruhlardan değil, doğrudan Allah'tandır ve tersine, bütün ruhlara yardım onun kendisinden gelir. Ve Hatem-i Evliya bunun böyle olduğunu (yani, bütün ruhların maddesi olduğunu ve herhangi bir aracı olmaksızın Allah'tan yardım ettiğini) unsurlardan oluşan bedeninin terki olunması sırasında kendi nefsinden akletmiş değildir. Kendi hakikati ve mertebesi dolayısıyla bütün bunları kesinkes bilir, öte yandan unsursal terki yönünden bunları bilmez. Aynı anda hem bilir, hem bilmez ve zıt niteliklerle nitelenmeyi kabul eder, tıpkı aslın (yani, Huviyet'in) aynı şekilde, Celâl ve Cemâl, Zahir ve Batın, Evvel ve Ahir olarak nitelenmeyi kabul ettiği gibi – ve O (bütün bu zıt nitelikleri kabul etmekte) Kendi varlığının ta kendisidir ve Kendisinden başkası değildir. İmdi, Hatem-i Evliya (zâtının hakikati ve unsursal terki dolayısıyla) bilir ve bilmez, ariftir ve arif değildir, müşahede edicidir ve müşahede edici değildir.

Sahip olduğu bu ilimden dolayıdır ki Şit aleyhisselam'a bu isim verilmiştir ve “Şit” (İbranice'de) “Allah'ın armağanı” anlamına gelir. Dolayısıyla, türleri ve nisbetleri birbirinden farklı olan (ilahi) bağışların anahtarı onun elindedir. Ve gerçekte Allahu Teala onu Âdem'e bir bağış olarak vermiştir ve bağışladığı ilk şey odur ve bu bağış Âdem'in kendisindedir; çünkü oğul, babanın sırrıdır, ondan çıkar ve ona döner. Ve anlayışını Allah'tan alan kimse için, bu ilahi hediye'de kendisine yabancı olan hiçbir şey yoktur. Ve varoluştaki bütün bağışlar bu mecra üzeredir.

Ve hiç kimsede Allah'tan bir şey yoktur. Ve herbir kimsede, suretler ne kadar çeşitli olursa olsun, kendi nefsinden gelenden başka bir şey yoktur. Bunu herkes bilmez ve gerçekte iş böyledir. Bunu ancak ehlullah'tan olan Bireyler [Efrad] bilir. Ve bunu bilen birini görürsen, ona bu konuda güven; böylesi bir kişi, ehlullahtan olanların

seçkinlerinin en seçkinlerinin özüdür. Herhangi bir keşf sahibi, sahip olmadığı bir bilgiyi veren bir suret ve bu bilgiyle daha önceden elinde olmayan bir şeyi keşfederse, (üzerine tefekkür ettiği) bu suret kişinin kendisinden başkası değildir. Ve kendi nefsinin ağacından kendi bilgisinin meyvelerini devşirir.

Aynı şekilde, kişinin, cilalanmış bir yüzeyde gördüğü sureti, kendisinden başkası değildir. Her ne kadar kendi suretini gördüğü mahal veya düzlem [hazret], bu düzlemin hakikati doğrultusunda, suretin belli bir şekilde değişmesine neden olsa da durum böyledir. Tıpkı büyük olan bir şeyin küçük bir aynada küçük, uzun olan bir aynada uzun, hareket eden bir aynada hareketli görünmesi gibi ve bazen özel bir düzlemde (alttaki bir yüzeye yukarıdan bakıldığında) suretin tersini, bazen de kendisinden beliren şeyin aynısını verir. Ve bazen de suretin sağ, aynaya bakanın sağına düşer. Ve bazen de suretin sağ, bakanın sol tarafına düşer; ki bu, daha sık karşılaşılan bir durumdur. Bazen de alışıldığının tersine sağ sol tarafa düşer ve bu durumda hayal ters görünür. Ve bunun hepsi, suretin belirlediği düzlemin hakikatinin ihsanlarındandır ki, biz bu hakikati ayna menzilesine indirerek, bu şekilde bir misal olarak verdik. Her kim kendi istidadının bilgisine sahipse, alacağı şeyin ne olduğunu da bilir, ama alacağı şeyin bilgisine sahip olan herkes, her ne kadar alacağı şeyi genel olarak bilse bile, istidadının ne olduğunu ancak alacağını aldıktan sonra bilebilir.

Kurgusal düşünce [nazar] ehli olan bazı zayıf akıllılar, Allah'ın "dilediğini yapar" olduğunu gördüklerinde, Allah'a ilişkin olarak, hikmete aykırı olan şeyi (yani, var olanın yok edilmesi ve yok olanın varedilmesini) olabilir gördüler, halbuki iş böyle değildir. Ve işte bunun için, bazı düşünürler, imkanın değillenmesine ve kendinden ve bir dolayım ile zorunlu olan varlığın kesinlenmesine saptılar.

Ve bizden tahkik ehli olanlar, gerçekte (katıksız varlık ile katıksız yokluk arasında olan) imkanı kesinler ve onun düzlemini [hazret] bilirler; mümkünün ne olduğunu, bir şeyin mümkün olmağının nereden olduğunu, ve mümkünün kendisinin ancak başkası yoluyla zorunlu olduğunu ve kendisini zorunlu kılana "başkası" isminin verilmesinin hangi bakımdan doğru olduğunu bilirler. Bunu ayrıntılı olarak ancak Allah'a ilişkin ilme sahip olanlar bilir.

İnsan türünden doğan son insan, Şit'in izinde olacak ve onun sırlarını taşıyacaktır. Ve artık ondan sonra herhangi bir çocuk dünyaya gelmeyecektir. Ve gerçekte o çocukların sonuncusudur. Onunla birlikte dünyaya gelen kızkardeşi, ondan hemen önce doğar. O da başı, kızkardeşinin ayaklarına geliyor olarak, kızkardeşinin hemen ardından doğar. Bu çocuk Çin'de doğacak ve bu ülkenin dilini konuşacaktır. Ve erkeklerde ve kadınlarda kısırlık yaygınlaşacak, çocuksuz evlilikler çoğalacaktır. Onları Allah'a çağırır ama kendisine uyan olmaz. Ve Allahu Teala onun ve onun zamanındaki iman sahiplerinin canlarını aldığı anda, geri kalanlar hayvanlar gibi olacaktır. Bunlar helali helal ve haramı da haram olarak bilmezler. Akıldan ve

şeriatın tümüyle yoksun olarak tabiatın hükümlerine göre şehvetin güdümünde hareket ederler. Ve Kıyamet onların üzerine kopar

NUH KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ SUBBUHİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz, hakikat ehline göre, Cenab-ı İlâhi'nin tenzihi, sınırlama ve kayıtlamanın ta kendisidir. İmdi, tenzih eden kimse ya cahildir, ya da gereken edebden yoksundur. Ama, böylesi cahil ve gereken edebden yoksun kişiler, tenzihi mutlaklaştırıp bu şekilde konuşurlarken şeriatlar çerçevesinde tenzih edip, tenzihte kalan, ve tenzihten başka (bir şekilde) görmeyen iman sahibi (de) gerçekte – bilincinde olmaksızın– edebe aykırı davranır ve Hakk'ı ve Resulleri yalanlar. Yaklaşımında isabetli olduğunu sanır, halbuki uzağa düşmüştür ve bu kimse, bir kısmına iman edip bir kısmını inkar eden gibidir.

Gerçekte, ilahi şeriatların dilleri Hak'tan söylediklerinde, insanların geneli için kavramların ilk anlaşılın anlamı üzere söylediler; özelde ise bu aynı sözler –hangi dilde söylenmiş olursa olsunlar– o sözden çıkarılabilecek farklı anlamlar içerirler. Hak, yaratılmış olan her şeyde zuhur etmekte olduğundan, bütün kavramlarda zahir olan O'dur. Her anlaşılından batın olan da O'dur – ve ancak, “Alem Hakk'ın sureti ve huviyeti, ve O'nun Zahir İsmidir” diyen kimsenin anlayışından batın değildir. Gerçekte Hak, mana yönünden, zahir olan şeyin ruhu olmasıyla batındır. Hakk'ın, alemin suretlerinden zahir olan şeye nisbeti, yönetici ruhun surete nisbeti gibidir.

İmdi, insanın tanımında [had] –tanımı yapılan bütün diğer şeyler gibi– onun hem zahiri hem de batını gözönüne alınır. Hakk'a gelince, O (bütün suretlerin zahiri ve batını olduğundan) bütün bu tanımlar ile tanımlıdır. Ne var ki, alemin suretleri (sonsuz sayıda olduklarından) zaptedilemedikleri gibi, kapsanamazlar da – ve alemdaki herbir suretin tanımı, ancak bu suretlerden ortaya çıkan kadarınca bilinebilir. İşte bunun içindir ki, Hakk'ın tanımı bilinmiyor olarak kalır. Hakk'ın tanımı, ancak bütün suretlerin tanımının bilinmesiyle bilinebileceğinden ve bunun olması da olanaksız olduğundan, Hakk'ın tanımlanması olmayacak bir şeydir.

Ve Hakk'ı tenzih etmeksizin teşbih eden kimse de hiç kuşkusuz Hakk'ı kayıtlayıp sınırladı ve O'nu bilmedi. Ve Hakk'ı bilmekliğinde tenzih ve teşbihi cem eden ve Hakk'ı bu iki vasıfla (yani, “zahir” ve “batın” ile) vasıflandıran kimse –nasıl ki kendi nefsinin ayrıntılanmışlık [tafsil] yoluyla değil, ayrıntılanmamışlık [icmal] yoluyla biliyorsa– Hakk'ı da ayrıntılanmışlık yoluyla değil, ayrıntılanmamışlık yoluyla bilir. Çünkü alemdaki suretlerin kapsanamamasından dolayı, Hakk'ı bu iki vasıfla (yani, zahir ve batın vasıflarıyla) ayrıntılanmışlık [tafsil] yoluyla vasıflandırmak olanaksızdır. Ve bunun içindir ki, Nebi (sav) Hakk'ın bilinmesini nefsin bilinmesine bağlayarak, “Nefsinin bilen, hiç kuşkusuz Rabbini bildi” buyurdu. Ve Hak Teala da şöyle buyurdu: “Yakında, O'nun Hak olduğu onlara apaçık olana kadar, ayetlerimizi ufuklarda..” –ve ufuklar senin dışında olanlardır– “..ve nefslerinde..” –ve bu da senin

kendindir– “..onlara gösteririz” [Fussilet Suresi, 41/53]. Bu, senin Hakk’ın sureti olman ve O’nun senin ruhun olması dolayısıyla böyledir. İmdi sen, O’nun için cismani bir suret gibisin; ve O, senin için cesedinin suretini yöneten ruh gibidir. Ve tanım, senin hem zahirini hem de batınını kapsar. Çünkü geri kalan suret, kendisini yöneten ruh kendisinden ayrıldığında, insan olarak baki kalmaz; fakat bu suret hakkında, “o, insan suretine benzer bir surettir” denilir. Dolayısıyla bu suret ile, ağaçtan ve taştan yontulmuş olan insan sureti arasında fark yoktur; ve bu surete “insan” ismi genellemesi hakikat ile değil, mecaz iledir.

Ve Hakk’ın (batın olmaklığıyla) alemin suretinden zevali asla mümkün değildir. Böyle olunca, Hak için uluhiyet tanımlaması –diri olduğundaki insanın tanımı gibi– hakikat iledir, mecaz ile değil. Ve insanın suretinin zahiri, kendisini yöneten ruhuna ve nefesine, kendi diliyle nasıl senâsını dile getirirse; aynı şekilde Allahu Teala da alemin suretini Hakk’ı hamdetmekle tesbih edici kıldı. Ne var ki biz, alemdeki suretleri kuşatamadığımızdan, onların tesbihini idrak edemeyiz. Böyle olunca, alemin suretlerinin hepsi Hakk’ın dilleri olup, Hakk’ın hamdını dile getirirler. Ve işte bunun içindir ki, “Hamd alemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur” [Fatiha Suresi, 1/1] dediler. Ki bu, hamdın sonuçları O’na döner, demektir. Dolayısıyla, senâ eden ve senâ edilen ancak O’dur.

Yalnızca tenzih edecek olursan, kayıtlayıcı olursun;
Yalnızca teşbih edecek olursan, sınırlayıcı olursun.
Hem tenzih hem de teşbih edecek olursan,
Dosdoğru yolda olursun ve bilgide imam ve seyyid olursun.

İmdi iki varlıktan sözedem, ortak kılıcı oldu
Ve (çokluğun ötesinde) tek olandan sözedem, bir’leyici oldu.

Eğer ikileyici isen, teşbihten sakın!
Ve eğer bir’leyici isen, tenzihten sakın!

İmdi, sen O değilsin ve sen O’sun;
Ve sen O’nu şeylerin ayn’ında
Kayıtlanmamış ve kayıtlanmış olarak görürsün.
Allahu Teala, “O’nun benzeri hiç bir şey yoktur” [Şura Suresi, 42/11] diyerek tenzih etti; “O, Semi ve Basir’dir” [Şura Suresi, 42/11] diyerek teşbih etti. Ve Allahu Teala, “O’nun benzeri gibi bir şey yoktur” diyerek teşbih ederek iki’ledi [tesniye]; “O, Semi ve Basir’dir” diyerek tenzih etti ve tek kıldı [ifrad].

Eğer Nuh, kavmi için (bu) iki daveti birleştirseydi, elbette kavmi kendisine icabet ederdi. Böyle olunca, onları apaçık olarak davet etti ve sonra gizleyerek [israren] davet etti. Sonra onlara, “Rabbimize tövbe edin ki, muhakkak O bağışlayıcıdır” [Nuh Suresi, 71/10] dedi. Ve Nuh, “Ya Rabb, ben kavmimi gece-gündüz davet ettim, bu

davetim onları kaçırmaktan başka bir işe yaramadı” [Nuh Suresi, 71/6] dedi.

Nuh, kavmi hakkında; kendi davetine uymalarının neyi gerektirdiğini bildiklerinden, yaptığı daveti duymazlıktan geldiklerini söyledi. Böyle olunca Allah’ı bilenler, Nuh’un kendi kavmini yergi diliyle övmekle neye işaret ettiğini bildiler; ve Nuh’ta Furkan olduğu için, onun davetine uymadıklarını da bildiler. Çünkü emr (yani, varlığın kendisi) Kur’an’dır, Furkan değil. Ve Kur’an’da bulunan kimse, Kur’an içinde olduğundandır ki Furkan’a yönelmez; çünkü Kur’an, Furkan’ı içerir. Bundandır ki, Kur’an ancak Muhammed’e (sav) ve ümmetlerin en hayırlısı olan onun ümmetine özgü kılındı. Ve Muhammed (sav), “O’nun benzeri yoktur” diyerek, tenzih ve teşbihi tek bir şeyde cem etti. İmdi, eğer Nuh, kavmine böylesi bir ayet getirseydi, ona uyarlardı. Çünkü tek ayette, hatta belki ayetin yarısında teşbih ve tenzih etti. Nuh aleyhisselam ise, gayb olan akılları ve ruhaniyetleri dolayısıyla kavmini geceleyin (batın’a) davet etti; ve aynı şekilde, zahir olan suretleri ve bedenleri dolayısıyla onları gündüzün (zahir’e) davet etti – ve davette, “O’nun benzeri yoktur” gibi cem etmedi. Böyle olunca, onların batınları bu Furkan’dan nefret etti ve onların kaçıp uzaklaşmalarını artırdı.

Sonra Nuh (Hakk’a hitaben) kavmini, Hakk’ın Kendini onlara açıklamaklığına [keşf] değil, Hakk’ın onları Kendisiyle örtmekliğine [gafr ve setr] davet etmiş olduğunu kendinden bildirdi. Ve onlar, Nuh’tan bunu anladılar. Bunun için, parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve elbiselerine büründüler – bütün bunlar, davet olunduğunu örtmenin [setr] suretidir. İmdi, onlar Nuh’un davetine söz ile değil, fiil ile uydular.

Halbuki, “O’nun benzeri yoktur” ayet-i kerimesinde benzerin hem kesinlenmesi [isbat], hem de değillenmesi [nefy] vardır. Ve işte bunun için (yani, fark ve cemi, tenzih ve teşbihi birleyici olduğundan) Resulallah Efendimiz (sav) kendisine bütün kelimelerin verildiğini bildirdi. İmdi, Muhammed (sav) kavmini geceleyin ve gündüzün davet etmedi. Belki onları gündüzde geceye ve gecede gündüze davet etti.

İmdi Nuh, (istiğfar ile maksud olan) hikmetinde kavmine şöyle dedi: (eğer siz, aklı tenzihin gereği üzere bana uyarsanız) “Hak Teala, üzerinize gökten yağmur gönderir..” –ve (bu yağmurlar) manalara ilişkin aklî marifet ve varsayımsal kurgulamadır [nazar-ı itibarî]– “..ve size mallar ile..” –yani sizi O’na meylettiren şey ile– “..yardım eder” [Nuh Suresi, 71/12]. İmdi, sizi Kendisine meylettirdiği zaman, O’nda suretinizi görürsünüz. Böyle olunca, içinizden, hiç kuşkusuz O’nu gördüğünü tahayyül eden kimse, arif değildir, olmamıştır; ve sizden hiç kuşkusuz nefsinin gördüğünü bilen kimse ariftir. İşte bunun için, insanlar “Allah’ı bilenler” ve “Allah’ı bilmeyenler” olarak iki kısma ayrıldı. Ve “çocuğu” [Nuh Suresi, 71/21], (Allah’ı bilmeyenlerin) düşünsel kurgulamasının vardığı sonuçtur; ve iş, (ilahi) ilmin müşahedesine dayandığı için, düşünsel kurgulamanın sonuçlarından uzaktır, “olsa olsa ziyandır” [Nuh Suresi, 71/21]. İmdi, “onların ticaretleri kazanç getirmedi ve onlar doğru yola dönmediler” [Bakara Suresi, 2/16].

İmdi, kendi mülkleri (yani, kendi düşünsel kurgulamaları sonucunda elde ettikleri ilimleri) olduğunu tahayyül ettikleri herşeyi yitirdiler. Ve Hak Teala (mülke ilişkin olarak) Muhammedî olanlara, “Allah’ın sizi üzerine halife kıldığı şeylerden sarfedin” [Hadîd Suresi, 57/7] dedi. Ve Nuh’a ve Nuh ümmetinden olanlara, “Benden başka vekil tutmayın” [İsra Suresi, 17/2] dedi. Dolayısıyla, Nuh ümmetinden olanlar için mülke sahip olmaklığı ve Allah’ın bu mülke vekil olmaklığını kesinledi. Muhammedîler ise, mülk üzerinde halife kılınmışlardır, dolayısıyla Allah hem mülkün sahibi hem de onların vekilidir ve onlar mülke ancak halife olmaklıkları bakımından sahiptirler. Böylelikle –Tirmizi’nin dediği gibi– Hak, Mülkün Meliki’dir.

(Ve, Nuh’un davetine karşı,) “büyük hileyle aldattılar” [Nuh Suresi, 71/22]. Çünkü Allah’a davet, davet edilene hiledir. Çünkü O, (davet olunanın) bir öncesinde yok değildir ki, (davet olunan,) bir sonraya davet edilsin. “Allah’a davet ediyorum!” [Yusuf Suresi, 12/108] – işte bu, hilenin ta kendisidir. Ama Nebi (sav) bunun “basiret üzerine” [Yusuf Suresi, 12/108] bir davet olduğunu söyleyerek bütün her şeyin (yani, davet eden kişinin gözünde; davet eden, davet edilen, kendisine davet olunan ve kendisinden davet edilenin tek olup, bütün bunların) Allah’a mahsus olduğunu tenbih etti (böylelikle, Muhammedî davet Furkan’a/fark’a değil, Kur’an’a/cem’e olduğundan dolayı bir hile değildir). Böyle olunca, Nuh onları hileyle davet ettiği gibi, onlar da (bu davete) hileyle uydular. Ve Muhammedî olan geldiğinde, bildi ki hiç kuşkusuz Allah’a davet, O’nun Huviyeti dolayısıyla değil, ancak İsimleri dolayısıyladır (yani, davet Celal İsminden Cemal İsmine doğrudur). Bundandır ki Hak Teala, “Biz o gün itaat edenleri güruhlar halinde Rahman’a doğru bir araya toplarız” [Meryem Suresi, 19/85] buyurarak, (ayetin Arapça yazılışındaki) bir şeye doğru olmaklık anlamına gelen “ila” ön-ekini, İsim’e (yani, Rahman İsmine) bitişti. Öyleyse, biz bildik ki, alem (rububiyet yönünden) itaat edenlerin itaatkar olmalarını gerektiren bir İlahi İsm’in (yani, “Cebbar” İsm’inin) kuşatması altındadır.

İmdi, hilelerinde, “İlahlarınızı terk etmeyin; ve Vedd’i ve Süva’yı ve Yeğus’u ve Yauk’u ve Nesr’i de terk etmeyin” [Nuh Suresi, 71/23] dediler. Eğer ilahlarını terketmiş olsalardı, ilahlarını terk ettikleri ölçüde Hak’tan cahil olurlardı – çünkü Hakk’ın her bir ibadet olunanda bir vechi vardır. Bunun böyle olduğunu, bilen bilir ve bilmeyen bilmez. Ve Hak Teala Muhammedî olanlara şöyle buyurdu: “Senin Rabb’in ancak O’na ibadet etmenize hükmetti” [İsra Suresi, 17/23].

İmdi, ilim sahibi olan, ibadet olunanın kim olduğunu ve hangi surette zahir olduğu için kendisine ibadet olunduğunu bilir. Ve, hiç kuşkusuz ayırlama [tefrik] ve çokluk [kesret] beşerin duyumsanabilir suretindeki uzuvların ve ruhani suretindeki manevi yetilerin çokluğu gibidir. Böyle olunca, her bir ibadet olunanda Allah’tan başkasına ibadet olunmadı. Dolayısıyla kulun aşağı düzeyde olanı, onda uluhiyet tahayyül eden kimsedir. Eğer bu tahayyül olmasaydı, taş ve ondan başkasına ibadet olunmazdı. Ve işte bunun için Hak Teala şöyle buyurdu: “De ki: tapındıklarınızı

isimlendirin” [Ra’d Suresi, 13/33]. Bunu yapacak olsalardı, ibadet ettikleri şeyleri “taş,” “ağaç” ve “yıldız” olarak isimlendirirlerdi. Ve eğer onlara, “Kime ibadet ettiniz?” denilse, “bir ilaha” derlerdi — “Allah’a” ve “İlah’a” demezlerdi.

Ve kulun yücesi, onda uluhiyet tahayyül etmeyip, buna (diğer her şey gibi) bir ilahi tecelli mahalli olmaklığıyla hürmet edilmesi gerektiğini söyleyerek, uluhiyeti ona özgü kılmaz. Tahayyül sahibi olan aşağı düzeydeki kul ise, “Biz bunlara Allah’a yakınlığımızı artırırsınlar diye taparız” [Zümer Suresi, 39/3] der. Ve yüce olan kul şöyle der: “Sizin ilahınız ancak tek ilahdır..” –dolayısıyla, nerede zahir olursa– “..O’na boyun eğin. O alçakgönüllü kimselere..” –yani, tabiat ateşi sönmüş olanlara– “..müjdele!” [Hac Suresi, 22/34]. İmdi onlar (yani, tabiat ateşi sönmüş olanlar), “ilah” dediler ve “tabiat” demediler. Nuh kavminden olanlar ise “birçoğunu dalaletle düşürdüler” [Nuh Suresi, 71/25], yani, onları, Bir [vahid] olanın vecihleri ve nisbetlerinin çokluğu yoluyla hayrete düşürdüler. Ve Kitab’a vâris kılınp seçilmişlerden olan, nefslerine “zulmedenler” çoğaltmadılar. Ve böylesi bir kimse, için ilkidir — ve Hak onu, “orta yolu tutan” ve “öne geçen”den önce andı [Fâtır Suresi, 35/32]. Ancak şaşırılmış olarak [dalalen] yani hayret içerisinde çoğalttılar. Nitekim Muhammedî olan, “Sana olan hayretimi artır!” dedi. Her ne vakit onlara aydınlık olsa (yani, Hak ahadiyet nuru ile tecelli edip aydınlatsa), onun içinde yürürler; ve üzerlerine karanlık basınca (yani, çokluksal taayyünat perdelerinin karanlığı çöktüğünde, hayret içerisinde) dururlar [Bakara Suresi, 2/20]. İmdi, hayret ehli için devr vardır ve devrî hareket daire merkezinin çevresinde olup, ondan ayrılmaz.

Ve uzayıp giden yolda olanlar, amacın dışına yönelirler. Böylesi bir kimse, hayal ettiği şeye taliptir ve amacı da o hayaldir — dolayısıyla onun için bir yerden doğru olmaklık ve bir yere doğru olmaklık ve o ikisinin arasındaki şey vardır. Ve devrî hareket sahibi için başlangıç yoktur ki, ona, bir yerden doğru olmaklık gereksin. Ve onun için amaç yoktur ki, ona, bir yere doğru olmaklık hükmetsin. Böyle olunca onun varlığı en eksiksiz ve en kâmil olandır. Ve ona kelimelerin ve hikmetlerin toplamı verildi. Günahları (yani, kendilerini Hak’tan ayrı varlıklar olarak görme günahları) dolayısıyladır ki, bu günahlarından geçerek Allah’ın ilim deryalarına garkoldular — ve bu da hayret denilen şeydir.

İmdi onlar suyun kendisinde (yani, ilm-i billah’ta) ateşin içine (yani, vahdete) daldırıldılar (ve zatî tecelli, çokluksal taayyünatı yaktı). Ve “denizler tuttuğu zaman” [Tekvir Suresi, 81/6] ayeti, Muhammedî olanlar için gelmiştir — ve (“denizlerin tutuşması”), fırını yaktığın zaman, “fırın tuttu” dendiğindekiyle aynı anlamdadır. Böyle olunca onlar, (zatî tecelli, zuhur mahallerinin izafi varlıklarını yaktığı ve varlığı olmayan şeyden yardım sözkonusu olmadığı için) kendilerine Allah’tan başka yardımcı bulamadılar. Dolayısıyla, Allah onlar için yardımcının ta kendisi oldu. Onlar, sonsuza dek O’nda helak oldular. Eğer Allahu Teala onları sahile, tabiat sahiline çıkarsaydı, onları bu yüksek dereceden indirirdi — her ne

kadar bütün her şey Allah için ve Allah ile ve gerçekte Allah ise de, bu böyledir.

Cenab-ı Nuh, “Rabbî..” dedi, “İlahî..” demedi. Çünkü “Rab” için (haceti kaza hususunda) değişmezlik [sübut] olduğu halde, “İlah” İsimler ile çeşitlenir ve O her an bir şendedir. İmdi, Nuh “Rab” (ismi) ile, çeşitlenmekliğin sabit kılınmasını [sübut-u telvin] (yani, hacetine uygun düşen suret ne ise, Hakk’ın o sıfat ile zuhurunu) diledi; çünkü (rububiyet mertebesinde) bundan başkası sözkonusu değildir. Ve Nuh, (“Rabbî” seslenişinden sonra) “..Yeryüzünde bırakma!” [Nuh Suresi, 71/26] diyerek, kavmi için, arzın içinde olmaları yönünde dua etti (ki bu, kendilerini Zahir İsminin örtüsünde bırakan varlıksal taayyünlerinden kurtulup batn-ı ahadi ve cem’iye dahil olmaları için, beddua şeklinde hayır duası idi). Ve Muhammedî olan, “Eğer ipi sarkıtacak olursanız, Allah’ın üzerine düşerdi” dedi – ve, göklerde ve yerde olanlar O’nundur. İmdi sen, yerin içine gömüldüğün zaman, onun içindesin ve o senin örtüdür; ve “Sizi onun içinden..” –vecihlerin benzeşmezliğinden (yani, İlahi Hazret’in, farklı İsimlerin vecihleriyle zuhuru gerektirmesinden) dolayı– “..tekrar ortaya çıkaracağız” [Taha Suresi, 20/55]. (Bu durumda Nuh, şöyle dua etmiş olur:) Örtünme [setr] talebiyle giysilerine bürünen ve parmaklarıyla kulaklarını tıkayan kafirlerden kimseyi bırakma ki, davet genel olduğu gibi, fayda da genel olsun. “Eğer Sen onları bırakırsan..” –yani Sen onları terkedersen– “..kullarını şaşırırlar..” [Nuh Suresi, 71/27] yani onları hayrete düşürürler; ve onları kulluktan, kendilerinde rububiyet sırlarından bulunan şeye geçirirler. Böyle olunca onlar nefsleri indinde kul olduktan sonra, nefslerini rabblar olarak görürler; ve onlar hem kul hem de rabblardır. Ve onlar “..ancak faciri..” –yani kendilerindeki örtülmesi zorunlu olan rububiyeti– “..doğururlar” [Nuh Suresi, 71/27] ve açığa çıkarırlar; ve facir olanlar, sınıksız örtücüdürler [keffar], yani zahir olan şeyi (yani, kendi suretlerinde zahir olan ilahi hakikatı), zahir olduktan sonra (enaniyetleri ve izafi varlıklarıyla) örterler. İmdi, örtülmüş olan şeyi (yani, rububiyet sırrını) açığa çıkarırlar. Onun açığa çıkışından sonra da (zahirî enaniyetleriyle) örterler. Böyle olunca gören kişi (onun hangi haline uyacağını bilemediğinden) hayrete düşer. Ve ortaya çıkarıcının [facir] ortaya çıkarışındaki ve örtücünün [kafir] örtüşündeki maksadını bilmez – halbuki, her ikisini yapan da (rububiyeti sözle açığa çıkaran ve fiilen örten) aynı kişidir.

“Ya Rabb, beni bağışla [gafr]!..” –Yani, beni ört; ve benden dolayı ört! Ve senin, “Allah’ın kadrini hakkıyla bilmediler” [En’am Suresi, 6/91] sözünde kadrin bilinmediği gibi, benim de makamım ve kadrim bilinmesin!– “..Ve ana-babamı da ört..” –ki ben onların sonucuyum; ve onlar ‘akıl’ ve ‘tabiat’ tır– “..Ve benim evime..” – yani kalbime– “..giren kimseyi de mümin olarak ört..” –yani nefslerin içeriden söyledikleri olan kalbime gelen ilahi haberleri tasdik edici olarak gireni ört. Ve akıllar olan “..mümin erkekleri..” ve nefsler olan “..mümin kadınları..” da ört. Ve karanlık örtülerin arkasında gizlenen ve gayb ehli olan “..zalimlerin ancak helakını artır” [Nuh Suresi, 71/28]. İmdi onlar (yani, nefslerine zalim olan Muhammediler), nefsleri olmaksızın Hakk’ın vechini müşahede ettikleri için, nefslerini bilmezler. Muhammedî olanlar için, “O’nun vechi dışında herşey helak olucudur” [Kasas

Suresi, 28/88].

Ve bir kimse Nuh aleyhisselam'ın sırlarına vakıf olmak isterse, güneş feleğine yükselmesi gerekir. Ve güneş feleğine yükselme konusundan Tenezzülât-ı Mevsiliyye adlı kitabımızda sözettik.

İDRİS KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ KUDDUSİYYE

Yüceliğin [ulüvv] iki nisbeti vardır: mekân yüceliği [ulüvv-i mekân] ve mekânda-olmaklık yüceliği [ulüvv-i mekânet]... Mekân yüceliğine, "Onu yüce mekâna yükselttik" [Meryem Suresi, 19/57] sözüyle işaret edilmiştir ve mekânların en yücesi, üzerinde felekler aleminin bir değirmen gibi devr-i daim ettiği mekândır, yani Güneş Feleği'dir ve İdris'in ruhani makamı işte buradadır.

Güneş Feleği'nin altında yedi felek, üzerinde de yine yedi felek vardır ve kendisi onbeşincidir. Üzerindekiler şunlardır: Felek-i Ahmer, yani Merih (gezegeninin bulunduğu felek), Müşteri (Jüpiter) Feleği, Zühal (Satürn) Feleği, Menziller Feleği (Yıldızsız Felek, yani Felek-i Atlas), Burçlar Feleği, Kürsî Feleği ve Arş Feleği... Ve aşağısında olanlar da şunlardır: Zühre (Venüs) Feleği, Utarid (Merkür) Feleği, Ay Feleği, Esîr Feleği, Hava Küresi, Su Küresi ve Toprak Küresi... Ve Güneş Feleği, feleklerin kutbu olması itibarıyla en yüce mekândır.

Mekânda-olmaklık yüceliğine [ulüvv-i mekânet] gelince; bu, bizim için, yani Muhammedî olanlar içindir. Allahu Teala şöyle buyurdu: "Sizler yüce olanlarsınız ve Allah (bu yücelikte) sizinle birliktedir.." [Muhammed Suresi, 47/35] Çünkü O, mekândan aşkın olsa da, mekânda-olmaklık'tan [mekânet] değildir. Böyle olmasından dolayı, aramızdaki amel-edici nefsler korkunca, Hak Teala, birlikteliği şu sözlerle sürdürdü: "..Ve O hiçbir amelinizi boşa çıkarmaz" [Muhammed Suresi, 47/35]. Amel mekânı, ilim ise mekânda-olmaklığı [mekânet] talep eder. Ve Allah, bizim için bu iki yüceliği; yani, amelden dolayı mekân yüceliğiyle, ilimden dolayı mekânda-olmaklık yüceliğini, ayrımsızlaştırdı [cem]. Ve bundan sonra –bu birliktelikten herhangi bir biçimde ortaklaşalık anlaşılmasını diye– Kendini ortaklaşalıktan tenzih ederek, "Yüce Rabbinin Adını tesbih et" [A'lâ Suresi, 87/11] buyurdu.

İnsan'ın, yani İnsan-ı Kâmil'in varlıkların en yücesi olması şaşılabilir şeylerdendir. Ama ona yüceliğin nisbet olunması, ancak tabii olduğu mekân ve mekânda-olmaklık dolayısıyla. Yani o, zatından dolayı bir yüceliğe sahip değildir. Onun yüceliği, içerisinde bulunduğu mekânın veya mekânda-olmaklığın yüceliğinden dolayıdır. Dolayısıyla yücelik, mekân ve mekânda-olmaklık için sözkonusudur.

Mekân yüceliği şunun gibidir: "Rahman Arş'a oturdu" [Taha Suresi, 20/5] — ve bu

(Arş), mekânların en yücesidir. Mekânda-olmaklık yüceliği de şudur: “O’nun vechi dışında herşey helak olucudur” [Kasas Suresi, 28/88], “Her şey O’na dönücüdür” [Hud Suresi, 11/123] ve “Allah’ın yanısıra bir ilah var mıdır?” [Neml Suresi, 27/63]. Ve Allah (İdris hakkında), “Onu yüce bir mekâna yükselttik” dediğinde, “yüce” kelimesini, mekânı niteleyen övücü bir vasıf olarak dile getirdi. “Ve Rabbin meleklerle, ‘yeryüzünde bir Halife yaratacağım’ dediğinde..” [Bakara Suresi, 19/57] — işte bu da mekânda-olmaklık yüceliğidir.

Ve melekler hakkında (İblis’e hitaben) söylediği, “İki Elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Gururlandın mı, yoksa yüce olanlardan mısın?” [Sâd Suresi, 38/75] sözleriyle de, yüceliği meleklerle özgülü kıldı. Eğer bu yücelik yakıştırmaları kendilerine melek olmalarından dolayı yapılmış olsaydı, bütün melekler bu yücelik içre olurdu. Ama, bu yücelik yakıştırmasının bütün melekleri içine alacak şekilde genelleştirilmemiş olmasından anlıyoruz ki, burada sözü edilen yücelik, Allah indinde mekânda-olmaklık yüceliğidir. Ve, insanlar arasındaki Halifeler için de durum böyledir. Halife olmakla elde ettikleri yücelik, zatlarından dolayı bir yücelik olsaydı, (diğer) bütün insanların (da aynı şekilde) yüce olması gerekirdi. Ama bu yücelik genel olmadığı için, anlıyoruz ki bu, mekânda-olmaklık yüceliğidir.

“Yüce” [Âli] İsmi, O’nun Güzel İsimleri’ndendir. O’nunla birlikte O’ndan başkası olmadığından, neye itibarla Yüce’dir? Demek ki, O gerçekte Kendi Zatı itibarıyla Yüce’dir. Ya da hangi şeyden Yüce’dir? Ancak O var olduğundan, O’nun bu yüceliği Kendiliğindedir. Ve O, varlık itibarıyla, bütün varlıkların ayn’ı olduğundan, “sonradan olma” diye adlandırılan şeyler, kendi zatı itibarıyla Yüce’dir. Dolayısıyla Hak, Kendinden başkası olmadığından, izafî yücelik olmaksızın Yüce’dir. Ve bu aynalara gelince, onlar için yokluk [adem] sözkonusudur ve onlar yoklukta yerleşiktirler [sabit] ve varlığın kokusunu koklamamışlardır. İmdi varlıklardaki çok sayıdaki suretleriyle birlikte, bu aynalar hep kendi hallerinde kalırlar. Öte yandan, ayrılaşmamışlıkta [cem’iyet] ayrımsız [cem] olan herşeyin ayn’ı Bir’dir ve çokluğun [kesret] varlığı İsimler’dedir. Ve İsimler nisbetlerdir. Ve nisbetler, var olmayan şeylerdir [umur-u ademiyye]; ve ayn’dan, yani Zat’tan başkası yoktur. Ve O, izafet yoluyla değil, kendi Nefsiyle Yüce’dir. Bundan dolayı, alemde izafi yücelik yoktur; ne var ki, varlığın vecihleri arasında üstünlük farklılığı vardır. İzafi yücelik ancak Kendi çoğul vecihleriyle Bir-olan-ayn’da [ayn-ı vahid] vardır. Bu nedenle, bu konuda (hakikat itibarıyla) “O’dur” ve (taayyün itibarıyla) “O-değildir,” (suret itibarıyla) “sensin” ve (hakikat itibarıyla) “sen-değilsin” denmiştir.

El-Harraz –ve o Hakk’ın vecihlerinden bir vecih ve kendi nefisinden konuşan, diller arasında bir dildir– ancak O’nun üzerine kendileriyle hükmedilen zıtların (yani, zıt İsimlerin) birleşmesiyle Allah’ın bilinebileceğini söylemiştir. O Evvel’dir ve Ahir’dir ve Zahir’dir ve Batın’dır. O, zahir olanın ta kendisidir ve batın olanın ta kendisidir. Ve zuhurunu, Kendinden başka görebilecek olan olmadığı gibi, Kendisinden gizlenebilecek [batın] olan da yoktur. O Kendisiyle zahirdir ve Kendisinden

gizlenmiştir. Ve O, Ebu Said el-Harraz ve benzeri diğerlerinin sonradan olma isimleridir.

Zahir “Ben” dediğinde, Batın “Hayır” der ve Batın “Ben” dediğinde Zahir “Hayır” der. Bu, her zıt olan için böyledir (yani, zıtların herbiri kendi zatının gereğini olumlar ve kendisine aykırı gelen zıttın gereğini olumsuzlar). Ama (bunların her ikisini) söyleyen birdir ve (bunların her ikisini) işiten de söyleyenin ta kendisidir. (Bu duruma bir örnek vermek gerekirse:) Nebi, sallallahu aleyhi ve sellem, şöyle demiştir: “Allah, söz ve eylemle ortaya çıkmadıkça, ümmetimden olanların içlerinden geçenleri (nefslerinde olup bitenleri) bağışladı.” Ve nefis, kendi içinden geçirdiklerini kendisi oluşturur; içinden geçenleri işittiği gibi, bunların ne sebeble oluştuğunu da bilir. Hükümler birbirinden farklı olsa da, ayn bir’dir; ve durumun böyle olduğunun bilinmemesi sözkonusu değildir, çünkü Hakk’ın sureti olan insan, kendi nefisinden durumun böyle olduğunu (yani, söyleyen ve işitenin bir olduğunu) bilir.

Böylece, (bir-olan-ayn’ın taayyün yoluyla çoklaşması ve mertebelerle farklılaşmasıyla) şeyler birbirinden farklı oldu. Ve sayılar, bilinen basamaklar (10, 100, ...) doğrultusunda “bir” den [vahid] türedi. Böylece nasıl ki “bir” sayıları varetmişse, sayılar da “bir”e açılım kazandırdı. Öte yandan, sayının [aded] hükmü de ancak sayılan [ma’dûd] ile zahir oldu. Ve sayıya gelen şeylerin kimisi yok [ma’dum] ve kimisi de vardır. Bir şey, his itibarıyla var olmadığı halde, akıl itibarıyla var olabilir. İmdi bir şeyin ya sayı ya da sayılan olması kaçınılmazdır. Böyle olunca “bir”in üzerine inşa olunarak bir ortaya çıkış kaçınılmaz olur. (Şu halde) “bir” (sayısı) kendi kendisini ortaya çıkarır. Ve sayıların herbiri –örneğin “dokuz,” “on” gibi sayılar ve bunların aşağısında olanlar ve bunların üzerinde sonsuz büyüğe kadar gidenler– tek başlarına birer gerçeklik [hakikat-ı vahid] iseler de, hiçbir bütünlüğü kendinde toplamaz. Ve hiçbir “birlerin toplamı” adıyla anılmaktan kurtulamaz. Çünkü (birlerin toplamından oluşan) “iki” tek başına bir gerçekliktir; (ve yine birlerin toplamından oluşan) “üç” de tek başına bir gerçekliktir ve sonraki sayılar için de durum böyledir. Ve bu sayıların hepsi, (birlerin toplamından oluşmaları bakımından) bir ise de, hiçbir sayının “bir”in kendisini barındırması, diğerinkiyle aynı değildir. Böyle olunca toplam [cem], (sayıların ve sayı basamaklarının) hepsini tutar. Şu halde, toplam, sayılarda sayıların kendileriyle söz sahibidir. Ve onlara, onların kendileriyle hükmeder. Ve bu şekilde, yirmi basamak zahir oldu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 1000). Dolayısıyla bu basamaklar (birlerin toplamlarından oluşmaları bakımından) bileşimseldir. Böyle olunca, senin indinde zatından dolayı menfî olan şeyin (yani, vahidin sayı olmamaklığının) ta kendisini müsbet kılmaktan (yani, sayıların sayı olmayan birlerin toplamından oluştuğunu doğrulamaktan) kendini kurtaramazsın.

Ve her kim, sayılar hakkında vardığımız sonucu, yani bir’in sayı olmaklığının değillenmesinin, bir’in sayı olmaklığının kesinlenmesiyle aynı olduğunu anlasa;

gerçekte bilir ki, aşkın [münezzeh] olan Hak, halkta benzeş [müşebbeh] olandır ve halk, Hâlik'ten ayrışık olsa da, bu böyledir. İmdi iş odur ki, Hâlik mahluktur. Ve yine iş odur ki, mahluk Hâlik'tir. Her ikisi de bir-olan-ayn'dandır. Belki de, tersine (hakikat itibarıyla) bir ayn'dır ve (taayyün ve zuhur itibarıyla) çoğul aynlardır. Neyi görüyor olduğuna bak!

(İsmail, babasına dedi ki:) "Ey babacığım, sana emredileni yap!" [Saffât Suresi, 37/102]. Oğul babasının ta kendisidir. Ve İbrahim, (rüyasında) nefsinden başkasını boğazlıyor olduğunu görmedi. Ve O, İbrahim'e fidiye olarak büyük kurbanı verdi; ve (rüyada) insan suretinde görünmüş olan bu kurban, (his aleminde) koç suretinde göründü. Oğul suretinde görünmüştü; hayır, belki de oğul hükmünde görünmüştü — ve oğul, babasının aynısı olan kişidir. "Ve O, ondan eşini halk etti" [Nisa Suresi, 4/1]. Bu demektir ki, Âdem'in nikâhı, kendi nefsinden başkasıyla olmuş değildir; eşi ve oğlu kendi nefsindedir. Ve varlık, sayısal çoklukta bir'dir.

Tabiat nedir ve ondan zahir olan nedir? Tabiatın, kendisinden zahir olan yüzünden eksiklendiğini; ve zahir kılmadıklarıyla da artımlandığını görmedik. Ve Tabiat'tan zuhur eden, ondan (yani, Tabiat'ın kendisinden) başkası değildir. Ve o, kendisinden zahir olan şeylerin hükümleri yoluyla suretlerin birbirinden farklı olmasından dolayı, kendinden zuhur edenle aynı değildir. Ve şu, soğuk ve kurudur; şu diğeri de sıcak ve kurudur ve bunlar kuru olmalarından dolayı ayrımsızdırlar ve öbürleri (yani, soğuk ve sıcak) yüzünden de farklılaşmışlardır. Tabiat (bu hükümleri) biraraya toplayıcıdır [camî]. Ya da, tersine, ayn (yani, ayn-ı vahid) Tabiat'ın ta kendisidir. Dolayısıyla, tabiat alemi, bir aynadaki suretlerdir. Ya da, tersine, birbirinden farklı aynalardaki bir surettir. Böylece, bakış açılarının farklı olmasından dolayı, ancak hayret vardır.

Ve bizim söylediklerimizi bilen kimse, hayrete düşmez. Ve böylesi bir kimse ilimde ilerlemiş biri olsa bile, bu ilim ancak mahallin hükmüncedir. Ve mahal, değişmez ayn'ın [ayn-ı sabite] ta kendisidir. Ve Hak, değişmez ayn'la tecelli mahallerinde çeşitlenir. Böyle olunca da, Kendisi üzerine hükümler çeşitlilik gösterir. Ve O, her hükmü kabul eder. Ve Kendisi üzerine, ancak tecelli ettiği ayn hükmeder. Böyle olunca da, (ayn'ın hükmetmekliği dışında Hak üzerine hükmeden) başkaca hiçbir şey yoktur.

Hak, bu yönüyle halktır, düşün öyleyse
Halk değildir diğer yönüyle de; an, zikret öyleyse...
Kim ki anladı dediklerimi, zayıflamaz basireti
Ve ancak basireti olan anlar bu söylediklerimi...

İster ayrımları kaldır, ister ayrımlar koy — Bir'dir ayn.
Ve baki değildir, kalmaz bir şey çokluktan...
İmdi Kendinden dolayı Yüce olan, varolan şeylerin bütünü ve varolmayan

nisbetleri [niseb-i ademiyye] istiğrâk eden bir kemale sahip olandır. Ve bu kemal, O'nun bu vasıflardan hiçbirini yitirmemesi ve O'nun bu vasıflardan başkası olmaması sayesinde. Ve bu vasıfların ilmî, aklî ve şer'î olarak övülesi veya yerilesi vasıflar olması bir şey değiştirmez. Ve böylesi bir kemal, ancak "Allah" İsmiyle adlandırılana özgüdür.

Ama "Allah" ismiyle adlandırılardan başkası olanlar, ya O'nun için (duyumsal varlıkta) birer tecelli mahallidirler, ya da O'nda (yani, Hakk'ın varlık aynasında, ilahi ilimde) birer surettirler. Eğer O'nun için tecelli mahalleri varsa, böyle olduğundan dolayı kaçınılmaz olarak bir tecelli mahalliyle diğeri arasında (İlahi İsimleri kapsayıcılık yönünden) üstünlük farklılığı ortaya çıkar. Ve eğer bu (Allah'tan başka olan), O'nda (yani, Hakk'ın varlık aynasında, akıl mertebesinde zahir olan) bir suret (yani, İlahi İlim'de ortaya çıkan ayan-ı sabiteden biri) olursa, böylesi bir suret için zatî kemal sözkonusudur; çünkü bu suret, kendisinde zahir olan şeyin ta kendisidir. Ve, "Allah" olarak adlandırılan için sözkonusu olan, bu suret için de sözkonusudur. Ve bu suretin O olduğu söylenemeyeceği gibi, O'ndan başka olduğu da söylenemez.

Gerçekte, Ebu Kasım ibn Kasiyy, Hal'ün-Naleyn adlı kitabında, buna, herbir İlahi İsmi, bütün İlahi İsimler'le isimlendiğini ve onlarla vasıflandığını söyleyerek işaret etti. Ve burada söylediği şudur ki, herbir İsim Zat'a ve kendisi için sözkonusu edilen ve kendisi tarafından talep edilen manaya delalet eder. Ve bu İsim, Zat'a delalet etmesinden dolayı, İlahi İsimler'in hepsini kendinde toplar. Ve tekilleştirdiği [infırad] anlama delalet etmesiyle de, Rab ve Hâlik ve Musavvir ve benzeri diğerleri gibi, diğerlerinden ayrışır. Ve İsim, Zat'tan dolayı, adlandırılanın ta kendisidir. Ve İsim, kendisi için sözkonusu edilen kendine özgü anlamından dolayı, adlandırılardan başkadır.

Eğer sözünü etmiş olduklarımızdan (Zatî) yüceliğin ne olduğunu anladıysan; bunun, mekân veya mekânda-olmaklık yüceliği olmadığını da anlamış olmalısın. Çünkü, mekânda-olmaklık yüceliği sultan ve hakimler ve vezirler ve kadılar ve –bu mevki için yeterliliği bulunsun bulunmasın– amir olan herbir mevki sahibine özgüdür. Ama sıfat yoluyla yücelik böyle değildir. Çünkü bir kimse, insanların en alimi olsa da, bu kimseye; insanların en cahili de olsa, hükmetme mevkiinde bulunan bir kimse tarafından hükmedilebilir. Böyle olunca, amirin yüceliği, mekânda-olmaklık'tan dolayı yüceliktir. Onun yüceliği, kendisine tabi olanlara hükmetmesi bakımındandır ve böyle olunca da o, kendinden bir yüceliğe sahip değildir. Dolayısıyla, bulunduğu mevkiden alındığında, yüksekte bulunmaklığı ortadan kalkar. Ama, alim için durum böyle değildir.

İBRAHİM KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ MÜHEYYEMİYYE

İbrahim aleyhisselam'ın "Halil" olarak adlandırılması, zat-ı Halil'in, Zat-ı İlahiye'nin vasıflandığı Sıfatların tümüne birden bürünmesi [duhul] ve onlara nüfuz etmesinden

dolayıdır. Şair şöyle der: “Ruhum, bedenimin uzuvlarına nasıl nüfuz etmişse, Sen de aynı şekilde uzuvlarımın bütününe nüfuz ettin; Halil’in Halil olması işte böylece oldu.” Bu tıpkı rengin, renge boyanana nüfuz etmesi gibidir: araz, cevherin bulunduğu mahaldedir, ona ulanmıştır ama bununla birlikte, arazın (yani, rengin) bu nüfuz edişi cevherin (yani, renge boyanan şeyin) yer tutmaktığı gibi değildir. Veya İbrahim’e “Halil” adının verilmesi Hakk’ın onun suretinin varlığına nüfuz etmiş olmasından [tahallül] dolayıdır. Her iki yaklaşım da geçerlidir — çünkü her hükmün, kendi sınırlarını aşmayan kendine özgü bir yerindeliği vardır.

Görmez misin ki, Hak, sonradan olma [hâdis] şeylerin sıfatlarıyla ve hatta kusurlu ve yerilesi sıfatlarla zahir olduğunu Kendinden haber vermiştir. Ve görmez misin ki, yaratılmış olan (İnsan-ı Kâmil) başından sonuna dek Hakk’ın sıfatlarıyla zahir olmuştur. Ve nasıl ki, Hakk’ın bütün sıfatları yaratılmış olanın (yani, İnsan-ı Kâmil’in) sıfatlarıysa, sonradan olmaklık sıfatları da Hakk’ın sıfatlarından başka bir şey değildir. “Hamd Allah’a mahsustur” [Fatiha Suresi, 1/1] sözü, her övenin [hamid] yüceltmesinin ve her övülenin [mahmud] yüceltilmesinin sonuçta Allah’a dönmesi anlamına gelir. Ve, her şey O’na döner. İmdi, bu geri dönüş hükmü yerilesi ve övülesi şeyleri içine alır — ve varlıkta övülesi veya yerilesi olandan başkası yoktur.

Bil ki, herhangi bir şey ancak bir başkasına yüklenmiş olduğunda ona nüfuz edebilir. Nüfuz eden –yani etkin olan– nüfuz edilenle örtülmüştür. Hal böyle olunca, edilgin olmaklığıyla nüfuz edilen zahir ve etkin olmaklığıyla nüfuz eden de batındır. Ve batın olan eyleyici, zahir olan için gıdadır; tıpkı, bir yün parçasının, kendisine nüfuz eden suyla şişmesi ve genişlemesinde olduğu gibi.

Eğer, Hak Zahir ve mahluk O’nda batın ise, mahluk Hakk’ın bütün İsimleri’ni, O’nun işitmesini, görmesini, O’nun bütün nisbetlerini ve O’nun ilmmini yüklenmiştir. Ama eğer mahluk zahir ve Hak onda Batın ise, o halde Hak –kudsî hadiste belirtildiği gibi– mahlukun işitmesindedir, onun görmesinde, elinde, ayağında ve onun bütün yetilerindedir.

Eğer Zat-ı ilahiye bu nisbetlerden arınık olsaydı, bir ilah olmazdı ve bu nisbetler bizim aynlarımızla sonradan ortaya çıktılar, öyle ki ilah kılmaklığımızla, O’nu ilah kılan bizleriz. Bundandır ki, bizler bilinmedikçe ilah da bilinmez. Resulallah (sav), “Nefsini bilen, Rabbini bilir” demiştir ve o yaratılış içerisinde hiç kuşkusuz Allah’ı en iyi bilen kimsedir. Ebu Hamid gibi bazı alimler, Allah’ın, aleme bakılmaksızın bilinebileceğini söylemişlerdir — ama bu doğru değildir. Evet, Zat’ın kadîm ve ezeli olduğu (aleme bakılmaksızın) bilinebilir, ama ilah-kılan [me’luh] bilinmeyince, Zat’ın ilah olduğu bilinemez; o halde, ilah-kılan, ilahın delilidir.

Ardından, ikinci halde (yani, cem makamında) gelen keşf, gerçekte Hakk’ın Kendisi’ne ve Uluhiyeti’ne ilişkin delilin, yine Kendisi olduğunu ve gerçekte alemin,

(bu alem içerisinde yer alan) bireylerin değişmez aynları [ayan-ı sabite] suretlerinde (diğer deyişle, aynaların aynasında) Hakk'ın tecellisinden başka bir şey olmadığını öte yandan da Hakk'ın tecellisi olmaksızın bu değişmez aynaların var olmasının mümkün olmadığını açığa vurur. Bu keşf aynı zamanda, O'nun Kendisini, bu aynaların hakikatlerine ve hallerine göre çeşitlendirdiğini ve birbirinden farklı suretlerde zahir kıldığını ve dolayısıyla farklı suretlerde tasavvur olunduğunu da açığa vurur. Ve bu (haldeki) keşf, Hakk'ın bizim ilahımız olduğuna ilişkin ilmin oluşmasından sonradır.

Bundan sonra (cem'den-sonra-fark makamında) son bir keşf daha gelir ki, suretlerimizi (yani, değişmez aynlarımızın suretlerini) sana Hak'ta (Hakk'ın aynasında) zahir kılar, ve Hak'ta (ayna mesabesinde olan Hakk'ın varlığında) bazımız (yani, bazı aynlar) diğer bazılarına zahir olur, bazımız diğer bazılarını bilir ve bazımız diğer bazılarından (ilim sahibi olma yönünden) ayrışır. Bizden bazımız bu marifetin bize (aynlarımızın Hakk'a verdiği) Hak'ta bizden geldiğini bilir, ve bazımız da bu marifetin bize bizden geldiği İlahi İlim Hazreti konusunda cahildirler. Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!

Bu iki keşf ile birlikte, O, bizim üzerimize ancak bizimle hükmeder; belki de daha doğrusu biz kendi üzerimize hükmederiz — ama O'nda. İşte bu nedenledir ki, Allahu Teala, perdelenmiş olanlar neden başlarına kendi arzularına aykırı şeyler geldiğini sorduklarında, buna karşılık olarak, “Apaçık delil Allah'ındır” [En'am Suresi, 6/149] buyurdu. Ve Hak onlar için “sak”ı (yani, kendi hakikatleri olan değişmez aynlarını) gösterir ve bu, aramızdan arif olanların keşfetmiş olduğu şeydir. Ve bu arifler, perdeli olanların Hakk'ın yaptığını iddia ettikleri şeyi Hakk'ın yapmadığını, ama bunun kendilerinden olduğunu görürler. Ve gerçekte Hak onları, İlim Hazreti'ndeki değişmezlikleri üzere bilir. Böylelikle perdelenmiş olanların delili geçersiz kılınır ve geriye Allah'ın apaçık delili kalır.

Eğer, “Dileseydi, hepinizi hidayete erdirirdi” [En'am Suresi, 6/149] sözü ne anlama gelir diye soracak olursan, deriz ki: “..seydi” takısı varsa, bu sakınma içindir ve Hakk'ın meşiyeti, şey ne üzere ise onu dilemektir. Ama aklı delil, mümkün bir şeyin ayn'ının bir şeyi ya da o şeyin karşıtını kabul edebilir olduğuna hükmeder. Bu iki akılla-kavranabilir olan hükümden biri vaki olduğunda, bu vaki olan hüküm, bu mümkün şeyin kendi değişmezliği [sübut] halinde kendisi üzere bulunduğu şeydir. “Hidayet ederdi” sözü, “apaçık gösterirdi” anlamına gelir. Hak, şeyin, kendisinde ne üzere değişmez olduğunu anlaması yönünde bütün mümkün şeylerin basiret gözünü açmış değildir. Sonuçta bazısı ilim sahibi, bazısı ise cahildir. Ve Allah dilemedi, ve herkese hidayet etmedi ve dileyecek de, hidayet edecek de değildir. Ve “dilerse” sözü için de aynı durum geçerlidir. Allah, olmayacak şeyi hiç diler mi?

Böylece, Hakk'ın meşiyeti tek bir şeye bağlıdır, yani meşiyet ilme tâbi bir nisbettir ve malum olan, sen ve senin hallerindir. Ve ilmin malum üzerinde hiçbir etkisi

yoktur, tersine malum'un alim üzerinde bir etkisi vardır — ayn'ında her ne üzere ise, kendinden onu verir.

İlahi hitap, ancak muhatapların üzerinde anlaştıkları şey üzere ve aklî kurgulamanın verdiği şey üzere geldi. Ve bu ilahi hitap, keşfin verdiği şey üzere gelmedi. Bundandır ki, mü'minler çok sayıda oldukları halde, keşf ehli arifler az sayıdadır.

Bizim aramızdan (ilahi ilim'de) bilinen bir makamı [makam-ı malum] olmayan ve bu makamda bulunmayan yoktur. Ve bilinen makam, değişmezliği içerisinde kendisiyle olduğun ve varlığında kendisiyle zahir bulunduğu şeydir — ve bu, senin için varlık sözkonusu olduğunda böyledir. Eğer (birinci keşfin verdiği marifetle) varlığın sana değil de Hakk'a ait olduğu kesinlenirse, hüküm Hakk'ın varlığında hiç kuşkusuz senin hükmündür. Ve eğer (ikinci keşfin verdiği marifetle) senin varolmaklığın kesinlenecek olursa, o zaman hüküm hiç kuşkusuz (senin Hakk'a vermiş olduğun hüküm doğrultusunda) senin üzerinedir. Ve hüküm verici olan Hak olsa bile, Hakk'ın hüküm vermekliği, senin üzerine varlık saçmaktan [feyz] ibarettir ve kendin üzerine hükmeden ancak kendinsindir. O halde, ancak kendi nefsinin öv ve kendi nefsinin yer.

Artık geriye varlık saçtığı için Hakk'a hamd etmekten başka bir şey kalmaz — çünkü bu (yani, varlık saçıcı olmaklık) gerçekte O'ndandır, senden değil... Ve sen hükümlerle O'nun gıdasısın ve O, varlıkla senin gıdandır. İmdi, sende kendini gösteren (hüküm vermeklik), Hak'ta kendini gösterdi. Hüküm vermeklik, O'ndan sana ve senden O'nadır. Aradaki fark şudur ki, sen "yükümlü" olarak adlandırılırsın — ve Hak seni ancak kendi haline ve istidadına göre, "beni yükümlü kıl" dediğin şeyle yükümlü kıldı. Ama Hak, "yükümlü" olarak adlandırılmaz.

O (bütün İsimlerine mazhar oluşumdan dolayı) beni över, ben de O'nu,
O (taleplerime icabet etmekle) bana kulluktur, ben de O'na.
Belli bir halde (cem makamında) O'nu isbat eder,
Ve (kesretteki) aynlarda O'nu nefy ederim.
O beni bilir, ben (suretlerde zahir olmaklığında) O'nu inkar ederim,
O'nu (ceman ve tafsilen) bilir ve O'nu müşahede ederim.
O bizden nasıl gani olabilir ki,
Ben O'na (zuhura gelişinde) yardım eder ve O'na varoluş veririm.
İşte bundandır ki O'nu bileyim diye beni varetti
Ve O'nu (kendi ilmimde) varettim.
Ve ("Bilinmek istedim..." şeklindeki) hadis bize bu mana ile geldi
Ve O'nun amacı bende gerçekleşti.
Ve İbrahim aleyhisselam (Hak Teala'nın zahir olduğu bütün ilahi makamlara zuhur mahalli olma mertebesinde, bu makamlara nüfuz ederek Hakk'ın gıdası olmasıyla ve Hak da, İbrahim'in bütün hakikatlerine ve yetilerine nüfuz ederek Varlığı ile İbrahim'in gıdası olmasıyla), kendisine "Halil" denildiği bu mertebeye eriştiğinden,

konuklarını doyurmak kendisi için bir adet haline geldi. İbn Meserre, onun Mikail ile birlikte, bir rızık kaynağı olduğunu söyledi. Ki rızıklar rızıklandırılanların gıdasıdır. Gıda, her parçaya nüfuz ederek, beslenen kişinin zatına nüfuz eder. Ne var ki burada (yani, ilahi cem'iyette) parçalar yoktur — İbrahim aleyhisselam "İlahi İsimler" denilen bütün ilahi makamlara nüfuz etmiş ve Hak celle ve ala'nın Zatı da onda zahir olmuştur.

Kanıtlandığı üzere bizler O'nunuz
Tıpkı aynı zamanda kendimize ait olduğumuz gibi.
Ve O bana ancak varlık verir
Ve (O bizimle zahir olduğundan) biz O'nun içiniz
Ve (kendi ayınlarımızla zahir olduğumuzdan) kendimiz içiniz.

Benim için iki vecih vardır: "O" ve "ben"
Ve O'nun Ben-liğinin zuhurunda "Ben" yoktur.
Ama ben O'nun zuhur mahalliyim
Ve bizler onun için bir kap gibiyiz.
Ve Allahu Teala hak olanı söyler ve doğru yola iletir.

İSHAK KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ HAKKİYYE

Nebi'yi kurtaran, bir kurbanın kesilmesi oldu
Ama koçun bağirtısıyla, insanın konuşması nasıl bir olur?
Halbuki Yüce Allah bizim için veya kendisi için koçu yüceltti
Bilmem ki bu yüceltme nedendir?

Kuşku yok, diğer kurbanlıklar ağırlığınca daha değerlidir
Ne var ki, kurban olarak kesilen koçtan daha aşağı oldular.
Bilmek isterdim, küçücük bedeninden ibaret bir koçun
Rahman'ın Halifesi'nin yerini nasıl tutabildiğini.
Bilmez misin ki, bu kurban işinde bir düzenleniş vardır:
Kârda çoğalma ve kayıpta azalmadır o.
İmdi, cansızlardan daha yüce yaratılışa olan yoktur
Ondan sonra değerce yüksek olan bitkilerdir.
Bitkilerden sonra, his sahibi hayvanlar gelir,
Yaratıcılarını bildikleri keşf ve açık delil ile sabittir.
Ve "Âdem" denilen yaratılışa gelince:
O, akıl, fikir ve imanıyla kayıtlıdır.

Sehl el-Tusteri ve benzerimiz olan tahkik ehli böyle dedi,
Çünkü biz ve onlar ihsan makamındayız.
İmdi, işi benim müşahede ettiğim gibi müşahede eden
Gizlide ve açıkta benim söylediğim gibi söyler

Ve bizim sözüme aykırı olan söze bakma
Ve buğdayı çorak yere ekme!
Onlar, Masum Olan'ın, Kur'an'da söz ettiği sağırlar, dilsizlerdir.

Bil ki –Allah bizi de seni de güçlendirsin– Halil İbrahim aleyhisselam oğluna (İshak'a) şöyle dedi: “Rüyada seni kurban ettiğimi gördüm” [Saffat Suresi, 37/102]. Ve rüya alemi hayal hazretidir. İbrahim, gördüğü bu rüyayı tabir etmedi. Halbuki, rüyasında kendisine oğlu (İshak) suretinde görünen (ve dolayısıyla asıl kurban edilmesi gereken) koçtan başkası değildi. Ama İbrahim'in, gördüğü rüyayı (tabir etmeksizin) olduğu gibi kabul etmesi (ve İshak'ı gerçekten de kurban etmeye yeltenmesi) üzerine, İbrahim'in bu vehminden dolayı, Rabb'i, İshak'a koçu [zibh-i azim] feda etti; ki bu (koçu kurban etmesi) İbrahim'in gördüğü rüyanın –her ne kadar kendisi bundan haberdar olmasa da– Allah katındaki tabiriydi.

Demek ki, hayal hazretinde görülen suretlerden Allah'ın murad ettiği şeyin ne olduğunu anlamak için bir başka ilme ihtiyaç vardır. Görmez misin ki, Ebubekir (ra) rüyayı tabir ettiğinde Resulallah (sav), “Bir kısmını doğru, bir kısmını da yanlış tabir ettin” buyurdu. Ebubekir, nerede yanlışlık yaptığını sorduysa da Resulallah Efendimiz bunun hangisi olduğunu söylemedi.

Hak Teala İbrahim aleyhisselam'a seslendiğinde, ona, “Ey İbrahim! Sen rüyada gördüğünü doğruladın” [Saffat Suresi, 37/104] dedi; yoksa, “rüyada gördüğün doğruydu,” yani, “rüyada gördüğün gerçekten de oğlundu” demedi. Çünkü İbrahim, rüyasını tabir etmeyip, gördüğü şeyi kendisine görüldüğü şekilde aldı. Halbuki rüyanın tabir edilmesi gerekir. Ve bundandır ki (Mısır firavunu) Aziz, yanındakilere, “Eğer rüya tabir etmeyi biliyorsanız..” [Yunus Suresi, 12/43] demişti. Tabir, rüyada görülen suretten başka bir şeye izin [cevaz] demektir. Ve (Aziz'in rüyasında gördüğü) öküzler, kıtlık ve bolluk yıllarıydı.

İbrahim'in rüyasında gördüğü doğru olsaydı, oğlunu kurban etmesi kaçınılmaz olurdu. Ama o, sadece rüyada gördüğünün oğlu olduğunu doğruladı — ve Allah indinde ise oğlu suretinde görünen şey gerçekte koçtan [zibh-i azim] başkası değildi. Bundandır ki, İbrahim'in zihninde oğlunu kurban etme düşüncesi doğunca, koçu İshak için feda etti. Ama (gerçekte kurban edilmesi emrolunan İshak olmadığından) bu koç Allah indinde (İshak'a karşılık olarak) feda edilen bir şey değildi (çünkü kurban edilmesi gereken zaten koçun kendisiydi). İmdi, his (kurbanı) koç olarak biçimlerken, hayal de İbrahim'in oğlu olarak biçimledi. Eğer hayalde bir koç görmüş olsaydı, onu oğlu olarak veya bir başka şey olarak tabir ederdi.

Ve sonra Hak Teala şöyle buyurdu: “Bu, apaçık bir imtihandır” [Saffat Suresi, 37/106]. Yani bu, İbrahim'in, rüya durağının [mevtın] tabir gerektirdiğini bilip bilmediği konusunda bir imtihandır; çünkü O, rüya durağının [mevtın] tabir gerektirdiğini bilir. Ama İbrahim, gördüğü rüyayı tabir etmesi gerektiğini

düşünemedi [gaflet] ve (bu şekilde) rüya durağının [mevtın] gereğini yerine getiremediğinden dolayı da, rüyasında gördüğünü doğruladı.

Aynı şekilde, Müsned (yani, Hadis derleme kitabı) sahibi bir imam olan Taki bin Mahled de düşüncesizlik etti [gaflet]. Resul'ün (sav) şöyle dediğini işitmişti: "Her kim rüyasında beni görürse, uyanıklıkta beni görmüştür; çünkü şeytan benim suretime giremez." Ve Taki bin Mahled rüyasında Resul'ü gördü; ve bu rüyada Resul kendisine süt içiriyordu. (Uyandıığında) rüyada gördüğünü doğruladı; (ve bunu kendisine kanıtlamak için de) kusarak, içmiş olduğu sütü çıkardı. Eğer rüyasını tabir edecek olsaydı, içtiği süt kendisinin sahip olacağı birçok ilim olacaktı. (Böyle yaptığı için,) içtiği süt kadar ilimden Allah onu mahrum kıldı.

Görmez misin ki, Resul (sav) rüyasında kendisine bir kap dolusu süt verildiğini söyleyerek şöyle buyurdu: "İyice kanıncaya kadar içtim ve kalanını Ömer'e verdim." Kendisine, "Ya Resulallah, içtiğiniz sütü ne olarak yorumladınız?" diye sorulduğunda ise, "İlim" diyerek karşılık verdi. Ve rüya durağının [mevtın] tabir edilmeyi gerektirdiğini bildiğinden, gördüğü bu sureti süt olmaklığında bırakmadı.

Ve hiç kuşkusuz Nebi'nin (sav) duyularla müşahede edilen sureti Medine'ye defnedilmiştir. Ve onun ruhunu ve latifesini hiçbir kimse ne başkasında ne de kendisinde müşahede etmemiştir. Diğer bütün ruhlar için de bu böyledir. İmdi, Nebi'nin (sav) ruhu, rüyada kendisini gören bir kimseye, toprağa defnedilen bedeninin suretinde görünür. Ve rüyada görülen sureti, onun bedeninin aynısıdır, herhangi bir eksiklik sözkonusu değildir. Ve Allah'ın rüya gören kişiyi korumasından dolayı, şeytanın onun suretine girmesi mümkün değildir. Bundandır ki, her kim onu bu şekilde görecekt olursa; kendisine emrettiği, sakındırdığı veya bildirdiği ne varsa, bunların hepsini onun kendisinden almış olur. Tıpkı, Nebi (sav) hayattayken onu görseydi –anlamı ister açık ister örtük olsun, veya hangi şekilde olursa olsun– söylediklerini nasıl ki ondan almış olacaktıysa, öyle. Ve eğer Nebi (sav), ona bir şey verecek olsa, bu şeyin hiç kuşkusuz tabir edilmesi gerekir. Ama eğer hayaldeki şeyin aynısı duyumsal olarak da görülecek olursa, böylesi bir rüyanın tabir edilmesi gerekmez – işte Halil İbrahim ve Taki bin Mahled bu şekilde, gördükleri surete, gördükleri kadarınca güvendiler.

Rüya için bu iki yön (yani, tabir etmek ve etmemek) sözkonusu olduğundan, nübüvvet makamını verdiği İbrahim'e yaptığı ve söyledikleriyle bize edebi öğretti. Ve bizler de (öğrendiğimiz bu edeb sayesinde) Hakk'ı aklî delilin kabul etmediği bir surete bürünmüş olarak gördüğümüzde, görülen sureti –ya gören kişinin hali ve Hakk'ın görüldüğü mekân açısından veya her ikisi açısından– şeriata uygun olan Hak (anlayışı) doğrultusunda tabir etmemiz gerektiğini bildik. Ve eğer aklî delil, gördüğümüz şeyi reddetmezse, onu gördüğümüz suret ne ise, o şekilde alıkoyarız – tıpkı ahirette Hakk'ı gördüğümüzde, O'nu gördüğümüz suret üzere kabul etmemizde olduğu gibi.

Her bir mevtında Rahman olan Bir'in suretleri vardır — gizli ve açık
Eğer "bu Hak'tır" dersen doğruyu söylemiş olursun
Yok eğer, "bu Hak'tan başka bir şeydir" dersen
Öbür yana (yani, yaratılışa) geçmiş olursun.
O'nun hükmü bir mevtını içerip, diğerini dışlamak değildir
Ve O, kendi hakikatıyla yaratılışa seyrini sürdürür.
Kendini gözler önüne serdiğinde, akıllar
Alışageldikleri aklî delillerle O'nu reddederler
Ama gerçek akıl sahipleri, akıl hazretinde
ve "hayal" denilen şeyde, O'nu kabul ederler.
Ebu Yezid Bistamî bu makamda (yani, keşf-i tam ve şuhud-i âmm makamında) şöyle
 demiştir: "Eğer Arş ve onun içerisinde olan her şey, yüzbinlerce kez daha büyük
 olsaydı, arifin kalbinin bir köşeciğinde olurdu ve onun farkına bile varmazdı" — ve
 bu Ebu Yezid'in (kalbinin) cisimler alemindeki genişliğidir. Ne var ki ben şöyle
 diyorum: Varlığı bitimli olmayan şeyin (yani, varoluşsal taayyünatın) bitimli olduğu
 varsayılarak, kendisini var eden ayn (ayn-ı vahid) ile birlikte arifin kalbinin bir
 köşeciğinde ortaya çıksaydı onun farkına bile varmazdı. Çünkü kalbin, Hakk'ı
 kendisine sığdıracak genişlikte olduğu (kudsî hadisle) ortaya konmuş ama
 kanmaklıkla nitelenmemiştir. Eğer dolacak olsaydı, kanardı. Nitekim Ebu Yezid de
 böyle dedi. ("Muhabbet şarabını kadeh kadeh içtim; ne şarap tükendi, ne de ben
 kandım.") Biz de sözümüzle hiç kuşkusuz bu makama dikkat çektik.

Ey eşyayı Kendi nefsinde yaratan
Yarattığın her şeyi Kendinde toplarsın
Varlığı bitimli olmayan şeyi, Kendi varlığında yaratırsın
Ve Sen hem geniştirsin, hem de darsın
Eğer Allah'ın yarattığı şey benim kalbimde olaydı
Bütün bu şeyler kalbimde sönük kalırdı
Eğer kalbim Hakk'ı sığdıracak kadar genişse,
Yaratılış onu nasıl daraltsın
Ey bana kulak veren, bu nasıl bir iştir?
İnsan, hayal gücünde, varlığı olmayan ve yalnız hayal gücünde varlık kazanan şeyi
vehimle yaratır. Ve arif, himmetiyle, himmet mahallinin dışında varlığı ortaya çıkan
şeyi yaratır. Ama arifin himmeti, onu korumaktan geri kalmaz. Ve onun yarattığı
şeyi koruması, himmete bir yük oluşturmaz. Arif yarattığı şeyi korumaktan gaflete
düşecek olduğunda, eğer bütün hazretleri zaptetmiş değilse, yarattığı bu şey yok
olur. Bütün hazretleri zaptettiği durumda, böylesi bir gaflet söz konusu değildir,
yarattığı şeyi hiç kuşkusuz (herhangi) bir hazretten müşahede eder. İmdi, arif bütün
hazretleri kuşatmış olarak, himmetiyle bir şey yaratacak olsa, o yaratılan şeyin sureti
herbir hazrette zahir olur. Bu durumda, (herbiri başka bir hazrette bulunan) suretleri
(belli bir hazretteki) diğer suretlerle korur. Arif, bir hazretten veya birkaç hazretten
gaflete düşse ve fakat yarattığı sureti koruduğu hazretlerden birini müşahede etmeyi

sürdürse, gaflete düşmediği hazretteki bu bir suretin korunmasıyla, bütün suretler korunmuş olur. Çünkü gerçekte gaflet –ister bütün alemler için, isterse bazı alemler için olsun– hiçbir zaman genel değildir.

Ve hiç kuşkusuz, burada öyle bir sır açıkladım ki, ehlullahtan olanlar böylesi bir sırrı açığa vurmaktan kaçınırlar. Burada, kendilerinin Hak oldukları yolundaki davalarının reddi vardır. Çünkü, Hakk'ın hiçbir zaman hiçbir şeyden gafil olması sözkonusu olmadığı halde, kulun bir şeyden gafil değilken, başka bir şeyden gafil olması kaçınılmazdır. İmdi, yarattığı şeyi korumasından dolayı “ben Hakk'ım” demesi sözkonusudur. Ne var ki, o şeyin suretini koruması, Hakk'ın koruması gibi değildir. Ve işte biz bu farkı ortaya koyduk. Ve herhangi bir suretten ve bu suretin bulunduğu hazretten gafleti dolayısıyla, kul hiç kuşkusuz Hak'tan ayrılır. Ve suretlerin tümünü korumayı sürdürmesine sürdürür de, bunu, bu hazretlerin tümü içerisinde gafil olmadığı hazrette bu sureti koruyarak yapması nedeniyle, kulun Hak'tan ayrılması kaçınılmazdır. Çünkü kulun yarattığı sureti gafil olduğu hazretlerde koruması zımnen sözkonusudur. Ama Hakk'ın yarattığı şeyi koruması böyle değildir. Çünkü O, yarattığı her sureti ale't-tayin korur.

Ve bu mesele bana bildirildi. Bu meseleyi, bu kitaptan başka hiçbir yerde hiçbir kimse yazmamıştı; ne ben, ne de bir başkası. Dolayısıyla bu mesele vaktin benzersiz incidir. İmdi, sakın ola ki bundan gafil olma! Çünkü, bir suret ile huzur üzere olduğun hazret, Hak Teala'nın “Ben Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadım” [En'am Suresi, 6/38] dediği, olmuş ve olmamış olan herşeyi kendinde toplayan Kitab'ın (yani, levh-i mahfuz'un) benzeridir.

Bizim söylediklerimizi ancak nefsinde Kur'an olan kimse (yani, bütün hazretleri kendinde toplamış olan İnsan-ı Kâmil) bilir. Çünkü, takva sahibi bir kimse için Allahu Teala bir furkan kılar [Enfal Suresi, 8/29] (yani, Hak ve batılı, ve dolayısıyla da Hak ile halk'ı ayırlama yeteneği kazandırır). Ve (İnsan-ı Kâmil'e ait olan) bu furkan da, kendisiyle kulun Rabbinden ayrışık oluşuna ilişkin olarak bu meselede sözünü ettiğimiz furkan gibidir. Ve bu, en büyük ayırmadır [furkan].

İmdi bir zaman olur ki kul, hiç kuşkusuz Rabb olur
Ve bir zaman olur ki kul, kesinkes kul olur

Ve kul olduğunda Hak'la geniştir
Ve Rabb olduğunda ise darlıktadır
Kul olarak nefsinin gerçekte ne olduğunu görür
Ve Hak'tan istedikleri çoğalır, genişler.
Rabb olarak, mülk ve melekut hazretlerinde

Bütün yaratılışın kendisinden taleplerde bulduklarını görür
Ama o, zati itibarıyla, onların isteklerini karşılayamaz

Bundandır ki, bazı arifleri ağlar görürsün

İmdi sen Rabb'in kulu ol; O'nun kulunun Rabb'i olma
Yoksa ateşe ve erimeye düşersin.

İSMAİL KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ ALİYYE

Bil ki, "Allah" olarak adlandırılan, Zat'ıyla Tek [Ahad] ve İsimleri'yle bütündür [küll]. Herbir varlığın kendi özgül Rabb'i [rabb-i has] vardır ve bu Rabb'in bütünü kendisi olması olanaksızdır. Ama ilahi ahadiyette, hiç kimse için yer yoktur. Çünkü, "bir şeyde ilahi ahadiyetten bir şey vardır; ve diğerinde de ondan bir şey vardır" denilemez; çünkü O, bölünme kabul etmez. İmdi, O'nun ahadiyeti açığa çıkmamış olan İsimlerin tümünün toplamıdır.

Said, Rabb'i (terbiye edicisi) indinde razı-olunandır. Ve varlık hazretinde, Rabb'i indinde razı olunmayan yoktur. Çünkü o Rabb, onun üzerinde rabb-olmaklığını [rububiyet] sürdürür. Böyle olunca da razı olunandır ve dolayısıyla said'dir.

Bu konuda Sehl (Sehl bin Abdullah Tusterî) şöyle der: "Rububiyetin bir sırrı vardır — bu sır sensin." Sehl, "sen" sözüyle herbir ayn'a (yani, herbir varolan-ayn'a) seslenir. Ve şöyle sürdürür: "Eğer o sır ortadan kalkabilecek olsaydı, elbetteki rububiyet geçersiz hale gelirdi." Sehl, "ortadan kalkabilecek olsaydı" sözüyle söylediği şeyin olanaksızlığına işaret etmiştir. Çünkü bu sır ortadan kalkmayacağı gibi, rububiyet de geçersizleşmez. Çünkü ayn'ın varlığı ancak Rabb'i ile sözkonusudur ve ayn her zaman için varolduğundan, rububiyet hiçbir zaman geçersiz hale gelmez.

Ve her razı olunan sevgilidir; ve sevgilinin her yaptığı şey sevgilidir. Çünkü ayn'ın bir fiili yoktur; olsa olsa bu fiil o ayn'daki, Rabbinin fiilidir. Böylelikle, ayn, işlediği fiilin kendisine dayandırılmasından kurtuldu. Bu durumda, ayn, Rabbinin fiillerinden ve kendisinde olan ve kendisinden zahir olan şeyden razı oldu. Bu fiiller razı olunmuştur. Çünkü her fiil işleyen ve sanatçı kimse, kendi fiilinden ve sanatından razıdır. Çünkü her fiil işleyen ve sanatçı kimse, kendi fiilinin ve sanatının hakkını kusursuz bir şekilde verdi. "O, her şeye halkını verdi ve ona doğru yolu gösterdi" [Taha Suresi, 20/50]. Böylece her şeye halkını verdiğini beyan etti — ve (yaratılmış olan her şey, kendi istidadıyla talep ettiği şeyde) eksiklik veya fazlalık kabul etmez.

İsmail, sözünü ettiğimiz şeyi keşfetmesinden dolayı Rabbinin indinde razı-olunan oldu. Bunun gibi, herbir varlık Rabbinin indinde razı-olunandır. Ve herbir varlığın,

söylediğimiz gibi, Rabb'i tarafından razı olunması, başka bir kulun Rabb'i tarafından razı olunması gerektiği anlamına gelmez. Çünkü (varolan-aynların herbiri) rububiyeti bir'den [vahid] (yani, tek bir İlahi İsim'den) değil, olsa olsa bütünden (yani, bütün İsimleri kendisinde toplayan uluhiyet mertebesinden) almıştır. Böylelikle ona bütünden ancak kendisine uygun olan şey tayin olundu, ki bu da o şeyin Rabbidir. Ve hiçbir kimse rububiyeti, Hakk'ın ahadiyeti dolayısıyla almaz; ve bunun içindir ki, Ehlullah'tan olanlar, ahadiyette tecellinin sözkonusu olmadığını söylediler.

İmdi sen (fenâ makamında) O'na, O'ndan doğru bakarsan, O, Kendi nefesine bakar — ve böylece O, (zuhurun sözkonusu olmadığı ahadiyette) Kendi nefesine, Kendi nefsiyle bakıyor olmaktan hiçbir zaman geri kalmaz. Ve eğer sen O'na seninle (kendi nefsin ve kayıtlı varlığıyla) bakarsan, ahadiyet ortadan kalkar (ve Hak, vahidiyet ile tecelli eder). Ve eğer sen (Muhammedî vârisler gibi) O'na O'nunla ve seninle (Hak halka ve halk da Hakk'a örtü olmaksızın) bakarsan yine ahadiyet ortadan kalkar. Çünkü "sen bakıyorsun" sözündeki "sen" zamiri bakılan'ın kendisi değil, ondan başkasıdır. Burada, "bakan" ve "bakılan" olarak iki şeyin gerektirdiği bir ilişkinin varlığından dolayı, ahadiyet ortadan kalkar. Ama (O'na seninle bakışında ve O'na O'nunla ve seninle bakışında) yine de, O Kendi nefsiyle Kendi nefesine bakmaktadır ve bu vasıfta (yani, senin varlığı ile ve Kendi varlığı ile bakmada), bakan da O'dur, bakılan da.

İmdi, bir kimsenin mutlak olarak razı-olunan olması, ancak o kimsede zahir olan fiilin, Razı-olan'ın onun yoluyla olan fiili olmasıyla sözkonusu olabilir (ve bu durum ancak İnsan-ı Kâmil için geçerlidir). İmdi, Hak Teala'nın İsmail'i Rabb'i indinde razı-olunmıklıkla nitelemesiyle İsmail, diğer aynlardan üstün oldu. Ve, kendisine, "Ey nefis, Rabb'ine dön!.." denilen her mutmain nefsin durumu da böyledir. İmdi, Hak Teala, mutmain nefse, kendisini davet eden Rabbine dönmeyi emretti. Ve "..razı olmuş olarak kullarım arasına katıl.." — ki bu makam bu kullarımın mülküdür. Şu halde, burada sözü edilen kullar, Rabbini bilen ve O'nunla yetinen ve ondan başka bir Rabb'e bakmayan kullardır. "..Ve gir cennetime" [Fecr Suresi, 89/27-30] — ki, Ben Kendimi onunla örterim [setr]. Ama Benim cennetim senden başkası değildir. Çünkü sen, zatın ile Beni örtersin. İmdi, Benim bilinmem ancak seninledir ve sen de ancak Benimle varsındır. Böylece seni bilen Beni bilir. Ve Ben (hakikatimle) bilinmem, sen de (hakikatimle) bilinemezsin.

Ve Rabbinin cennetine girdiğinde, kendi nefesine girmiş olursun. O zaman, kendini bildiğinde Rabbini bildiğin marifetten başka bir marifetle kendini bilirsin. Böylelikle iki tür marifete sahip olursun: öncelikle O'nu, kendini biliyor olarak, bu sayede bilirsin ve ikinci olarak, nefsinden dolayı değil ama Rabb'inden dolayı ve Rabb'ini biliyor olman nedeniyle nefsini bilirsin.

Sen (kendi özgül Rabbin için) kulsun

Ve sen (istidadınla hükmettiğin özgül İsim için) Rabb'sin
O kimse ki, O'nun için ve O'nda kulsun
Sen (sende zahir olan huviyet itibarıyla) Rabb'sin
Ve sen ("Elestü bi Rabbikum?" seslenişinde "Beli—Evet" diyerek)
Sözleşme yaptığın Rabb için (taayyünün ve kayıtlanmışlığın itibarıyla) kulsun

Herbir belirli Rabb-kul sözleşmesi
Başka bir Rabb-kul sözleşmesi karşısında geçersizleşir
Böyle olunca, Allah kullarından razı oldu, kulları da razı olunanlar oldu. Ve kulların
hepsi O'ndan razı oldu ve O da böylece razı olunan oldu.

İmdi, iki hazret (yani, rabb-olmaklık hazreti ve kul-olmaklık hazreti), benzerlerin
birbirine karşılık gelmesi gibi birbirine karşılık geldi. Ve benzer olanlar, birbirlerine
karşıttırlar. Çünkü iki benzer birlenemez, aksi halde aralarında bir ayırım kalmazdı.
Varlıkta ise diğerlerinden ayrışık olmayan bir şey yoktur. İmdi, bir-olan-hakikatte
[hakikat-ı vahid] benzer yoktur. Böyle olunca varlıkta benzer yoktur ve varlıkta
karşıt da yoktur. Çünkü varlık bir-olan-hakikattır ve bir şey kendisine karşıt değildir.

Hak'tan başkası baki değildir, yaratılmış olan baki değil
Ulaşma diye bir şey yoktur, ayrı olma diye bir şey yok
Apaçık delil bununla geldi
Böylece ben gözlerimle gördüğüm ve incelediğim zaman
O'nun ayn'ından başka bir şey görüyor değilim
Bu, (yani, Hakk'ın kulundan ve kulun da Rabb'inden razı olması) ancak, kendini
Rabb'in varlığı olarak görme konusunda Rabb'inden korkan kimselere özgüdür,
çünkü onlar (rabb-olmaklık hazreti ve kul-olmaklık hazreti arasındaki) ayrışmayı
bilirler. Bazılarının cehaleti, bizi, bilenlerin yaptığı bu ayrımı yapmaya yöneltti.
Gerçekte kullar arasında ayırım vardır ve Rabb'ler arasında ayırım vardır. Herhangi
bir ayırım olmasaydı, o zaman hiç kuşkusuz İlahi İsimler'in herbiri, tıpkı diğerleri
gibi bütün vecheleriyle yorumlanırdı. Ama "Muiz" (Aziz-kılıcı) İsmi, "Muzill" (Zelil-
kılıcı) İsminin yorumlandığı gibi yorumlanmaz ve diğerleri için de bu böyledir. Ne
var ki, ahadiyet yönünden bakıldığında durum başkadır. Bütün İsimler'e ilişkin
olarak diyebilirsin ki, her İsim, kendi huviyeti yönünden hem Zat'a, hem de kendi
hakikatine götürür, çünkü adlandırılan Bir'dir. Böylelikle Muiz, adlandırılan Bir
yönünden Muzill'le aynıdır ve öte yandan Muiz, kendine özgü hakikati yönünden
Muzill'den farklıdır, çünkü her ikisinden farklı kavramlar anlaşılır.

Halk'tan ayrı tutarak Hakk'a bakma!
Ve Hak'tan başka olmaklık giysisine büründürerek halk'a bakma!

Ve Hakk'ı tehzih ve teşbih et;
Ve dosdoğru olmaklık [sıdk] makamında dikil.
Ve ister cem makamında, istersen fark makamında ol!

Eğer sana bunlardan biri zahir olursa, diğerine yönel ki,
İkisiyle birden zafere eresin!
Sen ne (hakikat yönüyle) fani olur, ne de (halkiyet yönüyle) baki kalırsın,
Ne yokedebilir ne de baki kılabilirsin.
Ve vahiy (ilham) senin üzerine
(sen Hakk'ın sureti olduğundandır ki) başkasından verilmez;
ve sen de onu ("gayr" olmadığından) başkasına vermezsin.
Yüceltme [senâ], verilen söze sadık olunmasına yapılır. Ve ilahi hazret övülen
[mahmud] yüceltmeyi talep eder. Dolayısıyla O, verdiği sözde sadık olması [sıdk-ı
va'd] yönünden yüceltilir, tehdidinde sadık olması [sıdk-ı va'îd] yönünden değil.
Allahu Teala, "Allah'ın resullerine verdiği sözde sadık olmayacağını sanma"
[İbrahim Suresi, 14/47] dedi – ("söz" yerine) "tehdit" demedi. Hatta, onları
(işledikleri suçlardan dolayı) tehdit etmiş olmasına rağmen, şöyle dedi: "Biz onların
günahlarından geçimiz" [Ahkaf Suresi, 46/16]. Ve Allah, İsmail'i, sözüne sadık
olmasından dolayı övdü ve böylece, gerçekte Hak için tehdidin gerçekleşmesi imkanı
ortadan kalktı.

İmdi geriye yalnızca Sözüne Sadık Olan kaldı
Ve Hakk'ın tehdidi açısından incelenebilecek tek bir ayn yoktur
Ve her ne kadar şeka yurduna girseler de onlar
Şeka yurdundan bir tat alırlar; o da farklı bir nimettir
Yani ebedilik (huld) cennetlerindeki farklı bir nimet
Halbuki alınan lezzet birdir
Ve aralarında (istidadların farklılığıyla) tecelli bakımından farklılık vardır
Çekilen azab, ("lezzet" anlamına gelmesi yönünden)
Tadının tatlılığından dolayı "azab" olarak adlandırılır.
Ve ("eziyet" anlamına gelmesi yönünden) "azab" sözü,
(Azabın gerçek anlamı olan) lezzete kabuk gibidir ve kabuk
(Azabın hakikatini, örtülü olan gafillerden) koruyucudur.

YAKUB KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ RUHİYYE

Dinin iki türü vardır: İlki; Allah'ın indinde, Hakk'ın bildirdiği kimse (yani, nebiler)
indinde ve Hakk'ın bildirdiği kimsenin bildirdiği kimse (yani, nebinin ümmetinden
olan) indinde olan dindir. İkincisi ise, halkın indinde olan dindir ki, Allah onu geçerli
kılmıştır.

Allah indinde olan din, O'nun seçtiği ve halkın dini üzerinde yüce kıldığı dindir.
Hak Teala şöyle buyurur: "İbrahim ve Yakub, oğullarına şöyle vasiyet ettiler: Allah
sizin için dini seçti, o halde ancak O'na teslim olmuş bir halde ölün" [Bakara Suresi,
2/132]. (Bu ayette sözü edilen) din, harf-i tarif'le birlikte kullanılmıştır, dolayısıyla bu,

bilinen ve belirli bir dindir. Ve Hak Teala şöyle buyurur: “Allah’ın indinde din İslam’dır” [Âl-i İmran Suresi, 3/19] – yani, teslimiyettir. Dolayısıyla din, senin teslimiyetinden ibarettir ve Allah indinde olan din, senin hükümlere teslimiyet göstermekliğidir. İmdi “din” teslimiyet ve “nâmus” da Allahu Teala’nın koyduğu hükümlerdir. Dolayısıyla, Allahu Teala’nın kendisi için ortaya koyduğu hükümlere teslimiyet göstererek bunlarla nitelenen kimse, dini uygulayan ve onu –kıldığı namazla– yerleşik kılandır, yani onu inşa edendir. Böylece kul, dini inşa eden ve Hak da, şer’i hükümleri ortaya koyandır. O halde, teslimiyet senin fiillerinin ta kendisidir ve din senin fiillerinden ortaya çıkar. Böyle olunca, sen ancak kendinden olanla (yani, kendi fiillerinle) mutlu olursun. Ve nasıl ki senin mutluluğunu ortaya çıkaran senin kendi fiillerinse, İlahi İsimleri de ortaya çıkaran ancak Allah’ın fiilleridir. Ve sen Allah’ın fiillerisin ve bunlar sonradan olmadırlar. Allah, ortaya koyduklarıyla “İlah” olarak adlandırılır ve sen de ortaya koyduklarınla “said” olarak adlandırılırsın. Ve sen din’i yerleşik kılıp Allah’ın koyduğu hükümlere teslimiyet gösterdiğinde, Allahu Teala, seni Kendi nefsi menzilesine indirir.

Bu konu hakkında faydalı olacak şeyleri, inşaallah, Allahu Teala’nın geçerli kabul ettiği “halk indinde olan din”i açıkladıktan sonra ortaya koyacağım. İmdi, (Hak ve halk indinde olan) her iki din de (fillerin yaratıcısının O olması bakımından) Allah’ındır. Ve (din, teslimiyet olduğundan ve teslimiyet senin fiillerinle ortaya çıktığından dolayı) ikisi de Allah’tan değil sendendir. Dinin Allah’tan olması, ancak işin aslı itibarıyla.

Allahu Teala şöyle buyurdu: “..onların başlattıkları ruhbaniyeti var kıldık..” Ve bu hikmetli kanunlar herkesin bildiği resul tarafından ve bildik özel yoldan (yani, vahiy yoluyla) Allah katından getirilmiş değildir. Ama, içerdiği hikmet ve zahirdeki faydadan dolayı konulmuş şeriatın [vaz’-ı meşru] amacına uygun bir şekilde ilahi hükümlere uyarlılık gösterdikleri için, Allahu Teala bu hikmetli kanunları “..onlar üzerine farz kılmadığı halde..” tıpkı Kendi koyduğu hükümleri geçerli kıldığı gibi geçerli kıldı. Ve Allahu Teala, Kendisiyle onların kalpleri arasında yardım ve rahmet kapısını açarak, onların kalplerine –kendileri bunun farkında olmaksızın– koydukları bu hükümleri yüceltmekliği yerleştirdi. Bu şekilde onlar ilahi öğretimle bilinen nebevî yoldan başka bir yolla Allah’ın rızasını isterler. İmdi, bu kanunları kendileri için bir hüküm olarak koyanlar ve kendileri için bu hükümler konmuş olanlar, “..ancak Allah rızasını istediklerinden dolayı, onları hakkıyla yerine getirdiler..” ve bu şekilde itikat ettiler – “..böylece, onlar arasından iman edenlere ödülleri verdik; ve onların bir çoğu sapmıştır” [Hadîd Suresi, 57/27] yani, bu hükümlere teslimiyetten ve bunları yerine getirmekten uzaktırlar. Ve bu hükümlere teslimiyet göstermeyenlere, bu hükümleri (onların kalplerine ilham ederek) koymuş olan (Hak), kendilerini hoşnut edecek şeyleri onlara vermeyerek, teslimiyet göstermez [münkad]. Ama, emr (yani, uluhiyet ve rububiyet, Hak tarafından) teslim olmaklığı gerektirir. Ve bu, şu demeye gelir:

Yükümlü olan, ya uymak suretiyle teslimiyet gösterir [münkad] veya karşı gelir. Kendi isteğiyle itaat edenin [muvafilek-ı muti] durumu açık olduğundan, onun hakkında söze gerek yoktur. Karşı çıkan kimseye gelince; bu kişi, kendisine egemen olan karşı geliş nedeniyle Allah'tan, şu iki şeyden birini ister: bağışlanmak veya cezalandırılmak. Ve, kendi nefsinde bunlardan birini hakettiği için bunlardan biri olmak zorundadır. İmdi, kulun fiillerine ve bulunduğu haline göre, Hakk'ın teslimiyet gösterdiği doğrulanmış [sahih] oldu. Böylece, etkiyici [müessir] olan, kulun halidir.

Bu şekilde bakıldığında, din, verilen karşılık, yani hoş olan ve hoş olmayan bedel olur. Hoş olan şeyle verilen bedel şudur: "Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdır" [Mâide Suresi, 5/19]. İşte bu sevinç veren şeyle bir karşılıktır [ceza]. Sevinç vermeyecek şeyle karşılık ise şudur: "Sizden zulmeden kimseye Biz büyük azabı tattırırız" [Furkan Suresi, 25/19]. "Ve Biz, onların günahlarından geçeriz" [Ahkaf Suresi, 46/16] de bir karşılıktır. Böylelikle, din'in bir karşılık olduğu ortaya çıkmış oldu. Çünkü, din İslam'dır ve bu da teslimiyet demektir. Ve Hakk'ın kula teslimiyeti, kulun halinin gerektirdiği karşılığı vermektir. Bu, o halde, dinin ne olduğunun zahiri açıklamasıdır.

Bu söylenenlerin sırrına ve batınına gelince: din, Hakk'ın varlık aynasında bir tecellidir. Böyle olunca, mümkün varlıklardaki Hakk'a ait olan şey, bu mümkün varlıkların buldukları hal içerisinde kendi zatlarının Hakk'a verdiği şeydir. Çünkü mümkün varlıkların buldukları her halde, birer sureti vardır. Bundan dolayı, mümkün varlıkların hallerinin birbirinden farklı olmasından dolayı, suretleri de birbirinden farklıdır. Ve hallerinin birbirinden farklı olmasından dolayı da, Hakk'ın tecellisi farklı farklıdır. Sonuçta Hakk'ın kuldaki etkisi [eser], kulun içinde bulunduğu hal üzere ortaya çıkar. İmdi, kula hayrı veren kulun kendisinden başkası değildir. Ve kendisine hayrın karşısını veren de kendisinden başkası değildir — o, kendi zatını nimetlendirir ve azaplandırır. Yerecekse sadece kendi nefsinin yersin ve övecekse sadece kendi nefsinin övsün! O halde, Hakk'ın onlara ilişkin ilminde apaçık delil [hüccetü'l-baliğ] vardır — çünkü ilim, malum'a tabidir.

Şimdi, meselenin biraz daha derinine inip, daha bir ötedeki şu sırrı ortaya koyalım: mümkün varlıkların asılları yokluktur ve bu değişmez. Ve mümkün varlıkların nefslerinde ve aynalarında, içinde buldukları hallerin suretine bürünen Hakk'ın varlığından başka bir varlık yoktur. İmdi sen haz ve acı duyanın kim olduğunu ve hallerden herbir hali izleyen ne olduğunu bildin — ve bundandır ki, bir hali izleyen bir sonraki hal (yani, karşılık), ("takip" kökünden gelen) "ukubet" ve "ikab" olarak adlandırılmıştır. İyi olsun, kötü olsun her durum için bu geçerlidir; ama toplumsal uyulaşım, bu sonucu, iyi olan şeyler için "sevap" ve kötü şeyler içinse "ikab" olarak adlandırdı. İşte, bundandır ki, din "âdet" (yani, tekrarlama) olarak adlandırıldı veya bu şekilde yorumlandı. Çünkü (mümkün varlığın veya kulun) halinin gerektirdiği veya talep ettiği şey geri döner. Böyle olunca, din âdettir. Şair

şöyle der: “Ümm el-Huvaris’in önünde böyle yapmak senin dinindi,” yani, âdetindi. Ve âdet denince anlaşılan, bir şeyin kendi özgün haline dönmesidir; ama bir şeyin önceki haline, öncekinin aynısı olarak dönmesi olabilir bir şey değildir. Ve âdet denince de, bir şeyin kendini tekrarlaması düşünülür.

Ama âdet, akılla-kavranabilir olan bir hakikattir ve birbirine benzeyen suretlerde vardır. Biliriz ki, Zeyd insanlık itibarıyla Amr’ın aynısıdır. Ama burada insanlık tekrarlanmış değildir; eğer öyle olsaydı, çoğalardı. Ne var ki, insanlık tek bir hakikat [hakikat-ı vahid] olduğundan çoğalmaz. Yine biliriz ki, Zeyd’in birey olması, Amr’ın birey oluşunun aynısı değildir. İmdi, her ikisi de birey olmakla birlikte, birey olarak Zeyd, birey olarak Amr’ın aynısı değildir. Dolayısıyla biz, bu benzerlikten dolayı his olarak insanlığın yinelenmediğini, hüküm olarak da yinelenmediğini söyleriz — dolayısıyla bir yönden tekrarlama [âdet] varken, bir yönden de tekrarlama yoktur. Aynı şekilde, bir yönden bakıldığında karşılık [ceza] vardır ve bir diğer yönden bakıldığında da karşılık yoktur — çünkü karşılık da mümkün varlıktaki bu mümkün varlığın hallerinden bir haldir.

Bu meseleyi bilenler, bu meseleyi gereğince açıklığa kavuşturmadılar. Bu konuda cahil olduklarından değil; bu mesele, yaratılanlar üzerinde egemen olan kader sırrına ilişkin olduğundan, bu meseleyi açıklamaktan kaçındılar.

Bil ki, hekimlerin tabiata hizmet ettiği söylendiği gibi, resul ve vârislerinin de genel olarak ilahi emre hizmet ettikleri söylenir. Halbuki onlar, işin aslına bakılırsa mümkün varlıkların hallerine hizmet ederler. Ve yaptıkları hizmet, bu mümkün varlıkların değişmez aynlarının içerisinde bulunduğu hale göredir. Bunun ne şaşılması bir şey olduğuna bak!

Burada istenir olan hizmet edici, hizmet ettiği kişi için yazılmış olanı (yani, değişmez ayn’ını) hal ve söz ile bilen hizmet edicidir. Çünkü hekim için, ancak tabiatın suyuna gittiği ölçüde tabiata hizmet edici denebilir. Tabiat, hastanın bedeninde özel bir mizaç oluşturmuştur ki, bu kimse bu nedenle “hasta” olarak adlandırılır. Ve eğer hekim (bu durumda) yardım edecek olsaydı, sadece hastalığı artırmış olurdu. Böylelikle, hastanın bedenini iyileştirmek için tabiatı hastalıktan alıkoymaz. Ne var ki, sağlık da, hastalığa neden olan mizaca karşı olan başka bir mizaç oluşturulmasıyla elde edilebileceği için, sağlık da yine tabiattandır. İmdi, bu durumda, tabiata hizmet edici değildir ve tabiata ancak hastanın bedenini iyileştirmeyerek hizmet edebilir. Ve o hasta mizacı değiştirmesi de yine tabiat iledir. Tabiata genel yönden [vech-i amm] değil, özel yönden [vech-i has] hizmet ederek, bu yönde çaba harcar. Çünkü böylesi bir meselede, geneli kapsayacak bir yaklaşım yoktur. O halde hekim, tabiata hem hizmet eder, hem de etmez.

Resullerin ve vârislerinin Hakk’a hizmetleri de bunun gibidir. Hak (ilahi emir ile) yükümlü olanların hallerine iki yönden hükmeder. Kul üzerindeki emir, Hakk’ın

iradesinin gerektirdiği şekilde ortaya çıkar. Ve Hakk'ın iradesi de, Hakk'ın ilminin gerektirdiği şeye ilişkilendir. Ve Hakk'ın ilmi de, bilinen'in (yani, ayn-ı sabitenin) kendi zatından Hakk'a verdiği şeye ilişkilendir. Dolayısıyla kul, ancak kendi (ayn-ı sabitesinin) suretiyle zahir olur.

Böyle olunca, resul ile vâris olan, Allah'ın iradesine değil, Allah'ın iradesiyle olan ilahi emre hizmet eder. Resul ve vâris olan, yükümlü olan kişinin mutluluğunu istediğinden dolayı, ona ilahi emir ile gelir. Eğer ilahi iradeyle gelseydi, öğüt vermezdi. Halbuki resul ve vâris ancak ilahi irade ile öğüt verir. İmdi, resul ve vâris, nefsler için uhrevî (yani, ahlakî ve manevî) hekimdir. Allah emrettiğinde, O'nun bu emrine uyar. Allahu Teala'nın emrini gözetir ve O'nun iradesini gözetir ve Hakk'ın, Kendi iradesine aykırı şeye kendisine emrettiğini görür. Halbuki yalnızca Hakk'ın irade ettiği şey olur. Ve böyle olduğundan (yani, Allah irade ettiğinden) dolaydır ki, emir ortaya çıktı. İmdi, emri diledi, ortaya çıktı; ve emrolunana emredip de, ortaya çıkışını dilemediği şey de, emrolunandan ortaya çıkmadı. Bu durum, "karşı gelme" ve "isyankarlık" olarak adlandırılır. Durum böyle olunca, resul tebliğ edicidir, başka bir şey değil.

İşte bunun için Resul (sav), içerisindeki "..emrolunduğun gibi dosdoğru ol" [Hud Suresi, 11/112] sözünden dolayı, "Hud suresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı" buyurdu. İmdi, onu "emrolunduğun gibi" sözü ihtiyarlattı. Çünkü, Allah'ın iradesine uygun olan ve dolayısıyla gerçekleşebilecek bir şeye mi, yoksa Allah'ın iradesine aykırı olan ve dolayısıyla da gerçekleşmeyecek olan bir şeye mi emrolunduğunu bilmiyordu. Ve hiç kimse, Allah'ın iradesinin neye hükmettiğini bilemez. Bunu ancak irade ettiği şeyin gerçekleşmesinden sonra bilir. Ama Allah'ın basiret gözünü açtığı kimse bunun dışındadır. Bu kimse, mümkün varlıkların aynalarını değişmez oldukları hal üzere idrak ederek, gördüğü şey doğrultusunda hüküm verir. Ve bu durum, insanların bazılarında (yani, nebiler ve kâmil velilerde) zaman zaman olur, ama her zaman olmaz. Nitekim, Hak Teala, "De ki: Benim ile ve sizin ile ne işlenir, bilmem" [Ahkaf Suresi, 46/9] buyurarak, örtüyü [hicab] apaçık kıldı — ve istenen, ancak kimi özgül şeylerden haberdar olmaktır, başka değil.

YUSUF KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NURİYYE

Bu, nur hikmetidir. Bu nur hikmetinin yayılması Hayal Hazreti üzerindedir. Ve inayet ehli (yani, nebiler) için, Hayal Hazreti, vahyin ilk başlangıcıdır [mebde]. Hz. Ayşe, Allah ondan razı olsun, şöyle dedi: "Resulallah'a vahyin gelişi rüya [rüya-yı sadıka] ile başladı. Ve gördüğü rüya, içerisinde herhangi bir gizli saklılık olmaksızın, gün ışığı gibi apaçık olurdu." Hz. Ayşe'nin bilgisi bundan öteye geçmedi. "Ve bu rüyalar altı ay sürdü, sonra (şehadet mertebesinde) Melek geldi." Bilmedi ki, Resulallah (sav), "İnsan uykudadır, öldüğünde uyanır" buyurmuştu. Ve her ne

kadar (uyurken görülen suretlerle, uyanıkken görülen suretlerin) halleri birbirinden farklıysa da, Resulallah'ın (sav) uyanıklık halinde gördüğü her şey, rüyada görülen gibidir. Hz. Ayşe, altı ay sürdüğünü söyledi, halbuki onun bütün yaşamı rüyadan farksızdı. Ve sözünü ettiği altı aylık dönem, olsa olsa uyku içinde uykudur. Ve uykuda görülen şey türünden gelen [varid] ne varsa, Hayal'dendir; bundan dolayı da tabir edilmesi gerekir. Bu demektir ki, asıl suretinden başka bir surette beliren bir şey tabir edilir. Böylece tabir eden kişi, rüyada görülen suretten, o şeyin kendi içinde ne ise o olan suretine geçer; tabii eğer bunu gereğince yapabilirse [isabet]. Resulallah'a ilim süt suretinde göründü ve o bunu yorumlarken, süt suretinden, ilim suretine geçti. Ve bu süt suretinin anlamının [meal] ilim sureti olduğunu söyledi.

Sonra, kendisine vahiy geldiği zaman Resulallah (sav), duyumsanan bildik şeylerden uzaklaşır [ahz] ve yanında bulunanlardan örtülenirdi. Ve örtü kaldırılınca, önceki haline dönerdi. Dolayısıyla vahiy ancak hayal hazretinde idrak etmiştir — ama onun bu haldeyken uykuda olduğu söylenemez. Ve yine, melek kendisine adam suretinde görüldüğünde, bu da hayal hazretindedir. Çünkü o adam değil, insan suretine bürünmüş bir melektir. İmdi bu adam suretine bakan arif (yani, Resulallah), bu adam suretinden geçerek, onun gerçek suretine ulaştı. Böylece, "Bu Cebrail'di, size dininizi öğretmeye geldi" dedi. Halbuki, orada bulunanlara daha önce, "O adamı bana getirin" demişti. Orada bulunanlara görüldüğü suret dolayısıyla, Cebrail'i "adam" olarak adlandırdı. Ama daha sonra, adam olarak tahayyül edilenin gerçek suretini gözönüne alarak "Bu, Cebrail'dir" dedi. Her iki durumda da doğruyu söyledi: Gözün gördüğü suretine bakarak "adam" demekle doğru söylemiş olduğu gibi, "Bu, Cebrail'dir" demekle de doğruyu söyledi — çünkü o, hiç kuşkusuz Cebrail'dir.

Yusuf, babasına (yani, Yakub aleyhisselam'a) şöyle dedi: "Onbir yıldız ve güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm" [Yusuf Suresi, 12/4]. İmdi, kardeşlerini yıldızlar suretinde, babasını güneş ve teyzesini de ay suretinde gördü. Onları bu şekilde görmesi, kendisinin onları bu şekilde hayal etmesinden dolayıdır. Eğer, gördüğü kimselerden dolayı olsaydı, kardeşlerini yıldızlar, babasını güneş ve teyzesini ay olarak görmesi, onların istedikleri bir şey olurdu. Ama, gördüğü şeyi bilmediklerinden, Yusuf'un gördüğü şey kendi hayal hazinesinden ortaya çıktı. Yusuf bunu anlattığında, Yakub bunun böyle olduğunu bildi ve şöyle dedi: "Oğlum bunu kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar" [Yusuf Suresi, 12/5]. Sonra da, hile yapmaklığı oğullarından geri tutarak, hile yapmayı şeytana özgü kıldı; ki o hilenin ta kendisidir. Ve Yakub şöyle dedi: "Gerçekte şeytan insanın apaçık düşmanıdır" [Yusuf Suresi, 12/5] — yani, düşmanlığı apaçık ortadadır.

Çok sonraları (kardeşleri, babası ve teyzesi Mısır'da kendi önünde saygıyla eğildiklerinde) Yusuf şöyle dedi: "Bu önceden gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim bu rüyayı doğru kıldı" [Yusuf Suresi, 12/100] — yani, önceden hayal suretinde görünen şeyi, duyumsal olarak da apaçık kıldı. (Hayal ve his arasında yapılan ayırmadan dolayıdır ki) Kerem Sahibi Nebi (sav), "İnsanlar uykudadır.."

buyurdu (ve böylece, his ve hayali ayımsızladı). Böyle olunca, “Rabbim bu rüyayı doğru kıldı” sözü; rüyasında uykudan uyandığını görüp, gördüğü rüyayı tabir eden kimsenin sözünden farklı değildir. Bu kimse bilmez ki, hala uykudadır ve uykudan uyanmamıştır. Ve gerçekten uyandığında ise, “Böyle böyle bir rüya gördüm; rüyamda, gördüğüm rüyadan uyanıp, bu rüyayı yorumladım” der.

İmdi, Muhammed’in (sav) idrakiyle, Yusuf’un idraki arasındaki farkı gör! “Bu önceden gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim bu rüyayı doğru kıldı” [Yusuf Suresi, 12/100] derken Yusuf’un kastettiği şey histir (yani, rüyasında gördüğü hayal suretinin duyumsal olarak apaçık hale gelmesidir). Halbuki rüyada görülen şey, duyumsanandan başkası değildir (çünkü, eğer duyumsanır olmasaydı idrak edilemezdi). Çünkü hayal, hiçbir zaman duyumsanandan başka bir şey vermez. Hayal için bundan (yani, histen) başkası yoktur.

İmdi, (bu gerçeği bilen) Muhammedî vârislerin ilminin ne kadar şerefli olduğuna bir bak! Ve ben birazdan bu hayal hazreti hakkında söylenenleri, Muhammedî Yusuf’un diliyle açıklığa kavuşturacağım. Cenab-ı Hak dilerse, bunu anlarsın.

Bil ki, “Hak’tan başka” olan veya “alem” olarak adlandırılanın Hakk’a nisbeti, gölgenin kişiye nisbeti gibidir. Böyle olunca alem, Allah’ın gölgesidir. Ve bu, varlığın aleme nisbetinin aynısıdır. Çünkü gölge hiç kuşkusuz duyumsanan bir şeydir. Ama gölgenin görünmesi, ancak gölgenin üzerine düştüğü mahal varolduğu sürece sözkonusudur. Eğer bu gölgenin görünmesini sağlayan mahallin yokluğunu varsayacak olsaydın, bu gölge aklı bir şey olarak kalır ve duyumsal olarak varolamazdı. Olsa olsa, gölgenin sahibi olan kişide açığa çıkmamış olarak [bi’l-kuvve] kalırdı.

O halde, Allah’ın, “alem” olarak adlandırılan gölgesinin düştüğü yer, mümkün varlıkların aynlarıdır ve gölge bunların üzerine düşer. Dolayısıyla, zatın varlığına işaret eden bu gölge, üzerine düştüğü şey yoluyla idrak edilir. Ama idrak, Nur ismiyle ortaya çıktı. Ve bu gölge, mümkün varlıkların aynaları üzerine, (ilim mertebesinde) bilinmez gayb suretinde (yani, yokluğun karanlığı üzere) düştü.

Görmez misin ki, gölge, siyahlığa meyillidir. Ve bu siyahlık, kişi ile gölge arasındaki ilişkinin uzaklığından dolayı, gölgedeki gizlenmişliğe işaret eder. Ve kişi beyaz bile olsa, gölgesi yine de bu şekilde siyahtır. Dağları görmez misin ki, bakan kişiden uzakta olduklarında kara gözükürler. Halbuki renkleri göze görülenden farklıdır. Ve böyle görülmelerinin tek nedeni aradaki uzaklıktır. Ve gökyüzünün maviliği de bunun gibidir. Gökyüzünün mavi oluşu, uzaklığın ışık vermeyen cisimlerde duyulara etkisidir.

Ve yine, mümkün varlıkların aynaları da ışık vermezler, çünkü yokturlar [ma’dum]. Ve her ne kadar (ilahi ilim’de) “değişmezlik” [sübut] ile nitelenseler de “varlık” ile

nitelenmezler — çünkü “varlık” nurdur. Işıklı cisimlere uzaktan bakıldıklarında ise, (ışık vermeyen cisimlerin tersine, siyah görünmeyip) göze küçük görünürler. Bu da uzaklığın bir diğer etkisidir. Böylesi cisimler, duyuvara küçük hacimli görünseler bile, aslında göze görüldüğünden daha büyüktürler. Örneğin, güneşin dünyadan çok daha büyük olduğu kanıtlanmış olduğu halde, gözle bakıldığında bir kalkandan daha büyük değildir. Bu da uzaklığın bir etkisidir.

Böyle olunca, Hak, bir şeyin gölgesinden bilindiği ölçüde bilinir. Ve Hak, bir şeyin gölgesinden bilinmediği ölçüde bilinmezdir. İmdi alemin Kendi gölgesi olmasından dolayıdır ki Hak, (aleme bakılarak, ayrıntılanımsız olarak) bilinir. Ve gölgesi düşen kişinin suretinin, o gölgenin kendisine bakılarak bilinemesinden dolayıdır ki, Hak (aleme bakılarak) bilinmez. İşte bundan dolayı biz deriz ki: Gerçekte Hak bizim için bir yönüyle bilinir ve bir yönüyle de bilinmezdir.

“Sen Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? Dileseydi, onu sakın kılardı..” [Furkan Suresi, 25/45] — yani, açığa çıkmamış olarak O’nda olurdu. Ve bu, şu demeye gelir: Hak Teala gölgeyi zahir kılmadan önce, mümkün varlıklara tecelli etmeseydi, bu gölge, varlıkta ayn’ı zahir olmayan mümkün varlıklar gibi (yoklukta) kalırdı. “..Sonra, güneşi gölgeye delil kıldık..” Ve güneş, daha önce sözünü ettiğimiz, Allah’ın Nur İsmi’dir. Ve his, gölgenin varlığının güneş yoluyla olduğuna tanıklık eder. “..Ondan sonra, gölgeyi Kendimize kolaylıkla çektik” [Furkan Suresi, 25/46]. Onu Kendisine çekmesi, Kendi gölgesi olmasından dolayıdır. Nasıl ki O’ndan zahir olduysa, bütün her şey yine O’na döner.

İmdi gölge, O’dur; O’ndan başkası değildir. Böyle olunca, senin idrak ettiğin ne varsa, mümkün varlıkların aynlarında (tecelli ediyor) olan Hakk’ın varlığıdır. Hakk’ın huviyeti yönünden, idrak edilen şey O’nun varlığıdır; öte yandan, içerisindeki suretlerin birbirinden farklılığı yönünden, bu idrak edilen şey mümkün varlıkların aynlarıdır. Şu halde, mümkün varlıkların aynlarının birbirinden farklı suretlerde olmasından dolayı, idrak edilen şey her zaman için “gölge” olarak adlandırılır — ve yine aynı nedenden dolayı “alem” ve “Allah’tan başka” olarak adlandırılır. Gölge olmaklığının tekliğinden [ahadiyet] dolayı, o (idrak edilen şey) Hak’tır — çünkü Hak, Bir [Vahid] ve Tek [Ahad] olan varlıktır. Ama suretlerinin çokluğundan dolayı (bu idrak edilen şey) alemdir. Öyleyse, senin için açıklığa kavuşturduğum şeyi anla ve uyanık ol!

Ve iş benim söylediğim gibi olunca; alem vehmolunmuş bir şeydir, gerçek bir varlığı yoktur — ve hayal bu demektir. Yani sen alemin zaid bir şey olduğunu, kendi başına durduğunu ve Hakk’ın dışında olduğunu hayal ettin — ama aslında öyle değildir. Gölgenin, gölgesi düşen kişiye ilişik olduğunu ve gölge için bu ilişikliğin ortadan kalkmasının olmayacak bir şey olduğunu görmez misin? O halde ayn’ını bil: Sen kimsin? Huviyetin nedir? Hakk’a nisbetin nedir? Ve sen ne yönden Hak’sın ve ne yönden alemsin, Hak’tan başkasın? Bu ve benzeri şeyler konusundaki bilgileriyle

alimler arasında, bilenler ve çok bilenler olarak üstünlük dereceleri vardır.

Hak, gölgenin düştüğü belli bir yerin durumuna göre, küçük veya büyük, saf veya daha saftır. Hak, bakan kimseye camın (yani, ayan-ı sabitenin) rengiyle renklenmiş olarak görünen, ama aslında rengi olmayan kandildeki nur gibidir. Ve sen bu misalin, Rabbin ile kendi hakikatin arasındaki ilişkiyi betimlediğini görürsün. Ve eğer sen, camın yeşilliğinden dolayı “nur yeşildir” dersen, doğru söylemiş olursun — his bu konuda sana tanıklık eder. Ve eğer sen, aklî delilden yola çıkarak “nur yeşil değildir” dersen, yine doğru söylemiş olursun — bu konuda sana tanıklık eden ise, doğru [sahih] olan aklî kurgulamandır [nazar-ı aklî]. Ve cam ile renklenen bu nur, camdan –yani, gölgeden– yansıyan nurdur. Ve saf olmasından dolayı da, bu gölge, ışıltılı bir gölgedir. Ve içimizden Hak ile gerçeklenmiş [mütehakkık] bazılarımızda Hakk'ın sureti, saflıklarından dolayı, başkalarında zahir olandan daha çok zahir olur. Ve bizden öylesi (yani, Hakk'ın sıfatlarında kendi sıfatlarından fani olmuş olanlar) vardır ki, Hak'tan haber veren şeriat getirici'nin (yani, Resulallah Efendimizin) verdiği işaretlerle Hak bu kimsenin işitmesi, görmesi ve bütün yetileri ve uzuvları olmuştur.

Buna rağmen (Hakk'ın Zat'ında değil ama yalnızca sıfatlarında fani olan bu kulda) gölgenin ayn'ı (hala) vardır. Çünkü, (kudsi hadiste geçen) “onun işitmesi” sözündeki “o” zamiri, o kula ilişkindir. Ve diğer kullar onun eriştiği bu noktaya erişmemişlerdir. Bu kulun Hakk'ın varlığına yakınlığı, diğer kullara nisbetle daha fazladır.

İş sana anlattığım gibi olunca, bil ki, sen bir hayalsin. İdrak edip, “başkadır” “ben değilim” dediğin ne varsa hayaldir. Bütün bir varlık (Hakk'ın gölgesi olan ayan-ı sabitenin gölgesi olduğundan), hayal içinde hayaldir. Ve gerçek varlık [vücut-i hak] –Zat'ı ve ayn'ı dolayısıyla– ancak Allah'ın varlığıdır. Ve “zat-ı ahadiyye” olarak adlandırılan Hakk'ın hakikati, belirmemişlik [la taayyün] ve belirmişlik [taayyün] koşuluna bağlı olmaksızın bir varlık olduğundan dolayı, katıksız varlıktan ibarettir. Ve O, bundan (yani, tek olan zatıyla katıksız varlık olmasından) dolayı, sıfatlar ve isimlerden arınıktır. Ve O'nun sıfatı, ismi ve şekli yoktur. Ve kendindeki çokluğa hiçbir yönden itibar yoktur. Ne var ki, çokluğa itibar olmaması, İsimler yönünden değildir (yani, Kendindeki çokluğa itibar, İsimler ile adlandırılması dolayısıyla). Ve O'nun İsimleri iki şeye delalet eder: İsmi delalet ettiği ilk şey, (bu İsim'le) adlandırılanın ta kendisidir (yani, Zat'tır). Ve delalet ettiği diğer şey de, bu İsmi kendisini, diğer İsimler'den ayıran şeydir. Böylece Gafûr (yani, Bağışlayıcı), Zahir ve Batın olmadığı gibi, Evvel de Ahir değildir. Artık, herbir İsmi hangi itibarla diğer İsimlerin aynısı olduğunu ve bir İsmi hangi itibarla diğer İsimler'den başka ve onlardan ayrışık olduğunu anladın. O İsmi, diğer İsimler'in aynısı olması itibarıyla Hak'tır ve o İsmi, diğer İsimler'den başka olması itibarıyla da –ele aldığımız bağlamda– hayal olunan Hak'tır [Hakk-ı mütehayyel] (yani, zat-ı ilahî'nin gölgeleri olan İsimler, ayan-ı sabite ve onların hariçte varolan zuhur mahalleridir).

Kendine delili yine ancak Kendisi olanı tenzih ederim, ki O'nun varlığı ancak Kendi ayn'ı ile. İmdi, varoluşta O'nun ahadiyetine delalet etmeyen hiç bir şey yoktur. Ve hayalde de her şey çokluğa delalet eder. Anlayışı çokluk yoluyla olan kimse, alem ile ve İlahi İsimler ile ve alemin isimleri ile olur. Ve anlayışı ahadiyet yoluyla olan kimse, Hakk'ın sureti (yani, sıfatları) dolayısıyla değil, alemlerden gani olan Zat'ı dolayısıyla Hak'la olur. Ve Allah'ın alemlerden gani olması, İsimlerin Kendisine nisbet olunmasından gani olmasının ta kendisidir. Çünkü İsimler O'nun Kendisine delalet ettikleri gibi, bu İsimlerin etkilerini [eser] gerçekleyen adlandırılanlara da delalet ederler.

“De ki: O Allah, Tek'tir.” O ayn'ı dolayısıyla Tek'tir [ahad]. Bizim O'na dayanıyor olmamız dolayısıyla “Allah Samed'dir.” Kendi huviyetinde ve bizimle ilişkisinde “O doğurmamıştır” ve aynı şekilde “doğurulmuş da değildir.” Ve yine, “O'na denk olan tek bir şey yoktur.” Böylece bu (İhlas Suresi) O'nun, Kendini nitelemesidir ve O, kendi Zat'ını “Allah, Tek'tir” sözü ile tek kılmıştır. Ve Hakk'ın bu bilinen nitelenişi sayesinde çokluk, bizde zahir oldu — biz doğururuz ve doğuruluruz, Hakk'a dayanırız, ve kimimiz kimimize denk oluruz. Halbuki Bir [Vahid] olan, bu nitelemelerden münezzehtir ve O, bizlerden gani olduğu gibi, bu nitelemelerden de ganidir. Ve Hakk'ın, (bu nitelemelerden gani olmaklığıyla) bu İhlas Suresi'nden başka bir sıfatı yoktur. İhlas Suresi, bu ahadiyeti nitelendirmek için indi.

İmdi, Allah'ın ahadiyeti bizi talep eden İsimler'den dolayı çokluğun ahadiyetidir [ahadiyet-i kesret]. Ve bizden ve İsimler'den gani olması dolayısıyla da, Allah'ın ahadiyeti, ayn'ın ahadiyetidir [ahadiyyet-i ayn]. Her ikisi de ahadiyet olarak adlandırılır, (ama aralarında bir fark olduğunu) bil!

İmdi Hak, sağa ve sola dönerek secde eden gölgeyi senin kendine ve O'nun kendisine bir delil olarak senin için varetti — sen kendini bilesin; senin Hakk'a nisbetin nedir, Hakk'ın sana nisbeti nedir, anlayasın diye. Allah'tan başka olanların hangi itibarla ve hangi ilahi hakikatten Allah'a karşı tümüyle yoksunluk içerisinde olduğunu ve kimisinin kimisine gereksinimi nedeniyle nisbî yoksunluk ile nitelendiğini bilesin diye. Ve, nasıl ve hangi ilahi hakikat ile, Hakk'ın insanlardan ve alemlerden gani olduğunu ve alemin nasıl gani olmaklık ile nitelendiğini, yani insanların kimisinin kimisine bir yönden gereksinim duymazken, kimisinin de onların gani oldukları bu aynı yönden başkalarına nasıl muhtaç olduklarını bilesin diye.

Hiç kuşkusuz alem (aslî varlığı olmayıp, yokluk üzere olduğundan) tümüyle sebeplere muhtaçtır. Ve alemin muhtaç olduğu sebebiyet, Hakk'ın İlahi İsimleri'nden başkası değildir ve muhtaç olunan İlahi İsimler –ister muhtaç olanın, alemdeki benzeri olan İsim olsun, isterse Hakk'ın ayn'ından bir İsim olsun– alemin muhtaç olduğu herbir İsim'dir. Ve muhtaç olunan İsim, Allah'tır, ondan başkası değildir.

Bundandır ki Allahu Teala şöyle buyurur: “Ey insanlar, siz Allah’a muhtaçsınız; O ise Gani ve Hamid’dir” [Fâtır Suresi, 35/15].

HUD KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ AHADİYYE

Allah doğru yol [sırat-ı müstakim] üzerindedir

Ve bu genelde apaçıktır, gizli değildir

Büyükte ve küçükte, bilende ve bilmeyende

Allah’ın ayn’ı zahirdir

Bunun içindir ki, Allah’ın rahmeti

İster hakîr ister yüce olsunlar her şeyi içine aldı.

“Hiçbir hayat sahibi yoktur ki, Allah onu alından yakalamış olmasın; benim Rabbim hiç kuşkusuz doğru yol üzerindedir” [Hud Suresi, 11/56]. Her şey kendi Rabbinin doğru yolu üzerinde yürür; bu bakımdan gazaba uğramış ve dalaletle düşmüş değildir. Dalaletin gelip geçici olması gibi, ilahi gazab da bunun gibi gelip geçicidir. Ve sonunda varılacak olan, herşeyi kaplayan rahmettir ve rahmet gazabın önüne geçmiştir.

Hak’tan başka olmaklıkla nitelenen herşey yürüyücüdür, çünkü ruh sahibidir. Ve hiçbir şey kendi nefsiyle hareket etmeyip, ancak nefsinden başka olanla hareket eder. Dolayısıyla her şey, doğru yol üzerinde olanın (yani, kendisinin zuhur mahalli olduğu, özgül rabbi olan İsm’in) hükmüne tabi olarak hareket eder. Yol, eğer üzerinde yürünmüyor olsaydı, yol olmazdı.

Halk sana uyduğu zaman, sana uymuş olan Hak’tır

Ve eğer Hak sana uyarsa, bazen halk sana itaat edip, uymaz

O halde, ne dediğimizi iyi anla! Çünkü Hak’tır benim sözüm

Ve varoluşta, konuşmayan hiçbir varlık yoktur

Gözünle gördüğün her yaratılmış olan, Hakk’ın ayn’ı ve zatıdır.

Gerçekte O, yaratılmış olanlarda gizlidir

Ve yaratılmış olanların suretleri kılıftan ibarettir.

Bil ki, ehlullahın sahip olduğu ilahi deneyimleme [zevk] ilimleri, yetilerin birbirinden farklı olmasından dolayı, farklılık gösterirler — her ne kadar bir-olan-ayn’a [ayn-ı vahid] dönücü olsalar bile, bu böyledir. Allahu Teala şöyle der: “Ben onun iştmesi ve görmesi, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olurum.” Bu sözüyle Hak, kendi huviyetinin, kulun kendisi olan uzuvların ta kendisi olduğunu söyler. Huviyet bir’dir [vahid], uzuvlar ise birbirinden farklıdır. Ve herbir uzvun deneyimleme [zevk] ilimlerinden, kendisine özgü olan farklı bir ilmi vardır. Bu, suyun durumu gibidir: Su, tek bir hakikat [hakikat-ı vahid] olduğu halde, aktığı yerlerin bir diğerinden farklı olması nedeniyle, tadı farklılaşır — kimisi acı olur, kimisi de tatlı. Halbuki o, bütün bu hallerde, yine de sudur. Tadı çeşitli olsa da, suyun hakikatı değişmez olarak kalır.

Ve bu ahadiyet hikmeti “ayaklar ilmi” [ilm-i ercül] ile ilintilidir. Ve bu ayaklar ilmi, O’nun kitaplarına uyan kavimlerin (ilahi ilimle) beslenmelerine ilişkin olarak Allahu Teala’nın, “..ayaklarının altından beslenirlerdi..” [Mâide Suresi, 5/66] sözünden türetilmiştir. Üzerinde yürünen yolda yolculuk etmek ve ilerlemek, ancak ayaklar yoluyla olur. Doğru yol [sırat-ı müstakim] üzere olan Rabb’in eliyle alınların yakalanmış olduğu, ancak, deneyimleme [zevk] ilimlerinden biri olan bu özel ilim (yani, ayaklar ilmi) ile müşahede edilebilir.

İmdi, Allahu Teala suçluları sevkeder. Ve onlar, Allahu Teala’nın batı rüzgarıyla sevkettiği bir makamı hakeden bir kavimdir. Ve Hak, bu batı rüzgarıyla (yani, kendi nefslerinin hevalarıyla) onların nefslerini helak etmiştir. Şu halde Rabb, onların alınlarından tutar ve üzerinde sabit oldukları hevalarının ta kendisi olan batı rüzgarı onları vehmettikleri uzaklık olan cehenneme sevkeder.

Onları bu durağa [mevtın] sevkettiğinde, yakınlığa [kurb] eriştiler ve onların cehennem olarak adlandırdıkları uzaklık ortadan kalktı. Ama suçlu olduklarından dolayı, ancak hakettikleri kadarıyla yakınlık nimetine [naim-i kurb] eriştiler. Hak onlara bu hoşnutluk verici makamı gönül yüceliğinden dolayı vermiş değildir; onlar bu makamı, ancak yaptıkları amellerle, hakikatlerinin bu makamı haketmesiyle aldılar. Ve amellerini sürdürürken, Rabb’in doğru yolu üzerindeydiler. Çünkü alınları, bu şekilde sıfatlanmış olanın (yani, özgül Rabb’in) elindeydi. Böylece onlar nefsleriyle yürümediler; yakınlığın kendisine ulaşmaya kadar (kendi ayn-ı sabitelerinden gelen) zorlamanın hükmü altında yürüdüler.

“Biz ölmekte olan kişiye sizden daha yakınızdır, ama siz bunu görmezsiniz” [Vakıa Suresi, 56/85]. Ölünün görmesi, kendi üzerindeki perdenin kalkmış olmasındandır ve onun bu görüşü keskindir. Ve Hak Teala bir ölüyü diğer ölüden ayırmadı, yani yakınlık bakımından said ve şaki arasında bir ayırım yapmadı. Yine, “Biz insana şahdamarından daha yakınız” [Kaf Suresi, 50/16] dediğinde de, insanlar arasında bir ayırım gözetmedi. Kulun ilahi yakınlık içerisinde olduğu, bu ilahi haberde apaçık bir şekilde ortaya konmuştur. İmdi, Hakk’ın huviyetinin, kulu kendisi yapan uzuv ve yetilerin ta kendisi olmasından daha öte bir yakınlık sözkonusu olamaz. Böyle olunca kul, vehmolunan halk’ta müşahede olunan Hak’tır. Nitekim, iman sahipleri ve keşf ehli indinde, halk akılla-kavranabilir olan ve Hak da duyumsanan ve müşahede olunandır. Bu iki sınıfın dışında kalanlar için ise Hak akılla-kavranabilir olan ve halk da müşahede olunandır — dolayısıyla onlar, acı su menzilesindedir. Ama iman sahipleri ve keşf ehli ise içeni kandıran tatlı ve lezzetli su menzilesindedirler.

İmdi, insanlar iki kısımdır: Kimileri, üzerinde yürüdükleri yolu ve o yolun sonunu bilirler. Dolayısıyla da bu yol, kendileri için doğru yoldur [sırat-ı müstakim]. Kimileri de üzerinde yürüdükleri yolu ve o yolun sonunu bilmezler. Halbuki bu yol

diğer sınıfın bildiği yoldur. İmdi, arif olan kişi basiret üzere Allah'a davet ederken; arif olmayanlar ise, taklid ve cehalet üzere Allah'a davet ederler. Bu özel ilim (yani, ayaklar ilmi), aşağının aşağısından [esfel-i safilin] ortaya çıkar — çünkü ayaklar, kişinin aşağısındadır ve bu aşağı olanın da aşağısında ise yolun ta kendisi vardır. Dolayısıyla, Hakk'ın, yolun ta kendisi [ayn] olduğunu bilen kişi, işin hakikatini bilir. Ve (Hakk'ın varlığından başka bir varlık olmadığından) yolda yürüyen ve yolculuk eden hiç kuşkusuz Hak'tır. Çünkü, bilinen ancak O'dur. Ve O, yolda yürüyen [süluk] ve yolda olanın [müsafir] ta kendisidir. Böyle olunca alem ancak O'dur.

Öyleyse kim olduğunu, hakikatını ve yolunu [tarik] bil (ki o, Hak'tır)! Çünkü iş, tercümanın (Resulallah'ın) diliyle sana açıklandı — eğer anlayabildiyen. Ve onun sözü Hakk'ın sözüdür ve bunun böyle olduğunu, anlayışı Hak olan anladı. Öyle ya, Hakk'ın birçok nisbetleri ve birbirinden farklı vecihleri vardır.

Sen Hud aleyhisselam'ın gönderildiği Âd kavmini işitmedin mi? Onlar, “Bu, üzerimize yağmur indirmek üzere gelen bir buluttur” dediler [Ahkaf Suresi, 46/24]. Böyle diyerek, Hakk'a yönelik iyi bir zan beslediler — ki Allahu Teala, kullarının Kendisi hakkındaki zannına göredir. Böyle olunca, Hak onların bu sözlerine karşılık olarak, onlara yakınlık bakımından daha kusursuz ve daha yüce olan şeyi haber verdi. Eğer Hak Teala onlar için yağmur yağdıracak olsaydı, bu yağmur toprağın yüzünü güldürecek ve taneler sulanmış olacaktı. Ne var ki, onlar bu yağacak yağmurun sonucuna (yani, ekinlerin bitmesine) ancak çok zaman sonra kavuşacaklardı. Allahu Teala (onların sözlerine karşılık) şöyle dedi: “Belki o sabırsızlandığınız şey, içerisinde elemli azab olan bir rüzgardır” [Ahkaf Suresi, 46/24]. Ve rüzgarın onlara rahatlık verecek bir şey olduğunu sezindirdi. Çünkü Hak Teala bu rüzgarla onları, bu karanlık beden-suretlerinden [heykel], zor yollardan ve karanlık örtülerden [hicab] kurtarıp rahatlığa kavuşturdu. Ve bu rüzgarda azab vardır. Yani, bu azabı tattıklarında, her ne kadar alıştıkları şeyden (yani, cisimler aleminden) ayrılmakla elem içine düşseler de, bu azab içerisinde lezzet bulacakları bir şey vardır.

Azab onlara gelip çattı. Böylece iş (yani, bekledikleri hayır), onlara tahayyül ettiklerinden daha yakın oldu. Rüzgar, Rabbinin emriyle her şeyi yok etti. Evlerinden başka hiçbir şey görünmeksizin sabahladılar. Ve onların evleri, hakiki ruhlarının [ervah-ı hakkıyye] mamur kıldığı bedenleridir. Böyle olunca, bu özgül nisbetin [nisbet-i hassa] hak olmaklığı [hakkıyyet] (yani, Hakk'ın ilahi sıfatlar ile tecellisi) ortadan kalktı. Ve beden-suretlerinde [heykel], Hakk'ın kendilerine özgü kıldığı hayat baki kaldı — ki deriler, eller, ayaklar, kamçıların uçları ve uyluklar sahip oldukları bu hayat ile konuşurlar. Ve bunun böyle olduğu, ilahi haber yoluyla bildirilmiştir.

Allahu Teala kendi nefsinin kışkıncı olmaklığı [gayret] nitelendirdi. Ve kışkıncı olmaklığından dolayısıdır ki, taşkınlığı (yani, Kendisi'nin şeylerin ayn'ı olduğu

sırrının açığa vurulmasını) haram kıldı. Ve taşkınlık [fuhş], zahir olandan başkası değildir. Ve batın olan taşkınlık, indinde taşkınlık zahir olan varlık (yani, Hak ve arifler) içindir. İmdi, Hak Teala taşkınlıkları, yani sözünü ettiğimiz şeyin hakikatını bilmekten, yani Hakk'ın şeylerin ta kendisi olmağını bilmekten sakındırarak, taşkınlıkları haram kıldı ve bu hakikati "başka olmaklık" [gayret] yoluyla örttü — ve bu başka olan, sensin. İmdi başka olan, "İşitme, Zeyd'in işitmesidir" der. Arif ise, "Zeyd'in işitmesi, Hakk'ın ta kendisidir [ayn]" der. Geri kalan bütün uzuv ve yetiler için de bu böyledir. Herkes Hakk'ı (sözünü ettiğimiz şekilde) arif olmadığından; insanlar birbirinden üstün ve mertebeler birbirlerinden ayrışık oldu. Bu şekilde, üstünlük zahir oldu.

Bil ki, Hak Teala Âdem'den Muhammed'e (sav) kadar beşerden olan bütün resul ve nebilerin aynlarını bana gösterdi. Bu olay (hicrî) 586 yılında Kurtuba'da bulunduğum sırada gerçekleşti. Onların arasından yalnızca Hud aleyhisselam benimle konuştu ve bana toplanmalarının sebebini söyledi. Ve ben onu, orada bulunanlar arasında; yapılı, güzel görünümlü, konuşması latif ve keşf işlerini arif olan bir kimse olarak gördüm. Onun keşf işlerini bildiğine ilişkin delilim, Hak Teala'nın, "(Hud dedi ki:) Hiçbir hayat sahibi yoktur ki, Allah onu alından yakalamış olmasın; benim Rabbim hiç kuşkusuz doğru yol üzerindedir" [Hud Suresi, 11/56] sözüdür. Ve yaratılış için, bundan büyük ve bundan kusursuz bir müjde var mıdır? Ve Hakk'ın, Hud aleyhisselam'ın bu sözünü Kur'an yoluyla aktararak bize bildirmesi, bize bir ihsandır.

Sonra, bütün herşeyi toplayıcı [cami'-i küll] olan Muhammed (sav), Hud aleyhisselam'ın diliyle söylenen bu ilahi sözü, Hak'tan bize bildirdiği şeyle tamamladı — buna göre, Hak işitmenin ve görmenin ve elin ve ayağın ve dilin ta kendisidir [ayn], yani duyuların ta kendisidir. Ruhani yetiler (Hakk'a) duyulardan daha yakın olduğu halde, Resul (sav), daha yakın olup da sınırları bilinmez olan ruhani yetiler yerine, daha uzak olan ama sınırları bilinen duyuşal yetileri dile getirmekle yetindi.

İmdi, Hak, Hud aleyhisselam'ın kavmine söylediği sözü bir müjde olarak bize tercüme etti. Ve Resul (sav), Hud aleyhisselam'ın sözünü bize bir müjde olarak Hak'tan tercüme etti. Böylelikle ilim, kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde [sadr] kâmil hale geldi. "Ve Bizim ayetlerimizi ancak kafirler bile bile inkar ederler" [Ankebut Suresi, 29/47]. Çünkü onlar, bilseler de, nefslerindeki çekemezlik ve kıskançlık [nefaset] ve zulümden dolayı Hakk'ın ayetlerini örterler. Ve biz, Hak Teala'nın gerek indirdiği ayetlerdeki, gerekse (Resul'ün dilinden söylediği kudsi hadisler yoluyla) bize ulaştırdığı haberlerdeki, Kendisine ilişkin hem tenzih yönünden ve hem de teşbih yönünden nitelemelerinde hiçbir zaman bir sınırlamadan [tahdid] başka bir şey görmedik. Haber verdiği ilk şey, "altında ve üstünde havanın olmadığı Ama"dır. Hak, yaratılmış olanları yaratmadan önce Ama'daydı. Sonra, Allahu Teala, Arş üzerine oturduğunu söyledi. Bu da, tıpkı

önceki gibi sınırlamadır. Daha sonra, Hakk'ın dünya semasına indiğini söyledi, ki bu da bir sınırlamadır. Ondan sonra, sınırlı (varlıklar) olduğumuz halde, biz nerede olursak olalım bizimle birlikte olduğunu söyledi — ta ki, bizim ta kendimiz [ayn] olduğunu bize haber verene dek. Böylece Hak, Kendisini ancak sınırlama yoluyla niteledi.

Allahu Teala'nın, "Leyse ke-mislihi şey'ün" [Şura Suresi, 42/11] sözü de, eğer "ke mislihi"deki "kaf" harfini sıfat olarak düşünmeyip artıklı [zaid] olarak kabul edersek, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" anlamına gelir ki, bu da yine sınırlamadır. Sınırlı olandan ayrışık olarak, o sınırlı olan olmamaklığıyla —tam da bu nedenle— sınırlanmış olur. Dolayısıyla, anlayan için, kayıtlanmamış kılma [ıtlak] kayıtlamadır, çünkü mutlak olan, kayıtlanmamışlıkla kayıtlıdır.

Eğer "kaf" harfini sıfat ön eki olarak kabul edecek olursak, ayet, "O'nun benzeri gibi bir şey yoktur" anlamına gelir ki, bu şekilde de Hakk'ı (teşbih yoluyla) sınırlandırmış oluruz. Ve eğer bu ayeti, benzerliğin değillenmesi [nefy-i misl] olarak aldığımızda, anlayış ve doğru haber yoluyla Hakk'ın şeylerin ta kendisi [ayn] olduğunu kuşkuya yer kalmaksızın bilmiş oluruz. Ve şeyler, her ne kadar sınırları birbirinden farklı da olsa, sınırlıdır. Ve Hak, her sınırlı olanın sınırlıdır. Ve dolayısıyla herbir sınır, Hakk'ın sınırıdır.

İmdi, Hak (zamansal olan şehadet aleminde) "mahlukat" ve (zamansal olmayan ruhlar aleminde) "mübdeat" olarak adlandırılan şeyde yayınmıştır [sari]. Eğer böyle olmasaydı, (yaratılmış olanlar için) varlık sözkonusu olamazdı. Dolayısıyla Hak, varlığın ta kendisidir [ayn]. Ve durum böyle olunca da, Hak her şeyi kendi Zat'ı ile korur; öyle ki, bu koruma O'na hiçbir şekilde bir yük oluşturmaz. O'nun her şeyi koruması da, Kendi Sureti'ni başka bir suret olmaktan koruması demektir ve bunun başka türlü (bir koruma) olması sözkonusu değildir. Ve O, her şahid olanda Şahid ve her şahid olunanda Şahid Olunan'dır [meşhud]. Dolayısıyla alem O'nun sureti ve O da alemin yönetici ruhudur. Bu şekilde alem, Büyük İnsan'dır [insan-ı kebir].

İmdi bütün varoluş Hak'tır

Ve O Bir'dir — öyle ki varoluşum O'nun varoluşuydur

Bundandır, derim ki, biz besleniyor olanlarız

O benim varlığım ile beslenir

Ve biz de O'nun varlığıyla besleniriz

Bir vecihden (yani, zat ve varlık yönünden) bakacak olursan,

Benim sığınmam O'ndan O'nadır.

Darlıktan dolayısıdır ki, (Hak Teala) Nefes verdi ve bu Nefes'i de Rahman'a nisbet etti.

Çünkü alem suretlerinin varedilmesini isteyen ilahi nisbetlere (yani, ilahi isimlere)

Rahman İsmiyle rahmet etti. Ve bu alem suretlerine biz "Hakk'ın zahiri" diyoruz,

çünkü Zahir olan O'dur. Ve Hak, alem suretlerinin batınıdır, çünkü Batın olan O'dur.

Ve Hak, Evvel'dir; çünkü alem suretleri yokken O vardı. Ve Hak, Ahir'dir; çünkü

alem suretlerinin zuhurunda O, bu suretlerin ta kendisi oldu [ayn]. Böylece Ahir, Zahir'in ta kendisiyken; Batın da Evvel'in ta kendisidir. Böylece Hak, her şeyi bilir; çünkü O, hiç kuşkusuz Kendi Nefsini bilir.

Ve Hak, suretleri Nefes'te varettiğinde, "İsimler" olarak adlandırılan nisbetlerin hükümlerliği zahir oldu; alem için (böylece, ilah/me'lüh, rab/merbub, halik/mahluk arasında nisbet zahir olmakla) ilahi nisbetlerin varlığı gerçekleşmiş oldu. Dolayısıyla, (alem suretlerinin varlığı ve sıfatları, Hakk'ın varlığı ve sıfatları olduğundan) alem suretleri Allahu Teala'ya bağıntılandılar [intisab]. Allahu Teala (bir kudsi hadiste) şöyle der: "Bugün (yani, kıyamet günü) sizin nisbetlerinizi kaldırıp Kendi nisbetlerimi koyarım" — yani, sizin kendinize olan bağıntılanışınızı [intisab] sizden alırım ve sizi, Bana olan bağıntılanışınıza [intisab] geri döndürürüm.

Hak, takva sahiplerinin zahiri olunca, yani onların zahir olan suretlerinin ta kendisi [ayn] olunca, (kemalatı ve övülesi şeyleri Hakk'a izafe ederek) Hakk'ı (kendi neflerine) korunak [vikaye] kılan bu (kendileri için mekânın sözkonusu olabileceği bir zahir varlıkları kalmamış olan) takva ehli nerededir? Ve o takva sahipleri, bütün ehlullah indinde, insanların en yücesi, (za'î vahdaniyet ile nitelenmelerinden dolayı varlık ve yakınlığa) en layık olanı ve (bütün uzuv ve yetileri Hakk'ın olduğu için) en güçlüsüdür. Takva sahibi olan kişi, zaman olur ki, kendi nefsinin suretini Hakk'a korunak [vikaye] kılar (yani O'nu, kendindeki yerilesi şeyleri O'na isnad edilmeklikten korur). Çünkü, Hakk'ın huviyeti, kulun yetileridir. Böyle olunca, "kul" olarak adlandırılanı, "Hak" olarak adlandırılana korunak kılar — bilenlerle bilmeyenler ayrılın diye. "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak işin özünü bilenler düşünürler" [Zümer Suresi, 39/9]. Ve bu kimseler, şeylerin özünü görürler ki, öz [lubb], şeylerin istenir olan yanıdır. Bu konuda, şeylerin zahirine takılıp kalan kimseler, şeylerin özünü bilme yolunda çabalayanları geçemezler; tıpkı ücret karşılığı çalışanın, karşılığında ücret beklemeksizin çalışanı geçmemesi gibi.

Ve Hak, kul için bir yönden korunak olduğuna, ve kul da Hak için bir yönden korunak olduğuna göre, varoluş [kevn] hakkında dilediğini söyleyebilirsin. İstersen, varoluş (eksikli sıfatların mahalli olması itibarıyla) halk'tır diyebilirsin. Ya da, dilersen, varoluş (Hakk'ın kemal sıfatlarının zuhur mahalli olması itibarıyla) Hak'tır diyebilirsin. Ve eğer, dilersen, varoluş (zahir ve batını, eksikli ve kâmil sıfatları cami olmasından dolayı) Hak olan halk'tır dersin. Ya da, dilersen, bir yönüyle (yani, zahir yönüyle) halk ve bir yönüyle (yani, batın yönüyle) de Hak'tır dersin. Ve eğer, dilersen, varoluş hakkında (ne "Hak'tır" ne de "halk'tır" diyemeyip) hayretini dile getirirsin.

İmdi, mertebelerin belirmesiyle, (herbir mertebeye özgü olarak) talep olunanlar [metalib] zahir oldu. Ve eğer sınırlama olmasaydı, Resuller, Hakk'ın suretlerde değiştiğini [tahavvül] haber vermezler ve O'nu bütün suretlerden arı olmaklıkla nitelemezlerdi.

Göz O'ndan başkasını görmez
Ve hüküm ancak O'nun üzerindedir
Böylece, biz O'nun içiniz
Ve O'nun iki elinde O'nunlayız.
Ve bulunduğumuz her halde O'nun indindeyiz...

Bu sınırlandırmadan dolayıdır ki, O inkar edilir ve bilinir; tenzih edilir ve (teşbih yoluyla) nitelenir. Hakk'ı, Hak'tan, Hak'ta ve Hakk'ın gözüyle gören kimse, ariftir. Ve Hakk'ı, Hak'tan, Hak'ta ve fakat nefsinin gözüyle gören, arif değildir. Ve Hakk'ı, Hak'tan ve Hak'ta görmeyip de, nefsinin gözüyle ahirette görme beklentisinde olan cahildir. Sonuçta herbir kimse için Rabb'ine ilişkin olarak O'na dönebileceği ve O'nu talep edebileceği bir itikat gereklidir. Hak, bir kimseye, itikatındaki surete bürünmüş olarak tecelli ettiğinde, bu kimse O'nun Hak olduğunu bilir ve O'nu doğrular — ve ne zaman ki, bir kimseye itikat ettiği suretin dışında tecelli edecek olsa, O'nu inkar edip O'ndan sakınır. Ve kendince Hakk'a karşı edeb gösterdiğini vehmederken, işin aslında, Hakk'a karşı gereken edebi göstermemiş olur.

Dolayısıyla, itikat sahibi bir kimse, ancak nefsinde varettiği İlah'a itikat eder. Böyle olunca, itikat edilen ilah, yaratılmış olan ilahdır. İtikat sahipleri ancak nefslerini ve nefslerinde yarattıkları şeyi görürler. İmdi, insanların Allah'ın ilmindeki mertebelerini düşün! İnsanların Allah'ın ilmindeki mertebeleri, kıyamet günü, Hakk'ı gördüklerinde bulunacakları mertebenin ta kendisidir. Ve ben sana, mertebelerin birbirinden farklı olmasını gerektiren sebebi açıkladım. İmdi, sen özgül bir itikatla sınırlanmaktan ve bundan başkasını da inkar etmekten sakın. Yoksa büyük bir hayırdan ve işin hakikatini bilmekten yoksun kalırsın.

Öyleyse, sen bütün itikat suretlerinin hepsinin heyulası ol! Çünkü Allahu Teala, bir itikada uygun düşüp de, diğer bir itikada uygun düşmemekle sınırlanamayacak ölçüde yücedir. Çünkü Allahu Teala, "Nereye dönerseniz dönün, orada Allah'ın yüzü vardır" [Bakara Suresi, 2/115] buyurarak, belli bir yönden söz etmeksizin, Allah'ın yüzünün her yerde olduğunu söyledi. Ve bir şeyin yüzü, o şeyin hakikatidir. İmdi, Allahu Teala bu sözle, ariflerin kalplerine, dünya hayatındaki geçici şeyler bunun hatırlanmasından kendilerini alıkoymasın diye tenbihte bulundu. Çünkü kul hangi nefeste öleceğini bilmez — kimi zaman gaflet içerisindeyken ölür. Ve böylesi bir kimse, huzurda olduğunun bilincinde olanla bir değildir.

Kâmil kul, bunun böyle olduğunu (yani, her yerde Allah'ın yüzü olduğunu) bilmekle birlikte, zahiri ve sınırlı suretiyle namaz kılariken, Mescid-i Haram'a yönelmeyi gerekli görür; ve namaz sırasında Allahu Teala'nın, yöneldiği doğrultuda [kible] olduğuna itikat eder. Ve Mescid-i Haram'ın bulunduğu doğrultu, "Nereye dönerseniz dönün, orada Allah'ın yüzü vardır" [Bakara Suresi, 2/115] ayetinde de belirtildiği gibi, Hakk'ın yüzünün bulunduğu mertebelerden bir mertebedir. Ama, "O'nun yüzü sadece bu doğrultudadır" deme ve namaz sırasında, bir yandan

Mescid-i Haram'ın bulunduğu doğrultuya yönelerek edebini korurken, öbür yandan da, Hakk'ın yüzünün belirli bir doğrultuya özgülenebileceği ve Mescid-i Haram'ın, Hakk'a yönelinecek doğrultulardan biri olduğu konusunda edebini korusu.

İmdi, hiç kuşkusuz, Allahu Teala, yönelinen her doğrultuda olduğunu açıklığa kavuşturdu. Dolayısıyla yönelinen her doğrultu, ancak O'na ilişkin bir itikattir. Ve herkes, yöneldikleri doğrultuya yönelmiş olmakla isabet etmiştir; her isabetli olan ödüllendirilecektir; her ödüllendirilecek olan said'dir; her said razı olunmuştur. Her ne kadar bunlardan kimisi ahiret yurdunda bir süre için şaki olsa da, bu böyledir. Nasıl ki, said olanlar da, ehlullah arasında said olduklarını bildiğimiz halde, bu dünyada hastalanıyor ve acı çekiyorlarsa; Allah'ın kimi kulları da vardır ki, onlar, ahiret hayatındayken cehennem denilen yerde bu acıları çekerler. Bununla birlikte, işin hakikatini keşfetmiş olan ilim sahibi bir kimse, cehennem yurdunda bulunanların, kendilerine özgü bir nimetleri olmayacağını kestirip atmaz. Bu nimet, çektikleri acının ortadan kalkmasıyla azabın onlardan uzaklaşmasıdır — böylece, çektikleri acıdan kurtulmaları, onların nimeti olur. Ya da cennet ehline, cennete özgü bir nimet verilmesi gibi, cehennem ehline de cehenneme özgü bir nimet verilir

SALİH KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ FÜTUHİYYE

Yürüyen binekler O'nun ayetlerindedir
Yolların çeşitliliğinden dolayı böyledir bu

Bu bineklerle kimisi doğru yolu izlerken
Kimisi de ıssız çöllerde gezinip dururlar
Dosdoğru gidenler, ayn ehlidir (*ayn bilgisine sahip olanlardır*)
Gezinip duranlar ise, uzaklaşanlardır.
Ve her ikisine de O'ndan gelen
O'nun gayblarının açılması her bir yönden gelir.

Bil ki –Allah seni başarıya erdirdin– iş (*yani, varetme işi*), tek'lik [ferdiyyet] üzerine dayanır; ve bundandır ki, üçleme [teslis] vardır, çünkü üç, tek olanların [efrad] (*yani, tek sayıların*) ilkidir. Ve alem, (*üçlemeyi içeren teklikten ibaret bulunan*) bu ilahi hazretten var olmuştur. Allahu Teala şöyle buyurdu: “Biz bir şeyi dilediğimizde ‘Ol!’ deriz, olur” [Nahl Suresi, 16/40]. Burada Zat, İrade ve Söz vardır. Eğer bu Zat olmasaydı ve O'nun bir şeyin tekvinine yönelmesi olan İrade olmasaydı ve bu yönelişe eşlik eden “Ol!” Söz'ü olmasaydı, o şey olmazdı.

Bundan sonra, şey'de de üçlü tek'lik [ferdiyyet-i selasiye] zahir oldu ve bu sebepledir ki, kendisinin kendisi tarafından tekvini ve varlıkla nitelenmesi gerçekleşti — ve ondaki bu üçlü tek'lik [ferdiyyet], kendisinin (*ilahi ilimde*) şey-olmaklığı [şey'iyet],

("Ol!" emrini) işitmesi ve Var-Kılıcısının [mükevvin] var etme yönündeki emrine uymasındır.

Böylece üç, üç'e karşılık geldi. Şey'in, değişmez olarak yokluk halinde bulunan zatı, Varedici'sinin [mucid] Zatı'na karşılık geldiği; işitmesi, Varedici'sinin İrade'sine karşılık geldiği ve (Varedici'sinin kendi varoluşu için verdiği emre uyararak) bu emri kabulü de, Varedici'sinin "Ol!" sözüne karşılık geldiği için, bu şey var olmuştur.

İmdi, Allahu Teala tekvini şey'e nisbet etti. Eğer kendisinde kendi nefsi yoluyla varolmaklık kuvveti olmasaydı, "Ol!" sözünü işitse bile, varolamazdı [mütekevvin]. Gerçekte, önceden yok [madum] olan şey, tekvin emri verildiğinde, kendini varettiler [icad]. İmdi, Hak Teala, tekvinin Hak'tan değil, "şey" in kendisinden olduğunu ve Hak'tan olanın, yalnızca o şeye yönelik Emir olduğunu kesinledi. Nitekim, Hak Teala, "Biz bir şeyi dilediğimizde 'Ol!' deriz, olur" [Nahl Suresi, 16/40] sözüyle Kendisinden haber vererek, kendi Emriyle gerçekleşen tekvini, şeyin kendisine nisbet etti — ve Hak Teala ne söylerse doğrudur. Ve işin böyle olması da akla yatkındır. Korkulan ve itaat olunan biri, kölesine "kalk!" dediğinde, köle efendisinin emrine itaat ederek hemen kalkar. Kölenin bu kalkışında, efendisine ait olan tek şey kalkması yönündeki emridir ve kalkma eylemini gerçekleştiren efendi değil, kölenin kendisidir.

Böylece tekvin üçleme üzerine dayanır; bu, biri Hak tarafından ve diğeri de halk tarafından olmak üzere iki-tarafli bir üçlemedir. Sonra, bu üçleme mantıksal çıkarımlar yoluyla ulaşılan anlamların varedilmesine de [icad] dayanak oldu. İmdi, mantıksal çıkarımın üçten oluşan özel bir düzenleniş ve özel bir koşul üzere olması gerekir ki, ancak bu şekilde kaçınılmaz olarak bir sonuç verir. Özel düzenleniş, akilyürüten kişinin ortaya koyduğu mantıksal çıkarımını, herbiri iki terimden [müfred] oluşan iki öncülde oluşturmasıdır — böylece ortaya konan iki öncülde (toplam olarak) dört terim vardır. Ne var ki, terimlerden biri, iki öncülü –nikahta olduğu gibi– birbirine bağlamak üzere her iki öncülde de mevcuttur. Böylece, her iki öncülde de bulunan terimin tekrarlanmasından dolayı, (gerçekte) üç terim vardır. Ve bu düzenlenişte, tekrarlanan terimin iki öncülü birbirine bağlanması sözkonusu olduğunda istenen elde edilir (yani, çıkarım gerçekleşir). Ve sonucun doğru olması için gereken özel koşul, büyük terimin [hüküm] küçük terimden [illet] daha genel olması veya hiç değilse ona denk olmasıdır. Böyle olmadığı takdirde, sonuç yanlış olur. Ve sonucun yanlış olması durumu, Allah'a nisbet edilmeksizin fiiller yalnızca kula izafe edildiğinde veya tekvin Hakk'a izafe edildiğinde –ki Hak, tekvini "Ol!" seslenişinin yöneldiği şeye izafe etmiştir– sözkonusu olur.

Örneğin, alemin bir sebebi olduğunu kanıtlamak istediğimizde, (ilk öncül olarak) şöyle deriz: "Her hâdisin (yani, sonradan olma şeyin) bir sebebi vardır." Bu ilk öncülde iki terim vardır: "hâdis" ve "sebeb." İkinci öncülde ise şöyle deriz: "Alem hâdistir."

“Hâdis” terimi birinci ve ikinci öncüllerde yinelenmiştir. Ve üçüncü terim olan “alem” şu sonucu verir: “O halde, alemin sebebi vardır.”

“Sebeb” terimi, hem ilk öncülde, hem de sonuçta kendini gösterir. Özel yön [vech-i has] “hâdis” sözcüğünün yinelenmesidir. Özel koşul ise, hâdis’in varlığının sebebi olmasından dolayı, illet’in genel olmasıdır. Çünkü illet, hâdisin varlığına sebeptir; ve bu “sebeb,” yani hüküm, alemin Allah tarafından sonradan var kılınmasından daha geneldir. Böylece, her hâdisin bir sebebi olduğuna hükmederiz — bu sebep ister hükme denk olsun, isterse hükümden daha genel olsun, bu böyledir. Böyle olunca “hâdis,” “sebeb”in hükmü altına girer ve sonuç doğru olur. Öyleyse, üçleme ilkesi [hüküm], mantıksal çıkarımlar ile elde edilen anlamların varedilmesinde de hiç kuşkusuz zahir oldu. Bundandır ki, kavminin helakını üç gün geciktirmekle, Allahu Teala’nın zahir kıldığı Salih aleyhisselam’ın hikmeti, yalanlanamaz bir tehditti ve gerçekten de Allah’ın onları helak ettiği çığlıkla bu gerçekleşti — böylece evlerinde yüzüstü kapaklanmış bir halde sabahladılar.

İnsanların yüzleri, bu sözkonusu üç günün ilk günü sapsarı, ikinci günü kıpkırmızı ve üçüncü günü de kapkara oldu. Bu üç günün tamamlanmasıyla helak olmaları yönündeki istidadları kuşku götürmez [sahih] oldu. Böylece, onlarda bozunmanın varlığı zuhur etti — ve buna da “helak” dendi.

Bu durumda şakilerin yüzlerinin sararması, Allahu Teala’nın “O gün kimi yüzler parlaktır” [Abese Suresi, 80/38] ayetiyle işaret ettiği, saidlerin yüzündeki parlaklığa karşılık geldi. Parlama, zuhur etme demeye gelir. Nitekim, ilk gün Salih aleyhisselam’ın kavminin yüzlerindeki sararma, onlardaki şakilik belirtisinin zuhuru oldu. Sonra, kızarmaya karşılık olarak, Allahu Teala, saidler için “güleç” sözünü kullandı. Çünkü gülme, yüzün kızarmasına sebep olur ve bu durumda saidlerin yanaklarının al al olması gülümsemelerinden dolayıdır. Daha sonra, şakilerin yüzlerinin kararmasına karşılık olarak, Allahu Teala, saidlerin “sevinçli” olduğunu söyledi. Böylece aldıkları müjde, saidlerin yüzünde sevinç etkisi yaparken, şakilerin yüzünde ise kararma etkisi yaptı. Ve, Allahu Teala hem saidler hem de şakiler için “müjde” sözünü kullanmıştır. Saidler’e ilişkin olarak şöyle buyurur: “Rabbleri, onlara rahmetini ve rıdvanını müjdeler” [Tevbe Suresi, 9/21]. Ve şakilere ilişkin olarak ise şöyle buyurur: “Onlara elem verici azabı müjdele!” [Âl-i İmran Suresi, 3/21]. Böylece, herbir zümre, bu seslenişin nefslerindeki etkisini yüzlerindeki rengin değişmesiyle dışa vurdu. Dolayısıyla, kendilerinde, ancak batınlarında yerleşik olan şeyin hükmü zahir oldu. O halde, kendilerine kendilerinden başkaca bir şey etkide bulunmadı — tıpkı tekvinin kendilerinden olması gibi.

Öyleyse, insan üzerinde apaçık delil sabit oldu. Her kim bu hikmeti anlar ve bu hikmeti kendinde yerleşik kılar ve bu hikmeti kendisi için meşhud kılar, kendinden başkasıyla ilgilenmekten yana rahata erer ve başına gelen hayır ve şerrin ancak kendinden geldiğini bilir. “Hayır”dan kastım, bir kimsenin garazına uygun

düşen ve tabiatına ve mizacına hoş gelen şeydir. “Şer” den kastım ise, bir kimsenin garazına uygun düşmeyen ve tabiatına ve mizacına hoş gelmeyen şeydir.

Bunu müşahede eden [şuhud] (*marifet sahibi*) bir kimse, bütün varlıkların –her ne kadar kendileri tarafından dile getirilmese bile– özürleri ikame eder ve başlarına her ne geldiyse, nefslerinden geldiğini bilir. Ve biz, bunun böyle olduğunu, “İlim, malum’a tabidir” sözüyle belirtmiştik. Dolayısıyla, böylesi bir kimse, başına, garazına uymayan bir şey geldiğinde şöyle der: “Kendin yaptın, kendin ettin.”

Allah doğruyu söyler ve hidayet eder.

ŞUAYB KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ KALBİYYE

Bil ki, kalb –yani, Allah’ı arif olanın (yani, İnsan-ı Kâmil’in) kalbi– (katıksız rahmetten verilen ilahi bir bağış olduğundan) ilahi rahmettedir ve ilahi rahmetten daha geniştir. Çünkü böylesi bir kalp kendi içerisine Hakk’ı sığdırır. Hakk’ın rahmeti ise –genel anlayışa göre– Hakk’ı kapsayamaz. Ve bu anlayışa göre Hak rahmet edendir, rahmet olunan değil. Böyle olunca, O’na rahmet olunması sözkonusu değildir. Ariflerin (Hakk’ın, cem-i ahadiyet makamında rahmet eden ve kesret ve tafsil makamında rahmet olunan olduğu ve dolayısıyla Hakk’ın rahmetinin Hakk’ı kapsadığı yönündeki) anlayışı ise; Allahu Teala’nın, Nefsini –(soluk vermek ve rahatlamak anlamındaki) “tenfis” sözcüğünden gelen– “Nefes”le nitelendirmiş olmasına dayanır.

Ve İlahi İsimler, adlandırılanın ta kendisi olup, bu da Hak’tan başkası değildir. Ve İsimler, kendi hakikatlarının verdiği şeyi talep ederler ki, bu da alemde başkası değildir. Böyle olunca uluhiyet ilah-kılan [me’luh] ister; rububiyet de rab-kılan [merbub] ister – başka türlü (yani, ilah-kılan ve rab-kılan olmaksızın), bunların (yani, uluhiyet ve rububiyetin) ayn olmaları sözkonusu olmayıp, varlık ve takdir yönünden var olmaları ilah-kılan ve rab-kılan sayesinde. Ve Hak, zatı yönünden alemlerden gani iken, bu durum rububiyet için sözkonusu değildir. İmdi iş, rububiyetin alemleri talep etmesiyle, Zat’ın alemlerden gani olması arasında kalmış gibi gözükse de, rububiyet hakikati ve nitelenişinde [ittisaf], bu Zat’ın ta kendisidir, başka değil.

İmdi, nisbetlerin hükmü birbirine zıt olunca, Hak Kendi nefsinin “kullarına şefkat gösterici” [Bakara Suresi, 2/207] olarak niteleyerek, bunu ilahi haber yoluyla bildirdi. Hakk’ın Rahman’a nisbet olunan Nefes ile –rububiyet mertebesinde– verdiği ilk Nefes (yani, feyz-i mukaddes); rububiyetin ve bütün İlahi İsimler’in talep etmekte olduğu alemleri vareden Nefes’tir. Bu yönden, hiç kuşkusuz, Hakk’ın rahmeti her şeyi içerisine aldı; hatta Hakk’ı da içerisine aldı. Bu durumda, rahmet, kalpten daha geniştir; ya da rahmetin genişliği kalbin genişliğine denktir – ki bundan daha önce söz edilmişti.

Sonra, bil ki, Hak Teala sahih haberde kesinlenmiş olduğu üzere, çeşitli suretlerde tecelli eder ve hiç kuşkusuz Hak Teala kalbe sığdığında, kalbe O'nun yanısıra O'ndan başka olan hiçbir mahlukat sığmaz — O, bu şekilde bütün kalbi doldurur. Ve bunun anlamı şudur: Kalbin, Hakk'ın tecellisi sırasında Hakk'a bakarken, bunun yanısıra başkasına bakması mümkün değildir. Ve arifin kalbi Beyazıd Bestami'nin dediği gibi öylesine geniştir ki, "Arş ve onun içerisinde olan her şey, yüzbinlerce kez daha büyük olsaydı, arifin kalbinin bir köşeciğinde olurdu ve onun farkına bile varmazdı." Ve Cüneyd, bu konuya ilişkin olarak şöyle demiştir: "Sonradan olan Kadîm Olan'a bitiştiğinde, bu sonradan olandan eser kalmaz." Öyleyse, Kadîm Olan'ı içine alan bir kalp, nasıl olur da o sonradan olanı –var olsa bile– duyumsar?

Ve Hakk'ın çeşitli suretlerde tecelli etmesinden dolayı kalp, ilahi tecelli suretlerine göre zorunlu olarak genişler veya daralır. Çünkü kalp kendisinde ortaya çıkan tecelli suretlerinden fazlası değildir. Çünkü arifin veya İnsan-ı Kâmil'in kalbi, yüzük taşıнын yuvası gibidir ve yüzük taşı, yuvasından fazlalıklı olamaz. Eğer yuva yuvarlaksa, yüzük taşı da yuvarlak; eğer yuva dörtgen, altıgen veya sekizgen ise yüzük taşı da dörtgen, altıgen veya sekizgendir. Yuva hangi şekilde ise, yüzük taşı da yuvanın bu şeklini alır ve bunun başka türlü olması sözkonusu değildir.

Bu söylenenler, ehlullahın, "Hak, kulun istidadına göre tecelli eder" sözüyle işaret ettikleri şeyin tersidir ve durum onların söyledikleri gibi değildir; çünkü kul, Hakk'ın kendisine tecelli ettiği suretle ve bu suret kadarıyla Hakk'a zahir olur. Ve meselenin aslı şudur ki; Allah'ın iki türlü tecellisi vardır ve bunlar gayb tecellisi ve şuhud tecellisidir. Gayb tecellisi ile, kalbin üzerinde bulunduğu istidadı verir. Ve bu gayb tecellisi, hakikatı gayb olan zat tecellisidir. Ve bu gayb tecellisi, Hakk'ın (Kur'an'da) Kendi nefsinden haber verdiği Huviyeti'dir. İmdi (Hakk'ın Huviyeti olan) bu zat tecellisinin sürekli ve sonsuza dek Hak için olmaklığı bir an için olsun ortadan kalkmaz.

Kalpte bu istidat ortaya çıkınca, Hak bu kalbe şهادette (yani, şهادet aleminde) şuhud tecellisiyle tecelli eder. Böylelikle kalp, kendisinde ortaya çıkan tecelli suretiyle zahir olur — ki bundan söz etmiştik. Sonra Hak, Kendisiyle kulu arasındaki örtüyü [hicab], "O, her şeye halkını verdi" [Taha Suresi, 20/50] sözüyle kaldırdı. Böylelikle (itikad sahibi olan) kul, Hakk'ı kendi itikadı suretinde gördü. Dolayısıyla Hak, kulun itikadının ta kendisidir. Ve, kalp ve göz Hakk'a ilişkin olarak kendi itikat ettiği suretten başkasını müşahede etmez. İmdi, itikat edilen Hak, sureti, iman sahibinin kalbine sığan Hak'tır — ve kalbe tecelli eden bu itikat edilen Hak'tır ki, böylelikle kalp O'nu bilir. Dolayısıyla göz, itikat edilen Hak'tan başkasını görmez. Ve itikatların çeşitliliği apaçık ortadadır. Hakk'ı (kendi itikadıyla) kayıtlayan kişi, başka itikatlardaki Hakk'ı inkar eder ve O'nu ancak kendi kayıtladığı itikadınca tecelli ettiğinde, ancak o zaman kabul [ikrar] eder. Ve Hakk'ı herhangi bir kayıtlı kayıtlamayan kişi, Hakk'ın herbir suretteki değişimini inkar etmeyip kabul [ikrar]

eder. Ve Hakk'ın sonu gelmez bir şekilde kendisine tecelli ettiği herbir suretin kadrini Hakk'a verir.

Ve yine arifler için Allah'ı bilmenin sonu olmadığından, kendileri için durabilecekleri bir son yoktur. Arif olan kişi, "Rabbim, ilmimi artır! Rabbim, ilmimi artır!" diyerek, Allah'ı bilme yönünde hep daha fazlasını ister. Böyle olunca iş, iki taraftan da bitimsizdir (yani, bir yandan Hakk'ın tecellileri sonsuz olduğu gibi, öte yandan bu tecelliler yoluyla Hakk'ı bilmenin de bir sonu yoktur). Bu durum, Hak ve halk arasında bir ayırım gözettiğin zaman böyledir. Ve sen Allahu Teala'nın, "Ben kulumun yürüdüğü ayağı, tuttuğu eli ve söylediği dili olurum" –ve diğer yetileri ve bu yetilerin buldukları uzuvları olurum– sözüne bakarsan (Hak ile halkı) birbirinden ayıramazsın. Böyle olunca, "herşey Hak'tır" veya "herşey halktır" dersin. İmdi o, bir bakımdan halk ve bir bakımdan da Hak'tır – ve ayn bir'dir. Dolayısıyla tecelli suretinin ayn'ı ile, bu tecelli suretini kabul edenin ayn'ı bir'dir. Böylelikle O, (Batın olmaklığı itibarıyla) tecelli eden ve (Zahir olmaklığı itibarıyla) tecelli olunandır. İmdi huviyeti dolayısıyla (bir olan) ve Güzel İsimleri'nin hakikatlerinde aleme nisbeti dolayısıyla (çok olan) Hakk'ın varlığının ne kadar şaşılabilir olduğuna bak!

İmdi olan (mevcud-i âkil) kimdir ve olan (meşhud-i gayr-i âkil) nedir?

Olanda ayn (ayn-ı vahid) vardır — o ayn, olanın kendisidir.

Onu (ayn-ı vahid'i) genelleştiren kimse onu özgüleştirir

Ve onu özgüleştiren kimse de onu genelleştirir.

Bir-olan-ayn vardır, böyle olunca

Nurun ayn'ı ile karanlığın ayn'ı birdir.

İmdi, bundan gafil olan kimsenin nefsi (taayyün perdesiyle) örtülüdür

Ve bizim bu söylediklerimizi ancak himmet sahibi olan kul bilir.

Kur'an'da, "Bunda hiç kuşkusuz kalp sahibi olanlar için öğüt vardır" [Kaf Suresi,

50/37] buyurulmuştur. Çünkü kalp, çeşitli suretler ve sıfatlar yoluyla dönüşüme

uğrar. Ve Hak Teala, "akıl sahibi olanlar için" dememiştir; çünkü akıl kayıtlar ve

Emr'i tek bir niteliğe özgü kılar. Halbuki hakikat, işin aslında böylesi bir

özgülenmeyi kabul etmez. Dolayısıyla Kur'an akıl sahipleri için bir öğüt değildir.

Onlar, itikat sahipleridir ki, birbirlerini kafirlikle suçlar ve lanetlerler. Ve onların

yardımcısı yoktur. Çünkü, itikat edilen bir ilahın başka bir itikat edilen ilah üzerinde

herhangi bir hükmü yoktur. İtikat sahibi kimse, kendi itikat ettiği ilahı savunur ve

ona yardım ederken; bu itikat ettiği ilah ona herhangi bir yardımda bulunmaz.

Bundan dolayıdır ki, karşı taraftakinin itikat ettiği ilah üzerinde herhangi bir etkide

bulunamaz. Ve yine karşı taraftaki için de itikat ettiği ilahın kendisine bir yardım

gelmesi sözkonusu değildir. Dolayısıyla, bunlardan hiçbirinin yardım edeni yoktur.

Bu, Hakk'ın itikat sahibinin hiddet-i infıradı üzere itikat edilen ilahın yardımı

olumsuzlamasından dolayı böyledir. Ve yardım edilen, bütün itikatları kendinde

toplayandır [cemî] ve yardım eden de, bütün bu itikatların toplamıdır [mecmû].

Böyle olunca Hak, arif tarafından (hiçbir şekilde) inkar olunmaksızın bilinir. Bu

dünyada bilenler, ahirette de bileceklerdir. Bundan dolaydır ki, Hak Teala, “kalbi olanlar için” [Kaf Suresi, 50/37] buyurmuştur — arif kişi, kalbin (bütün mertebelerdeki) suret ve şekillerde dönüşüme uğraması nedeniyle, Hakk’ın (birbirinden farklı) suretlerde dönüşüme uğradığını bilir. Arif kişi, Hakk’ın nefsinin kendi nefsi yoluyla tanır. Arif kişinin nefsi Hakk’ın huviyetinden başkaca bir şey değildir ve kevninde varolan hiçbir şey Hakk’ın huviyetinden başkaca bir şey olarak varolmayıp, varolan herşey Hakk’ın ta kendisidir. Dolayısıyla, bu suretlerde bilen, anlayan ve kabul eden Hak’tır ve bir diğer suret’te bilmeyen, anlamayan ve inkar eden de yine Hak’tır. İşte bu (sözü edilen hakikatler), Hakk’ı tecelli yoluyla, ve ayrımsızlığın ta kendisinde [ayn-ı cem] müşahede yoluyla bilen kimsenin deneyimlediği bir şeydir. Bu kimse, (“Müminin kalbi, Rahman’ın iki parmağı arasındadır. Onu istediği yöne çevirir” biçimindeki) Hakk’ın sözü gereğince, Hakk’ın (birbirinden farklı suretlerde) dönüşüme uğramasıyla çeşitlenen bir kalp sahibi olan kimsedir.

Ama iman ehli olanlar, Hakk’a ilişkin olarak haber verdikleri şeyler konusunda, nebi ve resulleri taklit edenlerdir. İnkâr ehlini taklit edenler ve gelen haberleri kendi aklı delillerine dayandırarak yorumlayanları taklit edenler ise, (nebi ve resulleri) taklit eden (iman ehli) kimseler değildir. İman ehli olanlara, Allahu Teala tarafından, nebilerin dilleri üzere gelen ilahi haberlere “kulak verenler” [Kaf Suresi, 50/37] olarak işaret edilmiştir. Ve kulak veren böylesi bir kimse şehid’dir. Allahu Teala, (“ve onlar şehidirdirler” sözüyle) hayal hazretine ve bu hayal hazretinin kullanılmasına dikkat çekmektedir. Ve buna Resulallah Efendimizin (sav) şu sözleriyle işaret edilmiştir: “İhsan, senin Allah’ı görüyor gibi O’na ibadet etmendir” ve “Allahu Teala, namaz kılan kimsenin kiblesindedir.” İşte bundan dolaydır ki, böylesi bir kimse şehid’dir.

Ve düşünsel kurgulama sahibini taklit eden ve düşünsel kurgulama ile kayıtlı olan kimse, kulak veren kimse değildir. Çünkü, kulak veren kimsenin, bizim sözünü ettiğimiz şeyi şehid olması kaçınılmazdır. Ve bizim sözünü ettiğimiz şeyi şehid olmayan kimse, bu ayet ile kastedilen kimse değildir. Bu kimseler (yani, düşünsel kurgulama sahipleri), Allahu Teala’nın kendileri hakkında, “Kendilerine uyulanlar, kendilerine uyanlardan yüz çevirdiklerinde..” [Bakara Suresi, 2/166] buyurduğu kimselerdir. Resuller ise, kendilerine uyanlardan hiçbir zaman yüz çevirmezler.

İmdi ey dostum, bu “kalp hikmeti”nde senin için sözünü ettiğim şeyi iyice anla. Ve “kalp hikmeti”nin (ismi, “şube” sözcüğünden türeyen) Şuayb’a özgü kılınması, “kalp hikmeti”nde şubelenme olmasından dolaydır. Yani, bu hikmet belli bir şubeye özgü değildir, çünkü her itikat bir şubedir. Dolayısıyla itikatların toplamı birçok şubelerden oluşur. Böyle olunca, perde açıldığında, her bir kimse için itikat ettiği şey ölçüsünde açılır. Kimileyin ise itikat ettiği şeyin tersine bir şekilde açılır — tıpkı Allahu Teala’nın şu sözünde olduğu gibi: “Kıyamet günü onlara zannetmedikleri şey Allah’tan zahir olur” [Zümer Suresi, 39/47].

Bu açılmaların [inkışaf] çoğu ilahi hükümlere ilişkindir. Nitekim bir Mutezili, tevbe etmeksizin ölen isyankar bir kimse için Allah'ın (cezalandırma) tehdidini yerine getireceğine itikat eder. Ama, Allah, ölen bu kimseye inayet edip herhangi bir ceza vermeyecek olursa, (itikat ettiğinin tersine) Allah'ın Gafûr ve Rahman olduğunu görür — dolayısıyla da, zannetmediği şey Allah'tan zahir olur.

Ve Huviyet'e ilişkin olarak perdenin açılmasına gelince: Kulların kimisi, kendi itikatlarında Allah'ın muhakkak şöyle ve böyle olduğuna kesinkes inanır. Perde açıldığında itikat ettiği şeyin suretini görür — ve bu suret itikat ettiği Hak'tan başkası değildir. Ve düğüm (yani, kalbi bağlayan itikat düğümü) çözülür. Böylelikle de itikadın ortadan kalkmasıyla, (Hakk'ı) müşahede yoluyla bilir. Görüşün keskinlik kazanmasından sonra, zaaf ve düşüncenin noksanlığı artık geri gelmez.

Hak –birbirinden farklı suretlerde tecelli etmesindedir ki– kimi kullarına da görüm [rü'yet] indinde itikat ettikleriyle uyuşmaz bir şekilde zahir olur. Çünkü tecellide tekrar yoktur. Böylece kimi kullar için, gördükleri bu yeni suret huviyete ilişkin itikatları olur. Ve Huviyet hakkında zannetmedikleri şey, perdenin açılmasından önce Allah'tan kendilerine zahir olur.

Ve biz, Tecelliyat adlı kitabımızda, ölümden sonra Allah'a ilişkin marifetteki [maarif-i ilahî] ilerlemeden ve keş sırasında ehlullahtan bir araya geldiğimiz kişilere, bu mesele hakkında bilmedikleri bazı şeyleri anlattığımızdan söz etmiştik.

İnsanın sürekli ilerleme halinde olması hiç kuşkusuz çok şaşılası bir iştir. Ve insan, örtünün inceliğinden ve suretlerin birbiriyle benzeşmesinden dolayı, bu ilerlemenin farkına varamaz. Ve bu suretlerin benzeşmesine, Hak Teala'nın, “Cennet ehline bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildiğinde, ‘Bu, önceden dünyada bize verilenlerdendir,’ derler” [Bakara Suresi, 2/25] sözünde işaret edilmiştir. Halbuki bir rızık, bir diğer rızkın aynısı değildir. Çünkü benzeşen iki şey birbirlerine benzeş olmalarından dolayı, arif için iki farklı şeydir. Ve tahkik ehli bir kimse bir'de [vahid] çokluğu [kesret] görür. Ve, İlahi İsimler'in tek bir şeye delalet ettiklerini ve her ne kadar hakikatleri çeşitli ve çok ise de, delalet ettikleri şeyin hiç kuşkusuz bir-olan-ayn [ayn-ı vahid] olduğunu bilir. İmdi bu, bir-olan-ayn'da akılla-kavranabilir olan bir çokluktur. Tecellide, bir-olan-ayn'daki çokluk müşahede edilir. Nitekim heyula, bütün suretler için varsayılan bir şeydir; ve çokluklarına ve çeşitliliklerine rağmen bütün bu suretler hakikatte bir-olan-cevhre [cevher-i vahid] dönerler — ki, bu bir-olan-cevher de bu suretlerin heyulasıdır. Nefsini bu marifetle bilen kişi, hiç kuşkusuz Rabb'ini bilir. Çünkü Hak, insanı Kendi Sureti üzere yaratmıştır. İnsan Hakk'ın huviyetinin ve hakikatinin ta kendisidir. Bundandır ki, resuller ve sufiler arasındaki ilahiyun'dan başkaca hiçbir alim, nefsin marifetine ve hakikatine ulaşamadı.

Öncekilerden ve kelimcilerden kuramcı ve düşünce erbabı olanların, nefis ve nefsin mahiyeti hakkındaki sözlerine gelince: Bunlardan nefsin hakikatine erişmiş olan

yoktur. Ve dūşūnsel kurgulama hiçbir zaman marifete gōtūrmez. İmdi, dūşūnsel kurgulama yoluyla, nefsin hakikatini bilmeyi isteyen kiři, řiřmeyi semizlik sanır ve ateřsiz odunu ūfler. Hiç kuřkusuz bunlar, dūnya hayatında çabaları bořa gitmiř ve batıl olduėu halde, iyi iřler yaptıklarını sananlardır. İmdi, bir iři uygun dūřenden (yani, keřf yolundan) bařka bir yoldan isteyen kiři, o iřin hakikatine eriřmek konusunda bařarılı olamaz.

Ve Hak Teala, alem hakkında ve alemin her Nefes'te yeni yaratılıřla [halk-ı cedid] bir-olan-ayn'da dōnūřūme uėraması hakkında ne gūzel buyurmuřtur! Belli bir kesim ve belki de alem ehlinin çoėu hakkında, "Onlar yeni yaratılıř konusunda řūphededirler" [Kaf Suresi, 50/15] buyurdu. Dolayısıyla bu kimseler, alemin her Nefes'te yenilendiėini bilmezler.

Ama Eř'ariler, yeni yaratılıřın [halk-ı cedid] bazı varlıklar, yani arazlar için sōz konusu olduėunu, Hisbaniyye'den olanlar ise alemin būtūnū için sōz konusu olduėunu gōrdūler. Ama kuramcıların hepsi onları cehaletle suçladı. Hisbaniyye'nin hatası, būtūn bir alemin bařkalařmasına iliřkin sōzlerinin varlıėına raėmen, bu suretleri kabul eden akılla-kavranabilir cevherin ayn'ının tek-olmaklıėına [ahadiyet-i ayn] akıl yetirememiř olmalarıdır. Halbuki, bu cevher ancak bu (duyumsanabilir olan) suretlerle varolur ve bu suretler de ancak, akılla-kavranabilir olan bu cevherle akledilebilir olurlar. Eėer bōyle dūřūnselerdi, iřin aslını bilmiř olurlardı.

Ve Eř'ariler'in hatasına gelince: onların bilmediėi řey, (yalnızca bazı varlıkların araz olmakla kalmayıp) alemin būtūnūnūn arazların toplamı olduėu ve her an bařkalařtıėıdır — ūnkū araz, iki farklı anda aynı kalmaz. Bu, řeylerin tanımlanmasında apaçık ortadadır; ūnkū onlar bir řeyi tanımladıklarında, bu tanımladıkları řeyin araz olduėu, tanımlamalarının kendisinde apaçıktır. Ve bu řeyin tanımında sōzū edilen arazlar da, varlıėı kendisinden olan cevherin ta kendisi [ayn] ve bu cevherin hakikatidirler. Ve kendi hakikati yōnūnden cevher, arazdan bařka bir řey olmayıp, varlıėının kendisinden olması sōz konusu deėildir.

İmdi, (onların çelişkili olan gōrūřūne gōre) varlığı kendisinden olmayan şeyin (yani, arazın) toplamından, varlığı kendisinden olan bir řey (yani, cevher) ortaya çıkar — (örneğin) varlığı kendisinden olan cevherin zatı tanımında (bir araz olan) "boşlukta yer tutma" olması gibi. Ve cevherin arazı kabulū, o cevherin zatı tanımıdır. Ve hiç kuşkusuz, kabul arazdır. ūnkū kabul –varlığı kendisinden olmadığı için– ancak kabul-eden'de [kâbil] varolur. Halbuki kabul, cevher için zatıdır. Ve boşlukta yer tutma da arazdır; boşlukta yer tutma da varlığı kendisinden olmayıp ancak boşlukta yer tutan'da sōz konusu olur. Halbuki boşlukta yer tutma ve kabul, tanımlanan cevherin kendisine birer eklenti değillerdir. ūnkū zatı tanımlar, tanımlananın ta kendisi ve huviyetidirler. Bōylece, iki farklı anda aynı kalmayan řey, iki veya daha çok farklı zamanda aynı kalmış olur ve varlığı kendinden olmayan řey, varlığı kendinden olan řey haline dōner. Ama onlar bunun (yani, sōylediklerindeki bu

çelişkinin) farkında değillerdir. “Ve onlar yeni yaratılış konusunda şüphededirler” [Kaf Suresi, 50/15].

Ve keşf ehline gelince, onlar Allah’ın her Nefes’te tecelli ettiğini ve tecellide tekrar olmadığını görürler. Ve yine onlar, her tecellinin yeni yaratılışı ortaya çıkardığını veya (bir önceki) yaratılışı ortadan kaldırdığını müşahede yoluyla görürler. İmdi, yaratılışın fenâsı tecellinin ortadan kalkması iken, yaratılışın bekâsı da, bir sonraki tecellinin yaratılışı ortaya çıkarmasıdır. Öyleyse, anla!

LUT KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ MELKİYYE

“Melk” şiddet, güç ve “melîk” şiddetli, sıkı, güçlü [şedid] demektir. Hamur iyice yoğrulduğunda, “Hamur sıkıca yoğruldu” diye bir ifade kullanılır (Arapça’da). Kays bin el-Hatîm, savrulan bir mızrağı şöyle betimler: “Mızrağı elimle öylesine sıkı [şedid] tutup sapladım ki, açılan yarığın genişliğinden, karşıda duran kişi arkada olanı görebilir...”

Ve Allahu Teala, Kur’an’da Lut aleyhisselam’ın şu sözlerini aktarır: “Eğer size karşı gücüm yetseydi veya güçlü bir kaleye sığınsaydım..” [Hud Suresi, 11/80]. Ve Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: “Allahu Teala kardeşim Lut’a rahmet etsin, ki o güçlü bir kaleye sığındı.” Ve Lut aleyhisselam’ın “güçlü bir kale” [rük-n-i şedid] derken kastettiği şey “kabile”dir (yani, kavmini cezalandırmak için, mezahir-i kaviyye ve şedidedir); “Eğer size karşı gücüm yetseydi..” sözüyle kastettiği de, “karşı koyma”dır ve bu da burada (yani, Lut aleyhisselam’ın söylediği bağlamda) beşere özgü himmettir. Ve Resulallah (sav) şöyle buyurdu: “Lut’un, ‘Eğer size karşı gücüm yetseydi veya güçlü bir kaleye sığınsaydım’ dediğinden bu yana gönderilen bütün peygamberler, kendi kavminden bir topluluk içerisinde ve kendisini kollayan bir kabile içerisinde gönderilmiştir” — tıpkı Ebu Talib’in Resulallah’ı (sav) koruyup kollaması gibi.

Lut aleyhisselam’ın, “Eğer size karşı gücüm yetseydi..” demesi, Allahu Teala’nın, “Allah sizi zaaftan yarattı ve ardından güç verdi” [Rum Suresi, 30/54] sözünü (bulunduğu fenafillah makamında, ilahi nur ile idrak etmek suretiyle) işitmiş olmasından dolayıdır. Demek ki, güç, (önceden varolmayıp) yapınımla [ca’l] ortaya çıkmıştır; dolayısıyla da bu, arızı bir güçtür. Sonra, gücün ardından zaafı ve ihtiyarlığı ortaya çıkardı; dolayısıyla yapınım, ihtiyarlığa ilişkilendi. Zaaf ise, yaratılışın kendi aslına dönmesidir — ve O şöyle buyurmuştur: “Allah sizi zaaftan yarattı” [Rum Suresi, 30/54]. Böylece O, insanı kendisinden yarattığı şeye döndürür: “İçinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına dek götürülür, öyle ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez bir hale gelir” [Hac Suresi, 22/5]. Burada Allahu Teala, bu kimsenin başlangıçtaki zaafa döndürüldüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla, zaaf

sözkonusu olduğunda, ihtiyar kişinin durumu –hüküm bakımından– tıpkı bir çocuğunki gibidir.

Hiçbir nebi yoktur ki, kırk yaşını doldurmadan gönderilmiş olsun – ve kırkıncı yaş, insanın güçten düşmeye başladığı zamandır. Bundandır ki, Lut aleyhisselam, “Eğer size karşı gücüm yetseydi..” dedi ve kendisinde zaaf ortaya çıkınca (tabii kuvvet talebinde bulunmayıp) etkide bulunucu olan himmet’i [himm-i müessire] istedi. Eğer sen, “Lut aleyhisselam’ı, etkide bulunucu olan himmetten alıkoyan nedir; tâbi olma durumundaki saliklerde bulunan bu şey nasıl olur da onlardan daha üstün olan resulde bulunmaz?” diye soracak olursan, derim ki: Doğru söylüyorsun, ama bilmediğin şey; marifetin, himmet yoluyla tasarrufta bulunmaya engel olduğudur. Dolayısıyla arifin marifeti arttıkça, himmet yoluyla (başkaları üzerindeki) tasarrufu azalır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, (böylesi bir kimsenin) kulluk makamını gerçekleştirmiş ve tabii olan yaratılışının [halk] aslını görmüş olmasıdır. İkincisi ise, tasarruf-eden ile tasarruf-edilen’in birliğidir – (böylesi bir kimse) himmetini yöneltebileceği bir şey göremez; dolayısıyla bu, onu tasarrufta bulunmaktan alıkoyar. Ve bulunduğu müşahede noktasında [meşhed] görür ki, karşısındaki kendisiyle çekişen kimse, yokluk halindeyken [hal-i adem] ayn’ının değişmezliğinde bulunduğu hakikat üzere olup, bundan herhangi bir şekilde sapmış değildir – varlığıyla, yokluk halindeki değişmezliğinde ne üzere bulunuyorsa onu zahir kılar. Dolayısıyla, kendi (değişmez) hakikatinin sınırını aşmış ve kendi yolundan şaşmış değildir. Bunun, “çekişme” olarak adlandırılması arızı bir şeydir, böyle görülmesi ancak insanların gözlerindeki perdeden dolayıdır ve (gözleri perdeli olan bu kimseler için) Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: “İnsanların çoğu bilmezler” [A’raf Suresi, 7/187] yani, “Onlar dünya hayatının zahirini bilirler ama işlerin sonundan gafildirler” [Rum Suresi, 30/7]. Bu (‘gafil’ sözcüğü, ‘gılaf’ sözcüğünden), çevrinmiştir. Gafil olanlar, şöyle derler: “Bizim kalplerimiz gılaf içindedir” [Bakara Suresi, 2/88]. Ve “gılaf,” hakikati ne ise o olarak görmekten alıkoyan perdedir. İşte bu ve buna benzer şeyler, arif olan bir kimseyi alemde tasarrufta bulunmaktan alıkoyar.

Şeyh Ebu Abdullah Muhammed bin Kâid, Şeyh Ebu Suud bin eş-Şiblî’ye şöyle sordu: “Niçin tasarrufta bulunmuyorsun?” Bunun üzerine eş-Şiblî şöyle cevap verdi: “Ben tasarrufu, Hakk’ın üzerimde dilediğince tasarrufta bulunması için terkettim.” Burada, Allahu Teala’nın, “O’nu vekil kıl!” [Müzemmil Suresi, 73/9] emrine göndermede bulunur. Ve vekil, tasarrufta bulunandır. Ebu Suud, Allahu Teala’nın şu emrini işitmiştir: “Allah’ın sizi üzerine halife kıldığı şeylerden sarfedin!” [Hadîd Suresi, 57/7]. Dolayısıyla Ebu Suud ve arifler, ellerinde olanın kendilerine ait olmayıp, kendilerinin bu mülke halife kıldıklarını bilirler. Hak, ona şöyle dedi: “Seni halef kıldığım ve sana mülk olarak verdiğim şeyler için Beni vekil kıl!” Böyle olunca, Ebu Suud, Allah’ın emrine uyarak, O’nu vekil kıldı.

İmdi, buna benzer şeyleri müşahede eden bir kimsede, başkaları üzerinde tasarrufta bulunabileceği bir himmet nasıl kalabilir ki? Himmet ancak üzerinde tasarruf

edilecek şey üzerinde yoğunlaşılıp diğer şeylerin gözardı edilmesiyle etkisini gösterebilir — işte bunun bilgisidir ki, (arif kişiyi) böylesi bir yoğunlaşmadan alıkoyar. Dolayısıyla, marifeti eksiksiz olan arif, son derece acz ve zaaf içerisinde zahir olur.

Abdallardan biri Abdurrezzak'a şöyle dedi: "Ey Abdurrezzak! Şeyh Ebu Medyen'e selamdan sonra de ki: Ey Ebu Medyen! Nasıl olur da bize hiçbir şey güç gelmediği halde, sana şeyler güç gelir — üstelik de biz senin makamına rağbet edici olup, sen bizim makamımıza rağbet edici olmadığın halde?" Ebu Medyen, Abdallar'ın makamına ve diğer makamlara sahipti. Biz, ne var ki, zaaf ve acz makamında Ebu Medyen'den daha ötedeyiz. Abdal'ın Ebu Medyen'e bu söyledikleri, aynı meseleyle ilgilidir.

Ve Resulallah (sav) bu zaaf ve acz makamında, kendisine yönelik ilahi emir doğrultusunda şöyle buyurdu: "Ben, bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben ancak bana vahyolunana uyarım" [Ahkaf Suresi, 46/9]. Dolayısıyla Resul (sav), kendisine ne vahyolunmuşsa, onun hükmüne uyar ve onun için, ilahi hükme uymaktan başkası sözkonusu değildir. Ona açıkça tasarrufta bulunması vahyolunursa, tasarrufta bulunur. Ve eğer tasarruftan sakındırılırsa, tasarrufta bulunmaktan kaçınır. Ve eğer tasarrufta bulunma konusunda serbest bırakılırsa –marifet'i eksik olmadıkça– tasarrufta bulunmamayı yeğler.

Ebu Suud bin Şiblî Bağdadî, müridlerine şöyle dedi: "Onbeş yıl oluyor ki, Allahu Teala bana tasarruf verdi ve ben incelik göstererek tasarrufta bulunmadım." Burada, naz sözkonusudur. Ama biz, tasarrufu incelik göstermek için bırakmadık, bizim tasarrufta bulunmayışımız, ancak marifetin kusursuzluğundan dolayıdır; çünkü marifet tasarrufta bulunma işini tercihe bırakmaz. Dolayısıyla arif olan kişi, himmetiyle alemde tasarrufta bulunduğu bunu, kişisel tercihiyle değil, ilahi emirle ve zorunda kalarak yapar. Ve hiç kuşkuumuz yoktur ki, risaletin (insanlar tarafından) kabulü gerektiğinden dolayı, elbetteki risalet makamı tasarrufu talep eder. İmdi, (resulün bu tasarrufu) Allah'ın dininin zahir olması için, ümmeti ve kavminin doğruluğunda şüphe duymayacakları bir şeyle (yani, bir mucizeyle) zahir olur. Ne var ki, bu durum (Batın isminin mazharı olan) evliya için böyle değildir.

Resul de tasarrufu zahiren talep etmez. Çünkü kavmine karşı merhametlidir. Dolayısıyla (ilahi) delilin onlara apaçık kılınmasında –bu, onların helak olmasına neden olacağından– aşırıya gitmeyi istemez. Böylelikle, onların helak nedenleri olan delilin ortaya çıkmasında aşırıya gitmek istemeyişiyle, onların yaşamlarını sürdürmelerini sağlar.

Resul, mucize bir topluluğa apaçık kılındığında bazı kimselerin bu mucizeye inanacaklarını ve bazı kimselerin de –bildikleri halde– bu mucizeyi inkar edeceklerini; gördükleri mucizeyi, zulüm, büyüklenme ve çekememezlik nedeniyle

açıktan açığa doğrulamayacaklarını ve (bu inkarcılardan) bir kısmının bu mucizenin sihir ve büyü olduğunu söyleyeceğini bilir. Resul, bunu gördüğü ve ancak Allahu Teala'nın, kalbini iman nuruyla aydınlattığı kimsenin mümin olduğunu ve bir kimse iman denilen bu nur ile bakmadıkça, mucizenin bir yarar sağlamadığını gördüğü içindir ki –mucizenin, orada bulunanların kalplerindeki etkisi genel olmadığından– himmetini, mucize göstermekten alıkoymuştu. Nitekim, Allahu Teala, resullerin en kâmil olanı, yaratılmışların en bilgili ve hal itibarıyla en sadık olanı (yani, Resulallah Efendimiz) için şöyle buyurdu: “Sen sevdiğin kimseye hidayet edecek değilsin; dilediğine hidayet edecek olan Allah'tır” [Kasas Suresi, 28/56]. Ve eğer himmetin etkisi genel olsaydı; kendisinden daha kâmil ve himmet itibarıyla kendisinden daha üstün ve yüce bir kimse bulunmayan Resulallah'ın (sav) himmeti (bu şekilde genel bir) etkide bulunurdu. Ne var ki, Resulallah'ın himmeti amcası Ebu Talib'e etkide bulunmadı ve yukarıda andığımız ayet, Ebu Talib'e ilişkin olarak indi. Bundandır ki Allahu Teala Resul (sav) hakkında şöyle buyurdu: “Onun görevi ancak bildirmektir” [Mâide Suresi, 5/99]. Ve Allahu Teala yine şöyle buyurdu: “Onlara hidayet etmek senin işin değildir; Allah'tır dilediğine hidayet eden” [Bakara Suresi, 2/272]. Ve Allahu Teala, Kasas Suresi'nde şunu ekledi: “Allah hidayet olunanları bilir” [Kasas Suresi, 28/56] — yani, Allahu Teala, değişmez aynları [ayan-ı sabite] yoluyla yokluk hallerinde hidayet olunmalarına ilişkin ilmi Kendisine verenleri bilir.

Bu, ilmin malum'a tabi olduğunu kanıtlar. Dolayısıyla, ayn'ının değişmezliğindeki [sübut] yokluk halinde mümin olan bir kimse, varlık halinde de aynı suret üzere zahir olur. Ve Allahu Teala, onun böyle olduğunu (yani, mümin olduğunu) ondan (yani, onun bu bilgiyi O'na vermesi yoluyla) bildi. Bundandır ki, “Allah hidayet olunanları bilir” [Kasas Suresi, 28/56] buyurdu. Ve yine Allahu Teala şöyle buyurdu: “Benim indimde söz değişmez..” [Kaf Suresi, 50/29] — çünkü Benim sözüm yaratmış olduklarıma ilişkin ilmimle sınırlıdır. “..Ve Ben kullarıma asla zulmedici değilim” [Kaf Suresi, 50/29] — yani, Ben onları şaki kılan küfrü kendi üzerlerine takdir edip de sonradan, onların güç yetiremeyecekleri bir şeyi kendilerinden istiyor değilim; Biz onlara ancak (değişmez aynlarındaki onlara ilişkin) ilmimiz kadarınca muamele ettik; eğer ortada bir zulüm sözkonusuysa, zalim olanlar ancak kendileridir. Dolayısıyla, Allahu Teala onlara zulmetmiş değildir: “Onlar kendilerine zulmediyorlar” [Bakara Suresi, 2/57] — ve Biz, Zatımız onlara ne söylemekliğimizi verdiyse onu söyledik; ve Zatımız, Bize malumdur ve böylelikle onlara şunu mu yoksa bunu mu söyleyeceğimizi biliriz; Biz ancak söylemekliğimize ilişkin olarak neyi biliyorsak onu söyleriz; söz Bizden, işittikleri söze uymak veya uymamak ise onlardandır.

Her şey Bizden ve her şey onlardandır
Ve ilmin alınması da Bizden ve onlardandır
Bizden olmasalar bile
Hiç kuşkusuz Biz onlardanız.

Öyleyse ey dostum, marifetin özü olan bu Lut kelimesindeki melkî hikmeti iyi anla!

Şimdi sır sana açıldı ve iş açıklığa kavuştu:
“Tek” denilenin, çiftin içerisinde yer almasıdır bu.

ÜZEYİR KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ KADERİYYE

Bil ki, “kazâ” denilen şey, Allah’ın şeylerdeki hükmüdür. Ve Allah’ın şeylerdeki hükmü; şeylere ilişkin ve şeylerdeki ilmiyle sınırlıdır. Ve Allah’ın şeylerdeki ilmi de, bu bilinen şeylerin [eşyâ-yı ma’lûme] nefslerinde değişmez olarak buldukları halden Hakk’a verdikleri ilimle sınırlıdır.

Kader, şeyler kendi aynlarında ve nefslerinde ne üzere değişmez iseler, (ilahi) hükmün buna göre fazlalık olmaksızın zamansal olarak verilmesidir. Ve ilahi kazâ, şeyler üzerine ancak şeyler ile hükmeder. Ve bu kader sırrının ta kendisidir. Ve bunu bilmek, (zuhur mahallerinde Hakk’ı) müşahede ederek, (hissî ve aklî zuhur mahallerinde Hak ile dönüşüme uğrayan bir) kalbi olan ve kulak veren kimseye özgüdür. Ve apaçık delil Allah’ındır. Böyle olunca, Hüküm Verici, gerçekte hüküm verilenin ayn’ına uyarlık içerisinde hüküm verir — hüküm verilenin zatı neyi gerektiriyorsa o şekilde hükmeder. Hükmolunan, kendisinde olan şeyle Hüküm Verici’nin nasıl hüküm vereceğine ilişkin hüküm vericidir. İmdi, hüküm verme konumunda olan, (hüküm verdiği şeyin zatının ve hakikatının gerektirdiğine göre hüküm verdiği için dolayı) hüküm verdiği şeyle ve hüküm verdiği şeyde hükmolunandır.

İmdi, bu meseleyi iyice anla! Çünkü kader sırrı, ancak zuhurunun yeğinliğinden dolayı bilinmez oldu. Ve nebiler kader sırrını bilmeyi çok istedikleri ve bu konuda ısrarlı davrandıkları halde, bu kader sırrı bilinmez olarak kaldı.

Bil ki, resuller –Allah’ın selamı onların üzerine olsun– evliya ve arif olmaları dolayısıyla değil, resul olmaları dolayısıyla, ümmetlerinin buldukları hal mertebesi üzeredirler. Bundandır ki, resullerde kendilerine bildirilen ilim, ancak artıksız ve eksiksiz olarak ümmetlerinin gereksindiği kadar vardır. Ve ümmetler arasında üstünlük derecelenmesi sözkonusudur. Kimi ümmetler, kimi ümmetlerden daha fazlasına sahiptir. Resuller de –ümmetlerin arasındaki üstünlük derecelenmesi dolayısıyla– resullük ilminde [ilm-i irsal] biri diğerinden daha üstündür. Buna ilişkin olarak Allahu Teala şöyle buyurur: “Resullerin bazısını bazısından üstün kıldık” [Bakara Suresi, 2/253]. Ve yine resullerin, kendi zatları gereğince ilimlere ve hükümlere olan istidadları dolayısıyla, kendi aralarında üstünlük derecelenmesi sözkonusudur. Ve Allahu Teala buna ilişkin olarak şöyle buyurur: “Nebilerin bazısını bazısından üstün kıldık” [İsra Suresi, 17/55].

Ve Hak Teala, yaratılışa ilişkin olarak şöyle buyurdu: “Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi” [Nahl Suresi, 16/71]. Ve rızık bir yanıla ilim gibi ruhani ve bir

yanıyla da yiyecek gibi duyumsaldır. Ve Hak Teala rızkı bilinen kader [kader-i malum] (yani, bir şeyin istidadının gerektirmesiyle bu şey hakkında kazâ olunan hüküm) ile indirir — ve “bilinen kader” denilen şey, yaratılmış olanların [halk] talep ettiği istihaktır — ve “O, her şeye halkını verdi” [Taha Suresi, 20/50]. İmdi Hak Teala, bir şey için ne dilemişse [meşiyet] o kadar rızk indirir. Ve O, bildiği şey ölçüsünce ve hükmettiği şey yoluyla diler. Ve önceden dediğimiz gibi, Hak Teala bilinen’i [malum] ancak bu bilinen’in kendi nefsinden Hakk’a verdiği kadarıyla bildi. İmdi, zamanlama [tevkîl], asıl itibarıyla, bilinen (yani, istidadıyla bu zamanlamayı talep eden bilinen-değişmez-ayn) içindir. Ve ilim, irade ve meşiyet kadere tabidir.

Böyle olunca, kader sırrı, ilimlerin en üstünlerinden ve en büyüklerinden biridir ve Allahu Teala bu ilmi ancak eksiksiz marifete eriştiği kimse için anlaşılır kılar. Kader sırrını bilmek, onu bilen kimseye hem büyük bir rahatlık, hem de elemli bir azap verir. Dolayısıyla kader ilmi, bu ilme sahip olan kişiye birbiriyle çelişen iki şey verir. Ve bundandır ki, Hak Teala Kendi nefsinin gazab ve rıza ile nitelendirdi. Ve böylelikle İlahi İsimler birbirlerine karşıt oldu. Böyle olunca, mutlak varlıkta ve kayıtlı varlıkta tek bir hakikat (yani, kader sırrı) hükmeder; ve (bu kader sırrının) hükmü geçişli [müteaddi] ve geçişsiz olarak genel olduğundan (yani, bütün şeyleri kapsadığından), bundan (yani, kader sırrının hakikatından) daha kusursuz, daha güçlü ve büyük bir şeyin olması olanaksızdır.

Nebiler –Allah’ın selamı onların üzerine olsun– ilimlerini belli bir şekilde (yani, melek aracılığıyla) ilahi vahiy yoluyla aldıkları için; aklın, düşünsel kurgulamasından dolayı, işlerin hakikatini ne ise o olarak görmek konusunda eksikli olduğunu bildiklerinden, kalpleri akli kurgulamadan arınıktır. Ve yine, ancak deneyimleme [zevk] ile erişilerek idrak olunan şeyin (yani, kader sırrının; ilahi vahiy yoluyla) haber verilmesi de eksiklidir. İmdi, kusursuz ilme, ancak ilahi tecelli yoluyla ve Hakk’ın gözlerden ve kalplerden örtüyü kaldırmasıyla erişilebilir ve böylelikle kişi, kadim olanı ve sonradan olanı; yokluğu ve varlığı; olanaksız ve zorunlu ve olabilir olanı kendi hakikatlerinde ve aylarında değişmez [sabit] oldukları şey üzere idrak eder.

Üzeyir aleyhisselam (kader sırrını) vahiy yoluyla öğrenmek istediğinden dolaydır ki –hadis-i şerifte belirtildiği gibi– azarlandı. Eğer bizim sözünü etmiş olduğumuz keşfi istemiş olsaydı, bu isteğinden dolayı azarlanması sözkonusu olmazdı. Ve Üzeyir aleyhisselam’ın kalbinin arınıklığının kanıtı, bir yönden bakıldığında, onun, “Allah, ölümünden sonra bunları nasıl diriltir acaba?” [Bakara Suresi, 2/259] sözüdür. Ve bizim anlayışımıza göre, Üzeyir aleyhisselam’ın bu sözleri, İbrahim aleyhisselam’ın (“Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster”) sözleri gibidir. “Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti ve ona ‘Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz’ dedi” [Bakara Suresi, 2/259]. Bu şekilde, Üzeyir aleyhisselam, cisimlerin nasıl dirildiğini doğrudan inceleme [muayene-i tahkik] yoluyla gördü. Böylelikle Allah, (kendi kayıtlı nefsinde)

ona, bunun (yani, diriltmenin) nasıllığını göstermiş oldu.

Ne var ki Üzeyir aleyhisselam, şeyleri ancak yokluklarındaki değişmezlik hallerinde keşf etmekle idrak edilebilecek kader sırrını öğrenmek istedi. Bundandır ki, ona bu kader sırrı verilmedi — çünkü bu kader ilmi ittıla-ı ilahi hasâisindedir. Kaderi Allahu Teala'dan başkasının bilmesi olmayacak bir şeydir. Çünkü bunlar (bu aylar), ilk anahtarlardır [mefatih-i üvel], yani gayb anahtarlarıdır ki, bunları Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Ama Allah kullarından dilediğine buna ilişkin bazı şeyleri bildirir. Bil ki, anahtarlar, ancak fetih halinde “anahtarlar” olarak adlandırılırlar. Ve fetih hali de, tekvin'in şeylere ilişkileneceği halidir — veya, dilerse, buna kudretin takdir olunmuşu [makdur] ilişkileneceği halidir de diyebilirsin. Ve bunu Allah'tan başkası deneyimleyemez [zevk]. Ve bu hal içerisinde ne tecelli ne de keşf sözkonusu olmaz. Çünkü kudret ve fiil ancak –herhangi bir şekilde kayıtlanmamış mutlak varlık sahibi olan– Allah'a özgüdür.

Kadere (yani, kader sırrını bilmeye) ilişkin isteğinden dolayı Hakk'ın Üzeyir aleyhisselam'ı azarladığını gördüğümüzde, bildik ki, Üzeyir aleyhisselam bu erişimi [ittıla] istemiş ve sonuçta, kendisi için, takdir olunmuşu [makdur] ilişkilenecek olan bir kudret istemiştir. Ne var ki bu, ancak mutlak varlık sahibi olan için sözkonusu olabilir. Dolayısıyla Üzeyir aleyhisselam, yaratılıştaki [halk] deneyimlemesi olanaklı olmayan şeyi istedi — ve bir işin nasıllığı ancak deneyimleme yoluyla idrak olunur.

Ve Allah Üzeyir aleyhisselam'a, “Eğer bu isteğinden vazgeçmezsen adını nübüvvet defterinden silerim” dediğinde, bununla kastolunan şey şudur: “Ben sana vahiy yolunu kapatır ve işi sana tecelli yoluyla bildiririm. Ve bu da ancak senin istidadına göre olur. Ve sonuçta sen, ancak istidadın kadarınca idrak etmekte olduğunu bilirsin. (Tecelli sırasında) bu istediğin şeye bakarsın. Ve tecellide istediğin şeyi görmeyecek olursan, görmek istediğin bu şeye istidadın olmadığını ve bu istediğin şeyin Allah'a özgü niteliklerden [hasâis-i ilahiyyeden] olduğunu bilirsin. Biliyorsun ki, Allahu Teala her şeye halkını vermiştir. Eğer ki, Allahu Teala sana bu özel istidadı vermemiş ise, bu senin yaratılışın değil demektir. Eğer bu senin yaratılışın olsaydı, ‘O, her şeye halkını verdi’ [Taha Suresi, 20/50] sözünü bildiren Hak, elbette onu sana verirdi.” Ve (azarlama suretindeki) bu (sesleniş), Üzeyir aleyhisselam'a (keşf ve tecelli üzere ilim verilmesi vaadinden ibaret olmakla) Allah'ın bir inayetidir — bunu bilen bildi, bilmeyen bilmedi.

Bil ki, velayet (ilahi sıfat olması ve ilahi keşfin onunla hasıl olması itibarıyla) her şeyi içine alan felek [felek-i âmm] olduğundan ardı kesilmemiştir. Ve (nübüvvetin batını olan) velayet için haber verme [inba] (hem nebiler hem de evliya için) genel bir nitelik taşır. Ama, Muhammed (sav) ile birlikte şariat getiren nübüvvet ve risaletin ardı kesildi ve artık ondan sonra nebi yoktur; yani, şariat getirici ve kendisine (önceki bir nebinin getirdiği) şariat verilmiş nebi, ve şariat getirici olan resul yoktur. Ve Resulallah'ın (sav), “Benden sonra nebi yoktur” hadisi, eksiksiz kâmil kulluk

zevkinin kesilmesini içerdiğinden dolayı, evliyaullah'ın (eksiksiz kâmil kullar olarak) zuhurunu kısıntıladı. İmdi, eksiksiz kulluğa özgü olan "nübüvvet" ismi, bundan böyle, kulluğa ilintilendirilemez. Çünkü kul, efendisi olan Allah'a, isim yönünden ortak olmamayı diler — yani, "Allah" isminde ortak olmamayı diler.

Allahu Teala "Nebi" ve "Resul" isimleriyle adlandırılmazken, "Veli" ismiyle adlandırıldı ve bu isimle nitelendi — ki O şöyle buyurmuştur: "Allah inananların Veli'sidir" [Bakara Suresi, 2/257] ve "O gerçek Veli'dir, övülmeye layık olandır" [Şura Suresi, 42/28]. Bu "Veli" ismi dünyada ve ahirette kullar için kalıcıdır. İmdi, nübüvvet ve risaletin sona ermesinden dolayı, Hakk'a özgü olmayıp da yalnızca kula özgü olan bir isim kalmadı. Ancak Allahu Teala, kullarına lütfundan dolayı, onlara şeriat getirici olmayan genel nübüvveti [nübüvvet-i âmme] (yani, birleyici ve ayırmsızlayıcı istidadın kusursuzluğuyla Hakk'ın sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini Allah'tan haber alma'yı) kalıcı kıldı. Ve Allahu Teala, kulları için, hükümlerin değişmezliği korunarak içtihad yoluyla şeriat getirmeyi kalıcı kıldı — yani, kulları için şeriat getirme konusundaki veraseti kalıcı kıldı. Bundandır ki, Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: "Alimler, nebilerin vârisleridir." Bu veraset, ancak hükümlerden içtihad yoluyla şeriat getirmelerine ilişkindir.

İmdi sen bir nebiyi, şeriat getirmenin dışında bir söz söylerken gördüğünde, o, arif bir veli olması dolayısıyla konuşmaktadır. Bundandır ki, o nebinin, alim bir nebi ve bir veli olması dolayısıyla olan makamı, resul veya şeriat getirici ve şeriat sahibi olması dolayısıyla olan makamından daha üstün ve daha kâmdir. İmdi, ehlullahtan birisinin, "Velayet, nübüvvetten üstündür" dediğini işitecek olursan, o bu sözülle ancak bizim sözettiğimiz şeyi (yani, peygamberin velayetinin, yine peygamberin nübüvvetinden üstün olduğunu) kastediyordur. Veya, ehlullahtan birinin, "Veli, nebi ile resulün üstündedir" dediğini işitecek olursan, o bu sözülle (iki ayrı kişiyi değil) tek bir kişiyi kasteder — onun veli olması dolayısıyla bulunduğu makam, nebi veya resul olması dolayısıyla bulunduğu makamdan üstündür. Yoksa, nebiye tabi olan veli, nebiden üstün değildir. Çünkü tabi olan bir kimse, hiçbir zaman tabi olduğu kimseyi geçemez — eğer tabi olan, tabi olduğu kimseyi geçecek olsaydı, tabi olmaklığından söz edilemezdi. Bunu iyi anla!

İmdi, resulün ve şeriat getiren nebinin varacağı nokta [mercii] velayet ve ilimdir. Görmez misin ki, Allahu Teala, Resul'e (sav) daha fazla ilim istemesini emretti. İlimden başka bir şey için, elinde olandan daha fazlasını istemesini emretmedi. Böylece ona şöyle buyurdu: "De ki: Rabbim, ilmimi artır!" [Taha Suresi, 20/114].

Şeriat, belirli amellerle yükümlendirme ve belirli amellerden sakındırmadır. Ve bu amellerin mahalli de, geçici olan dünyadır. Ama velayetin geçici olması sözkonusu değildir. Eğer velayet geçici olsaydı —tıpkı risalet için sözkonusu olduğu gibi— hakikati ile birlikte geçici olurdu. Ve eğer velayet bu şekilde hakikati ile birlikte geçici olsaydı "Veli" ismi kalıcı olmazdı — halbuki, "Veli" ismi Allah için kalıcıdır ve

bu İsim, hallenme yoluyla [tahallukan] ve gerçekleşme yoluyla [tahakkukan] ve ilişkilene yoluyla [taallukan] Hakk'ın kuluna özgüdür.

İmdi, Hak Teala'nın Üzeyir aleyhisselam'a söylediği, "Eğer kaderin mahiyetine ilişkin sorup durmaktan geri durmayacak olursan, adını nübüvvet defterinden silerim" sözü, "İş, sana keşf ve tecelli yoluyla gelir ve senden 'nebi' ve 'resul' isimleri kalkar" demeye gelir. Ve böylece, (yani, nübüvvetinin ve risaletinin kalkmasıyla) velayeti kalır. Ne var ki, hal karinesi, kendisine yönelik ilahi seslenişin bir tehdit şeklinde olduğuna delalet edince, Üzeyir aleyhisselam, bu seslenişin, velayet mertebelerinden kimisinin bu dünyada kendisinden alınacağı şeklinde bir tehdit olduğunu bildi — çünkü nübüvvet ve risalet, velayetin içeriyor olduğu (ilme ilişkin) mertebelerden kimi mertebeleri içeren özel bir rütbedir. Böylece Üzeyir, şariat getirici nübüvveti ve şariat getirici risaleti olmayan veliden üstün olduğunu bildi. Ve böylece, nübüvvet mertebesinin gerektirdiği sonraki hallere yaklaşan kimse için, bu seslenişin tehdit değil, verilen bir söz olduğu ortaya çıkar. Böyle olunca, Üzeyir'in dileyişte bulunduğu şey hiç kuşkusuz makbuldür — çünkü, bir nebi olmaklığıyla has bir veli olduğundan hal karinesi ile bilir ki, bir nebi'nin –velayetini bu özel mertebesine sahip olmasından dolayı– Allah'ın kerih gördüğünü bildiği ve olmasının olanaksız olduğunu bildiği bir şeyin peşinden gitmesi olmayacak bir şeydir. Ve bu haller, bunlara yakın olan kimse indinde yakın ve sabit olduğundan, böylesi bir kimse, "adını nübüvvet defterinden silerim," biçimindeki ilahi seslenişini kendisi için (bir tehdit değil) verilmiş bir söz olarak görür. Ve bu sesleniş, kalıcı mertebeye (yani, velayete) delalet eden bir haber olur. Ve bu mertebeye, ahiret yurdunda kalıcı olan mertebedir — ki bu ahiret yurdu öyle bir yerdir ki, yaratılmış olanlar bir kez cennete veya ateşe girdiklerinde artık orada şeriata yer yoktur.

Biz şeriati, cennet ve ateş olan iki yurda girilmesiyle kayıtladık. (Ama sözkonusu olan bir istisnai durum vardır) çünkü, kıyamet gününde ara-dönem [fetret] ehli olanlar (yani, ne önceki peygamberin, ne de bir sonraki peygamberin davetini işitememiş olanlar), henüz çocukken ölmüş olanlar ve deliller için şariat sözkonusudur. Bunlar, adaletin yerine getirilmesi ve suçlu olanların cezalandırılması ve cennet ehlinde olanların iyi amellerinin ödüllendirilmesi için bir arada haşrolunurlar. Bunlar diğer insanlardan ayrı bir yerde haşrolunduklarında, aralarındaki iyi olanlarından biri kendilerine nebi olarak gönderilir. Ve bu arada kendilerine bir ateş gösterilir. Nebi şöyle der: "Ben size gönderilmiş Hakk'ın resulüyüm." Kimileri ona inanır ve kimileri de onu inkar eder. Sonra, bu nebi onlara şöyle der: "Kendinizi bu ateşe atın, içinizden her kim bana uyacak olursa, kurtulacaktır; ama her kim bana isyan edecek ve emrime karşı gelecek olursa helak olup, ateş ehlinde olacaktır." Sonra, ona uyup kendilerini ateşe atanlar said olurlar ve içine atıldıkları ateşin serin ve esenlikli bir yer olmasıyla ödüllendirilirler. Ve her kim o nebiye asi olmuşsa, ceza çekmeyi hakederek ateşe girer ve karşı gelmesinden dolayı ateşe iner. Ve sözü edilen günde (yani, kıyamet gününde) bu nebinin gönderilmesi, Allah'ın kullarına yönelik adaletini yerine getirmesi içindir.

Ve yine Allahu Teala'nın, "O gün hakikat apaçık ortaya çıkar ve secdeye davet edilirler; fakat güç yetiremezler" [Kalem Suresi, 68/42] sözü de teklif ve şeriat getirmedir. İmdi, onlardan kimileri secde etmeye güç yetirir, kimileri de güç yetiremez. Nitekim dünyada, Ebu Cehl ve başkaları Allah'ın emrine uymaya güç yetiremediler. İmdi, ahirette, kıyamet gününde, ateşe ve cennete girmeden önce, şeriattan bu kadarı kalır. İşte bundan dolayıdır ki, biz, ahiret şeriatını kayıtladık. Allah'a hamdü senâ olsun.

İSA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NEBVİYYE

Meryem'in suyundan veya
Balçıktan yapılmış beşer suretindeki Cebrail'in soluğundan
"Siccin" olarak adlandırdığın tabiattan,
Ruh, o tertemiz olanda (yani, Meryem'de), oluşa geldi [tekvin].

Bundandır ki, onda (bedeninde) tayin olunan ikameti uzadı
Bin yıldan fazla bir zaman kadar.
O ancak Allah'tan bir ruhtur

Yüce ve aşağı olanda etkide bulunmasını sağlayan
Rabbine olan nisbeti doğrulansın diye
Ölüleri diriltti ve çamurdan kuş inşa etti.
Allah onun cismini temizledi ve ruhunu tenzih etti
Ve tekvinde onu Kendine benzer kıldı.
Bil ki, ruhların kendilerine özgü olan niteliği, ilişkilendikleri bir şeyin canlılık kazanarak, hayatın, ilişkilendikleri bu şeyden yayılmasıdır. Ve işte Samirî, bundandır ki, resulün –ki o Cebrail'dir ve o da Ruh'tur– izinden bir avuç kadar aldı. Çünkü Samirî (Musa'dan öğrendiğince) işin ne olduğunu (yani, Cebrail'in ruh olduğunu ve ruhun dokunduğu yerde hayatın akmaya başladığını) biliyordu. İmdi, onun Cebrail olduğunu anlayınca, üzerine dokunduğu şeyde hayatın akmaya başladığını bildi. Böylece resulün izinden bir parça alarak, bunu buzağıya koydu. Ve buzağı böğürmeye başladı. Çünkü buzağının çıkardığı ses, böğürmedir. Eğer, aldığı parçayı, başka bir surete yerleştirseydi, (bir-olan-ruh, mahallin gereğince zahir olduğundan) o suretten ancak o suretin kendisine özgü olan ses çıkardı ve bu sesin ismi de o surete nisbet olunurdu – tıpkı, homurdanmanın deveye, gümürdemenin koça, melemenin koyuna ve konuşmanın insana nisbet olunması gibi.

İmdi, hayatın, şeylere yayılmış olan kadarına "lâhut" (yani, İlâhi Tabiat) adı verilir. Ve "nâsut" (yani, İnsan Tabiatı) bu ruhun, kendisiyle kaim olduğu mahaldir ve nâsut'a ruh ile kaim olmasından dolayı (mecaz olarak) "ruh" denilir.

Cebrail'in ta kendisi olan Ruhü'l-Emin Meryem'e kusursuz bir insan suretinde

görüldüğünde, Meryem onu kendisiyle birleşmek isteyen bir beşer sanarak –bunun izin verilmeyen bir şey olduğunu bildiğinden– kendisini bu adamdan kurtarması için bütün varlığıyla Allah’a sığındı. Böylelikle, eksiksiz bir şekilde Allah’ın huzurunda olmakla erişti, yani manevî ruha. Eğer Cebrail, bu durumda bulunan Meryem’e o anda üfleyecek olsaydı, İsa –annesinin o anki halinden dolayı– yaratılışının çirkinliğine kimsenin tahammül edemeyeceği bir kimse olarak ortaya çıkardı. Ve Cebrail Meryem’e, “Ben yalnızca Rabbinin elçisiyim; sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için geldim” [Meryem Suresi, 19/19] dediğinde, Meryem’in sıkıntısı geçti ve göğsü genişledi. İşte o anda Cebrail, İsa’yı ona üfledi. Cebrail, Allah’ın Kelimesi’ni Meryem’e aktardı – tıpkı Resul’ün (sav) Allah’ın Kelamı’nı kendi ümmetine aktarması gibi: “O, Allah’ın, Meryem’e ulaştırdığı kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur” [Nisa Suresi, 4/171].

(Bu üfleminin ardından) Meryem’de şehvet yayıldı. Dolayısıyla da İsa’nın bedeni Meryem’deki gerçek sudan [mâ-i muhakkak] ve Cebrail’deki –nefesinin neminde yayınmış olan– vehmî sudan [mâ-i mütevehhem] yaratıldı. Çünkü, canlı olan bedenin nefesi, bir miktar su içermesinden dolayı nemlidir. Böyle olunca, İsa’nın bedeni, vehmî sudan ve gerçek sudan yaratıldı [tekevvün]. Ve bu insan türünde tekvin’in bildik şekilde olabilmesi için, (İsa’nın yaratılışı) annesinden ve Cebrail’in insan suretinde görünmesinden [temessül] dolayı insan suretinde oldu.

Ve İsa, ölüye hayat verdi, çünkü İsa İlahi Ruh’tur. Ve hayat verme Allah’a ve üfleme İsa’ya aitti – tıpkı üfleminin Cebrail’e ve Kelime’nin Allah’a ait olması gibi. İmdi, İsa’nın ölüleri diriltmesi –bu dirilme onun üflemesiyle zahir olduğundan dolayı– gerçek bir diriltmeydi. Ve ölüleri diriltmesinin kendisinden olduğu bir vehimdi – diriltme Allah’tandı. Böyle olunca İsa, üzerine halk olunduğu kendi hakikatından dolayı –ki İsa’nın vehmî su ve gerçek sudan yaratıldığını söylemiştik– gerçek diriltmeyle [ihyâ-yı muhakkak] vehmî diriltmeyi [ihyâ-yı mütevehhem] kendinde topladı. Bir yönden bakıldığında, diriltme ona gerçekleştirme [tahkik] yoluyla, ve bir diğer yönden bakıldığında da vehim [tevehhüm] yoluyla nisbet olunur. “Ölüleri diriltirim” [Âl-i İmran Suresi, 3/49] – bu, gerçekleştirme [tahkik] yoluyla. Ve, bundan önce, “O balçığa üflerim de, Allah’ın izniyle, o bir kuş olur” [Âl-i İmran Suresi, 3/49] – bu da, vehim yoluyla diriltmedir. Yukarıda anılan ayette, “Allah’ın izniyle” olan şey, “kuşun olmasıdır,” “üfleme” değil. Ama “Allah’ın izniyle” olanın “üfleme” olması da olasıdır – (ki bu durumda, İsa’nın balçıktan yapmış olduğu şey) duyumsal cismanî sureti dolayısıyla kuş olur (yoksa hakiki ruhani sureti dolayısıyla değil).

Ve aynı şekilde, “Benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun” [Mâide Suresi, 5/110] ayetinde de durum böyledir ve İsa’ya ve Allah’ın iznine ve Kur’an’da buna benzer olarak “İznimle” ve “Allah’ın izniyle” biçiminde sözü edilenin iznine nisbet olunan ne varsa hepsi böyledir (yani, bunlar, hakikat ve vehim yönünden söylenmiştir). Eğer, “Allah’ın izniyle” olan şey “üfleme” ise, o halde

üfleyenin üflemesine izin verilmiştir (yani, izin verilen üflemenin kendisidir), böylelikle (Allah'ın izniyle olan) bu üfleme yoluyla kuş yaratılır [tekvin]. Eğer "Allah'ın izniyle" olan "üfleme" değilse, o halde, kuşun yaratılması Allah'ın izniyle olmuştur — ki bu durumda "Allah'ın izniyle" olan, "kuşun olması"dır. Ve hiç kuşkusuz, emirde (yani, İsa'nın yaratılışına yönelik İlahi Emir'de) vehim [tevehhüm] ve gerçek [tahakkuk] olmasaydı, bu suret (yani, kuşa üflenmesi ve kuşun yaratılması sureti), bu iki yönü kabul etmezdi — ama İsa'nın oluşumunun bunu vermesinden dolayıdır ki, bu iki yöne (yani, vehim ve gerçeğe) sahiptir.

Ve İsa, öylesine bir alçakgönüllülük ile ortaya çıktı ki, cizyeyi alçakgönüllü bir şekilde ödemelerini, kendilerine bir tokat atılacak olursa, öbür yanaklarını çevirmelerini, tokat atan kimseye karşı gelmemelerini ve kısas talep etmemelerini ümmetine bir şeriat kıldı. Bu alçakgönüllülük, ona annesi yönündendir. Çünkü kadında aşağıdalık [süfl] sözkonusudur ve kadın, hükmen ve duyumsal olarak erkeğin altında olmasından dolayı alçakgönüllüdür.

Öte yandan ise, kendisinde bulunan hayat verme ve iyileştirme yetisi, beşer suretindeki Cebrail'in üflemesi yönündendir. Eğer Cebrail, beşer suretinde gelmeyip; ister hayvan, ister bitki veya cansız olsun, başka bir unsursal varoluş suretinde gelmiş olsaydı, İsa'nın –Cebrail'in geldiği bu surete bürünmedikçe ve bu surette zahir olmadıkça– ölüleri diriltmesi sözkonusu olmazdı. Eğer Cebrail –kendi tabiatının ötesine geçmeksizin, ki geçmesi sözkonusu değildir– unsurlar ve erkânla ilişkisi olmayan kendi nuranî suretinde gelmiş olsaydı, İsa, annesi yönünden olan unsursal beşer suretinde zahir olduğunda değil, ancak bu nuranî tabiat suretinde zahir olduğunda ölüleri diriltebilirdi.

Ve İsa, ölüleri dirilttiğinde ona "O'dur ve O değildir" denildi ve ona bakışta hayret ortaya çıktı. Nitekim, bir beşerin ölüleri dirilttiğini gördüklerinde, düşünsel kurgulamalarıyla akılyürütenler hayrete düştü — çünkü ölü'nün, yalnızca bedensel olarak değil, aynı zamanda söz söyler olarak diriltilmesi ilahi bir niteliktir [hasâis-i ilahiyedendir]. Bakan kişi, beşer suretini ilahi etkiye bürünmüş olarak görünce hayrete düştü.

Bu durum, bazılarını "hulûl"den sözetmeye ve ölüleri diriltmesinden dolayı da "o Allah'tır" demeye götürdü. Bundandır ki, onlara "kafir" dendi — ve "küfür" örtmek demektir. Çünkü onlar, ölüyü diriltten Allah'ı, İsa'nın beşerî suretiyle örttüler [setr]. Bundandır ki, Allahu Teala, "Allah odur, Meryem oğlu Mesih'dir" diyenler kafir oldular" [Mâide Suresi, 5/17] buyurdu. Bu kimselerin, bu sözleriyle (Mutlak Hakk'ı yalnızca İsa'nın taayyününe özgü kılmalarından dolayı) hem hata etmeleri, hem de (Hakk'ı İsa'nın beşerî sureti ile örtmekle) kafir olmaları, "o Allah'tır" demelerinden olmadığı gibi, "Meryem oğludur" demelerinden de değildir — bu ikisini biraraya getirip, "Allah odur, Meryem oğlu Mesih'tir" demelerindedir. Onlar, (İsa'nın beşerî suretinin) ölüyü diriltmesinden dolayı, Allah'ı, "Meryem oğludur" sözüyle, o beşer

suretine indirgeyerek saptılar — ve o, hiç kuşkusuz Meryem'in oğludur.

Ama onların bu sözünü işitenler sandılar ki, bu sözü söyleyenler uluhiyeti surete nisbet ettiler ve onu suretin aynı kıldılar. Halbuki onlar böyle yapmayıp, İlahi Huviyeti işin başından (yani, İsa'nın zuhurunun başlangıcından itibaren) beşer suretine özgü kıldılar — ki bu (suret de, onlara göre) Meryem'in oğludur. Dolayısıyla onlar, sureti (yani, İsa'nın beşerî suretini) hükümden (yani, İsa'nın beşeri suretinden ortaya çıkan ölüyü diriltme hükmünden) ayırdılar (ve böylece İsa'ya bakıp, 'bu beşerdir' dediler; ölüyü diriltmesine bakıp, 'Allah'a özgü olan bu halin beşerden ortaya çıkması olmayacak bir şeydir' dediler. Böylece: "Muhakkak Allah, Meryem oğlu İsa suretindedir" dediler). Nitekim Cebrail beşer suretinde geldiğinde üflemedi. Sonradan üfledi. Böyle olunca, suret ve üfleme ayırdı. Dolayısıyla, üfleme suretten ortaya çıkmış olsa bile, suretin zatî bir niteliği değildir.

Böyle olunca, insanlar arasında İsa'nın mahiyeti hakkında görüş farklılıkları ortaya çıktı. İmdi, beşer sureti yönünden ona bakan kişi, "O, Meryem'in oğlu Mesih'dir" der. Ve beşer olarak görünen sureti yönünden ona bakan kişi, onu Cebrail'e nisbet eder. Ve kendisinden ölüyü diriltmesinin zahir oluşu yönünden bakan kişi, onu ruh yoluyla Allah'a nisbet eder ve "O, Allah'ın Ruhudur [Ruhullah]" der — yani o, üflediği kimseye hayat verendir. Kimi zaman, edilgenlik çekimiyle, onda Hak vehmolunur. Kimi zaman onda Melek vehmolunur ve kimi zaman da onda insanın beşer olmaklığı vehmolunur. Böylece, kendisine bakanlar üzerinde bu yönlerden hangisi egemense, İsa o yönde olur. Ve o Allah'ın Kelimesi'dir ve Allah'ın Ruhu'dur ve Allah'ın kuludur. Ve beşerî duyumsal surette böylesi bir durum bir başkası için sözkonusu değildir. Her kişi kendi babasına nisbet olunur [mensub], Kendi Ruhunu beşer suretine üfleyene değil. Çünkü, gerçekte Allah insan bedenini düzenlediğinde [tesviye], Kendi söyleyişiyle, "Ona şekil verdiğimde ve ona üflediğimimde" [Hicr Suresi, 15/29] — yani, ona Kendi Ruhu'ndan üflediğinde, onun varlığındaki ve ayn'ındaki ruhu Kendisine nisbet etti. Ama İsa için, bu böyle değildir: onun bedeninin düzenlenişi, Ruh'un üflenisinde içkindir — ki bu durum, sözünü ettiğimiz gibi, başkaları için sözkonusu değildir.

Varolan herşey, Allah'ın sonu gelmez kelimeleridir, çünkü varolan herşey "Ol"dandır ve "Ol" [Kün] Allah'ın Kelimesi'dir. İmdi, Kelime (mutlaklık ve ahadiyet üzere olup, herhangi bir sıfatla sıfatlanmamış olan) O'na (yani, Hakk'ın Mutlak Zatı'na) nisbet olunabilir mi — ki bu takdirde, ("Ol" Kelimesi'nin) mahiyeti bilinemez (çünkü Hakk'ın kelamı, bu mertebede, Zatı'nın aynıdır). Ya da, Hak Teala, "Ol" diyen bir surete mi nüzul eder — ki bu takdirde ise, "Ol" Kelimesi'nin, nüzul ettiği ve zahir olduğu o suretin hakikati olduğu söylenebilir. Kimi arifler ilkinde karar kılarken, kimi arifler de öbüründe karar kılmışlardır — arif olanlardan geri kalanı ise bu meseleye (yani, "Ol" emrinin mutlak Zat'a mı yoksa mutlak Zat'ın nüzul ettiği surete mi nisbet olunacağı meselesine) ilişkin olarak hayrete düşmüş ve (bu iki itibardan hangisiyle hükmedeceklerini) bilememişlerdir. Ve bu mesele ancak

deneyimleme [zevk] yoluyla bilinebilir — tıpkı Beyazıd Bestamî de olduğu gibi. Ki o, öldürdüğü karıncayı, üfleyerek (duyumsal olarak) dirilttiğinde üfleyen kim olduğunu bilerek üflemişti. Dolayısıyla Bestamî, İsevî görüye [meşhed] sahipti.

Manevî olarak diriltmeye gelince, bu diriltme ilim yoluyla olur. Böylesi bir dirilmeye elde edilen hayat; ilahî, zatî, ilmî ve nuranî bir hayattır ve buna ilişkin olarak Allahu Teala şöyle buyurur: “Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüeyebileceği bir nur verdiğimiz kimse..” [En’am Suresi, 6/122]. Ölü bir nefsi, Allah’ı bilmeye ilişkin ilmî hayatla diriltten bir kimse, bu nefsi ilim yoluyla diriltmiştir ve bu kimse, sahip olduğu bu nurla (yani, ilim nuruyla) insanlar arasında, yani suret olarak kendisine benzer olanlar arasında yürür.

Olmasaydı O ve olmasaydık biz (yani, ayan-ı sabitemiz) — olmazdı olan
Biz gerçekte Hakk’ın kullarıyız ve O bizim Mevlâ’mızdır.
Ve ben “İnsan” dediğimde, biz O’nun ayn’ıyız, anla öyleyse
Ve İnsan ile (yani, insanın beşer suretiyle) örtülü kalma —

(Hakk’ın varlığına delalet eder bir) delil verdi sana o İnsan.
Hak ol ve halk ol — Allah ile Rahman olursun böylece.

O’ndan aldığınla O’nun yarattıklarını besle
Ki böylece rahatlık verici
Ve (ruhun gıdası olan marifet ve hakikatleri insanlara saçmakla)

Güzel koku saçıcı olursun
Ve biz O’nunla bizde zahir olanı O’na verdik
Ve İlahi Emr O’nunla bizler arasında taksim edildi
Ve O bize (ruh üflemeyle) hayat verdiğinde,
Kalbimi bilen ona hayat verdi.
Ve biz (kâmil insanlar) orada (Mutlak Hakk’ın tecelli-i akdesinden önce)

Oluşlar [ekvan] ve aynlar ve zamanlar idik
Ama (zat ve sıfat olarak Hakk’ın varlığında istihlakimiz) sürekli değildir bizde,
Ama böyleyizdir zaman zaman
Ve (Cebrail tarafından) unsurlardan oluşan beşer suretiyle ruhun üflenmesi işinde
bizim söylediğimize (yani, İsa’nın bedeni ve beşeri suretinin düzenlenişinin, ruhun
üflenmesinde içkin olduğuna) delalet eden şeylerden biri de, Hakk’ın, Kendi nefisini
“Rahmanî Nefes” ile nitelendirmiş olmasıdır. Ve bir sıfatla nitelenen herhangi bir
şey, bu nitelendiği sıfatın kendi bulunaklığını gerektirdiği herşeyde bu sıfata
tabidir. Ve, nefesin, nefes vermeyi gerektirdiğini bilirsin. Bundandır ki, İlahi Nefes
alem suretlerini kabul etti. Böyle olunca, İlahi Nefes, alem suretleri için heyulanî
cevher gibidir. O halde İlahi Nefes, Tabiat’ın ta kendisidir.

Unsurlar, Tabiat'ın suretlerinden bir surettir. Ve unsurların üstünde olan ve bu unsurlardan doğanlar da yine Tabiat suretlerindedir. Ve bunlar, yedi göğün üstünde olan yüce ruhlardır [ervah-ı ulviyye]. Göklerin (gözle görünmeyen) ruhları ve (gözle görülen) aynları ise, unsurlardır. Çünkü bu ruhlar ve aynlar, unsurların dumanındandır ve ondan doğmuşlardır. Dolayısıyla, bu göklerden yaratılmış [mütekevvîn] olan melekler de unsursaldır [unsuriyyun]. Ve unsurların ötesinde olanlar ise tabiatsaldır [tabîiyyun]. Ve bundandır ki Allahu Teala, yüce melekleri birbiriyle uyuşmaz olmakla nitelendirdi, çünkü onlar karşıtlıkları barındıran Tabiat'tandırlar. Ve İlahi İsimler'deki bu karşıtlaşmalar, Rahman'ın Nefesi'nin verdiği nisbetlerdir. Bu hükmün dışında olan (vahidiyet'teki) Zat'ın bu konuda (alemin aslı olan Rahmanî Nefes'ten gani olmaklığıyla) nasıl alemlerden gani olduğunu görmez misin? Aleme gelince, kendisini varedenin suretinde ortaya çıktı — alem Rahmanî Nefes'ten başka bir şey değildir.

İlahi Nefes, kendisinde sıcaklık olduğunca yücedir ve soğukluk ve nem olduğunca da aşağıdır [süflî]. Ve kendisinde kuruluk olduğunda sabit hale gelir ve yerinden oynamaz — çünkü çökelme, soğuk ve nemli olana özgüdür. Görmez misin ki, doktor, hasta bir kimseye ilaç içirmek istediğinde, öncelikle idrar kabına bakar. Tortulanma olduğunu gördüğünde, olgunlaşmanın tamamlanmış olduğunu görür ve olgunlaşmayı çabuklaştıracak bir ilaç verir. Ve tortulanma, tabiatındaki nem ve soğukluktan dolaydır.

Sonra, Allah bu insanın balçığını İki Eli ile yoğurdu ve bu İki El, birbiriyle karşıtlık içerisindedir. Eğer bu İki El'in her ikisinin de Sağ El olduğunu söyleyecek olursan (bu elbetteki doğrudur ama) ikisi arasında ayırım olduğu (da) açıktır — hiç değilse iki el olmalarından dolayı bu böyledir. Tabiat'a, ancak kendisine uygun düşen —yani, onun gibi karşıtlıkları barındıran— etkide bulunur. Bundandır ki, "İki El" dedi. Ve Allah onu İki Eli'yle varetteğinde, Kendine izafe ettiği İki Eliyle, Kendine yaraşır bir yön ile (yani karşıt İsimler ile) dokunuşundan [mübaşeret] dolayı, ona "beşer" adını verdi. Ve İki Eliyle yaratması, insan türüne yönelik lütfundan dolaydır. Böyle olunca, ona secde etmekten geri durana, "İki Elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Gururlandın mı, yoksa yüce olanlardan mısın?" [Sâd Suresi, 38/75] dedi. "Yüce olanlar" [âlîn] ile, tabii olmasına rağmen, nuranî oluşumu içerisinde unsursal olmaktan yüce olanı kasteder. İnsan, kendinden başka diğer bütün unsurlardan oluşmuş olanlardan, ancak beşer olmaklığıyla üstün oldu — çünkü o, unsurlardan bu (İki El ile) dokunuş olmaksızın yaratılmış olan türlerden üstündür. Böylelikle insan, arz ve semavat meleklerinden üstündür ve yüce olan melekler [mele-i ala] ise, ilahi hüküm ile, bu insan türünden daha hayırlıdır.

İlahi Nefes'i bilmeyi dileyen kişi, alemi bilsin, çünkü nefisini bilen, gerçekte, kendisinde zahir olan Rabbini bilir. Nitekim, alem Rahman'ın Nefesi'nde zahir oldu ve bu Nefes'le Allahu Teala, İlahi İsimlerin etkilerini zahir kılmakla, etkileri zahir olmamış bu İlahi İsimleri verdiği Nefes'le serbest bıraktı. Böyle olunca, O, Nefesiyle

varettiği şeyle (yani, alemin varedilmesiyle) Kendi nefesine bağıştta bulundu.
Gerçekte, Nefes'in ilk etkisi yalnızca İlahi Hazret'te (yani, İlahi İsimler Hazreti'nde)
oldu ve daha sonra, varolan son şeye varıncaya dek (Nefes'in verilmesinden doğru)
genişlenme yoluyla aşağı doğru inmeyi [nüzul] kesintisiz bir şekilde sürdürdü.

Nefesin ayn'ında olan ne varsa,
gece karanlığından sonraki aydınlık gibidir.
(Aklî) delile dayanan ilim (keşf gündüzünü boşa geçirip)
Gün sonunda uykuya dalan kimseye özgüdür.

Bu kimse, Rahmanî Nefes'e ilişkin söylediklerimizi
Rahmanî Nefes'e delalet eden bir rüya sanır.
Ve bu söylediklerimiz, Abese Suresi'nin okunuşunda
Onu bütün sıkıntılardan kurtarır.
Ve O, ateşin peşinde olana (yani, Musa'ya) tecelli etti

Ve o, O'nu ateş olarak gördü, ama O
Sultanlar için ve gece karanlığında gezinenler için Nur'du.
Söylediklerimi anladıysan eğer,
Bil o halde fakir olduğunu
Eğer ateşten başka bir şey istiyor olsaydı
O'nu, istediği bu şeyde görürdü ve yüz çevirmezdi.
Ve, Hak Teala, "..ta ki bilelim.." [Muhammed Suresi, 47/31] makamındayken İsa
Kelimesi'ne, ona nisbet ettikleri şeyin (yani, uluhiyetin) doğru olup olmadığını –
bunları çok iyi biliyor olduğu halde– sordu ve ona şöyle dedi: "Sen insanlara, 'beni
ve annemi Allah'tan başka iki ilah olarak kabul edin' mi dedin?" [Mâide Suresi,
5/116]. Ve edeb gereği, soru sorulan kişinin sorulan soruya cevap vermesi gerekir. Ve
Hak Teala (ona "sen" biçiminde seslenmiş olmakla) bu makamda (yani, "sen" ve
"ben" biçimindeki ayırlama makamında) ve bu surette (yani, ona yönelik bu soru
suretinde) kendisine tecelli ettiği için; hikmet, ayırmsızlamanın ta kendisinde [ayn-ı
cem] ("sen" ve "ben" biçimindeki bir) ayırlama ile cevabı gerekli kıldı. Ve tenzihle
başlayarak, "Seni tenzih ederim.." [sübhanek] dedi ve bu sözüne (ikinci tekil kişiye
işaret eden) "kaf" harfi ile sınırlama getirdi – ve bu, yüz yüze olmayı ve seslenişi
gerektirir. "..Bana yakışmaz.." –benliğimin Sen'den ayrı olmasından dolayı–
"..hakkım olmayan şeyi söylemek.." –yani, ne huviyetimin ne de zatımın gerektiriyor
olmadığı şeyi söylemek– "..Eğer, öyle demiş olsaydım, bunu bilirdin.." – çünkü
söyleyen Sen'sin ve bir şey söyleyen kimse, hiç kuşkusuz, ne demiş olduğunu bilir ve
Sen benim konuştuğum dilsin. Nitekim, Resulallah (sav) bize Rabbinden aldığı şu
ilahi haberi bildirdi: "Ben onun konuştuğu dili olurum." Böylece Kendi huviyetini,
konuşanın dilinin ta kendisi kıldı ve sözü de kuluna nisbet etti. Sonra salih kulu
(yani, İsa), verdiği cevabı şu sözleriyle tamamladı: "..Sen benim nefsimde olanı
bilirsin, ve ben onda ne olduğunu bilmem.." Ve (bu sözle İsa'nın dilinden konuşan)
Hak, İsa'nın huviyetinden ilmi değillledi [nefy] – onun söz söyleyen [kail] ve etki

sahibi olması dolayısıyla değil, (onun huviyetinin) Kendi huviyeti olması dolayısıyla değil. “..Gerçekte gaybı bilen Sen’sin, Sen!..” [Mâide Suresi, 5/116]. Böylece gaybı ancak O’nun bildiğini belirttiğinde, sözünü desteklemek ve teyit etmek için “sen” zamirini iki kez yineledi.

Böylelikle (verdiği cevapta) hem (“Seni tenzih ederim” diyerek) ayırladı [tefrik] hem de (“..Eğer, öyle demiş olsaydım, bunu bilirdin..” diyerek) ayırmsızladı [cem]; hem birledi [tevhid] hem çoğulladı [teksir]; hem (cem ve fark mertebelerindeki ilimlerin bütününe Hakk’a özgüleyerek) genişletti hem de (kayıtlı ilimleri gerek kendi nefsinden, gerekse başkalarından değilleyerek) daralttı. Sonra, verdiği cevabı bitirmek üzere şöyle dedi: “..Ben söylemiş değilim onlara, bana söylememi emretmiş olduğundan başka bir şeyi..” [Mâide Suresi, 5/117] — böylece, öncelikle (varlığı, Hakk’ın varlığında yokolmuş olduğundan) o varlıkta olmadığına işaret eder bir şekilde (bu sözü söyleyenin kendisi olmaklığını) değilledi; ve sonra, soruyu sorana edeple cevap verme gerekliliğini ortaya koydu. Eğer bu şekilde cevap vermeyecek olsaydı, hakikatlerin bilgisinden yoksun olmaklıkla nitelenirdi — ama o, böylesi bir yoksunluktan uzaktır. Böylelikle, şöyle dedi: Bana emretmiş olduğundan başka bir şeyi söylemedim ve (ayn-ı cem ve kurb-u feraiz makamında) benim dilimden konuşan ancak Sen’sin ve (ayn-ı fark ve kurb-u nevafile makamında) Sen benim dilimsin... Bu ilahi-ruhani tenbihin nasıl latif ve incelikli olduğuna bak!

(Sonra onlara şöyle dediğini söyledi:) “..Allah’a kulluk edin!..” Burada, kulluk edenlerin kulluk edişlerindeki çeşitlilikten ve şeriatların çeşitliliğinden dolayı, “Allah” adını kullanarak, O’nu başka bir özgül İsimle [ism-i has] özgü kılmadı ve bütün İsimler’i kendinde toplayan İsmi kullandı. Sonra, “..benim Rabbim ve sizin Rabbiniz..” [Mâide Suresi, 5/117] dedi; çünkü, O’nun Rab-olmaklığıyla [rububiyet] varolan bir şeye nisbeti, varolan başka bir şeye nisbetinden farklıdır. Bu nedenle, “Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz” biçiminde bir ayırım yaparak, bu farklılığa işaret etti.

Ve, “..yalnızca bana emretmiş olduğun şeyi..” demekle de kendi nefsinin emrolunan olmaklığı halinde olurladı [isbat] ve bu, onun kul olmaklığından başka bir şey değildir. Çünkü emir –yerine getirilsin veya getirilmesin– ancak emre uyabilirliği düşünülen kimseye verilir. Ve (ilahi) emir, (emir verilenin, yani mezahir-i ilahiyenin bulunduğu) mertebenin hükmüne göre indiğinden, belli bir mertebede zahir olan her bir kimse, bulunduğu mertebenin hakikatının verdiği şeye boyanır. Emrolunmamlık mertebesi için, her emrolunan kişide zahir olan bir hüküm (yani, emreden kişinin emrine uyma) olduğu gibi, emretmeklik mertebesi için de her emredende zahir olan bir hüküm (yani, emrolunan kişiye emir verme) vardır.

Ve Hak, “Namaz kılın!” [Bakara Suresi, 2/43] dediğinde, Kendisi emreden, yükümlü kişi ise emrolunandır. Ve kul, “Rabbim, beni bağışla!” [A’raf Suresi, 7/151] dediğinde ise, kulun kendisi emreden ve Hak da emrolunandır. İmdi, Hakk’ın verdiği emirle

kuldan istediği şey, kulun verdiği emirle Hak'tan istediği şeyin aynısıdır (yani, emre uyulmasıdır). Bundan dolayı, bütün dualara icabet edilmesi –sonraya kalsa bile– kaçınılmazdır. Ki, aynı şekilde, namaz kılmakla yükümlü olanlardan kimileri, namaz kılmaya çağrıldıklarında, vakit içerisinde namaz kılmayıp çağrıya icabeti sonraya bırakırlar ve kendileri için uygun olan daha sonraki bir zamanda kılarlar. Böylece, niyetlenme ile olsa bile emre uymak kaçınılmazdır.

Sonra, “Ben onlar üzerine ... idim” dedi ve, “Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz” dediğindeki gibi söylemeyip, “onların yanısıra, kendim üzerine ... idim” demedi: “Ben onlar üzerine, onlar arasında buldukça, şehiddim..” – çünkü, nebiler, ümmetleri üzerine, onların içinde buldukları sürece şehiddirler. Ve şöyle sürdürdü: “..Ve beni ölü kıldığında..” –yani, beni Kendine yükselttiğinde, onları benden örtülü kıldın ve beni de onlardan örtülü [mahcub] kıldın ve benim bedenimde değil ama onların bedenlerinde– “..onlar üzerine Rakîb oldun..” [Mâide Suresi, 5/117] – çünkü Sen, gözetmeyi [murakabe] gerektiren görmekliği oldun onların. İmdi, insanın nefsini müşahedesi, Hakk'ın onun nefsini müşahedesidir. Ve İsa onu (yani, Hakk'ın onların maddi varlıklarındaki müşahedesini) “Rakîb” ismine ilişkin kıldı, çünkü şuhudu (“onların üzerine şehid idim” sözüyle) kendisine ilişkin kılmıştı. İmdi, kendisinin kul olması dolayısıyla İsa'nın İsa ve O'nun kendi Rabb'i olması dolayısıyla da Hakk'ın Hak olduğu bilinsin için, kendisiyle Rabb'i arasında bir ayırım koymayı dilediğinden, kendisinin “şehid,” Hakk'ın ise “Rakîb” olduğunu söyledi. Böylece İsa, kendi nefsi sözkonusu olduğunda, kendi kavmini öne aldı ve Hakk'a yönelik edebden dolayı onları kendisine yeğleyerek, “onlar üzerine şehiddim” dedi. Hak'tan söz ettiğinde ise, Rabb'in mertebe yönünden önceliği hakediyor olmasından dolayı, onları sona alarak, “..Sen onlar üzerine Rakîb oldun..” dedi. Sonra İsa, “onlar üzerine şehiddim” dediğinde, kendisi için kullandığı “şehid” isminin, gerçekte Rakîb olan Hakk'ın ismi olduğunu belirterek, “..Sen her şey üzerine Şehid'sin..” [Mâide Suresi, 5/117] dedi. Ve burada, genelliğe işaret eden “her” sözcüğünü, bilinmezlerin en bilinmezine işaret eden “şey” sözcüğünü ve Şehid ismini getirdi – çünkü O, her bir müşahede olunan [meşhud] üzerine, bu müşahede olunanın [meşhud] hakikatinin gerektirdiği şey ölçüsünce Şehid'dir. İmdi İsa, “Ben onlar arasında oldukça onların üzerine şehiddim” dediğinde, kendi kavmi üzerine Şehid olanın Hak Teala olduğuna dikkat çekti. Ve bu, Hakk'ın, İsa'nın cismindeki şahadetidir. Bununla, Hakk'ın, İsa'nın konuştuğu dili, işitmesi ve görmesi olduğu kesinleşmiş oldu.

Sonra İsa, hem İsevî, hem de Muhammedî olan sözü söyledi. Bunun İsevî olması, Allahu Teala'nın Kitabında bunun, İsa'nın sözleri olduğunu bildirmesinden dolayıdır. Ve Muhammedî olması ise, bu sözün belli bir mekânda Muhammed'den (sav) ortaya çıkmasından dolayıdır – ve o, bu sözün, kendisinden ortaya çıktığı yerde, bütün bir geceyi gün ağarınca kadar başka bir şey yapmayıp, bu sözü tekrarlayarak geçirdi: “..Eğer Sen onları cezalandırırsan, onlar Senin kullarıdır; ve eğer onları bağışlarsan, Aziz ve Hakîm olan muhakkak Sen'sin, Sen” [Mâide Suresi,

5/118].

Burada, “onlar” zamiri, tıpkı “o” zamiri gibi, gayb-olmaklık zamiridir [zahir-i gâib]. Nitekim O, gayb-olmaklık zamirini kullanarak şöyle dedi: “Onlar kafirlerdir” [Fetih Suresi, 48/25] — ve bu gayb, onların, “hâzır olan meşhud” sözüyle kastedilenden (yani, Hak’tan) örtülü olmalarıdır. Ve (İsa), onları Hak’tan perdeleyen örtüden başka bir şey olmayan bu gayb-olmaklık zamirini kullanarak, “Eğer onları bağışlayacak olursan” dedi. Ve Allah, onları (İsa’nın diliyle) Allah’ın huzurunda bulunmaklıklarından önce andı — (kıyamet günü) huzurda olmaklıklarına kadar (onların hakikatleri ve zatî istidatları mesabesinde olan) maya, (vehmettikleri varlıkları mesabesinde olan) hamurda tahakküm edebilsin ve hamur mayaya dönüşebilsin diye.

“Çünkü onlar Senin kullarıdır.” Ve burada, üzerinde buldukları tevhidten dolayı, seslenişi tek olana yöneltti [ifrad]. Ve nefslerinde tasarruf olmadığından dolayı, onlardaki zilletten daha büyük bir zillet yoktur. Dolayısıyla onlar, efendilerinin kendilerinden dilediği şeyin hükmü altındadırlar ve bu konuda O’nunla herhangi bir ortaklıkları yoktur. Bundandır ki İsa, “Senin kulların” diyerek O’nu tek kıldı [ifrad]. Ve “azap”la kastedilen, onların zelil olmaklığıdır ve kul olmaklıklarından dolayı onlardan daha zelil olan yoktur ve onların zatları zelil olmalarını gerektirir. Dolayısıyla (bu, şu demeye gelir:) “Sen onları kul olmaklıklarından dolayı içerisinde bulunuyor oldukları zilletten daha büyük bir zillete düşürmezsin.”

“Eğer onları bağışlayacak olursan..” –yani, karşı gelmeleri dolayısıyla hakettikleri azaba düşmekten onları örtersen; yani onlar için, kendilerini azaptan örtecek ve azaptan koruyacak bir örtü kılarsan– “..Sen muhakkak Aziz’sin..” – yani, koruyucu ve kollayıcısın. Ve Hak Teala, bu İsmi kullarından birine verdiğiğinde, Kendisi “Aziz-kılıcı” [Muizz] ve kul da “Aziz” olarak adlandırılır — ve bu durumda, bu kulunu İntikam-alıcı’nın [Müntakim] intikamından ve Azab-edici’nin [Muazzib] azabından korur. Ve İsa, daha önce söylediği, “Gaybları bilen muhakkak ki Sensin, Sen” [Mâide Suresi, 5/118] ve “Her şey üzerine Rakîb Sen oldun, Sen” [Mâide Suresi, 5/117] sözlerinin ifade biçimine uygun bir şekilde, sözü güçlendirmek için yineleme ile, “Aziz ve Hakîm olan muhakkak Sensin, Sen” dedi.

(“Eğer onlara azab edecek olursan..” ve “Eğer onları bağışlayacak olursan..” biçimindeki) bu sözler Resul’ün bir cevap almak için gündeğümüne kadar ısrarla tekrarladığı bir dileyiş [sual] oldu; eğer dileyişi hemen kabul olunmuş olsaydı, dileyişini ardarda tekrarlamazdı. Hak ona, cezalandırılma gerekçelerini, ayrıntılı olarak [fasl] sundu. Ve o da, O’na her sunumda ve herbir ayn için, “Eğer onlara azap edecek olursan muhakkak ki onlar Senin kullarıdır; ve eğer onları bağışlayacak olursan Aziz ve Hakîm olan muhakkak ki Sensin, Sen” [Mâide Suresi, 5/118] dedi. Eğer bu sunumda, Hakk’ın öne aldığı ve Hakk’ın tercih ettiği şeyin neyi

gerektirdiğini görmüş olsaydı, (Hakk'ın dileğini öne alır ve Hakk'ın tarafını tercih ederek) onlar için (yani, onların lehine) değil, onlar üzerine (yani, onların aleyhine) dua ederdi. Bundan dolayı, Hak Teala, bu ayette ortaya konan Allah'a teslimiyeti ve (günahları) O'nun bağışlayıcılığına havale etmeyi vurgulayarak, onların hakettikleri şeyin bu olduğunu ona gösterdi.

Ve (hadis-i şerifle) varid oldu ki, Hak Teala dua eden kulunun seslenişini sevdiğinde –geri çevirme sözkonusu olmaksızın, ona sevgisinden dolayı– duasını tekrarlasın diye, duaya karşılık vermeyi geciktirir. Bundandır ki, “Hakîm” dedi – ve Hakîm, her şeyi yerli yerine koyan; (kullarının) hakikatlerinin ve sıfatlarının istediği ve gerektirdiği şeyi değiştirmeyen demektir. Hakîm, düzeni bilendir. Ve Resulallah (sav), bu ayeti tekrar ederken, Allahu Teala'dan aldığı büyük bir ilim üzere idi. Dolayısıyla, herkim bu ayeti ve diğerlerini okuyacak olursa, bu şekilde okusun; yoksa, sessiz kalması daha yerindedir.

Allahu Teala, bir kulun herhangi bir konu hakkında söz söylemesini yerinde bulduğunda; bu konuşmasını, ancak buna icabet etmeyi ve gereksinimi gidermeyi dilediği durumda yerinde bulur. Dolayısıyla, hiç kimse, kendisi için yerinde bulunanın (yani, duanın) içerdiği şeyin (yani, duaya icabetin) geciktiğini düşünmesin. Tersine, Resulallah (sav), bu ayet üzerinde nasıl durmaksızın uğraştıysa, kendisi de bütün hallerinde aynı şekilde durmaksızın uğraşsın; ta ki, Allah'ın icabetini, zahirde veya batında veya Allah'ın dilediği herhangi bir şekilde işitinceye kadar. Eğer O, dil ile ifade edilmiş bir karşılık verirse, kulağınla işittirir ve eğer mana ile karşılık verirse içsel olarak işittirir.

SÜLEYMAN KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ RAHMANİYYE

“Bu –yani mektup– Süleyman'dandır ve o, Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır” [Neml Suresi, 27/30]. Bazı kimseler burada, (Belkıs'ın, yanındakilere seslenişi olan “Bu mektup Süleyman'dandır” sözünü, Süleyman'ın mektubunun başı olarak düşündüklerinden) Süleyman'ın adının Allah'ın adından önde geldiğini düşündüler. Ama bu böyle değildir (ve mektup gerçekte “Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla” şeklinde başlamaktadır). Bu kimseler, Süleyman'ın Rabbine ilişkin marifetine yaraşır olmayan bir şekilde durumu ortaya koydular. Dedikleri şey hiç yakışık alır mı? Ki, Belkıs (bile) bu mektup hakkında, “Bana saygıdeğer bir mektup gönderildi” [Neml Suresi, 27/29] dedi – yani, saygı gösterilmesi gereken bir mektup. Bunların, böylesi bir şey söylemeye kalkışmaları, Kisra tarafından Resulallah'ın (sav) mektubunun parçalanmış olmasıdır – ama Kisra, baştan sona okuyup içerisinde yazılanları öğrenmeksizin mektubu yırtmış değildir. Ve Belkıs, eğer ki (bu kevnî varlıkta) eriştiği şeye (yani, iman ve hidayete, değişmez ayn'ının ilahi ilimdeki değişmezliğinde ezelden beri) erişmemiş olsaydı, o da aynı şekilde mektubu yırtıp atardı. Dolayısıyla, mektubu yırtılıp atılmaktan koruyan, Süleyman'ın adının Allah'ın adından önce veya sonra yazılmış olması değildir.

Süleyman (mektubunun başında) “bağışsal rahmet” [rahmet-i imtinan] ve “zorunlu rahmet” [rahmet-i vücub] olmak üzere iki tür rahmeti andı ve bunlar “Rahman” ve “Rahîm” dir. Hak, Rahman olmaklığıyla (değişmez aynları İlahi İlim’de varetmekle, varolan her şeye) karşılıksız bir şekilde bağışta bulunurken, Rahîm olmaklığıyla da yerine getirilen yükümlülüklerle karşılık olarak rahmet eder. Ve “zorunlu rahmet” “bağışsal rahmet”te içerildiği içindir ki; Rahîm, Rahman’da içkindir. Hak, kul tarafından yerine getirilen amellere karşılık olan rahmeti Kendi Nefsine zorunlu kıldığını söyleyerek, Kendi üzerine yazmıştır ve kul bu amelleriyle zorunlu rahmeti hak eder.

Böylesi (yani, zorunlu rahmeti hak eden) kullar, kendileri yoluyla eyleyici olanın kim olduğunu bilirler. Ve ameller, insanın sekiz uzvu arasında bölümlenmiştir. Ve Hak Teala, Kendisi’nin bu uzuvların herbirinin huviyeti olduğunu haber vermiştir. Böylece suret kula ait kalırken, bu uzuvlarda eyleyici olan Hak’tan başkası değildir. Ve Hakk’ın Huviyeti, O’nun (taayyün etmiş bir) İsmi olan kulda (yani, kulun zahirî varlığında) içkin olup, kulda (bu İsim yoluyla) eyleyici olan (yine) O’ndan başkası değildir — çünkü, (bütün bir yaratılış, Hakk’ın taayyün etmiş İsimlerinden ibaret olduğundan) Hak Teala zahir olan ve “halk” denilen şeyin ta kendisidir. Ve, önceden olmayıp sonradan olduğu içindir ki, “Zahir” ve “Ahir” İsimleri kula ilişkindir. Ve kulun zahir olması ve kendisinden amelin ortaya çıkması O’na bağlı olduğu içindir ki, “Batın” ve “Evvel” İsimleri O’nundur. Böylelikle sen halkı gördüğünde Evvel’i, Ahir’i, Zahir’i ve Batın’ı görürsün.

Ve Süleyman bu marifetten uzak değildi. Ve bu marifet kendisine verilen mülkün bir parçasıdır ki, kendisinden sonra hiç kimse şehadet aleminde böylesi bir mülkle zuhur etmeyecektir. Süleyman’a verilen, hiç kuşkusuz Muhammed’e (sav) de verildi; ama Muhammed (sav) bu mülkle zahir olmadı. Allah kendisine, geceleyin namazını bozmak için gelen İfrit’i kahretme gücünü verdiği için, sabah olduğunda Medine’nin çocukları onunla oynasınlar diye, onu tutup mescidin direklerinden birine bağlamayı aklından geçirdi. Ama (bu sırada) Süleyman’ın duasını hatırladı (ve böyle yapmaktan geri durdu) ve Allahu Teala İfrit’i zelil bir şekilde geri gönderdi. Dolayısıyla Resul (sav), kendisine verilenle zahir olmadı.

Süleyman’ın “bir mülk”ten sözetmesi, mülke ilişkin olarak genellik içermez — böylece biz bildik ki Süleyman belli bir mülk istemiştir. Ve yine bildik ki, Allahu Teala’nın kendisine verdiği mülkün herbir parçasında, Süleyman (bu mülkün tasarrufuna ilişkin olarak) başkalarıyla ortak kılındı. Ve böylece bildik ki, Süleyman ancak bunun (yani, mülkün herbir parçasında başkalarıyla ortaklaşa tasarrufta bulunmanın) toplamına özgü kılındı; ve İfrit’e ilişkin hadiste gösterildiği gibi, ancak (tasarruf ile) zuhura özgü kılındı.

Ve eğer Resulallah (sav), İfrit’e ilişkin hadisinde, “Allahu Teala, ona karşı bana güç

verdi" dememiş olsaydı; biz, "onu tutmaya yeltendiğinde, Allah, kendisine İfrit'i tutma gücünü vermediğini bilsin diye, Resul'e Süleyman'ın duasını hatırlattı ve bu şekilde, İfrit'i zelil bir halde gönderen Allahu Teala'nın Kendisi oldu" derdik. Ama Resul'ün (sav), "Allahu Teala, İfrit'e karşı bana güç verdi" demiş olmasından dolayıdır ki Allahu Teala'nın, kendisine, İfrit üzerinde tasarrufta bulunmaklığı bağışlamış olduğunu ve böyleyken ona Süleyman'ın duasını hatırlattığını ve onun da bu duayı anarak edebe uygun davrandığını (yani, İfrit üzerinde tasarrufla zuhur etmekten sakındığını) bildik. Buradan bildik ki, Süleyman'dan sonra hiçbir mahluka layık olmayan şey mülkün genelinde (tasarruf ile) zahir olmaktadır.

Ve bizim bu meseleyi ele alış nedenimiz, Süleyman'ın andığı iki tür rahmeti açıklığa kavuşturmadır ki, bunların Arapça'daki karşılıkları "Rahman" ve "Rahîm" sözcükleridir.

Allahu Teala zorunlu rahmeti (salih amel işleyen takva ehline özgü kılarak) kayıtladı ve bağışsal rahmeti de, "Benim rahmetim herşeyi kaplar" [A'raf Suresi, 7/156] sözü doğrultusunda, İlahi İsimler'le, yani (zatî) nisbetlerin hakikatleriyle bile kayıtlanmamış kıldı. Dolayısıyla, bunlara (yani, İlahi İsimlere) bizimle (yani, yokluktaki gaybî hakikatlerimiz olan değişmez aynlarımız ile) bağışta bulundu [imtinan]. Ve (kevnî varlıklar olarak) biz, İlahi İsimler'e ve Rabbanî nisbetlere yönelik bağışsal rahmetin sonucuyuz. Sonra, Hak Teala rahmetini bizim için –zahir olmamızdan dolayı– Kendi Nefsi üzerine zorunlu kıldı. Ve, rahmeti Kendi Nefsi üzerine ancak Kendi Nefsi dolayısıyla zorunlu kıldığını bilelim diye de, Kendisinin bizim huviyetimiz olduğunu bildirdi. İmdi, Rahmet, Hakk'ın dışında olmadığına göre o halde, kimin üzerine bağışta bulundu — ki varlıkta O'ndan başka bir şey yoktur.

Ne var ki, halk'ın ilim yönünden birbirinden üstünlüğü sözkonusu olduğundan, ayn'ın ahadiyet üzere olmaklığının [ahadiyyet-i ayn] yanısıra, ayrımlayıcı bakış açısının [lisan-ı tafsil] hükmü gereği, bir şeyin bir başka şeyden daha alim olduğu söylenir. İmdi, bu üstünlük farklılığı İlahi Sıfatlar'da sözkonusudur. Ve bu (üstünlük farklılığı), ilmin (şeylere) ilişkileneşine itibarla iradenin (şeylere) ilişkileneşinin eksikli olması demektir. Aynı şekilde, kudretin (şeylere) ilişkileneşine itibarla, iradenin (şeylere) ilişkileneşine daha kâmil ve daha üstün ve daha fazladır. Ve yine, O'nun işitmesi ve görmesi arasında ve bütün İlahi İsimler'in birbirleri arasında üstünlük farklılığı vardır. Ve aynı şekilde yaratılışta da üstünlük farklılığı sözkonusudur — böylece Ayn'ın ahadiyeti sözkonusu olsa bile, "bu, öbüründen daha alimdir" denir. Ve nitekim, İlahi İsimler'den herhangi birini öne çıkardığında, bu İlahi İsmi, bütün İsimler'le isimlendirir ve onu bütün İlahi İsimler'le nitelersin. Aynı şekilde, yaratılış [halk] yoluyla (bir İsmi'nin zuhur mahalli olarak) zahir olan belli bir şey için de durum böyledir. Bu (bir zuhur mahalli olan) şeyde, herşeyin yeterliliği [ehliyet] vardır — ve bu şeyin üstün kılınması, bu yeterliliğinden dolayıdır. Dolayısıyla, alemin herbir parçası, alemin bütünüdür; yani o parça, bütün alemin

ayrışmış hakikatlerini [hakaik-i müteferrikat] kabul-edici'dir. Ve Hakk'ın, Zeyd ve Amr'ın huviyetinin ta kendisi [ayn] olması; bu huviyetin Amr'da, Zeyd'de olandan daha kâmil ve daha alim olmasıyla çelişmez. Ve Hak'tan başka olmayan İlahi İsimler arasında nasıl ki üstünlük farklılığı sözkonusuysa, taayyün için de aynı şekilde üstünlük farklılığı sözkonusudur. Ve İlahi İsimler, Hak'tan başka olmamakla birlikte, Hakk'ın bir şeye Alim olmaklığıyla ilişkilmesi, Mürid ve Kadir olmaklığıyla ilişkilmesinden daha geneldir.

Öyleyse ey dostum, Hakk'ı bir zuhur mahallinde bilir olup da bir başka zuhur mahallinde bilmez olma; O'nu bir zuhur mahallinde değillerken [nefy], bir başka zuhur mahallinde olumlama [isbat]! O'nu ancak, Kendisinin değillediği gibi değilleyip, Kendisinin olumladığı gibi olumla — ve O, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.." diyerek Kendini değilledi ve "..O, işiten ve görendir" diyerek [Şura Suresi, 42/11], işiten ve gören bütün canlılara atfedilebilir olan niteliklerle Kendini olumladı. Ne var ki, her şeyin canlı olmaklığı, dünyada bazı insanların idrakinden gizlendi ama ahirette herkese zahir olacaktır, çünkü ahiret hayat yurdudur. Ve dünya da hayat yurdudur, ama onun canlı olmaklığı —alemin hakikatlerini idrak edişlerindeki ayrışma sebebiyle, kullar arasında özgüleşme ve üstünlük farklılığı zahir olabilsin diye— kimi kullardan örtülüdür. Dolayısıyla Hak Teala, idrakı genel olan kimsede; kendisinde bu genellik ortaya çıkmayan kişiye itibarla hüküm yönünden daha fazla zahir olmuştur. İmdi sen, "Halk(ın huviyeti), Hakk'ın huviyetidir, diyen kimsenin sözü doğru değildir" diyerek, (yaratılmış olanlar arasındaki) üstünlük farklılığıyla örtülenme! Ben sana İlahi İsimler'de üstünlük farklılığı olduğunu gösterdim — ki artık sen İlahi İsimler'in Hak olduğundan ve bu İsimler ile işaret edilen adlandırılanın Allah'tan başkası olmadığından şüphe etmezsin.

O halde, Süleyman nasıl olur da —bazılarının sandığı gibi— kendi adını "Allah" adından önceye koyar? Ki o, ilahi rahmetin yarattığı bütünün bir parçasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla, rahmet-olunan'ın (rahmet eden'e) dayanmaklığı doğrulanabilsin için "Rahman ve Rahîm" in önde gelmesi gerekir. Gerçekte, sonraya bırakılmayı hakedenin öne alınması ve hakediyor olduğu durumda öne alınmayı hakedenin sonraya bırakılması, hakikate aykırıdır.

Belkıs'ın, kendisine gönderilen mektubun kimin yoluyla gönderildiğini söylememesi, sahip olduğu hikmetten ve ilminin yüceliğindedir. Böyle yapması, ashabının hangi yoldan geldiğini bilmedikleri bir şeyi bildiğini onlara göstermek içindir. Ve Belkıs'ın böyle yapması, yönetimde ilahi bir tedbirdir — çünkü sultana ulaşan haberlerin hangi yoldan geliyor olduğunu bilmedikleri zaman, devlet yöneticileri yaptıkları işlerden dolayı kendileri için korku duyarlar. Bu korku dolayısıyla, sultan haberdar olduğunda kendilerini sıkıntıya sokmayacak işler görürler. Eğer sultanlarına hangi yoldan haberlerin ulaştığını bilselerdi —dilediklerince davranışları sultana ulaşmasını diye— bu aracıyı elde etmeye çalışırlar ve ona büyük rüşvetler verirlerdi. Bundandır ki Belkıs, siyaset gereği olarak, kimin eliyle gönderildiğini belirtmeksizin, "Bana bir

mektup gönderildi” dedi [Neml Suresi, 27/29]. Ve bu siyaset, halkının ve seçkin yöneticilerinin, kendisinden sakınmalarına sebep olmuş ve bu şekilde onların önde geleni olmayı haketmiştir.

İnsan türünden olan kimsenin (yani, Süleyman’ın veziri Asaf bin Berhiya’nın) tasarruf sırlarına ve şeylerin özelliklerine ilişkin ilminin, cinlerden olan kimsenin ilmine üstünlüğü (Belkıs’ın tahtını getirmek için harcamaları gereken) zaman miktarından bilinir (ki İfrit, Belkıs’ın tahtını, oturan kimsenin yerinden kalkmasından daha çabuk getireceğini söylemişken; Berhiya, bunu gözün açılıp kapanmasından önce gerçekleştireceğini söylemiştir). Gözün, baktığı şeyi algılaması; oturan kimsenin yerinden kalkmasından daha çabuktur. Çünkü algılamının gerçekleşebilmesi için geçen zaman, bakışın baktığı nesneye ulaşması için geçen zaman kadardır — ve bakan kişiyle bakılan nesne arasında belli bir uzaklık olmasına rağmen, göz açıldığı anda bakış, sabit yıldızlar feleğine ulaşır. Ve (göz kapanıp da) bakış, bakılan nesneden çekildiği anda, algılama yok olur. Ne var ki, insanın yerinden kalkması hiçbir zaman böylesi bir hızda gerçekleşmez. Böylece, Berhiya, işin yerine getirilmesinde cinden daha kusursuz oldu; öyle ki, Asaf bin Berhiya’nın (tahtı getireceğini) söylemesi ile (tahtı) getirmesi aynı anda gerçekleşti. O anda Süleyman, “Belkıs’ın tahtını yanbaşımda duruyor olarak gördü” [Neml Suresi, 27/40] — (Allahu Teala) bu tahtı, yer değiştirmeksizin, kendi yerinde duruyor olduğu halde algıladığı sanılmasın diye (böyle buyurdu).

Bize göre aktarım zamanının birlenmesiyle [ittihad] (göz açıp kapayınca kadar geçen kısa bir zaman içerisinde) olmayıp, ancak (Seba şehrinde) yokedilişle [idam] ve (Süleyman’ın huzurunda) varedilişle [icad], bunu bilenden başkasının kavrayamayacağı bir şekilde oldu — ki, Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: “Onlar, yeni yaratılış konusunda şüphededirler” [Kaf Suresi, 50/15]. Görüyor oldukları şeyi görmedikleri bir zaman dilimi yoktur. Bu iş, bizim sözünü ettiğimiz gibi olduğunda; tahtın, bulunduğu yerden yok [madum] olması ve Süleyman’ın huzurunda – yaratılışın Nefesler’le yenilenmesi yoluyla– varolması (herhangi bir zaman geçmeksizin) aynı anda oldu. Ama ilmin bu kadarı hiç kimsede yoktur. Gerçekten de hiç kimse, kendine ilişkin olarak herbir Nefes’te yok olup sonra varolduğunun bilincinde değildir.

Ve sen, “yokolur, sonra varolur” sözündeki “sonra” [sümme] sözcüğünün zamanın geçmesine işaret ettiğini düşünme; bu doğru değildir. “Sümme” sözcüğü, Araplar tarafından özel durumlarda mantıksal önceliği belirtmek için kullanılır. Tıpkı şairin şu sözünde olduğu gibi: “Mızrak öne doğru fırladı, sonra titreşti..” Öne doğru fırlamayla, titreşme aynı anda olduğu ve ikisi arasında bir zaman geçmesi sözkonusu olmadığı halde, şair burada “sümme” sözcüğünü kullandı. Bunun gibi, Nefesler yoluyla yaratılışın yenilenmesinde, yokluk anıyla varlık anı arasında bir zamanın geçmesi sözkonusu değildir — tıpkı Eş’arilerin, arazın yenilenişine ilişkin olarak söyledikleri gibi.

Belkıs'ın tahtının (Süleyman'ın huzurunda) ortaya çıkması meselesi, yukarıda sözünü ettiğimiz yeni yaratılışı bilmeyen kimseler için içinden çıkılması en zor meselelerdendir. Asaf'ın üstünlüğü, sadece tahtın yeniden yaratılışını Süleyman'ın meclisinde ortaya çıkarma konusunda oldu. Söylediklerimizi anlayan kimse, tahtın bir mesafe katetmediğini, yeryüzünün taht için dürülmediğini ve tahtın yeryüzünü yarıp geçmediğini bilir. Ve (Belkıs'ın tahtının yer değiştirmesi) orada bulunan Belkıs ve adamlarına karşı –Süleyman'ın daha da azametli olduğu anlaşılın diye– Süleyman'ın bazı adamları eliyle gerçekleşti.

Ve bunun nedeni, Allahu Teala'nın, "Biz, Davud'a Süleyman'ı bağışladık" [Sâd Suresi, 38/30] sözünden açık olarak anlaşıldığı üzere, Süleyman'ın Davud'a Allah'ın hediyesi olmasıdır — ve hediye, veren kişinin, herhangi bir şeyin karşılığı olmaksızın veya hakedilmiş olmaksızın verdiği bağıştır. Ve Süleyman, (zahirî ilahi halifelik, Süleyman'da, babası Davud'dan daha kusursuz bir şekilde zahir olduğundan, Davud için) öncekini geçen bir nimet, (kıyamet günü, gerek kendi ayn'ı ve gerekse ümmetinin aynları üzerine) apaçık delil ve (düşmanlarına karşı) etkili bir darbedir.

Ve Süleyman'ın ilmine gelince, buna Hak Teala'nın, "Biz Süleyman'a öğrettik" [Enbiya Suresi, 21/79] sözünde işaret edilmiştir. Ve Süleyman'ın (görülen davadaki) verdiği hüküm, Davud'un verdiği hükümle çelişmektedir. Ve hükmü ve ilmi herkese Allahu Teala vermiştir. Davud'un ilmi, Allah tarafından kendisine verilmiş bir ilimdir. Ve (Davud'la Süleyman'ın hüküm verdiği) meselede, Süleyman'ın ilmi, Allah'ın ilmidir; çünkü (zat tecellisi sırasında Süleyman'ın varlığı fani olduğundan) dolayimsız olarak O hüküm verdi. Böylece Süleyman, doğruluk makamında Hakk'ın tercümanı oldu.

Bu şekilde Süleyman, bir meselede Allah'ın hükmünde isabet eden, yani verdiği hüküm Allah'ın hükmüyle aynı olan bir müctehid gibidir. Eğer müctehid kendi nefsiyle veya Allah'ın, Resulüne vahyettiği şeyle bir mesele hakkında (doğru bir) hüküm verecek olursa, onun için iki ecir vardır. Kendisinde ilim ve hüküm bulunmakla birlikte, verdiği bu belirli hükümde yanılan müctehid için ise (gösterdiği çabaya karşılık) bir ecir vardır. İmdi, Muhammed'in (sav) ümmetine, hüküm konusunda hem Süleyman'ın rütbesi hem de Davud'un rütbesi verildi. Bu ne şerefli bir ümmettir!

Belkıs tahtını gördüğünde, aradaki uzaklığı bildiğinden ve bu kadar kısa bir sürede tahtın (Seba şehrinde Süleyman'ın meclisine) gelmesinin kendisince olanaksız olmasından dolayı, "Sanki o" [Neml Suresi, 27/42] dedi. Ve yaratılışın benzerler ile yenilenmesine ilişkin olarak söylediklerimiz bakımından doğru söyledi. Tahtı, (suret olarak) o tahttır ve Belkıs'ın sözü doğrudur. Nitekim sen, yenilendiğin anda, (varlığın itibarıyla değil ama, değişmez ayn'ının sureti olan suretin itibarıyla) önceki anda olduğunun ta kendisisindir.

Sonra, köşke ilişkin olarak ettiği tenbih, Süleyman'ın ilmindeki kemale işaret eder. "Ona 'köşke gir' denildi.." Ve köşk camdan olup kusursuz bir şekilde saydamdı. "..Ve onu gördüğünde, su sanarak, elbisesi ıslanmasın diye elbisesinin paçalarını kaldırdı" [Neml Suresi, 27/44]. Bu şekilde (yani, camın suret olarak suyun aynı olmakla birlikte varlık olarak suyun aynısı olmadığını göstererek) Süleyman, Belkıs'a tahtının da bunun gibi olduğuna tenbih etti. Ve işte bu, insafın son noktasıdır; çünkü bu tenbihle, Belkıs'ın "sanki o" sözündeki isabetini ona bildirdi.

Belkıs bunun üzerine şöyle dedi: "Yarabbi, kuşkusuz ben kendi nefsimle zulmettim ve Süleyman ile.." –yani Süleyman'ın İslam'ı ile– "..Alemlerin Rabbine teslim oldum" [Neml Suresi, 27/44]. Böylece teslim olmaklığı, alemlerden olan Süleyman'a değil Alemlerin Rabbine'dir. Dolayısıyla, "Musa ve Harun'un Rabbine" diyen Firavun'un tersine, nasıl ki resuller Allahu Teala'yı itikatlarıyla kayıtlamıyorlarsa, Belkıs da aynı şekilde, teslim olmaklığında Allahu Teala'yı kayıtlamadı. Gerçi Firavun'un bu teslimiyeti bir yönden Belkıs'ın teslimiyetine yetişir ama Belkıs'ınki kadar sağlam değildir. Dolayısıyla Belkıs, Allah'a teslimiyette Firavun'dan daha fazla anlayış sahibiydi. Ve Firavun, zamanın hükmü altındaydı ve bundan dolayıdır ki, "İsrailoğulları'nın iman ettiklerine iman ettim" [Yunus Suresi, 10/90] diyerek imanını (Nebiler'in değil, İsrailoğulları'nın imanına) özgüledi. Ve bu özgülemeyi, büyücülerin, "Musa ve Harun'un Rabbi" dediklerini görmüş olduğundan dolayı yaptı.

Belkıs'ın İslam'ına gelince; onun İslam'ı, "Süleyman ile.." demiş olmasıyla, Süleyman'ın İslam'ının aynısı oldu ve böylelikle Süleyman'a tabi oldu. Ve Süleyman akaid olarak neyi izlediyse, Belkıs da onu izledi. Aynı şekilde (yani, Belkıs'ın Süleyman'a tabi olup, onu izlemesi gibi), bizler Rab Teala'nın üzerinde bulunduğu dosdoğru yol üzerindeyiz. Ve alınlarımız O'nun elinde olduğundan, O'ndan ayrı düşmemiz olanaksız bir şeydir. Ve (O bizim batınımız olduğundan) biz örtük bir şekilde O'nunla birlikteyiz ve (biz O'nun zahiri olduğumuzdan) O açıktan açığa bizimle birlikte — çünkü O, hiç kuşkusuz şöyle demiştir: "Nerede olursanız olun, O sizinle birlikte" [Hadîd Suresi, 57/4]. Ve bizler, alınlarımızdan bizi tutmuş olmasıyla Hak ile birlikteyiz. İmdi, Hak Teala kendi dosdoğru yolunda bizimle yürüyor olmasından dolayı Kendi nefsiyle birlikte. Böylece, alemde dosdoğru yol üzerinde, yani Rabb Teala'nın yolu üzerinde olmayan hiç kimse yoktur. Ve Belkıs, Süleyman'ın da böyle olduğunu (yani, "Allah" İsmi'nin mazharı bir İnsan-ı Kâmil olan Süleyman'ın mutlak Rabb'in dosdoğru yolu üzerinde yürüyor olduğunu ve ona tabi olmanın, Alemlerin Rabbi Allah'a tabi olmak demek olduğunu) bilmiş olduğundan, herhangi bir alemleri özgülemeksizin, "..Alemlerin Rabbi olan Allah'a" dedi.

Ve Allahu Teala'nın kendisinden sonra hiç kimseye layık olmayan bir mülk olarak kendisine özgü kıldığı ve Süleyman'ın, bu özgü kılınma sebebiyle başkalarından

üstün olduğu teshîr'e gelince: Bu, Süleyman'ın "emr"iyle olan bir teshîrdir. Bundandır ki, Hak Teala şöyle buyurdu: "Biz rüzgarı ona müsahhar kıldık; onun emriyle eser" [Sâd Suresi, 38/36]. (Süleyman'a özgü kılınanın teshîr olduğu söylenemez) çünkü Allahu Teala, herbirimiz için herhangi bir şeyi özgülemeksizin şöyle buyurdu: "Allahu Teala göklerde ve yerde olan şeylerin hepsini size müsahhar kıldı" [Casiye Suresi, 45/13] – ve Allahu Teala burada rüzgarın ve yıldızların ve bundan başka olan herşeyin teshîrinden sözetti. Ama (bu teshîrin ortaya çıkması) bizim emrimizle değil, Allah'ın emriyledir. İmdi, eğer anladıysan, cenab-ı Süleyman ancak –cem'iyet ve himmet olmaksızın– tek başına, soyut emre özgü kılındı. Böyle diyoruz, çünkü biliyoruz ki, (kâmil olan) nefsler cem'iyet makamında bulduklarında, alemdeki cisimler hiç kuşkusuz bu (kâmil) nefslerin himmetleriyle edilgin [münfail] olurlar. Ve biz bunun böyle olduğunu bu yolda gördük. İmdi, Süleyman, bir kimseye teshîr etmeyi dilediğinde, himmetsiz ve cem'iyetsiz olarak yalnızca emri dile getirdi.

Bil ki –Allah kendi tarafından ruh ve başarıyla seni de bizi de teyit etsin– bir kula verilecek böylesi bir bağış, bu kimsenin ahiret mülkünü eksiltmez ve bu mülkün hesabı kendisinden sorulmaz. İşte, Süleyman aleyhisselam böylesi bir mülkü Rabbinden istedi. Yoldaki deneyimleme; eğer Süleyman, başkaları için verilmesi bekletilen bağışın kendisi için çabuklaştırılmasını dileyebilecek olursa (talep kulun kendi nefsinden geldiğinden dolayı), verilen bu bağışın hesabının ahirette kendisinden sorulmasını gerektirir. Allahu Teala Süleyman'a, "Bu Bizim bağışımızdır.." dedi – ve (genel bir ifade kullanıp) bu bağışın Süleyman için veya başkaları için olduğunu söylemedi ve şunu ekledi: "..Hesabı sorulmaksızın ister kendine sakla, ister başkalarına dağıt!" [Sâd Suresi, 38/39]. Yol'daki deneyimlemeden şunu bildik ki, Süleyman'ın bu mülkü istemesi, Rabbinin emri doğrultusunda oldu. Ve talep ilahi emir üzerine olunca, isteyen kişi –Hak Teala, bu isteği ister hemen yerine getirsin veya isterse yerine getirmeyi geciktirsin– bu isteğinden dolayı tam bir ecir kazanır; çünkü kul Allahu Teala'nın kendisine yönelik emrine uyarak dileyişte bulunmakla, O'nun kendi üzerine zorunlu kıldığı emri yerine getirmiştir. İmdi, eğer Rabbinin emri olmaksızın kendi isteği doğrultusunda dileyişte bulunacak olursa, Rabbi ona bu sebepten dolayı elbette hesap sorar.

Ve Allahu Teala'dan istenen her şey için bu böyledir. Allahu Teala, Nebisi Muhammed'e (sav) şöyle dedi: "De ki: Rabbim, ilmimi artır!" [Taha Suresi, 20/114]. Bunun üzerine o, Rabbinin emrine uyarak daha fazla ilim ister oldu. Hatta kendisine ne zaman süt verilse, verilen sütü "ilim" olarak yorumlardı. Rüyasında kendisine verilen bir kap sütü içerek, kalanını Ömer bin Hattab'a verdi. (Bu rüyasını anlatırken) "Sütü ne olarak yorumladınız?" diye soranlara, "ilim olarak" karşılığını verdi. Ve yine Gece Yolculuğu [isra] sırasında, melek kendisine, içlerinde süt ve şarap bulunan iki kap getirdi. Sütü içtiğinde, melek kendisine, "Fıtratta isabet ettin, Allah da ümmetini sana eriştirsin" dedi. Dolayısıyla, ne zaman ki rüyada süt görülecek olsa, bu süt suretinde görünen "ilim"dir – tıpkı Cebrail'in Meryem'e

beşer suretinde görünmesi gibi.

Resulallah (sav), “İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar” buyurmuş olmakla, insanların dünya hayatında gördükleri her şeyin, uyuyan kimsenin rüyasında gördüğü hayallerden farksız olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla (bu dünyada gördüğümüz suretlerin de) yorumlanması gereklidir.

Bütün varoluş bir hayaldir ama hakikatte de Hak’tır.

Bunu gerçekten anlayan kişi Yol’un sırlarına erişmiştir.

Böylece, Resulallah’a ne zaman süt ikram edilse –bu sütü ilmin sureti olarak görüyor olmasından ve bu ilmin artmasını istemekle emrolunmasından dolayı– “Allahım, onu bizim için bereketli kıl ve onu bizim için çoğalt!” derdi. Ve süttten başka bir şey ikram edildiğinde ise, “Allahım, onu bizim için bereketli kıl ve bizi bundan hayırlısıyla doyur” derdi. İmdi, Allahu Teala, Kendisi tarafından istenmesi emrolunan bir isteğe karşılık olarak verdiği şeyden dolayı ahirette hesap sormaz. Ve Allahu Teala, Kendisi tarafından emrolunmaksızın istenen bir şeyi verdiğiğinde ise, iş Allahu Teala’ya kalmıştır — dilerse hesap sorar veya dilerse hesap sormaz. Ve ben Allah’tan özellikle ilim isterim ki, verdiği bu ilmin hesabını benden sormaz. Çünkü, ilminin artmasını istemesi yolunda Nebisine yönelik emri, aynı zamanda ümmetine de yönelik bir emirdir. Çünkü Allahu Teala, “Elbette sizin için Resulallah’ta güzel bir örnek vardır” buyurmaktadır [Ahzab Suresi, 33/21]. Ve anlaması Allah’tan olan kimse için, Resulallah Efendimiz’den daha güzel hangi örnek vardır?

Ve eğer biz Süleyman’ın makamı üzerine söylenebilecek her şeyi ortaya koymuş olsaydık, öğrendiğin şeyden dehşete düşerdin. Çünkü bu yolun çoğu alimi, Süleyman’ın hallerini ve mertebesini bilmediler. Halbuki iş, onların sandıkları gibi değildir.

DAVUD KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ VÜCUDİYYE

Bil ki, nübüvvet ve risalet, özel bir ilahi lütuf olduğundandır ki, şeriat getirici nübüvvette (kişisel çabayla) edinilmiş hiçbir şey yoktur. Allahu Teala, onlara verdiği bu bağışları, (yaptıkları herhangi bir şeye) karşılık olarak vermiş olmadığı gibi; bu bağışından dolayı onlardan bir karşılık da istemez. Dolayısıyla O’nun nebi ve resullere vermesi, lütuf ve bağış yoluydur. Bundandır ki, “Biz ona –İbrahim’e– İshak ve Yakub’u bağışladık” [En’am Suresi, 6/84] dedi. Ve Eyyub’a ilişkin olarak, “Biz ona ehlini ve onlarla birlikte olanların mislini bağışladık” [Sâd Suresi, 38/42] dedi. Ve Musa’ya ilişkin olarak da, “Biz rahmetimizden kardeşi Harun’u Nebi olarak bahsettik” [Meryem Suresi, 19/53] dedi. Bunun benzeri başka örnekler de vardır. Ve nebi ve resulleri önceden (ayan-ı sabitelerinde) çekip çeviren, onları hallerinin genelinde veya çoğunda (ayan-ı hariciyelerinde) sonradan da çekip çevirir [tevellî]; ve bu, O’nun Vehhab İsminden başkası değildir. Ve Davud’a ilişkin olarak, “Biz Davud’a katımızdan üstünlük verdik” [Sebe Suresi, 34/10] dedi; ve bunu ona,

karşılıklı bulunması isteğiyle vermedi. Ve bu sözettığı şeyi (yani, üstünlüğü) ona bir karşılık olarak verdiğini bildirmede. Bunun karşılığında şükredilmesini istediğinde ise, bunu (Davud'dan değil) –Davud'a ilişkilendirilmişliklerini vurgulayarak– “âl-i Davud”dan istedi – ki, (kendileri için aydınlatıcı bir ışık olan) Davud'a bağışlanan şeye şükretsiner. Ve bu bağış, Davud için karşılıksız bir nimet ve lütuftur. Âl-i Davud içinse, kendilerinden karşılık isteniyor olduğundan, böyle değildir. Bundandır ki, Hak Teala şöyle buyurdu: “Ey âl-i Davud, şükredin; ve kullarımdan pek azı şükredicidir” [Sebe Suresi, 34/13].

Nebilerin Allah'ın kendilerine bağışladığı ve hediye ettiği şeylere şükretmelerine gelince, Allah'ın bu yöndeki bir isteği üzerine değil, kendiliklerinden şükrettiler. Nitekim Resulallah (sav), Allahu Teala'nın, kendisinin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamış olmasına şükür olarak, ayakları şişinceye kadar namaz kıldı. Ve kendisine (bütün günahları bağışlanmış olduğu halde niçin böyle yaptığı) sorulduğunda şöyle karşılık verdi: “Şükredici bir kul olmayayım mı?” Ve Nuh hakkında da şöyle buyurdu: “O çokça şükreden bir kuldu” [İsra Suresi, 17/3] – ama Allah'ın kullarından pek azı böyledir.

Allahu Teala'nın Davud'a verdiği ilk nimet, kendisine verdiği, içerisinde bitişen harfleri olmayan ismidir. Dolayısıyla –dal, elif ve vav harflerinden oluşan– bu ismi vermekle onu bu alemde ayırdığını bize bildirdi. Öte yandan, Muhammed'i (sav) hem bitişen, hem de bitişmeyen harflerle isimlendirdi. Dolayısıyla onu Kendisine kavuşturdu ve onu alemde ayırdı – böylece onun isminde her iki hali de birleştirdi. Aynısını Davud için de yapmakla birlikte, bunu onun isminde değil, mana yönünden yaptı. Allah, bunu, Davud üzerine Muhammed (sav) için özgü kıldı; ve bunu, Muhammed'in (sav) her yönden eksiksiz olduğuna dikkati çekmek için yaptı – ve aynı durum onun “Ahmed” ismi için de geçerlidir. Ve bunun böyle olması Allah'ın hikmetindedir.

Sonra Davud'a yönelik lütfuna ilişkin olarak, dağların onu yankılayarak onun tesbih edilişinde birlikte (Allah'ı) tesbih ettiklerini söyledi. Ve Davud için, dağların onu yankılayarak, amelleri Davud için olabilsin diye onunla birlikte tesbih etmelerini bir lütuf olarak bahşettiğini söyledi – ve kuşlar da aynı şekilde böyledir.

Ve (Allahu Teala) Davud'a kuvvet verdi ve onu bu kuvvete sahip olmakla niteledi. Ve ona hikmeti ve hak ile batılı birbirinden ayırmayı [fasl-ı hitab] verdi. Sonra, Allahu Teala ona en büyük lütuf ve yakınlık mertebesi olan halifeliği özgü kıldı. Öyle ki, kendisi gibi olan diğer nebler için bu nitelemede bulunmadı. Şöyle dedi: “Ey Davud, Biz seni yeryüzünde halife kıldık. O halde sen insanlar arasında hak ve adalet ile hükmet ve hevaya uyma..” –yani, hüküm verirken, Benim vahyimden başka bir şeylerin hatırına gelmesine izin verme– “..ki bu, seni Allah'ın yolundan..” – yani, resullere vahyettiğim yoldan– “..saptırır” [Sâd Suresi, 38/26]. Sonra, Hak Sübhanehu, Davud'a edeb göstererek, “Allah'ın yolundan dönüp şaşırın kimseler

için, hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azab vardır” [Sâd Suresi, 38/26] dedi ve “Eğer Benim yolumdan dönüp şaşırarak olursan, senin için şiddetli bir azab vardır” demedi.

Ve eğer sen, “halifelik Âdem’e de özgü kılınmıştı” diyecek olursan, biz, Âdem’in halife olmaklığının Davud’unki kadar kesinlik taşımadığı karşılığını veririz. Ve Allahu Teala meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife kılacağım” [Bakara Suresi, 2/30] demiş, ama “Ben yeryüzünde Âdem’i halife kılacağım” dememiştir. Ve eğer böyle demiş olsaydı bile, bu, Davud’a söylediği, “Biz seni halife kıldık” [Sâd Suresi, 38/26] sözü gibi kesinlik ifade etmezdi. Bunu izleyen ayetlerde Âdem’in adının anılmış olması, Âdem’in Allah tarafından halifelğe özgü kılınan kişinin ta kendisi olduğuna delalet etmez. O halde, Allahu Teala kullarından haber verdiğinde, sen (nazar-ı basiret ve cem’iyet-i kalb ile) kalbini Hakk’ın verdiği haberlere çevir. Ve yine, İbrahim Halil’e, “Ben seni insanlara imam kılacağım” [Bakara Suresi, 2/124] dedi — ama “Seni insanlara halife kılacağım” demedi. Ve gerçekte biz biliriz ki imam olmaklık, halife olmaklıktır — ama yine de ikisi aynıdır denilemez. Çünkü doğrudan doğruya “halifelik” sözcüğünü kullanmış değildir.

Ve sonra halifelik doğrudan doğruya Davud için anıldığında ise, hükümde halife kılındı — ve (hükümde halifelik ancak bütün İsimleri muhit ve cami olan Allah İsmine mazhariyetle olduğundan) bu, ancak Allah’tan olabilecek bir şeydir. Allahu Teala Davud’a şöyle dedi: “İnsanlar arasında Hak ile hükmet” [Sâd Suresi, 38/26]. Ve Âdem’in halifeliği bu mertebede değildir. Âdem’in halifeliği, ilahi hüküm kuvvetiyle mahlukat üzerinde Allah’ın naibi [halifesi] olmak biçiminde değil, daha önce halifelik mertebesinde olan kimsenin ardılı [halifesi] olmak biçimindedir. Ama iş böyle olmasa bile, bizim söylediğimiz şey, halifeliğin Davud’a özgü kılınmış olması ve sadece Davud’dan açıktan açığa halife olarak bahsedilmiş olmasıdır.

Allah’ın yeryüzünde, halifeliği Allah’tan olan halifeleri vardır ve bunlar resulldir. Ama bugün halifelik Allah’tan değil, resulldendir. Çünkü bugünkü halifeler ancak resulün kendileri için getirdiği kadarıyla hüküm verirler ve bunun dışına çıkmazlar. Ama burada, Resul’ün (sav) getirdiği şeriatın hüküm verme konusunda ancak (ilim ve mertebe bakımından) bizim gibi olanların bilebileceği bir incelik vardır: Halifeliği Resul’den (sav) olan kişi, hükmü Resulallah’ın (kendisine) aktarması yoluyla alır ya da –aslı yine Resulallah’tan aktarılan– ictihad yoluyla alır.

Ve bizim aramızda hükmü Allah’tan alan kişiler vardır. Bunlar tam da (doğrudan Allah’tan) aldıkları bu hükümle halifelikleri Allah’tan olan kişilerdir. Ve onlar hükmü, Resul’ün (sav) hükmü Allah’tan aldığı gibi, aynı şekilde (doğrudan) Allah’tan alırlar. Bu (halifelikleri Allah’tan olan) kişiler, verdikleri hükümlerin Resul’ün verdiği hükümlerle çelişmemesinden dolayı zahirde resule tabidirler — tıpkı ahir zamanda incek ve hükmedecek olan İsa’nın durumunda olduğu gibi ve yine tıpkı, kendisine, “O nebiler Allahu Teala’nın yol gösterdikleridir; o halde sen,

onlara gösterilmiş olan yola uy" [En'am Suresi, 6/90] denilen Nebi Muhammed (sav) gibi.

Böylesi bir kişinin, doğrudan Allah'tan aldığıyla bildiği şey kendisine özgüdür ve (aldığı bu şey, Resul'ün aldığı aynı olduğundan) Resul'e aykırı değildir. Ve bunda, kendinden önce gelen resullerin şeriatını doğrulayan Resulallah'la (sav) aynı konumdadır. Böylelikle bizler, Resul'den öncekilere vahyolunmuş şeriatlara değil, Resulallah'ın onları doğrulamasına tabi oluruz. Ve Resul'ün Allah'tan aldığı hükmün aynısını halifenin Allah'tan alması da böyledir (yani, bu durum Resul'ün, önceki nebilere hükümlerini Allah'tan almasına benzer). Dolayısıyla biz halifeye keşf diliyle "Allah'ın halifesi" ve zahir diliyle de "Resul'ün halifesi" deriz. Ve Resul (sav), kendi ümmeti içerisinde halifeliği Rabbinden alan kimseler olduğunu bildiğinden dolayı herhangi bir kişiyi halife tayin etmedi. Böylelikle, Resulallah (sav), getirilmiş hükümde uyuşmakla birlikte, Allahu Teala'dan halife olan kimseler olduğunu bildiğinden, işin (yani, halifelik işinin) önünü kapamadı. Böyle olunca, Allahu Teala'nın yarattıkları arasında, resullerin aldığı şeyi, Resul'ün (sav) ve resullerin aldığı kaynaktan alan halifeler vardır. Ve bu halifeler, kendilerinden önde gelenin üstünlüğünü bilirler. Çünkü Resul, hükümleri çoğaltabilir olduğu halde, halife –bir resul olmadığından dolayı– hükümleri çoğaltamaz. Kendisine ilim ve hüküm olarak ancak Resul için getirilmiş olan şey (kadarı) verilir.

Sen İsa'yı görmez misin ki, Yahudiler –bugün bizim Resul'e göre halifenin durumu hakkında söylediğimiz gibi– İsa'nın, Musa'nın şeriatı üzerine eklenti yapmayacağını zannederek, ona iman edip onu doğruladılar. Ama İsa, resul olduğu için Musa'nın doğruladığı bir hükme eklenti yaptığında veya bir hükmü geçersiz kıldığında, kendisi hakkındaki itikatlarına ters düştüğü için, buna tahammül edemediler. Ve işin hakikatini bilmediklerinden dolayıdır ki, İsa'nın öldürülmesini istediler. Bu kıssa, Allah'ın yüce Kitabı'nda bize bildirilmiştir. İsa resul olduğunda yerleşik bir hükmü geçersiz kılmakla veya bir hükme eklenti yapmakla eklenti kabul etti – geçersiz kılma, hiç kuşkusuz hükme yapılan bir eklentidir. Günümüzdeki halifelğe gelince, böylesi bir şey sözkonusu değildir. Halife, ancak Muhammed'in (sav) dile getirdiği şeriatı değil, ancak içtihad yoluyla yerleşik kılınan hükümleri geçersiz kılabilir veya bunlar üzerine eklenti yapabilir.

Kimi zaman bir halifenin (görünüşte) Hadis'e aykırı bir hüküm verdiği görülür. Bunun, içtihaddan kaynaklandığı sanılırsa da, durum böyle değildir. Böylesi bir durumda, imam keşf yönünden sözkonusu haberin Nebi'den (sav) olduğu konusunda emin değildir – eğer bu haberin Nebi'den (sav) olduğu kesin olsaydı, bununla hüküm verirdi. Bu hadis, adil insanlar tarafından bir diğerine aktararak gelmiş olsa bile, adalet sahibi bir kimse vehim ve anlam kayması konusunda hatasız değildir. Böylesi şeyler günümüzdeki bir halife için sözkonusudur – tıpkı İsa için sözkonusu olacağı gibi. Çünkü İsa indiğinde, özellikle de şeriatın ve Resul'ün (sav) üzerinde olduğu indirilen tek bir hüküm hakkında imamların hükümleri birbirine

ters düştüğü konularda içtihad hükümlerinden çoğunu kaldıracak ve böylelikle Resul'ün (sav) getirdiği şeyin gerçek suretini özgün biçimiyle ortaya koyacaktır. Ve şurası kesin olarak bilinir ki, eğer vahiy incek olsaydı, elbetteki bir vecih ile inerti ve bu vecih ilahi hükümdür. Ve bunun dışında kalanlar imamların içtihadlarıdır ki, bunlar –eğer onları Hak yerleşik kıldıysa– bu ümmetten darlığın giderilmesi ve Allah'ın hükmünün genişlemesi için yerleşik kılınmış olan şeriattır.

Ve Resulullah'ın (sav), “Eğer iki halifeye biat edilecek olursa, bunlardan birini öldürün” sözüne gelince; bu (hadis) elinde kılıç bulunan zahirdeki halifeye ilişkindir. Ve her ne kadar birbirleriyle uyuşsalar bile, bu iki halifeden birinin öldürülmesi gerekir. Manevî halifelik için ise bu sözkonusu değildir, manevî halifelikte öldürülme sözkonusu değildir — öldürülme ancak zahirdeki halifelik için geçerlidir. Ve her ne kadar zahirdeki halife, manevî halifenin makamına sahip değilse de –eğer adaletli ise– Resulallah'ın halifesidir. Dolayısıyla, zahirdeki iki halifeden birinin öldürülmesi (hakkındaki hüküm) iki ilah varolduğunun sanılmaması yönündeki aslî hükmün gereğidir — “Ve onlarda Allah'tan başka ilahlar olsaydı..” –birbirleriyle uyuşsalar bile– “..fesada neden olurlardı” [Enbiya Suresi, 21/22]. Ve biz biliriz ki, bunların birbirleriyle uyuşmadıkları bir durum sözkonusu olduğunda bunlardan ancak birinin hükmü egemen olurdu. Dolayısıyla hükmü egemen olan hakikatte ilahdır ve hükmü egemen olmayan değildir. Ve biz buradan biliriz ki, bugün alemde egemen [nâfiz] olan bütün hükümler hiç kuşkusuz Allah'ın hükümleridir — bunlar her ne kadar şariat denilen ve zahirde yerleşik olan hükümlere aykırı olsalar da, bu böyledir. Çünkü alemde olup biten her şey ilahi meşiyetin hükmü üzeredir; yerleşik kılınması ilahi meşiyetten olan yerleşik şeriatın hükmü üzere değildir. Bundandır ki, şariat ayrıca yerleşik kılınmıştır. Çünkü meşiyet şeriatın yerleşik kılınmasını dilemiştir; yerleşik kılınan bu şariat doğrultusunda amel edilmesini dilemiş değildir.

Meşiyetin hükümlerliliği büyüktür. Bundandır ki Ebu Talip el-Mekkî meşiyeti “Zat'ın Arşı” olarak adlandırmıştır, çünkü (meşiyet) zatından dolayı hükmü gerektirir. Dolayısıyla varlıkta meşiyet dışında ne bir şey ortaya çıkabilir ne de bir şey ortadan kalkabilir. O halde, “isyankarlık” olarak adlandırılan şey yoluyla ilahi emre karşı gelindiğinde, bu karşı gelinen emir, yaratılışsal emir [emr-i tekvinî] değil, aracı (yani, nebi) yoluyla gelen emirdir. Dolayısıyla hiçbir kimse, O'nun meşiyet yönünden olan emriyle ortaya çıkan hiçbir fiiline karşı gelemez. Karşı gelme ancak aracı yoluyla gelen emre yönelik olabilir. Öyleyse anla!

Meşiyet yönünden olan emir, hakikatte, fiilin onun eliyle zahir olduğu kişiye değil, (kulun kendi ezeli istidadının gerektirdiği) fiilin ayn'ının varedilmesine yöneliktir. Dolayısıyla (bu fiilin) ortaya çıkmaması olanaksızdır — ama (elbette ki) bu özgül mahalde (yani, kulda). İmdi (kuldan zahir olan fiil) kimileyin (emr-i teklif'ye itibarla) ilahi emre karşı gelme olarak ve kimileyin de (emr-i tekvinî'ye itibarla) ilahi emre uyma ve itaat olarak adlandırılır. Böylelikle fiil, (şehadet aleminde) kendisinden ortaya çıkan şeyden dolayı, (emr-i teklif'ye uygun düşüp düşmediğine

göre) övülür veya yerilir.

Ve iş bizim dediğimiz gibi olunca (yani, emr-i meşîyyet itibarıyla hiçbir kimsenin Hakk'a karşı gelmesi sözkonusu olmayınca), o halde bütün yaratılmış olanlar – birbirinden farklı türlerde olmak üzere– saadete yönelmişlerdir. Ve Hak Teala bu makamdan rahmeti, her şeyi içine almaklıkla tabir etti; ve hiç kuşkusuz ki rahmet, ilahi gazabın önüne geçmiştir – ve öne geçen, önce gelir. İmdi kula (teklîfî emre karşıt amelinden dolayı) sonradan hükmeden (yani, gazab), kula eriştiğinde, ona, önce gelen (yani, rahmet) hükmeder ve rahmet, kendisini önceleyen bir şey olmadığından, kula erişir. Ve bu, “Allah'ın rahmeti gazabını geçti” sözünün anlamıdır. Böylelikle rahmet, kendisine erişen üzerine hükmeder; çünkü rahmet herşeyin ona doğru yol aldığı nihaî gayede durur. Gayeye erişmek kaçınılmazdır, dolayısıyla rahmete erişilmesi ve gazabdan ayrılması kaçınılmazdır. Ve rahmet, kendisine erişen herşeye, bu herbir şeyin halinin verdiği şey doğrultusunda hükmeder.

Anlayış sahibi olan kimse, söylediklerimizi müşahede eder
Ve eğer anlayışı yoksa, bizden alsın.

Ve iş bizim söylediğimizden başkaca değildir, öyleyse söylenene güven
Ve (söylediklerimizi müşahede için) bizim bulunduğumuz hal üzere ol
Size açıkladığımız şey Hak'tan bizedir
Ve bizim size hediye ettiğimiz şey bizden sizedir.

Demirin (Davud tarafından) yumuşatılmasına gelince, bu, ateşin demiri yumuşatması gibi, katı kalplerin de sakındırma ve tehditle yumuşamasına benzer. Demirin yumuşatılması güç değildir. Güç olan, taştan daha da katı olan kalplerin yumuşatılmasıdır, çünkü ateş taşı çatlatır ve toz haline dönüştürür ve fakat onu yumuşatamaz. Ve Allah, bir şeyin kendisinin ancak kendisiyle korunabileceğine ilişkin bir tenbih olarak, kendisine zırh yapabilsin diye Davud için demiri yumuşattı. Ve zırh, kişiyi mızrak, kılıç, bıçak ve ok uçlarından korur; dolayısıyla sen demiri, demire karşı bir korunak kılarırsın. Böylelikle Muhammedî şeriat, “Senden Sana sığınırım” sözüyle geldi. Öyleyse, anla! Bu, o halde, demirin yumuşatılmasının sırrının ruhudur ve O, Müntakim'dir, Rahîm'dir ve Başarıya Eriştirici'dir.

YUNUS KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ NEFSİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz Allahu Teala bu insan oluşumunu ruhuyla, bedeniyle ve nefsiyle kâmil bir şekilde Kendi suretinde yarattı. Ve bu insan oluşumunun çözülmesi, bu insan oluşumunu yaratandan başkasının elinde değildir. Bu çözülme, ya O'nun eliyle olur –ki her zaman için bu böyledir– ya da O'nun emriyle olur. Allah'ın emri olmaksızın bunu üzerine alan kişi hiç kuşkusuz kendi nefesine zulmetmiş, Allah'ın

koyduğu sınırları aşmış ve Allahu Teala'nın mamur kılınmasını emrettiği şeyin yıkımına yönelmiş olur.

Bil ki, Allah'ın kullarına şefkat göstermek, Allah yolunda gayret göstermekten daha yakışık alır bir şeydir. Davud aleyhisselam, Beyt-i Mukaddes'i inşa etmeyi dileyip, onu defalarca inşa ettiyse de inşaatı biten bina her seferinde yıkıldı. Bu durumu Allahu Teala'ya şikayet edince, Allahu Teala ona şöyle vahyetti: "Benim bu evim kan dökten bir kişinin iki eli üzerinde ayakta duramaz." Davud şöyle dedi: "Ya Rabb, ben senin yolunda kan dökmedim mi?" Hak Teala şöyle buyurdu: "Evet, ama onlar Benim kullarım değil mi?" Davud şöyle dedi: "Ya Rabb! Bu ev benden olan bir kişinin iki eli üzerine inşa edilsin." Böylece Allahu Teala Davud'a, bu evin, oğlu Süleyman tarafından inşa edileceğini vahyetti.

Bu hikayeye anlatılmak istenen, bu insan oluşumunun korunmasıdır — ve hiç kuşkusuz bu insan oluşumunun korunması onun yıkıma uğratılmasından daha iyidir. Sen Allahu Teala'nın, din düşmanlarının hayatta kalmaları için cizyeyi ve barışı farz kıldığını görmez misin? Ve O, "Eğer onlar barışa meylederlerse, sen de onlarla barışa meylet ve Allahu Teala'ya tevekkül et" dedi [Enfal Suresi, 8/61]. Sen üzerine kısas vacib olan kişiyi görmez misin? Öldürülenin yakınları bir araya gelip de bunlardan biri diyete razı olduğu veya öldüreni bağışladığı ve diğerleri ise katilin öldürülmesini istediklerinde, Hak Sübhanehu, bağışlayan kişiyi nasıl gözetmekte ve bu kişiyi, bağışlamayan diğer kişilere nasıl yeğlemektedir? Dolayısıyla, kısas yoluyla öldürmek olmaz. Ve görmez misin ki, Resulallah (sav), katilin kısas yoluyla öldürülmesine ilişkin olarak, "Onun öldürülmesi, diğerinin öldürülmesi gibidir" buyurmuştur. Ve görmez misin ki, Allahu Teala, kısasın kötü bir eylem olduğuna işaret ederek, "Kötülüğün cezası, ona benzer bir kötülüktür.." [Şura Suresi, 42/40] buyurmuştur — yani, meşru olmakla birlikte kısas, kötü bir fiildir. Ve "..Her kim bağışlar ve ıslah ederse onun ödülü Allah katındadır" [Şura Suresi, 42/40] — çünkü (bağışladığı kimse) O'nun sureti üzerinedir. Böylece, her kim bağışlar ve öldürmezse, bu kişi, (bağışladığı kimsenin) sureti üzere olduğu kimse (yani, Allah) tarafından ödüllendirilecektir. Bu elbette böyledir, çünkü onu bunun için (yani, Kendi suretini zahir kılması için) inşa etmiştir. Allah, ancak onun varlığı yoluyla Zahir ismiyle zahir olduğundan, her kim insan oluşumunu gözetecek olursa, Hakk'ı gözetmiş olur.

Yerilesi olan, insanın ayn'ı değil, kendisinden ortaya çıkan fiilleridir. Ve bir kişinin fiili, onun –bizim şu anda sözünü ediyor olduğumuz– ayn'ı değildir. Bütün fiiller Allah'ın olsa bile, bunlardan bazıları yerilir ve bazıları övülür. Kendi hoşuna gitmeyen bir şeyden dolayı bir kimseyi yermek, Allah indinde yerilesi bir şeydir, çünkü yerilesi olan ancak şeriatın yerdığıdir. Şeriatın bir şeyi yermesinde bir hikmet vardır ki bunu ancak Allah veya Allah'ın kendisine bildirdiği kimse bilir. Nitekim kısas, belli bir fayda için getirildi — ki kısas insan türü için bir korunma ve insan türüne yönelik olarak Allah'ın sınırlarını aşanlar için bir çekinmedir. "Ey akıl sahipleri, sizin için kısasta hayat vardır" [Bakara Suresi, 2/179]. Böylesi akıl sahibi

kimseler şeylerin özünü bilen ve ilahi yasaların ve hikmetlerin sırrına erişmiş olanlardır.

Ve sen Allahu Teala'nın bu insan oluşumunu gözettiğini ve onu koruduğunu bildiğinde, sen de bu insan oluşumunun korunmasını daha bir gözetirsin — ki bunda senin için saadet vardır. Çünkü insan henüz hayatta iken, kendisinden yaratılış sebebi olan kemale erişmesi istenir. Bundandır ki, her kim onu yoketmeye çalışırsa, yaratılış sebebi olan şeye erişmekten onu alıkoymaya çalışmış olur.

Resulallah'ın (sav) şu sözü ne güzeldir: “Size, düşmanlarınız üzerine varıp onların boyunlarını vurmanızdan ve onların sizin boyunlarınızı vurmasından daha hayırlı ve daha yüce olan şeyi haber vereyim mi: Bu, Allah'ı zikretmektir.” Bu demektir ki, bu insan oluşumunun değerini ancak, kendisinden istenen zikir ile Allahu Teala'yı zikreden kimse bilir. Çünkü Hak Teala, Kendisini zikreden kişiyle birlikte ve birlikte olan, zikreden tarafından müşahede edilir [şuhud]. Ve zikreden kişi, kendisiyle birlikte olan Hakk'ı müşahede etmeyecek olursa, O'nu zikrediyor değildir. Çünkü Allah'ın zikredilmesi, kulun her yanına yayınmış olup, zikreden kişinin yalnızca diline özgü değildir. Eğer kişi yalnızca diliyle zikrediyorsa, bu durumda yalnızca dil O'nu müşahede eder — ve bu, insanın bir bütün olarak (Hakk'ı) müşahede etmesiyle aynı değildir. Gafillerin zikrine ilişkin olan bu sırrı anla! Gerçekte gafil kişinin Allah'ı zikreden parçası hiç kuşkusuz Allah'ın huzurundadır ve Zikrolunan onunla birlikte — ve o parça Allah'ı müşahede eder. Ve gafil olan (parçalar) gafleti dolayısıyla zikredici değildir — böylelikle de Hak, o gafil olan parçalarla birlikte değildir. Çünkü insan hiç kuşkusuz çoğuldur [kesir], bir-ayn [ayn-ı vahid] değildir. Bir-ayn olan Hak da İlahi İsimleri ile çoğuldur. Aynı şekilde insan da (kendisini oluşturan) parçalar ile çoğuldur, bir-ayn değildir. Ve bir parçanın zikri, başka bir parçanın da aynı şekilde zikrediyor olması anlamına gelmez. Dolayısıyla Hak, bunlardan zikredici olan parça ile birlikte ve diğerleri, gaflet içerisinde olmaklıkla nitelenir. Ve insanda Hakk'ı zikreden bir parça olması ve Hakk'ın bu parçayla birlikte olması gerekir ki, böylelikle geri kalan parçalar Hakk'ın inayetiyle korunmuş olsun.

Ve Hakk'ın bu insan oluşumunu “ölüm” olarak adlandırılan şeyle yıkıma yönelmesi, yoketme değildir, olsa olsa (oluşturucu unsurlar yönünden) ayrışmadır. Ve böylelikle her parça kendi aslına döner. Hakk'ın dilediği şey, onu Kendine almaktır. Ve herşey Allah'a döner. İmdi, onu Kendine aldığı anda, aktarıldığı yurdun cinsinden –buradaki düzenlenişinden farklı bir düzenlenişle– ona bir düzenleniş verir. Ve varlığı itidal üzere olduğundan, orası (yani, ölümle aktarılan berzah alemi) beka yurdu. Artık burada ne ölür ne de parçaları bir kez daha ayrışır.

Ateş ehline gelince, onlar sonuçta nimete erişeceklerdir — ama bu nimet ateş içindedir, çünkü ceza süresinin bitiminden sonra, ateşin içerisinde olan kimseler için ateşin kızgınlığının soğuk ve selamet olması kaçınılmazdır ve bu nimettir. İmdi,

hakkın yerini bulmasından sonra ateş ehlinin nimeti, ateşe atıldığı sıradaki Halilullah'ın nimetidir. Çünkü İbrahim ateşi görmekle ve ateşin, ona yaklaşan kimseyi yakmasının bildik bir şey olduğunu bildiğinden dolayı azap çekti. Ve İbrahim, o ateş suretinde ve o ateş suretinden kendisine ilişkin olarak Hakk'ın dilediği şeyin ne olduğunu bilmiyordu. Ve bu elemin ortaya çıkışından sonra, ateşi – rengini ve suretini görmekle birlikte– soğuk ve selamet buldu. Oradaki insanlar içinse ateş olarak görüldü. İmdi, bir-olan-şey, bakanların gözünde çeşitlenmiş oldu – (işte) ilahi tecellinin hükmü böyledir. Dolayısıyla, (ilahi tecellinin hükmünün böyle olduğunu bildikten sonra) dilersen, Allahu Teala bu şekilde (yani, aynların aynalarında farklı suretlerde) tecelli eder dersin. Ve dilersen; alem, (Hakk'ın varlığı aynasında) kendisine bakıldığında (suretlerle) tecellide Hak gibidir, dersin. Böyle olunca (alem) bakanın kendisinde, bakanın mizacından dolayı çeşitlenir. Ya da bakanın mizacı, tecellinin çeşitlenmesinden dolayı çeşitlenir. Hakikatte her ikisi de olabilir.

Eğer ölen veya öldürülen kişi, öldüğünde veya öldürüldüğünde Allahu Teala'ya dönmeyecek olsaydı, Allahu Teala bir kimsenin ölümüne hükmetmez ve bir kimsenin öldürülmesini meşru kılmazdı. Hepsi O'nun avcundadır, ölenlerin yitip gitmesi sözkonusu değildir. Ve Allah, kulun Kendisinden kopup gitmeyeceğini [fevt] bilmesinden dolayı öldürmeyi meşru kıldı ve ölüme hükmetti. İmdi, Hak Teala'nın "Her şey O'na dönücüdür" [Hud Suresi, 11/123] sözünde, ölen kişinin O'na dönmesine işaret edilmektedir ki, O, bu (Kendisine dönen) şeyin ta kendisidir. Yani O, ("Zahir" İsmiyle yaratılış suretlerinde) tasarruf olunan ve ("Batın" İsmiyle, İlahi İsimlerin suretlerinde) tasarruf edendir. İmdi, O'ndan, O'nun ta kendisi [ayn] olmayan hiçbir şey ortaya çıkmamıştır. Ve Hak Teala'nın, "Her şey O'na dönücüdür" [Hud Suresi, 11/123] sözünden keşf yoluyla anlaşılan budur.

EYYUB KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ GAYBİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz hayatın sırrı suda yayındı. Dolayısıyla su, unsurlar ve erkânın aslıdır. Ve işte bunun için Allahu Teala diri olan her şeyi sudan yarattı. Ve varlıkta, diri olmayan ve Allah'ı hamdıyla tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ama bu tesbih, ancak ilahi keşf ile anlaşılır ve Hakk'ı ancak diri olan şey tesbih eder. Dolayısıyla her şey diridir ve her şeyin aslı sudur.

Sen arşın (yani, bütün bir cisimler aleminin) nasıl su üzerinde durduğunu görmez misin? Çünkü arş sudan oluştu [tekevvün]. Dolayısıyla arş, kendisini altından doğru koruyan suyun üzerinde yükseldi. Aynı şekilde, Allahu Teala insanı kul olarak yaratmış ve insan (ise) Rabbine karşı büyüklenerek, kendini O'nun üstüne yükseltmiştir – ve Hak Teala, bu kendini [nefs] bilmeyen kulun yüceliğine bakarak,

onu altından (ve batınından) doğru korur. Ve Resulallah'ın (sav) şu sözünde buna işaret edilmiştir: "Eğer bir ip sarkıtacak olsanız, Allah'ın üzerine düşerdi." Bu göstermektedir ki "alt" O'na nisbet olunur; tıpkı, "Üzerlerindeki Rabblerinden korkarlar" [Nahl Suresi, 16/50] ve "O, kulları üzerinde kahredicidir" [En'am Suresi, 6/18] sözlerindeki "üst"ün O'na nisbet olunması gibi. Dolayısıyla, Hakk'a "alt" ve "üst" (denk bir şekilde) nisbet olunur. Böylelikle altı yön (ön, arka, sağ, sol, alt, üst) ancak insana nisbetle zahirdir ve insan Rahman'ın sureti üzeredir.

Allah'tan başka gıdalandırıcı yoktur. Ve O, bir topluluk (Yahudi ve Hıristiyanlar) hakkında şöyle buyurdu: "Eğer onlar Tevrat ve İncil'in hükümlerine.." –ve sonra, belirsiz ve genel bir ifadeyle– "..ve Rabblerinden kendilerine indirilen şeye uyacak olsalardı.." –ki burada Resul'e vahyolunan ve ilham olunan bütün hükümler içerilir– "..üstlerinden.." –ki, Allah'a nisbet olunan üstte-olmaklık yönünden gıdalandırıcı ancak O'dur– "..ve ayaklarının altından yerlerdi" –ki, Allah'ın tercümanı olan Resul'ünün diliyle Hakk'ın kendi Nefsine nisbet ettiği altta-olmaklık yönünden gıdalandırıcı ancak O'dur [Mâide Suresi, 5/66].

Eğer arş su üzerinde olmasaydı, arşın varlığı korunamazdı, çünkü diri olanın varlığı ancak hayat ile korunabilir. Görmez misin ki, bir kişi bildik bir şekilde öldüğünde, onun düzenlenişinin parçaları dağılır ve onun yetileri, bu ona özgü düzenlenişte var kalmaz.

Allahu Teala, çektiği acının ateşi içerisindeki Eyyub'a, "Ayağını yere vur, bu yıkanılacak bir şeydir" [Sâd Suresi, 38/42] – yani soğuk sudur, dedi. Dolayısıyla Allahu Teala bu ateşi suyun soğukluğuyla dindirdi. Bundandır ki, tıp, fazla olanın azaltılması, az olanın ise artırılmasıdır; ki bu şekilde istenen şey itidalin sağlanmasıdır; ama bu itidale ancak yaklaşık olarak ulaşılabilir. Yaklaşık olarak diyoruz, çünkü hakikatlar ve şuhud, tekvin'in sürekli olarak Nefesler yoluyla (yeni bir yaratılış içerisinde) olduğunu göstermektedir. Ve tekvin ancak bir yönelimle birlikte ortaya çıkar ki, buna, tabiat sözkonusu olduğunda "bozunma" ve "çürüme," Hakk sözkonusu olduğunda ise "irade" denir. Ve irade, bir başkasına değil, özgül bir isteğe [murad] yönelmektir. İtidal ise, her yöne denk bir şekilde yönelmeyi gerektirir ki, (alemde) böyle bir şey sözkonusu değildir. Bundan dolaydır ki biz, itidal olamayacağımızı söyledik.

Nebilerin getirdiği ilahi ilimde Hak, "rıza" ve "gazab" ile ve birbirine karşıt olan sıfatlarla nitelenmiştir. İmdi, rıza gazabı ve gazab da rızayı ortadan kaldırır. Ve itidal, rıza ile gazabın denk olmasıdır (ki bu, olmayacak bir şeydir). Dolayısıyla öfkelenen, öfkelenildiği kimseden aynı zamanda da razı olarak öfkelenmez. Böylelikle, bu kimseye ilişkin olarak iki hükmün biriyle (yani, öfke duymaklıkla) nitelenir ki, bu niteleniş o kimsedeki yönelime işaret eder. Ve razı olan, razı olduğu kimseden aynı zamanda da öfke duyuyor olarak razı olmaz. Böylelikle (yine) bu kimseye ilişkin olarak iki hükmün biriyle (yani, razı olmaklıkla) nitelenir ki, bu niteleniş de yine o

kimsedeki yönelime işaret eder.

Ve biz bu sözlerimizi, kendi zanlarınca, ateş ehli için Allah'ın gazabının sonsuza dek süreceğini düşünenler için söyledik — ki bu, bizim söylediğimizi (yani, itidal olamayacağını) doğrulamaktadır. Eğer iş bizim dediğimiz gibiyse, her ne kadar ateş içerisinde kalsalar da, ateş ehlinin varacağı son, çektikleri acının sona ermesidir — ki, bu da rızadır. İmdi, çektikleri acının sona ermesiyle gazab ortadan kalkar, çünkü — anlayacak olursan— çekilen acı duyulan öfkenin ta kendisidir. Öfke duyan kimse hiç kuşkusuz azap içerisinde. Dolayısıyla, içindeki acının, öfkelendiği kişiye geçmesiyle kendisini rahatlatılabilmek için, acı çektirerek intikam almaya çalışır.

Hakk'ı alemde ayıracak olursan, Hak böylesi bir sıfatla tanımlanmaktan (yani, öfkelendiği kişiye öfkesini aktararak rahat bulma ihtiyacında olmaktan) sonsuz yücelikte aşkın olur. Ama eğer Hakk'ın alemin huviyeti olduğunu düşünecek olursan, o halde, bütün hükümler ancak O'nda ve O'ndan zuhur eder. Ve bunun böyle olmasının delili, Allahu Teala'nın şu sözüdür: "Her şey O'na dönüktür.." — ve her şeyin O'na dönmesi hakikat ve keşf yoluyla. İmdi sen, hicab ve örtü içindeliğiyle, "..O'na kulluk et ve O'na tevekkül et!" [Hud Suresi, 11/123]. Gerçekte, bu alemde daha kusursuz bir alem olması mümkün değildir ve bunun böyle olması, Allahu Teala'nın alemleri Rahman'ın sureti üzere yaratmış olmasındandır. Yani Hak Teala'nın varlığı, alemin zuhuru ile zahir oldu. Ve aynı şekilde insan da tabii suretinin varlığı ile zahir oldu. İmdi biz, O'nun zahiri suretiyiz ve O'nun huviyeti, bu zahiri suretin yönetici ruhudur. Ve yönetme, (alem O'nun zahiri sureti olduğundan) ancak O'ndadır ve (O, alem suretinin ruhu olduğundan) ancak O'ndandır. Böylelikle O, mana yönünden Evvel'dir ve suret yönünden Ahir'dir; ve O, hükümler ve hallerin değişmesi yönünden Zahir'dir ve yönetme yönünden Batın'dır. Ve O, her şeyi bilir ve O her şey üzerine Şehid'dir. Böylelikle O, şahid yoluyla bilir, fikir yoluyla değil. Aynı şekilde, deneyimler ilmi de [ilm-i ezvak] fikir yoluyla değil, şahid yoluyla. Gerçek ilim budur ve geri kalan ne varsa zan ve tahminden ibaret olup, hiçbir şekilde gerçek ilim değildir.

Sonra, bu su, bedenindeki susuzluğu ve acıyı gidermek üzere Eyyub için bir içecek oldu. Ve Eyyub'un (hastalığından dolayı çektiği) azabı, Şeytan'ın —yani algıladığında yakın olacağı hakikatleri ne ise o olarak algılamaktan uzaklığı— dokunmasıyla ortaya çıktı. İmdi, görülen her bir şey, her ne kadar aradaki mesafeden dolayı uzak olsa da, göze yakındır. Çünkü görülen şeyin görülmesi dolayısıyla göz, hiç kuşkusuz bu görülen şeye erişir — ve eğer böyle olmasaydı, onu göremezdi. Ya da görülen şey göze erişir. Dolayısıyla gören ve görülen arasında bir yakınlık vardır. İşte bunun için Eyyub, "dokunma" tabirini bir kinaye olarak kullandı ve dokunma yakınlığı gerektirmekle birlikte, bu dokunuşu Şeytan'a, yani uzaklığın kendisine izafe etti. Böylece, "Bendeki hikmetten dolayı, uzaklık bana yakınlıkta" demiş oldu (ki, Eyyub'da varolan hikmet; müteayyin olan Hak'tan, bu taayyün sebebiyle örtülü olması ve bu taayyün örtüsünün galebesinden dolayı Hak'tan uzak olmasıdır). Sen

elbette bilirsin ki, yakınlık ve uzaklık iki izafi şeydir ve yakın olan şeyde yakınlığın ve uzak olan şeyde de uzaklığın hükmü yerleşik olmakla birlikte, her ikisi de, ayn olarak varlıkları olmayan nisbetlerdir.

Bil ki, Allahu Teala Eyyub'un sırrını bize ibret olsun ve Muhammedî ümmet bu kitabın (yani, Eyyub'un varlığının) satırlarını kendi hallerince okusunlar diye gösterdi. Böyle olunca (Eyyub gibi, belalara sabretmeleri sonucunda esenlik bularak, sabır ve rızada ve bunun sonucunda elde edilen mükafatta) Eyyub'un makamına erişirler; onun içindir ki bu (yani, Muhammedî ümmete ibret olması için Hak Teala hazretlerinin bir nebisini belaya uğratması, hiç kuşkusuz Muhammedî ümmeti) şereflendirmedi.

İmdi Allahu Teala, kendisinden sıkıntıyı gidermesi için dua etmiş olmasına karşın Eyyub'u sabırlı olmakla övdü. Böylelikle biz bildik ki, bir kulun kendisinden sıkıntının giderilmesi için Allahu Teala'ya dua etmesi, "..sabredici.." olmasına ve "..iyi bir kul.." olmasına eksiklik getirmez. Nitekim Allahu Teala, "..o dönücüdür" [Sâd Suresi, 38/44] –yani sebeblere değil, Allah'a dönücüdür– dedi. Ve her ne kadar Hak, kulun dayanıyor olduğu bir sebep yoluyla işlese ve bir sıkıntıyı gideren sebebler çok olsa da, sebep-olan, Bir-olan-ayn'dır [ayn-ı vahid]. Dolayısıyla kulun, bu acıyı bir sebep yoluyla gideren Bir-olan-ayn'a dönmesi, ilahi ilimde sabit olan şeyle çoğu kez uyuşmayan özgül sebebe dönmesinden daha yerindedir. İmdi kul, "Allahu Teala duamı kabul etmedi" der. Halbuki o kul (gerçekte) dua etmeyip, (ortaya çıkma) zamanı ve vakti gelmemiş olan özgül sebebe yönelmiştir.

İmdi Eyyub, nebi olduğundan dolayı, Allah'ın hikmeti doğrultusunda davrandı (yani, bela zamanında sabretti ve giderilme vakti gelince de sıkıntının giderilmesi için dua etti). Sabır, bazılarının (yani, zahir uleması ve tahkik makamına erişmemiş süluk ehline) göre, nefsi şikayet etmekten alıkoymaktır. Ama bize göre bu, sabrın tanımı değildir. Ve sabrın tanımı nefsi Allah'a değil, Allah'tan başka olana şikayet etmekten alıkoymaktır. İmdi, şikayet edenin şikayetinin, kazaya rıza göstermeye eksiklik getireceğini düşünmeleri, bu kimseleri örtülü kıldı. Ve iş, onların düşündüğü gibi değildir; çünkü Allahu Teala'ya ve O'ndan başkasına şikayet kazaya rıza göstermeye eksiklik getirmez, sadece kaza-olunan'a [makzî] rıza göstermeye eksiklik getirir — ki, bizlere de kaza-olunan'a rıza göstermemiz (gerektiği) hiçbir zaman söylenmiş değildir. Ve sıkıntı, kaza-olunan'dır ve kaza-olunan, kaza ile aynı şey değildir.

Eyyub bildi ki, sıkıntının giderilmesi konusunda Allahu Teala'ya şikayet etmekten nefsinin alıkoymak ilahi kahra karşı direnmek demektir; ki bu da kişinin cehaletinden kaynaklanır. Ve Allahu Teala böylesi bir kimseyi sıkıntıya sokacak bir şeye uğrattığında, bu kişi bu sıkıntılı işin giderilmesi için Allahu Teala'ya dua etmez. Ama bu durumda onun yapması gereken şey –gerçekleyici [muhakkik] olan kimse indinde– yakarmak ve kendisinden bu sıkıntının giderilmesi yönünde dileyiştir

bulunmaktadır. Çünkü keşf sahibi olan arif indinde bu (belanın kuldun giderilmesi), Cenab-ı İlahi'den giderilmesi demektir. Ve Allahu Teala, "Allah'a ve Resulüne eza eden kimseler.." [Ahzab Suresi, 33/57] diyerek, hiç kuşkusuz Kendi nefsinin eza olunmaklıkla nitelemiştir. İmdi sen, O'ndan ya da bilmediğin ilahi bir makamdan gaflete düştüğünde, seni bir belaya uğratmasından daha büyük bir eza olabilir mi? Ve bu, sen O'na dönesin ve O'nun senden bu belayı gidermesiyle, senin hakikatin olan gereksinim içre olmaklığın [iftikâr] doğrulansın diyedir. Ve sonuçta da, bu belanın giderilmesini O'ndan dilemen sebebiyle eza –sen O'nun zahirî sureti olduğundan dolayı– O'ndan giderilsin diyedir.

Ariflerden biri açlıktan dolayı ağladığında, bu bilgiyi deneyimlememiş olan birinin kendisini azarlaması üzerine şöyle dedi: "Allah beni ağlayayım diye acıktırdı." Burada demek istediği, kendisinden giderilmesi için O'ndan dileyişte bulunsun diye kendisini sıkıntıya düşürdüğü ve bunun, kendisinin sabırlı oluşuna eksiklik getirmediğidir. Böylelikle biz bildik ki, sabır hiç kuşkusuz nefsi Allah'tan başkasına şikayette bulunmaktan alıkoymaktır. Ve "başkası" derken, Allah'ın vecihlerinden özgül bir vechi kastediyorum. Ve Hak Teala (kulun dua etmesi için) ilahi vecihlerinden özgül bir vechi tayin etti, ki bu vecih de "hüviyet vechi" olarak adlandırılır. Dolayısıyla kul, sıkıntının giderilmesi için "sebebler" denilen diğer vecihlerden değil, bu vecihten (yani, hüviyet vechinden) dua eder — ve fakat bu (diğer vecihler, yani sebebler) kendi içerisinde hüviyetin ayrıntılanışından [tafsil] başka bir şey değildirler. Ve arifin, kendisinden zararın giderilmesi için Hakk'ın hüviyetinden dileyişte bulunması, onu, sebeblerin tümünün Hakk'ın Kendisi olduğunu görmekten örtülü kılmaz. Ve bu, Emin Olunanlar [ümena] ve Edeb Sahipleri'nden [üdeba] başka hiç kimsenin bir yol bulamayacağı bir sırdır — çünkü O'nun için Emin Olunanlar vardır ki, onları Allah'tan başka kimse bilmez ve bunlardan bazısı (Allah'ın bildirmesiyle) bazısını bilir.

Biz sana bu şekilde öğüt verdik. İmdi sen, bununla amel et ve Allah Sübhanehu ve Teala'dan dileyişte bulun.

YAHYA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ CELALİYYE

Bu (yani, *Yahya'nın hikmeti*) İsimler'de evveliyet hikmetidir, çünkü Allahu Teala onu, kendisinden önce hiç kimseyi adlandırmamış olduğu "Yahya" ismiyle adlandırdı — ve bu, Zekeriya'nın anılması [zıkr], onunla diri olur demektir. Ve Allahu Teala onu "Yahya" olarak adlandırmakla, geçmiş olup da anılması bir oğulda diri olan kişinin (yani, *Zekeriya'nın*) terketmiş olduğu sıfat ile, onun ismini birleştirdi. Dolayısıyla "Yahya" ismi deneyimleme [zevk] ilmi gibi oldu. Çünkü Âdem'in anılması Şît ile, Nuh'un anılması Sâ'm ile diri oldu ve bu bütün diğer nebiler için de böyledir. Ama Allahu Teala, Yahya'dan önce hiç kimse için kendini-açıklayıcı bir isimle (yani, "yaşıyor" anlamına gelen "Yahya" ismiyle), bu ismin imlediği sıfatı (yani, "hayat"

sıfatını) birleştirmede — ve bunu ancak Kendi ledününden, Zekeriya'ya bir inayet olarak yaptı. Çünkü Zekeriya şöyle demişti: “Yarabbi, Kendi ledününden bana bir velî bahşet!” [Meryem Suresi, 19/5] — ve bunu söylerken Hakk'ın ismini, oğlunun isminden önce andı; tıpkı Asiye'nin, “Senin yanında cennette bir ev” [Tahrim Suresi, 66/11] dediğinde Hakk'ın komşuluğunu evden önce anmış olduğu gibi.

İmdi Allahu Teala, Zekeriya'nın isteğini yerine getirmekle ona Yahya'yı bağışladı ve adı, Zekeriya'nın Kendisinden istediği şeyi anıcı olsun diye Yahya'yı Kendi sıfatı ile (*yani, “Hayy” sıfatı ile*) adlandırdı. Çünkü Zekeriya, kendinden sonra Allah'ın anılmasının sürmesini diledi. Çünkü çocuk, babasının sırrıdır. Bundandır ki, “Bana vâris olsun ve Yakub ailesine vâris olsun” [Meryem Suresi, 19/6] dedi. Ve nebilerin Allah'ı anma makamından ve Hakk'a davetten başka bırakabilecekleri bir mirasları yoktur.

Sonra, Allahu Teala Yahya'yı benzerlerinin önde geleni kılarak, “Doğduğu, öldüğü ve diri olarak ba's olunduğu günde onun üzerine selam oldu” [Meryem Suresi, 19/15] sözüyle onu Zekeriya'ya müjdeledi. Ve Yahya'yı, Kendi Zatî sıfatı olan “Hayat” ile isimlendirdi. Böylece, Yahya'yı Kendi İsmi ile selamladığını Zekeriya'ya bildirdi. Ve O'nun sözü doğrudur ve onda hiçbir şekilde yanlışlık yoktur. Gerçekte, Ruh'un (*yani, Hz. İsa'nın*), “Doğduğum ve öldüğüm ve diri olarak ba's olduğum günde selam üzerime olsun” [Meryem Suresi, 19/33] sözü, birlenme yönünden kusursuz ise de (*İsa'nın izafi ve kayıtlı varlığında kendine yönelik bu selamı, ilahi vecihlerden yalnızca bir vecih yoluyla olduğundan*), Allah'ın Yahya'ya yönelik selamı, (*bu selam, bütün ilahi vecihleri kendinde toplayan mutlak huviyet vechinden geldiği için*) hem birlenme ve hem de itikat yönünden kusursuz olduğu gibi, herhangi bir yoruma da muhtaç değildir. Çünkü, İsa'nın durumunda alışlageldik olmayan şey —Allah'ın onu akıl ve kemal sahibi kılarak konuşurması ile— (*beşikteyken*) konuşmuş olmasıdır. Ne var ki, Yahya gibi kendisi üzerine tanıklık edilmedikçe, herhangi bir durumda konuşabilir olan bir kimsenin sözünün (*aklî kurgulama indinde*) mutlaka doğru olması gerekmez. Bu yüzdendir ki Hakk'ın Yahya üzerine selamı, İsa'nın kendi üzerine selamından ilahi inayetle sarmalanmışlık yönünden daha üstündür. Ve İsa beşik içerisinde annesi Meryem'in masumiyetini kanıtlar biçimde konuştuğunda, her ne kadar hal karinesi, onun Allahu Teala'ya yakınlığına ve sözlerinin doğruluğuna delalet ediyor olsa da, bu böyledir. Ve bu, (*yani, İsa'nın beşikteyken konuşması, Hz. Meryem'in masumiyetine ilişkin*) şahidlerden biridir. İkinci şahid ise, (*Meryem'in*) kuru hurma ağacını sallamasıdır — ki, Meryem İsa'yı nasıl bir erkekle cinsel birleşme olmaksızın doğurduysa, kuru hurma ağacından da dölllenme olmaksızın taze hurma döküldü.

Eğer bir nebi, “Benim ayetim ve mucizem şu duvarın konuşmasıdır” diyecek olsaydı, ve duvar konuşarak, “Sen yalancısın, Allah'ın resulü değilsin” deseydi, elbetteki ayet doğrulanmış olurdu. Ve bu şekilde, onun Allah'ın resulü olduğu kesinlenir ve duvarın söylediği şeye bakılmazdı. İşte bu olasılığın (*yani, doğruyu söylememe*

olasılığının) beşik içerisinde konuşan İsa için de sözkonusu edilebilecek olmasındandır ki, bu yönden de Yahya üzerine selam daha üstün oldu.

İmdi onun “Allah’ın kulu” olduğunun (*beşikteki konuşmasıyla*) kanıtlanması –bu konuşmanın kendisi apaçık bir kanıt olduğu halde– onun hakkında (*sonradan*) “Allah’ın oğlu” denilecek olmasından dolayıdır. Ve kendisinin nebi olduğunu söyleyen sonraki topluluk indinde o, Allah’ın kuludur. Ve beşikteyken söylediği herşey gelecekte zahir oluncaya dek, (“Allah’ın kulu” olduğu dışında, söylediklerinden) geri kalanı, akli kurgulama indinde olasılık hükmünde kaldı. O halde sen, işaret olunan şeyi iyice anla!

ZEKERİYA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ MALİKİYYE

Bil ki, hiç kuşkusuz Allah’ın rahmeti, varlıkta ve hükümde her şeyi içine aldı. Ve hiç kuşkusuz gazabın varlığı da, Allah’ın gazaba olan rahmetindedir. Ve gerçekte, O’nun rahmeti gazabını geçmiştir; yani, rahmetin O’na nisbeti, gazabın O’na nisbetinden önde gelir. Her ayn’ın Allah’tan talep ettiği bir varlığı olduğundandır ki, Allah’ın rahmeti her şeyi kuşattı. Çünkü O’nu Rahman kılan rahmet, ayn’ın varlık talebini kabul eder ve böylece onu vareder. İşte, bundan dolayıdır ki, O’nun rahmetinin varlıkta ve hükümde her şeyi içine aldığını söylüyoruz. Ve İlahi İsimler de (ilahi rahmetin içine aldığı) şeylerdendir — çünkü İlahi İsimler de (Rahman isminin hakikatı olan) Bir-olan-ayn’a [ayn-ı vahid] dönücüdür.

İmdi, Allah’ın rahmetinin içine aldığı ilk şey, rahmet yoluyla rahmeti vareden ayn’ın (yani, bir-olan-ayn’ın) şey-olmaklığıdır [şey’iyyet]. Dolayısıyla, rahmetin içine aldığı ilk şey, öncelikle rahmetin kendisi ve sonra, yukarıda işaret edilen şey-olmaklıktır (yani, bir-olan-ayn’ın şey-olmaklığıdır). Ve rahmet daha sonra, gerek dünyada ve gerekse ahirette sonsuza dek varlık bulan –ister araz, isterse yalın veya bileşik cevher olsun– her var-olanın şey-olmaklığını içine alır. Ve bu, (yani, rahmetin içine almaklığı, şeyler bakımından) herhangi bir garaz ve hoşça gidicilik gözönüne alınmaksızın olur — ilahi rahmet, varlıkta, hoşça gidici olsun veya olmasın her şeyi içine alıcıdır.

Fütühat-ı Mekkiye’de belirttiğimiz gibi, var-olan değil, ancak var-olmayan [ma’dum] etkilenime uğrar. Var-olan, etkilenime uğruyor gibi gözükse de bu ancak var-olmayan’ın (kendisine varlık verilmesi yönündeki) hükmü yoluyla. Bu garip bir ilimdir ve bu mesele üzerinde pek az durulmuştur. Ve sadece vehim sahibi olanlar, deneyimleme [zevk] yoluyla bunu bilirler; ama vehmin kendilerine etkide bulunmadığı kimseler bu (var-olmayan’ın var-olan üzerinde nasıl etkide bulunduğuna ilişkin) meseleyi (hakikaten ve zevkan) bilemezler.

Allah'ın rahmeti oluşlarda [ekvan] yayılmıştır
Zatlarda (yani, var-olmayan nisbetlerin şey-olmaklıklarında)
Ve (bu nisbetlerin sureti olan, değişmez) aynlarda akışını sürdürür
Ve bu taşaduran rahmetin mertebesini müşahede etmek
Bu rahmetin mertebesini düşünce yoluyla bilmekten yücedir.
İmdi, rahmetin andığı [zıkr] herbir şey hiç kuşkusuz said'dir — ve varlıkta rahmetin
anmadığı hiç kimse yoktur. Ve rahmetin şeyleri anması, onları varetmesinin ta
kendisidir. Ey dostum, belaya uğrayanlarda gözlemlediğin şey veya şakilerden eksik
olmayacak ahiret elemelerine ilişkin inancın, burada söylüyor olduğumuz şeyi
anlamaktan seni alıkoymasın. Bil ki, rahmet her şey için, ancak varetme yönünden
geneldir — böylelikle, elemelere yönelik rahmetle, elemeleri vretti.

Sonra, bil ki, rahmet iki yönden etkide bulunur. İlki, bizzat etkide bulunmasıdır — ki
bu, rahmetin, özel bir garazın varlığına veya yokluğuna veya hoşu gidici olmamasına
bakmaksızın, varlığı kabul eden her var-olanın ayn'ına, ayn'ının değişmezliğinde
bakarak varetmesidir. Bundandır ki, "itikatlarda (farklı suretlerde) yaratılan Hakk"ı
değişmez aynlardan bir değişmez ayn olarak görür. İmdi, rahmetin kendine rahmet
etmesi, (değişmez aynları) var etmeyle birlikte. Ve bundan dolayıdır ki, rahmetin
kendine rahmetinden sonra, "itikatlarda yaratılan Hakk"ın rahmet olunan ilk şey
olduğunu söylüyoruz.

Rahmetin diğer etkisi ise, dileyişte bulunma yönündendir. İmdi, örtülü olanlar,
itikatlarında olan Hak'tan, kendilerine rahmet etmesini isterler. Keşf ehli olanlar ise
(mutlak ilah olan) Allah'ın rahmetinin kendileriyle kaim olmasını isterler. Ve "Allah"
ismiyle dileyişte bulunarak, "Ey Allah, bize rahmet et!" derler. Ve (Allah da) ancak,
rahmetin onlarla kaim olmaklığıyla onlara rahmet eder. Şu halde, (herhangi bir sıfat
ile kaim olan bir mahal o sıfatın hükmünde olduğundan) onlar için hüküm (yani,
rahmet hükmü) vardır. Çünkü hüküm, hakikatte ancak, bir mahalde kaim olan mana
için sözkonusudur. İmdi mana, hakikatte rahmet edicidir [râhim]. Böyle olunca,
Allahu Teala inayet olunmuş kullarına (rahmetin onlar ile kıyamı suretiyle) ancak
rahmetle rahmet edicidir. Rahmet kendileriyle kaim olduğunda, rahmetin hükmünü
deneyimleyerek [zevkan] bulurlar. O halde, rahmetin (kendisine mahal edinmekle)
andığı kimse hiç kuşkusuz rahmet olunmuştur.

Ve eyleyici isim [ism-i fail] "rahîm" ve "râhim" dir (ve böyle ise de, bunda hakim
olan rahmettir). Ve hüküm, manaların kendi zatlari için gereken bir şey olduğundan,
yaratılmışlıkla nitelenemez. İmdi (hüküm bir halden ibarettir ve) haller var da
değildir, yok da değildir. Yani, hallerin varlıkta aynları var değildir; çünkü onlar
sadece nisbetlerdir. Ve haller hüküm bakımından, yok da değildir. Çünkü ilmin
kendisiyle kaim olduğu bir kimseye "alim" adı verilir, ki bu (alim olmaklık) bir
haldir. Dolayısıyla alim, ilim ile sıfatlanmış olan bir kimsedir. Alim, (ilim ile
sıfatlanmış) o kimsenin ta kendisi [ayn] değildir, ilmin de ta kendisi [ayn] değildir.

Ve gerçekte, ilimden ve ilmin kendisiyle kaim olduğu kimseden başkası yoktur. Alim olmak, bu mana ile (yani, alim-olmaklık manası ile) nitelenmesi sebebiyle bu kimsenin halidir. Böyle olunca, ilmin o kimseye nisbeti sonradan oldu ve ona böylelikle “alim” dendi. Ve gerçekte rahmet, rahmet-eden [râhim] tarafından bir nisbettir ve bu rahmet nisbeti (rahmet sahibi üzerinde) hükmü gerektirir ve bu (hükmü gerektiren nisbet), rahmettir. Ve rahmet-olunan’da rahmeti vareden, o rahmet-olunan’a rahmet etmeksizin, rahmeti varetmiş değildir. Ve ancak, rahmetin kendisiyle kaim olduğu kimseye, bu rahmetle rahmet edici olmak için, rahmeti varetti.

Ve Hak Sübhanehu Teala Hazretleri, sonradan olma şeyler için mahal değildir. Dolayısıyla, kendisinde rahmetin varedilmesi için de mahal değildir. O rahmet edicidir ve rahmet edici olan, rahmetin kendisiyle kaim olmasından dolayı rahmet edicidir. Böylece apaçık ortadadır ki, O, rahmetin ta kendisidir. Bu işi deneyimlemeyen [zevk] ve buna erişememiş olan kimse, “Hak rahmetin ta kendisidir veya sıfatın ta kendisidir” demeye cesaret edemeyip, “Hak sıfatın ta kendisi de değildir, ondan başka da değildir” dedi. Böyle olunca, “Sıfatlar ne Hakk’ın huviyetidir, ne de Hak’tan başkadır” demiş oldu. Hakk’ın sıfatlarını değillemeye [nefy] güç yetiremediği gibi, sıfatları O’nun ta kendisi kılmaya da güç yetiremedi ve yukarıdaki ifadeye yöneldi. Gerçi bu da güzel bir ifadedir, ama şu ifade işin aslına uygun düşer ve karışıklığı da ortadan kaldırır: Sıfatlar, nitelenen Hakk’ın zatıyla kaim olup, aynlarında bir varlıkları yoktur; ve sıfatlar, kendileri ve niteledikleri (Zat) arasında ve birbirlerinin akılla-kavranabilir olan aynları arasında birer nisbet ve göreceliklerdir.

Rahmet, cem edici [cami] olmakla birlikte, herbir İlahi İsmine nisbetle çeşitlidir. Bundandır ki, Hak Sübhanehu’nun rahmet etmesi herbir İlahi İsim ile dlenir. Böylece Allah ona (yani, dileyişte bulunan kimseye) rahmet eder ve bu, “Rahmetim her şeyi kaplamıştır” [A’raf Suresi, 7/156] ayetinde işaret edilen rahmettir. Sonra, bu rahmetin, İlahi İsimler’in sayısınca birçok kolları vardır. O halde, bir kimse, “Ey Rabbim, bana rahmet et!” dediğinde, rahmet, bir İlahi İsmine (yani, “Rabb” ismine) nisbetle genel değildir. Bu durum, diğer İlahi İsimler için de geçerlidir. Böylece, hatta, Müntakim ismi ile (intikam peşinde olan kişi) “Ya Müntakim, bana rahmet et!” der. Bunun böyle olması, İlahi İsimler’in adlandırılan Zat’a işaret ederken, (kendi tikel) hakikatlerinde, birbirinden farklı anlamlara işaret etmesindedir. İmdi, bu İlahi İsimlerle dua ederek rahmet dileyen kişi, sözkonusu İsimler’in, kendisiyle diğer İsimler’den farklı ve ayrışık olana işaret ediyor olması dolayısıyla değil, adlandırılan Zat’a işaret etmesi dolayısıyla bu İsimlerle dua eder. Çünkü o İsim, dua eden kimse indinde, Zat’a işaret ediyor olduğundan, diğer İsimler’den ayrışık değildir ve ancak kendi zatından dolayı kendi nefsiyle diğerlerinden ayrışıktır. Çünkü belli bir sözcükle kendisine işaret edilen anlam, kendi zatıyla, kendisinden başka olandan ayrışık bir hakikattir — her ne kadar İsimler’in hepsi Bir-olan-ayn’a [ayn-ı vahid] işaret etmek için konuldu [vaz’] ise de, bu böyledir. Hiç kuşkusuz, herbir İsmine,

ancak kendisine özgü olan bir hükmü olduğu gibi, bu İsimler aynı zamanda da adlandırılan Zat'a delalet ederler. Bundan dolayı, Ebu'l Kasım bin Kısî demiştir ki, hiç kuşkusuz herbir İlahi İsim, tek tek bütün İlahi İsimler'in hepsini adlandırır. Bir İsmi, anarak öne çıkardığın zaman, o İsmi, bütün İsimler'le nitelemiş olursun — bu, bütün İsimler'in Bir-olan-ayn'a işaret etmesinden dolayıdır. Her ne kadar çok olsalar ve her ne kadar hakikatları çeşitli olsa da, bu böyledir.

Sonra hiç kuşkusuz rahmete iki yoldan erişilir: Bunlardan biri zorunluluk [vücub] yoluydur — ki, buna Allahu Teala'nın, "Ben rahmeti takva sahipleri ve zekat verenler için farz kıldım" [A'raf Suresi, 7/156] sözünde işaret edilmiş olup, Hak tarafından kullar için ilme ve amele ilişkin sıfatlarla kayıtlanmıştır. Ve ikinci yol, ilahi bağış [imtinan] yoludur ki, burada, erişen rahmet hiçbir amelin karşılığı değildir. Buna da Hak Teala'nın, "Rahmetim her şeyi kaplamıştır" [A'raf Suresi, 7/156] sözünde işaret edilmiştir. Ve (Resulallah hakkındaki) "Ta ki, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın" [Fetih Suresi, 48/2] sözü de, tıpkı, "Ne dilersen yap, kuşkusuz Ben senin günahlarını bağışladım" sözü gibi bağışsal rahmete [rahmet-i imtinan] işaret eder. Öyleyse, bunu bil!

İLYAS KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İNASİYYE

İlyas –Nuh'tan önce nebi olan– İdris aleyhisselam'dır. Ve Allah, İdris'i yüce mekâna yükseltti. İdris göklerin kalbinde, yani güneşte bulunuyordu. Sonra Baalbek şehrine gönderildi. "Baal" bir putun, "Bek" de bu yerin hükümdarının adıydı. Ve "Baal" adlı bu put, yörenin hükümdarına aitti. Ve İdris olan İlyas, "gereksinim" [hacet] anlamına gelen "Lübanet" kökünden türetilerek "Lübnan" adı verilen dağın yarılmasıyla (misal aleminde) ateşten bir at gördü — her tarafı ateşten bir attı bu. Atı görüp üzerine bindiğinde, şehvet kendisinden uzaklaştı. Böylece, içerisinde hiçbir şehvet barındırmayan akıl haline geldi ve nefsin garazlarıyla hiçbir ilişkisi kalmadı. (Akıl makamında olmasıyla) Hak İlyas'ta münezzeh olunca, ilahi marifetin yarısını elde etmiş oldu. Çünkü akıl, kendi başına olduğunda, ilimleri kendi aklî kurgulamasından alması dolayısıyla, Allah'ı teşbih yoluyla değil, tenzih yoluyla bilir. Ve Allah'a ilişkin marifeti ancak O'nun tecellisi ile kusursuz hale gelir. (Böyle bir durumda) tenzih edilmesi gereken yerde –biçimsel tenzih ile değil– gerçek tenzih ile ve teşbih edilmesi gereken yerde de şuhudî ve keşfî teşbih ile teşbih eder; ki böylece tabii suretler ve unsurlarda Hakk'ın varlığının yayınığını görür ve kendisi için, ayn'ını Hakk'ın ayn'ı olarak görmediği hiçbir suret kalmaz. Ve işte bu, Allah'ın indirdiği şeriatların getirdiği en kusursuz marifettir — ve bütün vehimler bu marifet yoluyla hükmederler. Bundandır ki, vehim bu insan oluşumunda akıldan daha büyük bir güce sahiptir. Akıl sahibi bir kimsenin akli her ne kadar olgun olsa da, bu

akıl vehmin kendisine hükmetmesinden ve aklettiği şeyde tasavvurdan kurtulamaz. Vehim, insanın kâmil suretinde bulunan en büyük hükümandır. Ve indirilen şeriatlar da bu yolla (yani, vehim yoluyla) geldi. Ve bu şeriatlar, bir yandan tenzih ederken, bir yandan da teşbih etti. Tenzih durumunda, vehim ile teşbih etti ve teşbih durumunda da, akıl ile tenzih etti. Böylece her ikisi bir bütün olarak birbirine bağlandı. Dolayısıyla, tenzihin teşbihten, teşbihin de tenzihten ayrık olması mümkün değildir. Bundandır ki, Allahu Teala, “O’nun benzeri yoktur” [Şura Suresi, 42/11] diyerek hem tenzih, hem de teşbih etti. “O, iştendir, görendir” [Şura Suresi, 42/11] diyerek de teşbih etti. Yukarıda anılan ilk ayet, tenzihe ilişkin olarak inen ayetlerin en büyüğü olmakla birlikte, “benzer” sözüyle, teşbihten arınık değildir. Allah’ı en iyi bilen yine Kendisi’dir ve O, Kendini bizim sözünü ettiğimiz şekilde nitelemiştir. Daha sonra şöyle der: “Erişilmez olan Rabb, onların niteledikleri şeyden münezzehtir” [Saffat Suresi, 37/180]. Böylece, Kendini onların tenzihlerinden tenzih eder. Çünkü onlar, tenzih ederek, Hakk’ı sınırlamaktadırlar. Akılların Allah’ın benzer-olmaklığını anlama eksikliğinden dolayı böyledir bu.

Sonra, bütün şeriatlar, vehimlerin hükmettiği şeyle geldiler. Ve dolayısıyla da, Hakk’ı, Kendisi’ni zahir kılan sıfatlardan ayrık kılmadılar — (tenzih ve teşbih hakkında) böyle dediler ve (vehimlerin hükmettiği şeyle) böyle getirdiler. Ve ümmetler (bu şeriatlar yoluyla) bu şekilde bildiler; Hak da onlara (marifet) tecellisini başlattı. Böylece vâris olarak resullerin ardınca geldiler ve Allah’ın Resulleri ne söylediyse, onu söylediler. (Ve resullerin söylediği şey ise, vehimlerin hükmettiği şeydir, çünkü şeriatlar vehimlerin hükmettiği şeyle gelmiştir; ve bunun böyle olduğu şu ayette de görülür:) “Allah risaletini nereye yerleştireceğini çok iyi bilir” [En’am Suresi, 6/124]. Bu ayetteki “çok iyi bilir” sözü (ayetin Arapça’daki sözdizimi bakımından) iki şekilde ele alınabilir. Öncelikle “Allah resulleri”nin yüklemi olarak ve ikinci olarak da “risaletini yerleştireceği yer”in öznesi olarak — ve bunların her ikisi de doğrudur. Bu nedenledir ki, tenzihte teşbihten, teşbihte de tenzihten söz ediyoruz.

Bunu ortaya koyduktan sonra, eleştiride bulunanın [müntekit] ve itikat sahibinin üzerine perdeleri indirir ve örtüleri örteriz. Her ne kadar bu kimseler Allah’ın kendilerinde tecelli ettiği birer suret olsalar bile, suretlerin (tecelliyi kabul etme yönündeki) istidadları arasındaki üstünlük farklılığının ve bir surette tecelli edenin ancak o suretin istidadı hükmünce tecelli ettiğinin zahir olabilmesi için örtmekle emrolunduk. Dolayısıyla, (tecelli istidadına göre olduğundandır ki) bir suretin hakikatinin ve gereklerinin [levazım] verdiği şey, tecelliye (yani, tecelli eden Hakk’a) nisbet olunur. Bu, kaçınılmaz olarak böyledir.

Uykusunda, inkar olunamaz bir şekilde Hakk’ı gören kimsenin durumu bunun gibidir. Ve hiç kuşkusuz ki, Hak, bu görülen suretin ta kendisidir [ayn]. Ve Hakk’ın (uykudayken) tecelli ettiği suretin gerekleri (yani, şekil ve tarz ve varlık gibi şeyler) ve hakikatleri Hakk’a tabidir. Uykudan uyanınca, uykuda görülenden başka bir şey

geçilir — ki bu, akıl yoluyla Allah'ın (görülen suretin ötesinde) tenzih edilmesini gerektirir. Tabir eden kişi keşf ehli veya iman sahibi ise, yalnızca tenzih etmekle kalmaz, o surette zahir olanın da hakkını vererek, aynı zamanda teşbih eder. Böyle olunca, "Allah" sözü, işareti anlayan kimse için, eğer tahkik edecek olursa bütünlük mertebesinden [mertebe-i külliye] ibarettir. Ve bütünlük mertebesi de, etkin [faal] olan İlahi İsimler'in toplamını [cem'iyet] ve edilgin [münfail] olan mümkün zuhur mahallerinin toplamını kendinde toplayan [cami] uluhiyet mertebesidir.

Ve bu hikmetin (yani, inasiyye hikmetinin) ruhu ve özeti şudur: Herşey, etkide-bulunan [müessir] ve etkide-bulunulan olarak ikiye ayrılır ve bunlar iki kavramdırlar. Etkide-bulunan, nereden bakılırsa bakılsın ancak Allah'tır. Ve etkide-bulunulan, nereden bakılırsa bakılsın her hal ve hazrette ancak alemdir. İmdi, sana bir şey (ilahi hazretten veya imkan aleminden) eriştiğinde sen onu uygun düşün aslına (ilahi kemalata veya kevnî kusurluluğa) katıştır. Çünkü, ortaya çıkanın bir asıldan dallanması kaçınılmazdır. (Yani, erişen şey, etkide-bulunan veya etkide-bulunulan külli asıldan bir dal olur ve her ikisinin de aslı Hak'tır ve eğer Hakk'ın etkide-bulunulan olması nasıl olur dersen bil ki...) İlahi sevgi [muhabbet] kulun nafilerinden ortaya çıktı. Bu, etkide-bulunan (nafiler) ile etkide-bulunulan (Hak) arasında ortaya çıkan bir etkidir. Hak, bu ilahi sevgiyle, kulun işitmesi, görmesi ve yetileri oldu. Dolayısıyla bu, yerleşik bir etkidir ki, şer'i olarak olumlanmış olmasından [sübut] dolayı —eğer iman sahibi isen— bu etkiyi inkar edemezsin.

Ve akl-ı selime gelince; akl-ı selim sahibi bir kimse ya tabii tecelli mahallinde (bulunan insan suretinde) ilahi tecellinin mahalli olup, bizim söylediğimiz şeyi ariftir; ya da iman sahibi bir müslüman olup, ona iman eder. Ki bu duruma, (kıyamet günü Alemlerin Rabbinin tecellisine ilişkin) sahih bir hadiste işaret edilmiştir. İmdi vehim sultanının, (Hakk'ın) bu surette tecelli ettiği kendisine (hadis yoluyla) söz edilmiş akıl üzerine hükmetmesi kaçınılmazdır — çünkü buna (yani, Hakk'ın suretlerde tecelli ettiğine) iman etmektedir.

İman sahibi olmayan kimseye gelince, vehmi vehim ile altetmeye çalışır. Böyle olunca, düşünsel kurgulamasıyla, gördüğü rüyada, kendisine bu surette tecelli etmesinin Allah için olmayacak bir şey olduğunu tahayyül eder. Halbuki, böyle yaparken, kendi nefsinin bilmediği, bilincinde olmadığı için, vehim kendisinden ayrılmış değildir.

Ve Allahu Teala'nın, "Bana dua edin ki, kabul edeyim" [Mü'min Suresi, 40/60] buyurması bundandır (yani, etkide-bulunan ve etkide-bulunulan arasındaki ayrıştırmadan dolayıdır). Hak Teala, "Kullarım sana Beni sorarlar: Ben yakınımla ve bana dua eden olduğunda, dua edenin duasını kabul ederim" [Bakara Suresi, 2/186] buyurdu. Çünkü, ancak dileyişte-bulunan olduğunda (bu dileği) kabul edici olan vardır — her ne kadar dua edenle kabul edenin ayn'ı bir ise de, bu böyledir. İmdi, suretlerin birbirinden farklı olduğu apaçıktır. Dua eden ve duayı kabul eden hiç

kuşkusuz iki ayrı surettir; ve bütün bu suretler, Zeyd'in uzuvları gibidir. Zeyd, kişi olarak tek bir hakikattir [hakikat-ı vahid] ve eli hiç kuşkusuz; ayağından, başından, gözünden ve kaşından başka bir surettedir. Aynı şekilde Hak, çok [kesir] olan bir'dir [vahid]: Suretler ile çok, ayn ile bir'dir — ve hiç kuşkusuz ayn'ı ile bir [vahid] olan insan gibidir. Ve biz Amr'ın Zeyd olmadığına, Halid veya Cafer de olmadığına şüphe etmeyiz — ve hiç kuşkusuz bu bir-olan-ayn'ın [ayn-ı vahid] şahısları varlık olarak bitimsiz sayıdadırlar. İmdi insan (kavramı), her ne kadar ayn ile bir ise de, suretler ve şahıslar olarak çoktur.

Eğer iman sahibi isen, kesinlikle bilirsin ki, Hak Teala kıyamet günü bir surette tecelli ettiğinde, tecelli ettiği bu suret yoluyla bilinir. Sonra değişik bir surette tecelli edip (bu kez de) bu suret yoluyla bilinir. Ama her iki surette de tecelli eden O'dur; her iki suret de O'ndan başkası değildir; ve bilinir ki, ilk suret diğer suretten başkadır. Böylelikle, (Hakk'ın ayn'ı olan) Bir-olan-ayn [ayn-ı vahid], sanki bir ayna konumundadır. O aynaya bakan kişi, onda Hakk'a ilişkin itikadının suretine baktığında, onu tanır ve onu onaylar. Ve o aynada itikat ettiğinden başka bir şey gördüğünde, o gördüğünü (yani, gördüğünün Hak olduğunu) inkar eder. Nitekim, (aynaya bakan kimse) ayna içerisinde hem kendi suretini, hem de başkalarının suretini görür. Ayna bir ayn [ayn-ı vahid] olduğu halde, bakan kimse aynada birçok suretler görür. Aynanın suretlerde bir yanıyla etkisi vardır ve bir yanıyla da etkisi yoktur. Bununla birlikte aynada suret bütünlüğü içerisinde yoktur. Aynanın etkisi, sureti, daha küçük, daha büyük, daha uzun veya daha geniş yansıtılabilir olmasıdır. Dolayısıyla ayna (aynaya düşen), suretin ölçüsüne etkide bulunur ve bu etki aynadan kaynaklanır. Ve aynadan kaynaklanan bu başkalaşmalar, ancak aynaların ölçülerinin birbirinden farklı olmasından dolayı ortaya çıkar. O halde, (şekilleri başkalaştıran) aynaların toplamına bakma da, (her sureti özgün haliyle yansıtan) bir olan aynaya bak. Ki bu bakışın, Hakk'ın zatına yönelik bakışındır — ve O'nun Zat'ı alemlerden ganidir. Ve İlahi İsimler yönünden O, aynalar gibidir. Sen, hangi İlahi İsme bakarsan veya her kim bir İlahi İsme bakarsa, bakan kimseye ancak o İsmi hakikati zahir olur. İş böyledir — eğer anlayabilirsen. O halde (nefsini öldürmekten yana) sıkıntıya düşüp korkuya kapılma, çünkü Allahu Teala yılanı öldürmek için bile olsa, cesareti sever. Ve yılan senin nefsinden başkası değildir; ve bir yılan, kendi nefsi için, sureti ve hakikati ile yilandır. Ve bir şey, her ne kadar duyumsanan sureti bozursa bile, kendi nefsinden (zati ve hakikati itibarıyla) öldürülemez. Çünkü ilahi ilim [hadd] onu korur ve hayal (yani, misal alemi) onu ortadan kaldırmaz.

İş böyle olunca, bu, zatlar üzerine (yokolup gitme bakımından) emniyet ve izzet ve korumadır. Çünkü sen, ilahi ilimdeki suretlerin [hudud] bozunmasına güç yetiremezsin. Bundan daha büyük bir izzet olabilir mi? Dolayısıyla sen, vehminle, öldürdüğünü tahayyül edersin. Halbuki Allah'ın ilminde [hadd] var-olan sureti, akıl ve vehim ortadan kaldıramaz. Ve bunun delili, şu ayet-i kerimedir: "Sen atmadın attığın zaman; ama Allah attı" [Enfal Suresi, 8/17]. Göz ise, duyumsal olarak atanın Muhammed'in sureti olduğunu algıladı. Halbuki o, Allah'ın, ayetin başında ("sen

atmadın" diyerek), onun atmaklığını değillediği bir surettir. Sonra, atma eylemini – ayetin ortasında ("attığın zaman" diyerek)– onun sureti için doğruladı [isbat]. Ve ayetin sonunda da, Muhammed suretinde atan'ın ancak Allah olduğunu söyledi. Ve buna iman edilmesi gerekir.

Bu etkiyiciye [müessir] bak ki, Hakk'ı Muhammed'in suretine indirdi [inzal]. Ve Hak, Kendini kullarına bu şekilde bildirdi. Bunu Kendisi söyledi, biz değil. Ve O'nun bildirdiği doğrudur. Ve dediği şeyin ilmini ister anla, ister anlama, buna iman etmek zorunludur. Dolayısıyla, ya alimsindir ya da iman sahibi bir müslümandır. Aklın, "sebeb, kendine 'sebeb' olan sonucun sebebi olamaz" biçiminde hükmetmesi, aklî kurgulamanın düşünüşü yönünden aklın zayıflığına delalet eder. Halbuki tecelli ilmine göre, bilinir ki: "Sebeb, kendine 'sebeb' olan sonucun sebebi olur." (Yani, var olmayan ayan-ı sabite –ki sebeb olan zat-ı ahadiye'nin sonucudur– istidad ve kabiliyetleri ile İlahi İlim'deki değişmezlikleri halinde, sebeb olan zat-ı ahadiyeden kendilerinin varedilmesini isterler.)

Ve akıl, düşüncesini (sebeb ve sonuç arasındaki nisbetten) soyutlayarak yaparsa, doğru bir hükme varır. Ve işin, kurgusal delilin ona verdiği şeye aykırı olduğunu (tecelli ile) gördüğünde, aklın varabileceği son nokta şöyle demesidir: "Ayn'ın bu çok olanda [kesir] bir [vahid] olduğu kesinlendikten sonra, bu ayn, bu suretlerden bir surette bir sonuç için 'sebeb' olması dolayısıyla ki, kendi sonucuna 'sebeb' olması halinde sonuç olmaz; onun 'sebeb' olması hükmü, bu hükmün başka bir surete geçmesiyle değişir. Dolayısıyla, kendi sonucu için sonuç olur ve kendi sonucu da, onun için 'sebeb' olur." İşte, işi ne ise o olarak takdir edip, kendi düşünsel kurgulamasıyla kalmadığı zaman, aklın varabileceği son nokta budur. Eğer sebebiyet meselesinde durum böyleyse, daha zor meselelerde aklî kurgulamanın ne kadar geniş olabileceğini sanırsın?

Ve resullerden –Allah'ın selamı onların üzerine olsun– daha akıllı olan yoktur. Ve onların getirdiği, hiç kuşkusuz, Cenab-ı İlahi'nin bildirdiğidir. Böylece, aklın doğruladığını doğruladılar; ve buna, aklın anlamakta yetersiz kaldığı ve kendi açısından olmayacak bir şey olarak gördüğü ve (ancak) tecellide onayladığı şeyi eklediler. Ve akıl, tecelliden sonra, görmüş olduğu şeyden dolayı hayrete düşer. Eğer Rabb'in kulu ise, aklı O'na havale eder ve eğer kurgulamasının kulu ise, Hakk'ı aklının hükmüne indirger. Ve bu ikinci durum, bu dünyada, ahiret oluşumundan perdeli bir şekilde bu dünyevî oluşumda olunduğunda sözkonusudur. Ve arifler üzerinde dünya ahkâmının yürürlükte olmasından dolayı, dünyada –görünüş itibarıyla– dünyevî surette zahir olurlar. Ama hiç kuşkusuz ki, Allah onları (arifleri) kendi batınlarında ahiret oluşumuna geçirdi. Dolayısıyla onlar, suret ile bilinmez olup, ancak Allah'ın basiret örtülerini kendisinden kaldırdığı [keşf] kimse için bilinmez değildirler – arifleri ancak böylesi kimseler idrak edebilirler. İlahi tecelliye mazhar olmalarından dolayı, Allah ariflerinin bütün hepsi ahiret oluşumu üzre bir halde olmaları içerisinde, kendi dünyalarında haşredilmiş ve kendi kabirlerinden

neşredilmişlerdir. Bu şekilde o, Allah'ın bazı kullarına bir inayeti olarak, görülmeyen şeyi görür ve müşahede edilmeyen şeyi müşahede eder.

Her kim, İdris/İlyas'ın hikmetini anlamak isterse –ki Allahu Teala onu iki oluşumda oluşturdu [inşa]; Nuh aleyhisselam'dan önce nebiydi, daha sonra göğe yükseltildi ve daha sonra da resul olarak (yeryüzüne) indi; böylece Allahu Teala (biri nübüvvet ve diğeri de risalet olmak üzere) iki farklı menzili onda birledi– aklının hükmünden şehvetine inerek mutlak hayvan olsun (yani, eşyada tasarruf konusunda akli karşı-gelici olmayıp, rahmanî varidata teslimiyet gösteren hayvan gibi olsun), öyle ki, insanlar ve cinlerin dışında kalan herbir yürüyücü'nün [dabbe] keşfettiği şeyi keşfedebilsin. Ve böylesi bir keşf sırasında, hayvaniyet makamını gerçeklediğini bilir. Hayvaniyet makamının iki alameti vardır. Birisi, (sözünü ettiğimiz) bu keşiftir, böylece kabirde kimlerin azaba uğradığını ve kimlerin nimete eriştiğini görür; ölü bir kimseyi yaşıyor olarak, susan bir kimseyi (kelimat-ı ruhaniyye-i melekutiyye ile) konuşuyor olarak, oturan bir kimseyi de (manevi ve hayalî hareket ile) hareket ediyor olarak görür. Ve hayvaniyet makamının ikinci alameti ise dilsizliktir, öyle ki, bir kimse gördüğü bir şeyi söylemek istese buna güç yetiremez — işte bu durumdadır ki hayvaniyet makamında (tümüyle) gerçekleşir. Dilsizlik olmaksızın kendisinde bu keşfin ortaya çıktığı bir izleyicimiz vardı — bundandır ki, hayvaniyet makamını (tümüyle) gerçekleyemedi. Allah beni bu makama yerleştirdiğinde [ikame] hayvaniyet makamını tümüyle gerçekledim. Görüyor ve gördüğüm şeyi söylemek istiyordum, ama buna güç yetiremiyordum. Dolayısıyla, konuşamayan dilsizlerle aramda fark bulamıyordum.

Bizim bu söylediğimiz şeyi gerçekleyen kimse, tabii madde olmaksızın, saf [mücerred] akla geçer. Dolayısıyla, tabii suretlerde zahir olan şeylerin asılları olan birtakım şeyleri müşahede eder. Böyle olunca, bu hükmün (yani, tabii suretlerde zahir olan çeşitli hükümlerin) tabii suretlere nereden zahir olduğunu (yani, değişmez aynlardan zahir olduğunu) deneyimleme yoluyla (yani, zevk ilmiyle) bilir. Eğer tabiatın Rahman'ın Nefesi olduğunu keşfedecek olursa, kendisine büyük bir hayır bağışlanmış demektir. Eğer, bizim sözünü ettiklerimizle yetinecek olsa bile aklına egemen olan marifetin bu kadarı kendisine yeter ve bu kimse, arifler arasına katılır. Ve deneyimleme yoluyla [zevkan], “Onları öldüren siz değilsiniz, Allah öldürdü onları” [Enfal Suresi, 8/17] ilahi kelamını bilir — onları ancak demir, vuran (müminler) ve bu suretleri yaratan öldürmüştür. İşte “öldürmek” ve “atmak” bütün bunlarla birlikte ortaya çıktı. Böylece, arif olan kişi, şeyleri, asılları ve suretleriyle müşahede eder ve böylece marifeti eksiksiz olur. Ve eğer Nefes'i (yani, Rahman'ın Nefesi'ni) de müşahede edecek olursa, yalnızca marifeti eksiksiz olmakla kalmaz, aynı zamanda da kâmil bir kimse olur. Görenin, görülenin ta kendisi [ayn] olduğunu görerek, gördüğünün ancak Allah olduğunu görür. Bu kadar yeter — Allah başarıya erdirici ve doğru yola ileticidir.

LOKMAN KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İHSANİYYE

İlah, (Kendisi için) rızık irade etmeye meylettiğinde
Varoluşun [kevn] bütünü onun gıdasıdır
Ve eğer ilahi meşiyet bizim için rızık irade etmeye yönelirse

Meşiyetin gereğince, O bizim (değişmez aynlarımız) için gıdadır
O'nun meşiyeti iradesidir

Öyleyse deyin ki: meşiyetle iradeyi diledi

Böylece irade, meşiyetin dilediğidir.

Meşiyet artmayı (varetmeyi) ve azalmayı (yok etmeyi) irade eder

Ama, O'nun meşiyetinden başka meşiyet yoktur

İşte bu, ikisi (meşiyet ve irade) arasındaki farktır, iyi anla

Ve bir yönden bakıldığında her ikisinin de ayn'ı birdir.

Allahu Teala, "Biz Lokman'a hikmeti verdik" [Lokman Suresi, 31/12] ve "Hikmet verilen kimseye hiç kuşkusuz büyük hayır bağışlandı" [Bakara Suresi, 2/269] buyurdu. Dolayısıyla Lokman, Kur'an'da belirtildiği üzere ve Allahu Teala'nın şahadetiyle büyük bir hayır sahibidir. Ve hikmet kimileyin dile getirilir ve kimileyin de dile getirilmez. Lokman'ın oğluna söylediği şu sözler, dile getirilmiş olan hikmettir: "Ey oğulcuğum! İnsanın rızıkları ve amelleri bir hardal tanesi kadar bile olsa, o amel ve rızık tanesi ister bir kayanın içerisinde olsun, isterse göklerde veya yerde olsun Allah onu ortaya çıkarır [ihzar]" [Lokman Suresi, 31/16]. Bu hikmetin dile getirilmiş bir hikmet olması, Lokman'ın Allahu Teala'yı, (habbeyi) ortaya çıkarıcı kılmasıdır — ve Allahu Teala bunu Kitabı'nda (Kur'an'da) onaylamış ve bu sözü, söyleyene geri çevirmemiştir.

Ve dile getirilmemiş [meskûtün anha] hikmete gelince, hal karinesi ile bilinen bu hikmet, tanenin kim için ortaya çıkarıldığının (Lokman tarafından) söylenmemesidir. Lokman bu hikmeti söylemedi ve "Allah onu senin için veya senden başkası için ortaya çıkarır" demeyerek, ortaya çıkarılmayı genele ilişkin kıldı — yani, bakan/düşünen [nazar] kimsenin, Allahu Teala'nın, "O göklerde, yerde Allah'tır" [En'am Suresi, 6/3] sözüne bakması/sözünü düşünmesi için, tenbih olarak, ortaya çıkarılanı göklerde ve yerde kıldı.

Lokman, dile getirdiği veya dile getirmekten geri durduğu şeyle, Hakk'ın (her şeyin değil de) her bilinen'in ayn'ı olduğunu haber verdi; çünkü "bilinen," "şey"den daha kapsamlıdır. Dolayısıyla da, ("bilinen," şey'iyyetin olmadığı taayyün-i evvel mertebesinde yalnızca Hak tarafından bilindiğinden, insanlar için) bilinmezlerin en bilinmezidir.

Bundan sonra, Lokman, kendi oluşumu bu hikmetle kâmil olabilsin diye, bu hikmeti eksiksiz kıldı ve onu eksiksiz bir şekilde aldı. Böylece, "Allah Latif'tir" [Lokman Suresi, 31/16] dedi. Latif oluşu ve lütfundandır ki O, kendi ismiyle adlandırılan ve kendi sınırıyla sınırlı [mahdud] olan şeyde, bu şeyin ayn'ıdır. Ve bu şey için, isminin delalet ettiği şey denir. Dolayısıyla, ona "gök," "yer," "kaya," "ağaç," "hayvan,"

“melek,” “rızk” veya “yiyecek” denir. Ve (bütün bu) şeylerin herbirinden ve herbirinde zahir olan, bir-olan-ayn’dır [ayn-ı vahid]. Öte yandan, Eş’ariler şöyle derler: “Bütün alem cevher bakımından benzeşiktir.” Dolayısıyla alem, tek bir cevher’dir [cevher-i vahid]. Ve bu bir-olan-cevher, bizim “bir-olan-ayn” dediğimiz şeyin aynısıdır. Eş’ariler daha sonra, “(tek cevher) araz yoluyla kendi içerisinde farklılaşır” dediler. Bu da bizim “(bir-olan-ayn) ayrışabilmek için, suretler ve nisbetler yoluyla çoklaşır ve birbirinden farklılaşır” sözümüzün aynısıdır. Suret, araz veya mizaç yönünden, “Bu, öbürü değildir” denir. Ve cevher yönünden, “Bu, öbürünün ta kendisidir” denir. Bundandır ki, her suret ve mizacın tanımında cevherin ayn’ı içkindir [ahz]. Dolayısıyla biz şöyle deriz: “Cevher, Hak’tan başka değildir.” Ve cevher olarak adlandırılan her ne kadar Hak ise de, kelamcılar, bu cevherin, keşf ve tecelli ehlinin mutlak kıldığı Hakk’ın ta kendisi olmadığını zannederler. (Yani, ‘cevherin ayn’ı başka, Hakk’ın ayn’ı başkadır’ deyip, iki ayn isbat ederler.) İmdi, işte bu, O’nun “Latif” olmasının hikmetidir.

Daha sonra Lokman, Hakk’ı “O, Habîr’dir” [Lokman Suresi, 31/16] –yani, deneme [ihtibar] yoluyla ortaya çıkan ilimle bilir– diyerek nitelendirdi. Ve bu ilme şu ayette işaret edilmiştir: “Biz sizi deneriz, ta ki ... bilelim” [Muhammed Suresi, 47/31]. Ve bu ilim, deneyimleme [zevk] ilmidir. Hak Teala, işi ne ise o olarak bilmekle birlikte, Kendisini bir ilimle bilgileniyor olarak niteledi. Ve Hak Teala’nın Kendisi hakkında kesinlediği bir şeyin inkarı sözkonusu olamaz. Böylece Hak Teala, mutlak ilim ile, yetilerle kayıtlı olan deneyimleme [zevk] ilmini birbirinden ayırdı.

Ve Allahu Teala, Kendi nefsinin, o kulun yetilerinin ta kendisi [ayn] olduğunu bildirdi: “Ben onun iştmesi olurum” dedi – ki bu, kula ilişkin bir yetidir. Ve “dili, eli ve ayağı olurum” dedi – ki bunlar, kulun uzuvlarındandır. Allahu Teala, kulunun yetileri olduğunu söylemekle kalmayıp, aynı zamanda uzuvları da olduğunu belirtti – ve kul, bu uzuvlar ve yetilerden başkaca bir şey değildir. İmdi, (Hak kulun yetileri ve uzuvları olunca) kul olarak adlandırılanın ayn’ı Hak’tır. Ama bu, kulun, efendinin ayn’ı olduğu demek değildir. Çünkü nisbetler, zatlarıyla birbirinden ayrıdır. Ama bu nisbetlerin, Kendisine mensub oldukları Hakk’ın Zati’nda ayrışıklık yoktur. Çünkü, varlıkta bütün nisbetlerde O’nun ayn’ından başkası yoktur. Böylece O, nisbetler, izafetler ve sıfatlar sahibi olan Bir-olan-ayn’dır.

Lokman’ın, oğluna öğüt verirken, Allah’ı “Latif” ve “Habîr” İsimleri’yle adlandırması, Lokman’ın hikmetinin kemalat derecesini gösterir. Ama eğer, “Allah, Latif ve Habîr’dir” [Lokman Suresi, 31/16] demek yerine, “Allah, Latif ve Habîr idi” (yani, “Allah ezelden kendi zatında Latif ve Habîr olduğu gibi, şimdi de öyledir”) diyecek olsaydı, sahip olduğu hikmet çok daha kusursuz ve apaçık olurdu. Ve Allahu Teala, Lokman’ın sözünü –bu söze herhangi bir şey eklemeksizin– olduğu gibi aktardı. Her ne kadar Lokman’ın, “Allah, Latif ve Habîr’dir” [Lokman Suresi, 31/16] sözü Allah’ın sözü ise de, Allahu Teala bilir ki, eğer Lokman, sözünü (dile getirilmemiş bırakmayıp) tam söyleseydi, elbette ki, “Allah, Latif ve Habîr idi” derdi.

Lokman'ın, "Hardal tanesi ağırlığınca olsa bile.." [Lokman Suresi, 31/16] sözüne gelince: Burada sözü edilen tane, bir kimseye gıda olan bir şeydir. Ve bu (gıda ile) beslenen, Allah'ın, "Kim zerre kadar bir iyilik yapmışsa onu görecektir ve kim zerre kadar kötülük yapmışsa onu görecektir" [Zelzele Suresi, 99/7-8] sözündeki "zerre" den başkası değildir. Dolayısıyla bu zerre, beslenen'in küçüğüdür; ve bir hardal tanesi de besinin küçüğüdür. Eğer beslenenler arasında, zerreden daha küçük bir şey olsaydı, Allahu Teala elbette ondan söz ederdi. Nitekim, Allahu Teala, "Allah bir sivrisinekle misal getirmekten çekinmez.." [Bakara Suresi, 2/26] buyurdu. Sonra, varlıkta sivrisinekten daha küçük bir şey olduğu ilahi ilimde sabit olduğundan, "..ve onun ötesindeki ile" [Bakara Suresi, 2/26] sözünü ekledi — ve bu ("ötesindeki" olan), küçüklükte (sivrisinekten daha küçük bir mahluk) demektir. Bu da, tıpkı Zelzele Suresi'ndeki ayet gibi Allah kelimidir. İmdi, bunu bil. Ve biz biliriz ki, zerreden daha küçük bir şey olsaydı, Allahu Teala, ağırlığı, abartmalı bir ifade olarak kullandığı zerreye özgü kılmazdı. Ama en doğrusunu Allah bilir.

Lokman'ın, oğluna küçültme kipiyle ("oğulcuğum" biçiminde) seslenmesine gelince: Bu küçültme, rahmettir. Merhametinden dolayı, oğluna, kendisini mutluluğa eriştirecek ameller işlemesini öğütledi. Ve, Lokman'ın, "Allah'a şirk koşma!.." sözüyle oğlunu şirkten sakındırması ise, şundan dolayıdır: "..Şirk en büyük zulümdür" [Lokman Suresi, 31/13]. Ve (bu durumda) mazlum olan, makamdır (yani, ayn-ı vahid'den ibaret bulunan uluhiyet makamıdır); çünkü bu makamı, bir-ayn [ayn-ı vahid] olduğu halde, bölünebilirlikle nitelemiştir. Ve O'na şirk koşan kimse, O'na O'nun ta kendisini [ayn] ortak koşmuş olur — ve bu da en büyük cehalettir. İş ne ise o olarak bilmeyen ve işin hakikatini bilmeyen kişi, bir-olan-ayn'da [ayn-ı vahid] suretler birbirinden farklı olduğunda, bu birbirinden farklılığın bir-olan-ayn içerisinde olduğunu bilmeyip, bu makamda (yani, ayn-ı vahid makamında) olan bir sureti diğer surete ortak koşar. Ve herbir suret için bu makamdan bir parça [cüz] ortaya çıkarır (yani, o Bir-olan-ayn'ı suretlere göre parçalara ve kısımlara ayırır).

İki şeyin ortaklığı sözkonusu olduğunda, iyi bilinir ki, bir şeyi ortak kılındığı diğer şeyden ayıran; ortak kılındığı diğer şeyi, onun kendisinden ayıranın aynı değildir. (Yani, belli bir ortaklaşalık noktası dışında, ortak olan şeylerin sadece kendilerine özgü olan yanları vardır.) Böyle olunca, aslına bakılırsa varlıkta ortaklaşalık sözkonusu değildir. Çünkü aralarında ortaklaşalık olduğu söylenen iki şeyin herbiri kendine özgü bir paya sahiptir, (birinin sahip olduğu paydan diğerinin nasibi yoktur). Bunun sebebi ise, paylaşımsız ortaklıktır [şirket-i müşa'a]. Ve her ne kadar paylaşımsız ise de, ikisinden birinin kullanılması [tasrif] paylaşımsızlığı ortadan kaldırır. "İster 'Allah' deyin, ister 'Rahman' deyin.." [İsra Suresi, 17/110] — işte bu (ayet), meselenin (yani, ortaklaşalık meselesinin) ruhudur.

HARUN KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ İMAMİYYE

Bil ki, Harun aleyhisselam'ın varlığı, "Biz ona rahmetimizden, kardeşi Harun'u nebi olarak başışladık" [Meryem Suresi, 19/153] ayetinde belirtildiği gibi, rahamut hazretindendi. Dolayısıyla Harun'un nübüvveti rahamut hazretinden oldu. Harun yaş itibarıyla Musa'dan ileri, Musa da nübüvvet itibarıyla Harun'dan ileri idi. Nübüvvetinin rahmetten olmasındandır ki Harun, kardeşi Musa'ya –babasını değil de annesini anarak– "Ey anamın oğlu!" [Meryem Suresi, 19/153] diye seslendi. Çünkü rahmet, annede babadan daha çok vardır; eğer annede bu rahmet olmasaydı, çocuğu yetiştirmeye sabredemezdi.

Sonra Harun, (kardeşine) "Sakalımı ve saçımı tutma!" ve "Düşmanlarımı güldürme!" [Taha Suresi, 20/94] dedi. Bütün bu sözler (Musa'nın öfkesini yatıştırmaya yönelik olduğundan, Musa için) rahmet nefeslerinden bir nefestir. Bunun (böyle olmasının) sebebi, elinden yere attığı levhalara yeterince dikkatli bakmamış olmasıydı. Eğer yeterince dikkatli bakmış olsaydı, bu levhalarda "Hüda" ve "Rahmet" (yazılı olduğunu) görürdü. Hüda, kendisini öfkeleniren işin nasıl olup bittiğinin ve Harun'un bu işte hiçbir suçu olmadığını beyanıydı. Rahmet ise Musa'nın kardeşine yönelikti – (eğer levhada yazılanı görseydi) kendisinden yaşlı olan kardeşinin sakalını kavminin gözü önünde çekiştirmezdi. Dolayısıyla bu (yani, Harun'un sözleri), Harun'dan Musa'ya yönelik bir merhamet oldu. Harun'un nübüvveti Allah'ın rahmetinden olduğu için, ondan ancak böylesi bir söz çıkar.

Sonra cenab-ı Harun, Musa'ya şöyle dedi: "Senin bana, 'İsrailoğulları arasına ayrılık soktun' diyerek, beni aralarındaki ayrılığın sebebi olarak görmenden korktum" [Taha Suresi, 20/94]. Çünkü, İsrailoğulları arasında, buzağıya tapma konusunda ayrılık çıkmış; kimileri Samirî'ye uyup, onu taklit ederek buzağıya taparken, kimileri de ne yapmaları gerektiğini Musa'ya sormak üzere buzağıya tapmaktan geri durmuşlardı. İşte, Harun aleyhisselam, onlar arasındaki bu ayrılığın kendisine nisbet olunmasından korktu.

Ve Musa, işin hakikatini Harun'dan daha iyi biliyordu. Çünkü Musa, Allah'ın, hiç kimsenin Kendinden başka bir şeye kulluk edemeyeceğini hükme bağlamış olduğu [kaza] ve ancak O'nun hükmettiği şeyin ortaya çıkabileceği konusundaki ilminden dolayı, buzağıya tapanların (gerçekte) neye kulluk ettiklerini biliyordu. Musa'nın, kardeşini ayıplaması, kardeşinin inkarı ve anlayamamasından dolayı idi. Arif odur ki, Hakk'ı her şeyde müşahede eder ve O'nun her şeyin ayn'ı olduğunu görür. Böylece Musa –yaşça ondan daha küçük olsa da– kardeşini eğitiyordu.

Ve Harun'un kendisine söylediği şeyleri söylemesinden sonra Musa, Samirî'ye dönerek şöyle dedi: "Amacın neydi, ey Samirî?" [Taha Suresi, 20/95]. Yani, "(İlah'ı)

buzağı suretine özgü kılarak, ne diye insanların mücevherlerinden bu buzağıyı yaptın da, malları yönünden onların kalbini çeldin?” dedi. (İnsanın kalbi, malının bulunduğu yöne eğilimli olduğundan) İsa aleyhisselam İsrailoğulları’na şöyle dedi: “Ey İsrailoğulları, her insanın kalbi malının bulunduğu yöndedir. O halde siz, malınızın gökte olduğunu farzedin ki, kalpleriniz gökte olsun.” Mala, “mal” denilmesi, tabiatı gereği kalplerin ona kulluk etme eğiliminde olmalarından [“tumilu”] dolaydır. Ve kalbin mala duyduğu gereksinimden dolayı, mal kalbin en çok istediği şeydir.

Ne var ki, suretler kalımlı değildirler. Ve eğer Musa buzağıyı yakmaya davranmasaydı, bu buzağı sureti (zaten) kaçınılmaz olarak ortadan kalkacaktı. Ve Musa’da, (buzağının Allah’tan) başka-olmırlığı (düşüncesi) baskın geldiği için, buzağıyı yakarak, bu suretten arta kalan külleri denize savurdu ve Samiri’ye “İlahına bak!..” dedi. Tenbih yoluyla eğitmek için, buzağıyı “ilah” olarak adlandırdı, çünkü buzağının ilahi tecelli mahallerinden bir parça olduğunu biliyordu. Ve şöyle dedi: “..Biz onu elbette yakarız” [Taha Suresi, 20/97].

İnsanın hayvaniyeti, hayvanın hayvaniyetini teshir ettiğindendir ki, insan hayvan üzerinde tasarrufta bulunur — buzağıya gelince, onun aslı hayvan değildir, dolayısıyla hayvana göre daha fazla teshir edilebilir. Hayvan olmadığından, iradesi de yoktur ve bundandır ki, tümüyle, kendisinde tasarruf eden kimsenin hükmü altındadır. Hayvan ise, irade ve garaz sahibi olduğundan, kimileyin, kimi yönlendirimlere ayak diremesi sözkonusu olur. Hayvan, irade ve garazını gösterme kuvveti bulacak olursa, insanın kendisinden istediği şeye kafa tutar. Eğer böylesi bir kuvveti kendisinde bulamayacak olursa veya insanın garazıyla hayvanın garazı uyuşacak olursa, kendisinden istenen şeyi boyun eğerek yerine getirir.

Aynı şekilde, insan da, Allah’ın (mal ve ilim ile) yücelttiği benzerine (yani, başka bir insana), ondan bir mal ummasından dolayı boyun eğer. Bu mala bazı durumlarda “ücret” denilir. Ve Allahu Teala, şöyle buyurmuştur: “Biz onların kimisini, kimisinin derecelerinden üstün kıldık — kimisi kimisine uyup peşinden gitsinler diye” [Zuhuruf Suresi, 43/32]. İnsan, benzerine (yani, başka bir insana) ancak hayvaniyeti yönünden boyun eğer, insaniyeti yönünden değil; çünkü benzer olan iki şey (birbirlerinden başka oldukları için) birbirlerine zıddırlar (ve birbirine zıd olan iki şey arasında biri diğerine boyun eğmeklik sözkonusu olamaz). Mal ve mevki yönüyle mertebesi yüksek olan, insaniyeti yönünden teshir eder. Ama diğeri, ya korkusundan ya hırsından dolayı, hayvaniyeti yönünden onun emri altına girer — insaniyeti yönünden değil. O halde kendisine, benzeri olan boyun eğmiş değildir. Hayvanlar arasında, uyuşmazlıktan dolayı ortaya çıkan (yani, birbirleri arasındaki didişmeleri) görmez misin? Bunun böyle olması, benzer olmalarından dolaydır ve benzer olanlar birbirlerine zıddırlar. Ve bundandır ki, Hak Teala, “Allah kiminizin derecesini kiminizinkinden üstün kıldı” [En’am Suresi, 6/165] buyurdu. Böylece, birinin derecesi diğerininkiyle aynı değildir. Dolayısıyla emir altına alma, derecelerin

farklılığından ortaya çıkar.

Ve iki türlü emir altına alma [teshir] vardır. İlki, emir altına alınan kimseden bir şey istenmesiyle olan bir emir altına almadır ve emir altına alan kimse, emri altına aldığı kişiyi emri altına almasında kahirdir. Bu durum –her ne kadar insan olmaklıkta birbirlerinin benzeri iseler de– efendinin kölesini emri altına alması gibidir. Ve sultanın uyruklarını emri altına alması gibidir ve –her ne kadar birbirlerinin benzeri iseler de– sultan uyruklarını, derecesinin üstünlüğüyle emri altına alır.

Ve ikinci tür, hal olarak emir altına almadır. Ve bu, uyrukların, kendilerini zulme karşı savunan, onları koruyan, düşmanlarıyla savaşan ve onların mallarını ve neflerini muhafaza eden sultanı emir altına almaları gibidir. Sultanın yaptığı bütün bu işler, uyrukların sultanı (hal ile) emir altına almasıdır. Aslına bakılırsa bu, “mertebenin emir altına alınması”dır. Ve bu mertebe (yani, sultanlık mertebesi) sultanın bütün bu işleri yapmasını gerekli kılar. Böylece, bazı sultanlar kendi nefsleri için çalışırken, kimisi de işin hakikatini bilerek, kendi mertebesi yönünden uyrukların emri altında olduğunu bilir ve uyrukların kadrini ve hakkını bilir. Arif olan böylesi bir sultana Allahu Teala, işin hakikatini bilen alimlere verdiği mükafatı verir. Ve Allahu Teala, kullarının yapıp etmelerinde [şuun] (tecelli ediyor) olduğundan, (kulları için yapılanlara) karşılık vermek Allah’ın üzerine düşer. Ve bütün bir alem, emir altına alınabilir olduğundan söz edilemeyecek olan Hakk’ın Zati’nı emir altına alır – ve O, şöyle demiştir: “O her an bir iştedir” [Rahman Suresi, 55/29].

Musa’nın buzağının üzerine varmasının (ve onu ortadan kaldırmasının) tersine, Harun’un buzağıya tapanları –buzağının üzerine vararak, ona tapmaktan– fiilî olarak alıkoymaya güç yetirememesi, Allah’a herbir surette ibadet edilmiş olunabilmesi için varlıkta bir hikmet olarak zahir oldu. Ve her ne kadar bu suret, kendisine ibadet olunduktan sonra ortadan kalkacak da olsa, ortadan kalkması ancak kendisine ibadet eden tarafından uluhiyete büründürüldükten sonra olur. Ve böylece her şeye ilah veya emir altına alıcı olarak ibadet edilmiş olur. Ve akıl sahibi bir kimse bunun böyle olmasındaki kaçınılmazlığı bilir. Ne var ki, alemdeki hiçbir şeye, bu şey kul indinde yüceliğe [rifat] bürünmedikçe ve kulun kalbinde (yüksek) bir derece ile zuhur etmedikçe ibadet edilmez. Bundandır ki Hak, Kendini “derecenin yükseği” olarak değil de, “derecelerin yükseği” [Mü’min Suresi, 40/15] olarak adlandırmakla, bir-olan-ayn’da [ayn-ı vahid] dereceleri çoğalttı. Çünkü Allahu Teala hiç kuşkusuz, birbirinden farklı birçok derecelerde ancak kendisine kulluk edilmesini ve her derecenin, kendisinde O’na ibadet edilen bir ilahi tecelli mahalli olmasını hükme bağladı [kaza].

Ve kendisinde (Hakk’a) kulluk edilen en büyük tecelli mahalli hevadır. Nitekim Hak Teala, “hevasını kendisine ilah edinen kimseyi gördün mü?” [Casiye Suresi, 45/23] buyurmuştur. Gerçekte heva, kendisine kulluk edilenlerin en büyüğüdür. Çünkü bir

şeye ancak onun sebebiyle kulluk edildiği halde, ona ancak kendi zatı ile kulluk edilir. Hevaya ilişkin olarak şöyle diyorum:

Heva hakkı için, heva hiç kuşkusuz hevanın sebebidir
Eğer kalpte heva olmasaydı, hevaya kulluk edilmezdi.
Allah'ın eşyaya ilişkin ilminin ne kadar kâmil olduğunu ve hevasına kulluk eden ve onu ilah edinen kimsenin ilmini nasıl eksiksiz kıldığını görmüyor musun? "Allah onu ilim üzere dalaletе düşürdü" [Casiye Suresi, 45/23] buyurdu. Ve dalalet, hayrettir. Ve (ilmi) eksiksiz ve kâmil kılan bu hayrettir.

Hak Teala gördü ki: Kul ancak kendi hevasına ve hevasının taatına boyun eğmesi nedeniyle kulluk eder. Ve kul, kendi hevasının –kendi hevalarına kulluk eden kişilerde olduğu gibi– kulluk etmesini emrettiğini ve Allah'a kulluğunun bile hevadadan olduğunu görür; çünkü, o kulda mukaddes olana yönelik heva olmasaydı – ki bu heva sevme iradesidir– Allah'a kulluk etmez ve O'nu başkasına tercih etmezdi. Ve yine, alemdeki suretlerden bir surete kulluk edip onu ilah edinen kimse, bu sureti ancak heva ile ilah edinmiştir. Kulluk eden kimse, hiçbir zaman kendi hevasının egemenliğinden kendini kurtaramaz.

Sonra, Hak Teala gördü ki: O kulluk edilenler, kulluk edenlerle değişir. Bir şeye kulluk eden, bir başkasına tapan kimseyi kafirlikle suçlar. Ve az biraz kavrayış sahibi bir kulluk edici [abid], hevanın birliğinden ve tek-olmaklığınan [ahadiyet] dolayı hayrete düşer – çünkü, bu heva bütün kulluk edenlerde bir-olan-ayn'dır [ayn-ı vahid]. Böylelikle Allahu Teala, (tafsilî varlıkta bu hallerin böyle olduğunu gördüğü ve sınama -ihtibar- ilmi ile bildiği için) böylesi bir kimseyi dalaletе (yani, şaşkınlığa) düşürür. Yani, her kulluk edenin ancak kendi hevasına kulluk ettiğini ve –meşru olan bir şeye uysun veya uymasın– o kulu kullukta kullananın kendi hevası olduğunu bilmesi, bu kimseyi hayrete düşürür.

Kâmil olmuş bir arif, kendisine kulluk edilen her bir mabudun, Hakk'ın bir tecelli mahalli olduğunu gören kimsedir. Böyle olduğu içindir ki, onların hepsi, (kulluk ettikleri şeyleri) kendilerine özgü olan isimleriyle "taş," "ağaç," "hayvan," "insan," "yıldız," "sultan" olarak adlandırmanın yanısıra, "ilah" olarak da adlandırırılar. Ve uluhiyet bir mertebedir ki, kulluk edici olan, bu uluhiyetin kendi mabudunun mertebesi olduğunu tahayyül eder; halbuki bu mabud, bu özgül tecelli mahallinde bu mabuda kulluk edici olanın görüşüne göre gerçekten de Hakk'ın tecelli mahallidir. Bundan dolayıdır ki, bazı arifler, cehaletlerini gösteren şu sözü söylediler: "Biz onlara ancak bizi Hakk'a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz" [Zümer Suresi, 39/3] dediler ve tapındıkları şeyleri "ilahlar" olarak adlandırdılar. Hatta şöyle dediler: "Muhammed bu ilahları tek bir ilah mı yaptı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şeydir" [Sâd Suresi, 38/5]. Gerçi onlar, (tek ilah olan) Hakk'ı inkar etmediler, ama suretlerin çokluğu ve uluhiyetin bu suretlere nisbet edilmesi ile sınırlı bir anlayışa sahip olduklarından, (Resul'ün daveti karşısında) şaşkınlığa düştüler. Ve Resul (sav)

geldiğinde onları –bu suretlerin taşlardan yapılmış olduklarını bilmelerinden dolayı– “Biz onlara ancak bizi Hakk’a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz” [Zümer Suresi, 39/3] sözleriyle itikat ettikleri ve kendilerince isbat ettikleri ve şehadet ettikleri ve görünmeyen tek İlah’a davet etti. Ve putlara tapanlar bu suretleri gerçekten bu suretlere özgü olduklarını bildikleri isimlerle (yani, “taş,” “ağaç” ve saire olarak) adlandırıyor olduklarından, “Onları isimleriyle anın!” [Ra’d Suresi, 13/33] sözüyle, putlara tapanları, bu suretlere tapmaktan alıkoyacak delil ortaya kondu.

Ama işi ne ise o olarak bilenlere gelince, onlar, putlara tapanların, bu suretlerin aynalarına kulluk etmeyip, yalnızca bu suretlerde farkına vardıkları tecelli sultanının hükmüyle bu suretlerde Allah’a kulluk ettiklerini bilmekle birlikte, kendilerine kulluk edilen bu suretleri zahirde inkar ederler. Çünkü onların ilim mertebeleri, iman ettikleri resulün hükmü doğrultusunda, vaktin hükmüne uymalarını gerekli kılar ki, onlar bu nedenle “müminler” olarak adlandırılmışlardır. Ve onlar, vaktin kullarıdır. Ve (şeylerde) tecelli eden Hakk’ı bilmeyen inkarcı, bunu (yani, Hakk’ın şeylerde tecelli ettiğini) bilmez; ve resullerden, nebilerden ve vârislerden olan kâmil bir arif böylesi (cahil) bir kimseye karşı bunu (yani, Hakk’ın şeylerde tecelli ettiği gerçeğini) örter. Böyle olunca, (bu arif kişi) vaktin resulünün bu suretlerden uzak durmasından dolayı, vaktin resulüne uyararak ve Allah’ın “Ey resulüm! De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin” [Âl-i İmran Suresi, 3/31] sözü gereğince Allah’ın kendisini sevmesini istediğinden dolayı onlara (bu cahil kimselere) o suretlerden uzak durmayı emreder.

Ve Resul, kendisine muhtaç olunan, icmal yönünden bilinen ve müşahede olunmayan İlah’a davet etti. Ve, “Gözler O’nu algılayamaz..” –ama şeylerin aynlarındaki latifliğinden ve yayınımindan dolayı– “..O gözleri görür” [En’am Suresi, 6/103]. Gözler O’nu göremez, tıpkı kendi şekillerini ve zahirî suretlerini yöneten ruhlarını göremedikleri gibi. Dolayısıyla O Latif’tir. Batınlar ve zahirlerden Haberdar’dır [Habîr]. Ve haberdar olma [hibret] deneyimlemedir [zevk] ve deneyimleme ise tecellidir ve tecelli suretlerdedir. Böyle olunca (Hakk’ın tecellisi için) suretler kaçınılmazdır. Ve (suretlerde tecelli etmek için) Hak kaçınılmazdır. Ve Hakk’ı gören kimsenin kendi hevasıyla O’na kulluk etmesi kaçınılmazdır – eğer anladıysan. Ve yol Allah’a varır.

MUSA KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ ULVİYYE

Musa’dan dolayı çocukların öldürülmesindeki hikmet; kendisinden dolayı öldürülen herbir çocuğun hayatının, ona yardım olarak dönmesidir. Çünkü herbiri Musa olduğundan (yani, Musa’dır diye) öldürüldü. Ve bunda (yani, öldürülmüş olmalarında) bilgisizlik sözkonusu değildir. Hiç kuşkusuz onların herbirinin hayatı Musa içindi, yani onun uğruna hayatlarından oldular. Ve bunlar kendi (aslî) fitratları üzere zahir olmuş hayatları; nefsin istekleriyle [araz] lekelenmiş olmadıklarından fitrat üzereydiler. Ve Musa, Musa’dır diye öldürülenlerin hayatının toplamıydı, ve

(dolayısıyla) bu öldürülenlere ruhani istidatları ölçüsünde verilmiş olanların hepsi Musa'da vardı. Ve kendisinden önce hiç kimsede gerçekleşmemiş olan bu durum, Allah tarafından Musa'ya özgü kılındı [ihtisas-ı ilahi]. Musa'nın hikmetleri çoktur, ve bu bölümde –inşaallah– ilahi emirle bana verilmiş olanları ortaya koyacağım. Ve yukarıda sözünü ettiklerim, Musa'ya ilişkin olarak bana anlatılarak öğretilenlerin ilkidir.

Musa, çok sayıdaki ruhların toplamı olarak doğmakla, (öldürülen çocuklardaki) bütün faal yetileri kendinde topladı. Çünkü, küçük büyüğü emir altına alır. Çocuğun kendine özgü bir şekilde büyüğü nasıl çekip çevirdiğini görmez misin? Ve büyük, kendi üstünlük konumundan çocuğun düzeyine inerek onunla oynar ve onunla çocukça konuşur. Ve çocuğa, onun aklına göre görünür. Ve o, bilmeksizin çocuğun emri [teshir] altındadır. Çocuk onu –sıkıntıya düşmemek için– kendi yetiştirilmesiyle, korunmasıyla, işlerinin görülmesiyle meşgul kılar. Bütün bunlar küçüğün büyük üzerindeki fiilleridir ve bunun böyle olması, (küçüğün sahip olduğu ruhani) makamın kuvvetinden dolayıdır, çünkü küçüğün Rabbine olan ahdi yenicedir, çünkü yeni olmuştur. Ve büyük Allah'tan uzaktır ve Allah'a yakın olan, Allah'a uzak olanı teshir eder, tıpkı sultana yakın olan seçkin kimselerin uzak olanları teshîr etmeleri gibi.

Allah'ın Resülü, yağmur yağarken [nüzul] başını açar ve bunu yağmurun Rabbine olan ahdinin yeni olmasından dolayı yaptığını söylerdi. Ve bu Nebi'nin, Allah'a ilişkin marifetini nasıl üstün, yüce ve apaçık kıldığına bak! Böylece yağmur, insanlığın en üstün olanını Rabbine yakın olmağıyla teshir etti. Ve bu yağmur, Nebi'ye gelen Elçi'nin vahiyle inmesi [nüzul] gibiydi ve Nebi'yi, bizatihi haliyle (hal diliyle) davet etti. Ve Resul (sav), yağmurun Rabbinden getirdiği şey kendisine isabet edebilsin diye ona kendisini açtı. Eğer kendisine isabet edecek olanda ilahi bir fayda olmasaydı, kendisini ona açmazdı. Bu risalet, Allah'ın kendisiyle herşeye hayat verdiği suyun risaletidir. Öyleyse anla!

Ve Musa'nın sandığa konup suya bırakılmasının hikmetine gelince: "Sandık," onun beşer olmağıdır [nâsut] ve "su," onun bedeni vasıtasıyla kendisinde ortaya çıkan ilimdir ve böylesi bir ilmi bahşeden; düşünsel kurgulama, his ve hayal yetileridir – ve bütün bunlar (yani, düşünsel kurgulama, his ve hayal yetileri) ve bunun benzeri olan şeyler insanın nefsinde ancak unsurlardan oluşan bedenin varlığıyla ortaya çıkar. Ve nefis bu bedende ortaya çıktığında ve bedeni çekip çevirmek ve onu yönetmekle emrolduğunda, Allah bu yetileri nefis için birer araç kıldı, ki bu araçlarla nefis, kendisinde Rabb için sekinet olan bu "sandığın" yönetilmesinde Allah'ın bu yetilerden murad ettiği şeye (yani, Hakk'ın ve halkın varlığını ve aralarındaki irtibatı bilmeye ve eşyanın hakikatini görmeye ve idrak etmeye) ulaşabilir. Ve bu yetiler sayesinde kendisinde çeşitli ilimler ortaya çıkabilsin diye sandıkla suya atıldı. Ve (bu şekilde) Allah, bedeni yöneten ruh her ne kadar hükümran olsa da, bedeni yönetmesinin ancak bedenle olduğunu Musa'ya bilir

kıldı. Onu, “sandık” olarak işaret edilen bu “beşer olmaklık”ta bulunan bu yetilerin sahibi kıldı.

Allah’ın alemi yönetmesi de böyledir; alemi ancak alemle veya onun suretiyle yönetir. Çocuk kendisini doğurmanın var etmesine dayanır [tevakkufl]; sebep olunan şeyler sebeplere dayanır; koşula dayanan şeyler koşullara; sonuçlar sebeplere; delillendirilenler delillere; gerçekleşenler kendi hakikatlarına dayanır. Ve alemdeki bütün bunlar Hakk’ın alemdeki yönetme biçimidir, ve Allah alemi ancak alemle yönetir.

“Veya onun suretiyle..” değişimize gelince: Bununla demek istediğim, alemin suretidir. Ve bununla kastettiğim de Allah’ın adlandırıldığı Güzel İsimleri ve vasıflandırıldığı yüce sıfatlarıdır. Bize, Allah’ın adlandırıldığı tek bir İsmi erişmemiştir ki, bu İsm’in anlamını ve ruhunu alemde görmemiş olalım. Aynı şekilde, Allah alemi, ancak alemin suretiyle yönetir. İşte bu nedenledir ki Peygamber Efendimiz; Zat, Sıfatlar ve Fiiller olan İlahi Hazret’in bütün vasıflarını cem eden İnsan’ın yaratılışına ilişkin olarak, “Allah Âdem’i, Kendi suretinde yarattı” demiştir — ve Âdem’in sureti, İlahi Hazret’ten başka bir şey değildir. Ve Allah, (Hazret-i İlahiye’nin numunesi olan) bu şerefli numunede, yani İnsan-ı Kâmil’de, İlahi İsimler’in toplamını ve ayrıntılanmış [münfasıl] büyük alemde (suret olarak İnsan-ı Kâmil’in) kendisi dışında olan bütün bu İsimler’in hakikatlarını varettiler; ve Âdem’i alem’in ruhu yaptı ve suretinin kemalinden dolayı onu ulvi ve süfli şeyleri emri altına alıcı kıldı. Öyle ki, alemde kendi hamdıyla Allah’ı övmeyen tek bir şey olmadığı gibi; aynı şekilde, kendi suretinin hakikatını onlara bahşetmiş olmasından dolayı, bu İnsan’ın emri altında olmayan tek bir şey yoktur. Allahu Teala şöyle buyurdu: “Gökte olanları ve yerde olanları ve onların içerisindekileri sizin emrinize verdik” [Casiye Suresi, 45/13] — ve alemde ne varsa, İnsan’ın emri altındadır. Bunu bilen kimse İnsan-ı Kâmil’dir, cehaletinden dolayı bunu bilmeyen ise insan-ı hayvan’dır.

Musa’nın bir sandık içerisinde suya bırakılması, görünüşte helak olması iken, zahirde ve batında ölümden kurtulmasıydı, ve Musa —tıpkı nefsin cehalet ölümünden ilimle dirilmesi gibi— diri oldu. Yüce Allah’ın dediği gibi, “Biz onu dirilttik.” —yani ilimle dirilttik— “..ve ona, kendisiyle insanların arasında yürüdüğü nur verdik.” —ve bu (nur) hidayettir— “..O, karanlıklar içerisinde olan kimse gibi midir?..” —ve bu (karanlıklar) dalalettir— “..ve o, onun (yani, dalaletin) dışına çıkamaz” [En’am Suresi, 6/122] yani, sonsuza dek hidayete eremez; çünkü gerçekte emrin (yani, ilmin) kendi içerisinde bir sonu yoktur ki, orada durabilsin. Hidayet olunmaklık İnsan’ın hayret’e hidayetidir ve böylece (övülesi hayrete hidayet olunmuş) bir kimse (durabileceği bir son olmadığından ki), emrin (yani, ilmin) hayret olduğunu bilir. Hayret (durmanın yokluğu sebebiyle olduğu içindir ki), kıpırdanma ve harekettir, ve hareket hayattır ve onun sükûnu ve ölümü yoktur — dolayısıyla (hayat olan hayret), içerisinde yokluk [adem] barındırmayan varlıktır

[vücut]. Ve su da (tıpkı ilim gibi) hayat verici olup, yeryüzü [arz] onunla hayat bulur. Ve O'nun "kıpırdanır.." sözü, yeryüzünün hareketine; O'nun "..kabarır.." sözü, yeryüzünün yüklenmesine; ve yine O'nun "..herbir güzel çiftten bitirir" sözü, yeryüzünün –ancak kendisine benzeyeni, yani kendi gibi tabii olan şeyi– doğurmasına işaret eder [Hac Suresi, 22/5]. Böylece, yeryüzünden [arz] doğan ve ondan zahir olan şey ile birlikte, yeryüzü [arz] için, ikilik [şef'iyyet] demek olan çift-olmaklık [zevciyyet] ortaya çıktı. Benzer şekilde, İlahi İsimler'in hakikatlarını talep eden ve Hak'tan zahir olan alemden dolayı, Hakk'ın varlığı için, çokluk [kesret] ve İsimler'in "O şöyledir ve böyledir" diye sayılması ortaya çıktı [sabit]. Böylece, (tek olan Hakk'ın varlığı) alemle birlikte iki [mesna] oldu; ve çokluğun tekliği [ahadiyetü'l-kesre] buna (yani, tek olan Hakk'ın varlığına) aykırıdır. Hak Teala, gerçekte, zatından dolayı tek ayn [ahadiyyetü'l-ayn] idi; tıpkı zatından dolayı tek ayn [ahadiyetü'l-ayn] olan heyulani cevher gibi. Ve heyulani cevher, zatıyla yüklendiği ve kendisinden zahir olan suretler ile çoktur [kesîr]. Hak da Kendisinden zahir olan tecelli suretleriyle böyledir (yani, çoktur). Böylece Hak, akledilebilir olan tek-olmaklık [ahadiyet-i ma'kuliyyet] ile beraber, alem suretlerinin tecelli mahalli oldu. Allahu Teala'nın, kullarından dilediğine özgü kılarak bildirdiği bu ilahi öğretimin ne kadar güzel olduğuna bir bak!

Firavun'un ailesi onu suda, ağacın yanında bulduğunda, Firavun ona "Musa" adını verdi. Kıptiçe "mu" su ve "sa" da ağaç demektir. Bu şekilde, onu içinde bulunduğu şeyle adlandırdı. Çünkü sandık suda ağacın yanında durmuştu. Ve (Firavun) Musa'nın öldürülmesini istedi. Bunun üzerine, karısı (Asiye) Musa'ya ilişkin olarak konuştu. Ve Firavun'a söylediği sözde, (kendisine ilham olunan) ilahi konuşma ile konuştu. Çünkü, Aleyhi's-selatü ve's-selam'ın, o ve İmran kızı Meryem için, erkeklerinki gibi kemale sahip olduklarını teyid eder biçimde bildirdiği üzere, Allahu Teala onu kemal için yarattı. Musa'ya ilişkin olarak Firavun'a, "O, benim ve senin için göz aydınlığıdır" [Kasas Suresi, 28/9] dedi. Böyle olunca, onda ortaya çıktığını söylediğimiz kemal ile, "gözü" Musa'yla aydınlık oldu. (Aynı şekilde) suda boğulurken, Allah'ın bahsettiği iman sayesinde, Firavun'un da gözünün aydınlığı oldu. Allah onun canını, içerisinde hiç kir kalmamış bir şekilde tertemiz olarak aldı, çünkü İslâm önceden olanları siler. Ve ilahi rahmetten hiç kimse ümidini kesmesin diye, Allah Firavun'u, dilediğine inayet ettiğine ilişkin bir ayet kıldı. Çünkü Allah'ın rahmetinden ancak kafirler ümit keser. Eğer Firavun ümit kesenlerden olsaydı, imana gelmezdi. Böylece Musa, Firavun'un karısının kendisi hakkında söylediği gibi oldu, ki şöyle demişti: "O benim ve senin için göz aydınlığıdır, onu öldürme! Yakında bize faydası dokunur" [Kasas Suresi, 28/9]. Ve böyle de oldu. Her ne kadar, o sırada, Firavun'un mülkünü ve ailesini kendi elleriyle yıkıma uğratabilecek olan nebi olduğunu bilmiyor da olsalar, Allah onlara Musa ile fayda verdi.

Allah, Musa'yı Firavun'dan koruduğunda, Musa'nın annesi, (oğlunun öldürülmediği haberini alınca) kalbindeki üzüntüden kurtulmuş olarak sabahladı. Daha sonra, Allahu Teala kendi annesinin memelerine yönelmesi için, ona süt-nineleri haram

kıldı. Böylece, annesinin sevincini eksiksiz kılmak için, Musa'yı annesine emzirtti. Şeriat ilmi de böyledir. (Musa'nın ancak annesinin memesinden süt emerek beslenmesi gibi, her nebinin ümmeti de ancak kendi şeriatlarının ilmiyle ruhlarını beslerler ve diğer nebilerin şeriatları o ümmete haram kılınmıştır.) Allahu Teala şöyle buyurmuştur: "Sizden herbiriniz için Biz bir şeriat ve minhac getirdik" [Mâide Suresi, 5/48] — ve buradaki "min-hace" sözü, geldiği kaynağı anıştırır bir şekilde "ondan geldi" demektir. Tıpkı bir ağaç dalının ancak köküyle beslenmesi gibi, bu kaynak onun (yani, bir nebinin ümmetinden olan kulun) gıdası oldu. Böylece, bir şeriatta yasaklanan şey, diğer bir şeriatla helal kılındı — yani, surette helal kılındı. Bununla demek istediğim, (helal kılınan) o şeyin işin aslına bakılırsa, geçmişteki (haram kılınmış olan) şeyle aynı olmadığıdır, çünkü o, yeni bir yaratılıştır ve tekrar yoktur. Bundandır ki biz sana tenbih ettik. Buna, Musa'nın süt emmesinin yasaklamasıyla işaret edilmiştir. Çünkü, onun annesi gerçekte onu emzirendir, onu doğuran değil. Doğuran anne onu emaneten taşıdı, böylece çocuk ondan doğdu ve istemsiz olarak annesinin hayız kanıyla beslendi. Bu, çocuğu üzerine minnet etmesin diye böyledir. Çünkü eğer çocuk bu kanla beslenmeseydi ve bu kan, kendisinden çıkmasaydı, onu öldürür ve hastalanmasına neden olurdu. Böylece, bu kan ile beslenmekle, cenin'in annesi üzerinde minneti sözkonusudur. Çünkü çocuk, bu kanla beslenmekle, annede kaldığında ve dışarı atılmadığında veya cenin tarafından besin olarak alınmadığında, annesine gelebilecek olan zarardan korudu. Halbuki emzirenin durumu farklıdır, çünkü süt vermekle çocuğun hayatını ve varlığını sürdürmesini dilemiştir. Kendisini doğurandan başka bir kadının, onu doğuran üzerinde bir üstünlüğü olmasın ve çocuğunun eğitimiyle gözü aydın olsun, kucağında onun büyümesine şahid olsun da üzülmesin diyedir ki Allah, Musa'nın emzirilmesini, kendisini doğuran anneye vermiştir.

Ve Allah Musa'yı (kendi beşer olmaklığı olan) sandığın sıkıntısından kurtardı. Musa, her ne kadar tabiatın dışına çıkmadıysa da, Allahu Teala'nın ilahi ilimden kendisine verdiği şeyle tabiat karanlığını yırttı. Ve Allah, başına getirdiği [mübtela] şeye kendi nefsinde gösterdiği sabır gerçeklensin diye, onu birçok ortamlarda sınamadı.

Allahu Teala'nın Musa'nın başına getirdiği [mübtela] ilk şey, Allah'ın verdiği ilhamla ve onun sırrında verdiği güçle [tevfik] —kendisi bunun böyle olduğunun bilincinde olmaksızın— Kıbtî'yi öldürmesidir. Ama, Rabbinin emri gelinceye kadar beklememiş olmakla birlikte, onu öldürmüş olmaktan sıkıntı duymadı. Çünkü nebi, kendisine bildirilinceye kadar, (yaptığının) bilincinde olmadığından dolayı, batında masumdur. Ve işte bundandır ki, Hızır ona çocuğun öldürülmesini gösterdi. Musa çocuğun öldürülmesini doğru bulmadı ve kendisinin Kıbtî'yi öldürmüş olduğunu hatırlamadı. Bunun üzerine Hızır ona şöyle dedi: "Bunu kendiliğimden yapmadım" [Kehf Suresi, 18/82]. Bu sözle, Musa'yı kendi mertebesinden, yani Kıbtî'yi İlahi Emir'le öldürmüş olduğundan haberdar etti — çünkü nebi, bunun bilincinde olmasa bile, (nebi olmaklığıyla) işin aslında yaptıklarında masumdur.

Hızır ona geminin delinmesini de gösterdi. Bu, zahirde helak ve batında ise gasbedicilerin [gasıb] elinden kurtulmaktır. Ve Hızır bunu, Musa'nın kendisini dört bir yandan saran suya bırakıldığı, ve zahiri helak ve batını kurtuluş olan sandığa nazire olarak yaptı. Ve annesi, gasbedici [gasıb] Firavun'un, Musa'yı elinden zorla alıp, onu kendi gözleri önünde öldüreceği korkusuyla bunu yaptığında, Allah böyle yapmasını, kendisi bunun bilincinde olmaksızın, ona vahy etti. Ve Musa'yı (günün birinde) emziriyor olacağı içine doğdu. Ve (eğer yanında kalacak olursa) Musa'nın öldürüleceği korkusuyla, onu sulara bıraktı. Ve atasözünde denildiği gibi, "Göz görmeyince gönül katlanır." Dolayısıyla, Musa'nın başına gelecekleri kendi gözüyle görme korkusuyla korkmadı, ve ona ilişkin olarak gözün görmesinin üzüntüsüyle üzülmeyi. Ve günün birinde Allah'ın onu kendisine geri vereceği yolundaki hüsn-ü zan kendisinde baskın çıktı ve kendisindeki bu zanla yaşadı. Ve ümit, korku ve üzüntüye karşıttır. Kendisine ilham olunduğunda, "belki de bu, Firavun'un ve Kıbtîler'in helakının kendi eliyle olacağı resuldür" dedi ve bu zanla yaşayıp mutlu oldu. Ve bu zan, işin aslında (kendisine ilham olunmuş bir) ilimdir.

Daha sonra Musa, peşine düşüldüğünde, zahirde korktuğundan, ama mânada kurtuluşu sevdiğinden [hubb], kaçarak orayı terketti. Ve gerçekte hareket, her zaman için, sevgidir [hubb] ve bundan ibarettir; hareketi görenin (hareketin sevgi olduğuna) perdeli olması, hareketin sebebi olarak başka şeyler görmesidir ve hareketin sebebi bunlar değildir. Çünkü, gerçekte hareket, alemin, sükun içerisinde bulunduğu yokluktan [adem] varlığa [vücut] hareketidir. Böylece, alemin varlığından ibaret olan hareket, sevgi [hubb] hareketidir. Ve Resulallah (sav), "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeye muhabbet ettim" sözüyle hiç kuşkusuz buna işaret etmiştir. Bu muhabbet olmasaydı, alem kendi ayn'ında zahir olmazdı. Böylece, alemin yokluktan [adem] varlığa [vücut] hareketi, Yaratıcı'nın sevgisinin [hubb] varlığa doğru hareketidir. Ve kendisinde yokluğun değişmezliğini [sübut] müşahede etmiş olan alem de aynı şekilde, kendini varlık olmağında müşahede etmeyi sever. Ve onun değişmez bir yokluktan her bir yönden varlığa hareketi, Hak'tan ve kendinden doğru bir sevgi hareketi oldu. Ve kemal kendisi için sevilir. Ve Hak Teala'nın Kendisine ilişkin ilmi, Kendisi alemlerden gani olduğundan dolayı, ancak Kendisine aittir. Ve O'nun için geri kalan şey, alemin aynları olan bu aynlardan ortaya çıkan hâdis ilimle, ilim mertebesinin tamamlanmasıdır. Ve alemin aynları varolduklarında, kemal sureti, hâdis ve kadim ilimle zahir olur. Dolayısıyla, ilim mertebesi iki yön ile kâmil olur. Aynı şekilde, (alemin aynları ile birlikte) varlık mertebeleri de kâmil olur. Çünkü, kimi varlıklar ezeli olduğu halde, kimisi de ezeli değildir. Ezeli olan varlık, Kendi nefsiyle varolan Hakk'ın varlığıdır. Ve ezeli olmayan varlıklar ise, değişmez alem suretlerindeki Hakk'ın varlığıdır, ve bu varlıklar hâdis olarak adlandırılırlar, çünkü bunların kimisi, kimi diğerlerine zahir olur. Böylece O, alem suretlerinde Kendini zahir kılar ve varlığı kemale erdirir. Böylece, alemin hareketi kemale duyulan sevgiden oldu. Bunu anla!

Görmez misin ki O, alem olarak adlandırılanın ayn'ındaki etkilerinin zuhurunun

yokluğundan dolayı İsimler’de olan şeye (yani, darlık ve sıkıntıya), İlahi İsimler’den nasıl Nefes verdi. Ve böylece rahat, Hak için sevilen oldu — ama bu rahata ancak ulvi ve süfli suretlerin varlığıyla erişti. Ve hareketin sevgi için olduğu kesinlendi, öyle ki, oluştta [kevn] sevgiye nisbeti olmayan bir hareket yoktur. Ve bunu alimlerden kimisi bilir, kimi alimler ise nefslerine egemen olan görünürdeki yakın-sebeple örtülmüşlerdir.

Kıbtı’nın öldürülmesinden sonra Musa’da korku görüldü, ama bu korku, öldürülmekten kurtulmaya sevgi duymasıydı. Böylece korktuğu şeyden kaçtığında, aslında Firavun’dan ve onun yapacaklarından kurtulmaya duyduğu sevgiyle kaçtı. İşte bu nedenledir ki, o anda, kaçışının sebebi olarak, görülen en yakın sebebi söyledi. Gösterdiği bu yakın sebep (yani, korku) beşerin bedensel sureti gibidir ve kurtulmaya duyulan sevgi, bedeni yöneten ruhun, bedeni içermesi gibi, bu yakın sebebi içerir.

Nebiler, hitaplarının genele yönelik olmasından ve kendilerini işiten alimlerin anlayışlarına güvendiklerinden dolayı zahir diliyle söz söylerler ve genelden (yani, genel anlayış düzeyinden) başkasına itibar etmezler. Nitekim Resul (sav), sadaka vermeye ilişkin şu hadisinde bu mertebeye işaret etmiştir: “Kendisinden daha fazla sevdiklerim olduğu halde, Allahu Teala’nın ateşe atacağından korktuğum kimseye veririm.” Dolayısıyla, kendilerinde tamah ve nefsani tabiat egemen olan aklı ve basireti zayıf kimselere itibar etti. Böylelikle resuller, ilim olarak getirdikleri ne varsa, daha derinine inemeyenler kaftan [hil’at] (yani, zahiri ifade) düzeyinde anlayabilsinler diye, bu ilmi en alt düzeydeki anlayışa bürüyerek getirdiler. Böylesi kimseler, “bu ne kadar güzel bir kaftan!” derler ve bunu anlayışın son noktası olarak görürler. Öte yandan, hikmet incilerini bulmak için derinlere dalan incelikli düşünce sahibi kişi, “Bu kimse (yani, peygamber) hangi sebeple sultan tarafından bu kaftana layık görüldü?” der. Ve kaftanın değerine ve onun giysiler arasındaki derecesine bakar ve buradan, bu kaftana büründürülmüş olanın değerini bilir. Böylelikle, kendisinden başkalarının benzerine erişilmemiş olan bir ilme erişir. Resuller ve nebiler ve onların tahkik ehli vârisleri, alemde ve kendi ümmetleri arasında bu mertebede olan kimseler bulunduğunu bildiklerinden, ifadelerinde hem seçkinlerin [havas] hem de avamın anlayabileceği zahir dili ile konuştular. Ve seçkinler, avamın anladığını ve bundan fazlasını anlarlar ve bundandır ki, onlara “seçkin” denmesi yerinde olur ve böylelikle bununla avamdan ayrılırlar. Böylece, ilimleri tebliğ edenler (yani, resuller, nebiler ve vârisler), bu zahir diliyle yetindiler. İşte Musa’nın, “Ben sizden, selamet ve afiyeti sevdiğim için kaçtım” değil de, “Ben sizden, korktuğum şey dolayısıyla kaçtım” [Şuara Suresi, 26/21] demesindeki hikmet budur.

Ve Musa (Mısır’dan kaçıp) Medyen’e geldiğinde, (Şuayb aleyhisselam’ın çocukları olan) iki genç kız gördü. Ücretsiz olarak onların hayvanlarını (kuyudan su çekerek) suvardı ve sonra ilahi gölgeye sığındı. Ve şöyle dedi: “Ey Rabbim, doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım” [Kasas Suresi, 28/24]. Böylece suvarma işiyle,

Allahu Teala'nın kendisine bağışlamış olduğu hayrı birledi ve nefisini, hayrın Kendi içinde olduğu Allah'a muhtaç olmaklıkla niteledi. Hızır, Musa'ya duvarı ücretsiz olarak yeniden-örmeyi gösterdiğinde, Musa ona böyle yapmasından (yani, duvarı ücretsiz örmesinden) dolayı itiraz etti. Bunun üzerine Hızır, Musa'ya ücret almaksızın hayvanları suvarmış olduğunu hatırlattı. Hızır, buna benzer başka şeyler de gösterecekti, ama (Musa'nın sabırsız olmasından dolayı) bunlardan söz etmedi. Bundandır ki, Resulallah (sav), ikisi arasında geçenlere ilişkin olarak Hızır'ın (daha başka şeyler de) anlatması için Musa'nın sessizliğini koruyup itiraz etmemiş olmağını temenni etti. Bununla, Musa'nın yapmış olduğu şeyi (yani, Kıbtı'yi öldürmüş olmasını), buna ilişkin bir ilmi olmaksızın yapmış olduğu bilindi. Çünkü ilmi olsaydı –Allah'ın övgü ve doğrulamayla şahadet ettiği Hızır'a– kendi yapmış olduğu şeylerin benzerini yapmış olmasından dolayı itiraz etmez, Hızır'ın bu yapmış olduklarını inkar etmezdi. Ama Musa, Allah'ın övdüğü ve kendisini tabi kıldığı Hızır'ın şart koştuklarını unuttu [gaflet] – ama Allah'ın emrini unutmuş isek, bu, Allah'ın bize rahmetinden dolayıdır. Eğer Musa, bunu (yani, Hızır'ın ilmini) bilseydi, Hızır ona, “bilmediğin şeye..” [Kehf Suresi, 18/68] yani “deneyimlemediğin şeye..” demezdi. Ve bu, “Ben senin deneyimlemediğin bir ilme sahibim; aynı şekilde sen de öyle bir ilme sahipsin ki, ben de onu bilmem” demeye gelir. Ve bu şekilde Hızır, adaleti gözetti.

Ve Hızır'ın Musa'dan ayrılmasındaki hikmet, Allah'ın Resul hakkında, “Resul'ün getirdiğini alınız ve onun sakındırdığından sakınınız” [Haşr Suresi, 59/7] buyurmuş olmasındandır. Resulün ve risaletin değerini bilen ehlullah –yani, Allah'ı bilenler– bu söz karşısında durdular. Ve Hızır, hiç kuşkusuz, Musa'nın resul olduğunu biliyordu. Böyle olunca, resule karşı edebin gereğini yerine getirmek için, ondan geleni gözetmeye başladı. Musa Hızır'a, “Eğer bundan sonra sana bir kez daha bir şey soracak olursam, benimle arkadaşlık etme” [Kehf Suresi, 18/76] diyerek onu kendisiyle arkadaşlık etmekten sakındırdı. Ve Musa üçüncü kez itiraz edince, o zaman, Hızır ona, “İşte bu, seninle benim aramda ayrılıktır” dedi [Kehf Suresi, 18/78]. Ve Musa onu vazgeçirmeye çalışmadı ve ondan kendisiyle arkadaşlığı sürdürmesini istemedi. Çünkü Musa, Hızır'ı kendisiyle arkadaşlık etmekten sakındıran kendisindeki risalet rütbesinin değerini biliyordu – böylece, Musa sessiz kaldı ve ayrılık gerçekleşti.

İmdi sen, bu iki kişinin ilimde nasıl bir kemale sahip olduklarına ve ilahi edebin gereğini nasıl yerine getirdiklerine bak! Hızır'ın Musa'ya, “Ben, Allah'ın bana öğretmiş olduğu öyle bir ilme sahibim ki, sen onu bilmezsin ve sen de Allah'ın sana öğretmiş olduğu öyle bir ilme sahipsin ki onu da ben bilmem” diyerek, Musa karşısında kendi durumunu kabullenişine ve gözettiği adalete bak! Ve Hızır bu sözleriyle, onun mertebesinin yüceliğini bildiği ve kendisi böylesi bir mertebeye sahip olmadığı halde, “Sen deneyimleyerek kavramadığın şeye nasıl sabredebilirsin?” diyerek incitmiş olduğu Musa'nın gönlünü aldı. Ve bu (üstünlük kıyaslaması nisbeti), Muhammed (sav) ümmetinde, hurma ağaçlarının aşılması

hadisesinde zahir oldu. Resulallah (sav) ashabına, “Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz” buyurdu. Hiç kuşkusuz, bir şeyi bilmek, bilmemekten iyidir – ve bundandır ki Allahu Teala, Kendini, “O her şeyi bilendir” [Bakara Suresi, 2/29] sözüyle övdü. Resulallah (sav), ashabının dünya işlerinde kendisinden daha bilgili olduğunu kabullendi, çünkü kendisinin dünya işleri konusunda enine boyuna bir ilmi yoktur. Çünkü dünya işlerini bilmek bunları deneyimlemeyi [zevk] ve yaşantılamayı [tecrübe] gerektirir. Ve Resul (sav) bunun ilmiyle uğraşmadı. O, önemlilerin en önemlisiyle uğraştı. İmdi, seni en büyük edebden haberdar kıldım. Eğer nefsini bu edebe uyarlayacak olursan, bundan fayda bulursun.

Ve Musa’nın, “Rabbim bana hüküm verme kudreti bağışladı..” sözünden kastedilen halifeliktir ve “..beni kitap getiren peygamberlerden kıldı” [Şuara Suresi, 26/21] sözünden kastedilen ise risalettir. Ve her resul, halife değildir. Halife, kılıç ve hükümranlık sahibidir, ama resul böyle değildir – kendisine gönderilmiş olan neyse, ancak onu bildirir. Eğer bunun için savaşır ve onu kılıçla korursa, bu kimse hem halife hem de resuldür. Nasıl ki her nebi, resul değilse; her resul de halife değildir – çünkü resullere mülk ve bu mülk üzerinde hükmetmeklik verilmemiştir.

Firavun’un Musa’ya, (“Alemlerin Rabbi nedir?” diyerek) Allah’ın mahiyetini sormasındaki hikmete gelince: bu soruyu cehaletinden dolayı değil, ama Rabb’i tarafından resul olarak gönderildiğini iddia eden Musa’nın bu konuda doğru söyleyip söylemediğini sınamak için sordu. Firavun resullerin sahip oldukları ilmin mertebesini bilen bir kimseydi, öyle ki, onun cevabından iddiasında doğru olup olmadığını çıkarabilirdi. Ve orada hazır bulunanlardan dolayı çifte anlamlı bir soru sordu; böylelikle kendisi sorduğu soruya aldığı karşılıktan Musa’nın doğru söyleyip söylemediğini anlayabilecekken, orada hazır bulunanlar bunu anlamayacaklardı. Ve Musa cevap verdiğinde, işin hakikatını bilenlere göre cevap verdi. Bunun üzerine Firavun, kendi konumunu korumak için, Musa’nın kendisine sorulan soruya cevap vermediğini gösterdi. Ve anlayışlarının kıt olmasından dolayı, orada bulunanlar için Firavun’un Musa’dan daha bilgili olduğu besbelli oldu – çünkü Musa Firavun’a mahiyetten farklı bir cevap verdi. Ve görünüşe göre bu, kendisine sorulan sorunun cevabı değildi. Ama Firavun, hiç kuşkusuz, Musa’nın ancak bu şekilde cevap verebileceğini biliyordu. Ve ashabına, “Size gönderilen resulünüz gerçekte delidir” [Şuara Suresi, 26/27] yani, “Benim kendisine sorduğum sorunun cevabı ona örtülüdür. Çünkü o şeyin (yani, Hakk’ın zatının) bilinmesi asla tasavvur edilemez” dedi (ve böylece halkına karşı daha alim olduğunu gösterirken, Musa’nın risalet davasında doğru söylediğini –onlar anlamaksızın– tasdik etti).

Mahiyete ilişkin bir soru, hakkında soru sorulan ve kendi nefsinde bir hakikat üzere olması gereken şeyin hakikatine ilişkin bir soru olduğundan, yerinde bir sorudur. Cins ve ayırmadan [fasıl] oluşan tanımlar, kendisinde başkalarıyla ortak nitelikler taşıyan her şey için geçerlidir. Ama cinsi olmayan bir şeyin (yani, Hakk’ın), başkaları için sözkonusu olmayan bir hakikat üzere olması gerekir. Dolayısıyla, soru ehl-i

Hakk'a, doğru ilme ve akl-ı selime göre doğrudur. Ve bu sorunun cevabı da, ancak Musa'nın Firavun'a verdiği cevap olabilir. Ve Musa'nın, Zat'ın tanımını soran kimseye O'nun fiillerinden cevap vermesinde büyük bir sır vardır. Bu şekilde, Zat'ın tanımını –alem suretlerinde zahir kıldığı veya alem suretlerinden Kendisini zahir kılan– Kendi sıfatıyla aynı kıldı. Ve şunu demeye getirdi: “Eğer kesin bilgi sahibi iseniz –o zaman bilirsiniz ki– O, ulvi olandaki –ki bu semadır– ve süfli olandaki –ki bu da arzdır– alem suretlerini Kendisinde zahir kılan veya bu suretlerin kendisiyle Zahir olandır.” (Bu cevap üzerine) Firavun, ashabına dönerek, “O hiç kuşkusuz delidir” [Şuara Suresi, 26/27] dedi — ki bunun anlamını yukarıda açıklamıştık. Ve sonra, Musa kendi ilahi ilimdeki mertebesini Firavun bilebilsin diye ve onun bunu anlamış olduğunu bildiğinden sözlerine şunu da ekledi: “O, doğunun ve batının..” – yani, zahirin ve bânının– “..ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir” [Şuara Suresi, 26/28]. Böylece O, “her şeyi bilendir” [Hadîd Suresi, 57/3]. “Eğer aklederseniz..” [Şuara Suresi, 26/28] sözü de, “Eğer kayıtlayıcı iseniz..” anlamına gelir — çünkü akıl, kayıtlamadır.

Musa'nın verdiği ilk cevap, kesinlik sahiplerinin [ehl-i yakın] cevabıdır — ki onlar keşf ve varlık ehlidir (yani, onlar, Hakk'ın bir olan varlığını her şeyde ve kendi izafi varlıklarında müşahede edenlerdir). Bundandır ki Musa, “Eğer kesinlik sahibi iseniz..” dedi [Şuara Suresi, 26/24] — yani “eğer keşf ve varlık sahibi iseniz, size şuhudunuzda ve varlığınızda kesin kıldığınız şeyi bildirdiğimi anlarsınız; yok eğer akıl ve kayıtlama ehli olup, aklınızın size verdiği delillerle Hakk'ı özgüleştireniz [hasr], buna karşılık olarak ben de size ikinci cevabımı veririm.” Böylece Musa, üstünlük ve doğruluğunun Firavun tarafından bilinebilmesi için, bu iki vecih ile zahir oldu. Ve Musa, ona vereceği cevabı hemen anlayacağını veya anlayabilecek durumda olduğunu biliyordu. Bunun sebebi, Firavun'un “mahiyet”i sormuş olmasıdır ve Musa, “nedir?” sorusunun (yani, cins ve ayırmadan oluşan) bildik terimler üzere olmadığını bilmesindedir ki, Firavun'un bu sorusuna cevap verdi. Eğer Musa, bundan başka bir şey anlamış olsaydı, sorusunu hatalı bulurdu (ve bir cevap vermezdi). Ve Musa, hakkında soru sorulanı, alemin ta kendisi [ayn] olarak ortaya koyunca, Firavun da kendisine aynı dil (yani, tevhid dili) ile seslendi — ama orada bulunanlar bunu anlamadılar. Ve Firavun Musa'ya şöyle dedi: “Benden başkasını ilah edinecek olursan, ben seni hapsedilmişlerden kılarım” [Şuara Suresi, 26/28]. Burada (“hapis” “zindan” anlamındaki) “sicc” sözcüğünde bulunan “s” harfi artık-harfdir [harf-i zaid]. Böylece bu artık-harf kaldırıldığında Firavun'un sözü şöyle bir açılım kazanır: “Seni örterim [“cenn”]. Çünkü sen, benim bu şekilde bir söz söylememi haklı çıkaran bir cevap verdin. Eğer bana, ‘Vaadettiğin şeyle (yani, beni hapsedilmişlerden kılacağını söylemekle) cehaletini açığa vurdu; ayn bir olduğu halde (ikimiz arasında) nasıl ayırım gözetebilirsin?’ diye soracak olursan, sana şöyle derim: Ben sadece ayn'ın mertebeleri arasında bir ayırım gözetiyorum. Ayn ayrılaşmadı ve kendinde bölümlenmedi. Ve ey Musa, şu anda benim rütbem bilfiil sana tahakküm etmektedir. Ve ben ayn itibarıyla benim, ama rütbe itibarıyla senden başkayım.”

Musa, Firavun'un söylediklerinden bunları demeye getirdiğini anlayınca, "Sen buna güç yetiremezsin" diyerek ona hakkını verdi. Ve Musa'nın üzerinde güç sahibi olması ve gücünün etkisini Musa'da zahir kılması, Firavun için kendi rütbesinin göstergesiydi. Çünkü Hak, zahirde Firavun'un rütbesindeydi. Ve bundan dolayı da Firavun, bulunulan mecliste, Musa'nın zuhur ettiği rütbe üzerine tahakküm etme gücüne sahipti. Ve Musa, Firavun'un kendisine yönelik saldırısına engel olan şeyi (asasını) göstererek, ona, "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" [Şuara Suresi, 26/30] dedi. Firavun ise buna karşılık olarak ancak, "Eğer sözünün eri isen onu getir" [Şuara Suresi, 26/31] diyebilirdi; çünkü kavminden akli kıt kimselerin karşısında insafsız görünmemek istiyordu. Eğer böyle yapmayacak olursa, kavmi kendisinden (kendisinin ilah olduğundan) kuşkuya düşecekti. Ki onlar Firavun'un aşağıladığı [ihnet] bir topluluktur. Ona itaat ediyorlardı ve hiç kuşkusuz dalalet içerisindeydiler, yani, Firavun'un zahir diliyle ("Ben sizin yüce rabbinizim" diyerek) iddia ettiği rabliğini, doğru akıl yürütmenin [aklı-ı sahih] vardığı sonuçla inkar edebilecekleri bir akıldan yoksundular. Çünkü, akıl için sınır vardır. Keşf ve kesinlik [yakın] ehlinde olanlar bu sınırı aştıkları zaman, akıl ehli olanlar bu sınırdan dururlar (ve daha ileriye gitmezler). Ve Musa, bundan dolayıdır ki, (Firavun'un sorusuna karşılık olarak) hem kesinlik sahiplerinin [mukın] hem de ancak akıl sahibi olanların kabul edebileceği cevabı verdi.

Ve Musa, asasını yere attı. Ve, Musa'nın davetine uymaktan sakınmasında, Firavun'u Musa'ya karşı asi kılan şeyin (yani, kendi nefs-i emmaresinin) sureti olan bu asa, birdenbire herkes tarafından görülen bir yılan oluverdi. Böylece çirkin olan isyan [masiyet] itaate, yani güzelliğe dönüştü. Nitekim Allahu Teala, "Allah onların kötülüklerini değiştirerek güzelleştirir" [Furkan Suresi, 25/70] buyurmuştur — değiştirir, yani hükümde. Ve hüküm, burada, bir-olan-cevherde [cevher-i vahid] birbirinden ayrışık aynalar olarak zahir oldu. Böylece o, aynı zamanda hem bir asa hem de apaçık bir yilandır. Ve o, apaçık bir yılan olması itibarıyla yılanları, ve asa olması itibarıyla da asaları (yani, büyücülerin asalarını) yuttu. Ve böylelikle Musa'nın delili [hüccet] Firavun'un asalar, yılanlar ve ipler suretindeki delilleri üzerinde zahir oldu. Büyücülerin ipleri olmasına karşılık, Musa'nın ipi yoktu ve ip "tepecik" demektir. Yani onların gücü Musa'ninkine nisbetle yüce dağlar karşısındaki tepecikler gibidir.

Büyücüler bunu görünce, Musa'nın sahip olduğu ilim mertebesini anladılar ve bunun, gerçekte hayal ve zan barındırmayan hakiki ilimle ayrıcalıklanmış bir beşerin sahip olabileceği bir kudretle olabileceğini gördüler ve böylece, "Alemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine" [Şuara Suresi, 25/47-48] yani Musa ve Harun'un davet ettikleri Rabb'e iman ettiler — ve bunu orada bulunanlara tam da bu şekilde ifade ettiler, çünkü biliyorlardı ki, Firavun kavmi, Musa'nın davetinin Firavun'a olmadığını bilmektedir.

Ve Firavun, kılıç zoruyla halife olup, örf-i şer'ide zor kullanan biri de olsa, tahakküm konumunda zamanın sahibi olduğundan, "Ben sizin yüce rabbinizim" [Naziat Suresi, 79/24] dedi — yani, "her ne kadar belli bir bakımdan herkes birer rabb ise de, benim sizin üzerinizde tahakkümümün zahir olmasıyla bana verilen şeyden dolayı bütün bu rabblerin en yücesi benim" dedi. Ve büyücüler Firavun'un kendilerine söylediği bu sözün doğru olduğunu bildiklerinden, onu inkar etmediler. Ve onun bu sözünü doğrulayarak şöyle dediler: "Sen ancak bu dünya hayatında hükmedebilirsin. O halde, ne hüküm vereceksen ver; devlet senindir" [Naziat Suresi, 79/24]. Ve böylece Firavun'un, "Ben sizin yüce rabbinizim" sözü doğrulanmış [sahih] oldu. Ve her ne kadar, Hakk'ın ayn'ı ise de, suret Firavun içindir. Ve Firavun'un batıl suretinde Hakk'ın ayn'ı, büyücüleri, ancak böylesi bir sebeple erişebilecekleri mertebeye ulaşmaları için, ellerini ve ayaklarını keserek astı. Çünkü, sebeplerin ortadan kalkmasının hiçbir şekilde yolu yoktur ve bu, sebepleri gerekli kılanın değişmez aynlar olmasından dolayı böyledir — ve bu değişmez aynlar varlıkta ancak suretler yoluyla, yani şeylerin kendi değişmezlikleri içerisinde kendilerinde bulduklarını ne ise ona göre biçimlenen suretler yoluyla zahir olurlar. Bundandır ki, "Allah'ın kelimelerinde değişme yoktur" [Yunus Suresi, 10/65]. Ve Allah'ın kelimeleri, mevcut aynlardan [ayan-ı mevcudat] başka bir şey değildir. Böylece, değişmezliklerinden dolayı Allah'ın kelimelerine önceden olmaklık [kıdem] nisbet olunurken; varlıkları ve zuhurları dolayısıyla da onlara sonradan olmaklık [hudüs] nisbet olunur. Bu tıpkı bir kimsenin, "Bugün bize bir adam veya bir misafir çıkageldi" dediğinde, bu adam bugün çıkageldi [hadis] diye, bu adamın çıkagelmesinden önce bir varlığı olmamasının gerekmemesi gibidir. Aynı şekilde Allahu Teala, yüce kelimasında —ki bu kadim bir kelimadır— şöyle buyurdu: "Onlara Rabblarından yeni bir kelam gelse [kelam-ı muhdes] dinleyip, hemen alaya alırlar" [Enbiya Suresi, 21/2]. Ve yine şöyle buyurdu: "Onlara Rahman'dan yeni bir kelam gelse, ondan yüz çevirirler" [Şuara Suresi, 26/5]. Ve rahmet, ancak rahmetle gelir ve rahmetten yüz çeviren azaba yönelir ve azap da rahmetin yokluğundan başka bir şey değildir.

Ve Allah'ın, "Yunus kavmi müstesna, azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine bir fayda vermez; Allah'ın kulları hakkında süregelen adeti budur" [Yunus Suresi, 10/98] sözüne gelince: bu söz, azabı görenlerin imanının kendilerine ahirette fayda vermeyeceğine işaret etmez. Yüce Allah'ın bundan murad ettiği şey, onlardan azabın bu dünyadayken kaldırılmayacağıdır. Böylelikle, Firavun iman ettiği halde azaba uğradı. Eğer, eceli geldiğinde ölümünün kesin olduğunu bilen bir kimsenin içinde bulunduğu durumda olsaydı, bu böyle olurdu. Ama, hal karinesi, Firavun'un öleceğinin kesin olduğunu bilmediğine işaret eder. Çünkü, müminlerin, Musa'nın asası ile denize vurmasıyla, denizde açılan kuru yol üzerinde yürüdüklerini gördü. Ve Firavun iman ettiği sırada, helak olacağını kesin olduğunu bilmiyordu — tıpkı, ölüm anında bulunanların tersine, ölümün kendisine dokunmayacağını uman kimseler gibi. Dolayısıyla Firavun, ölümün değil, kurtuluşun kesin olduğunu düşünerek, İsrailoğulları'nın inandığına inandı. İmdi,

kesinlik sahibi olduğu şey (yani, kurtuluş) gerçekleşti — ama dilemiş olduğundan farklı bir şekilde. Allah onun nefsinin ahiret azabından kurtardı ve bedenini korudu — ve O, buna ilişkin olarak şöyle buyurmuştur: “Ardından gelenlere bir delil olsun diye bugün seni bedenle kurtaracağız” [Yunus Suresi, 10/92]. Çünkü, eğer Firavun, suretiyle görünmez olsaydı, kavmi “O gizlendi” diyebilirdi. Ama, bilinen suretiyle ortaya çıkınca, ölmüş olduğu bilindi. Böylece kurtuluşu, hem (ruhunun beden karanlığından kurtulmasıyla) duyumsal olarak hem de (ruhunun ahiret azabından kurtulmasıyla) manen genel oldu. Kendileri için ahiret azabı sözü [kelime] zorunlu [vacib] olanlar, kendilerine bütün ilahi ayetler verilse bile, bu azabı görmedikçe iman etmeyenlerdir. Öyleyse, Firavun bu sınıftan değildir. Ve bunun böyle olduğu vahyedilen Kitap’ta açık olarak belirtilmiştir. Böylece, biz deriz ki, onun (imanı) hakkındaki iş Allah’a aittir. Çünkü halkın geneli onun isyankarlığı [şekavet] konusunda hemfikirdir — halbuki, bu konuda dayanabilecekleri hiçbir delilleri [nass] yoktur. Firavun’un halkına gelince, onlar hakkındaki hüküm başkadır — ama bundan söz etmenin yeri burası değildir.

Ayrıca şunu bil ki, Allahu Teala ölmek üzere olan bir kimsenin canını ancak, kendisine (o anda) gelen ilahi haberi doğrulayan bir mümin olarak alır. Bundandır ki, ani ölüm ve habersizken öldürülmek kötü bir şey kabul edilmiştir. Ani ölüm, nefesin verilmesi ve alınamaması demektir — işte ani ölüm budur ve bu, ölmek üzere olan bir kimsenin durumundan farklıdır. Habersizken öldürülmek de tıpkı ani ölüm gibidir — farkında olmaksızın arkasından boynu vurulur. Ve bu şekilde öldürülen bir kimse (öldürüldüğü anda) içinde bulunduğu hal neyse o şekilde, kafir veya mümin olarak ölür. Bundandır ki, Resulallah (sav), “İnsan bulunduğu hal ne ise o şekilde öldüğü gibi, hangi halde öldüyse o şekilde haşrolunur” buyurmuştur. Ölmek üzere olan kimseye gelince: Bu halde olup da şehid sahibi olmayan kimse yoktur ve (o anda) gördüğü neyse ona iman eder ve ancak bu hal üzere (yani, gördüğü şeye iman etmiş olarak) ölür. Çünkü (yukarıdaki Hadis’in Arapçasında geçen) “kane” (yani, “oldu”) varlıksal bir kelimedir [harf-i vücudî] ve zaman ile ilişkilenmesi ancak hal karinesi yoluyla olur. O halde, ölmek üzere olduğunu bilerek ölen kafirle, yukarıda açıkladığımız şekilde ansızın ölen veya habersizken öldürülen kafir arasında ayırım gözetilir.

Ve Allah’ın ateş suretinde tecelli edip Musa’yla (ateş suretinde) konuşmasının hikmetine gelince: Musa ateş arıyor olduğundan, kendisine yönelsin ve yüz çevirmesin diye, bu talep ettiği şeyde tecelli etti. Eğer peşinde olduğu şeyden başka bir suret içerisinde tecelli etseydi, özel olarak talep ettiği şeye vargücüyle yönelmiş olduğundan, bundan yüz çevirirdi. Ve yaptığı şeye ilgisinden dolayı yüz çevirseydi, Hak da ondan yüz çevirirdi. Ama Musa, arınmıştır ve (Hakk’a) yakındır. Ve her kim O’na yakınsa, o kimseye kendisi farkında olmaksızın, aradığı şeyin suretinde tecelli eder.

Musa O’nu ateş olarak gördü — bu aradığı şeydi.

Ama o İlah'tı, Musa bunu bilmedi.

HALİD KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ SAMEDİYYE

Halid bin Sinan'ın hikmetine gelince: Davetinde Berzah Nübüvveti'ni zahir kıldı. Berzah'ta olanları, ancak ölümünden sonra bildireceği iddiasında bulunarak, berzahdaki hükmün, dünya hayatının sureti üzere olduğunu haber verebilmek için ve böylece bütün resullerin dünya hayatlarında haber verdikleri şeylerin doğrulukları bilinsin diye, gömüldüğü yerden geri çıkarılmasını, kendisine soru sorulmasını emretti.

Halid'in böyle yapmasındaki amacı, bütün bir alemin, resullerin getirdiği şeye iman etmesi ve böylelikle, rahmetin bütün bir alem üzerine olmasıydı. Çünkü o, hiç kuşkusuz, nübüvvetinin, Muhammed'in (sav) nübüvvetine yakın olmasıyla şereflendirildi ve, Allahu Teala'nın Efendimiz'i "alemlere rahmet olarak" [Enbiya Suresi, 21/107] gönderdiğini biliyordu. Kendisi bir resul değildi ve tebliğ ile görevlendirilmemiş olsa da, Muhammedî risalette bu rahmetten bol bol nasib alınmasını diledi. Dolayısıyla, yaratılışa ilişkin ilmini artırmak için (*berzah'ta*) bundan (*yani, bu genel rahmetten*) nasib almayı diledi. Bundandır ki (*yani, bu hal kendisinin nasibi olmadığındandır ki*), kavmi onu zayi etti. Ve Nebi (sav) onun kavmini "zayi oldular" biçiminde nitelendirmedi; tersine, dilediği şeye erişmesinin önüne geçtikleri için, kendisine ilişkin olarak "onu zayi ettiler" biçiminde bir nitelendirmede bulundu.

O halde, acaba Allahu Teala onu niyetinin mükafatına erıştirdi mi? Tersini düşünemeyecek bir şekilde, hiç şüphesiz onun için niyetinin mükafatı vardır. Burada anlaşmazlık ve şüphe bu mükafatın niteliğine ilişkindir — şöyle ki, acaba temenni edilen bir şeyin olmasıyla elde edilecek olan mükafatla, temenni edilen bir şeyin olmaması durumunda elde edilecek olan mükafat denk olur mu, yoksa bunlar birbirlerine denk değil midir?

Şeriatta bunların denk olduğunu teyid eden birçok hüküm vardır. Örneğin, cemaatle namaz kılmak için gelip de namaza yetişemeyen kimseye, cemaatle namaz kılmış olanların kazandığı mükafat verilir. Aynı şekilde, yoksul olup hayırlı bir iş yapmak için servet ve mal sahibi olmayı dileyenlere de, o hayırlı işi yapanların dengi bir mükafat vardır. Yine de, ötekiler için hem niyetlerine hem de amellerine karşılık bir mükafat vardır — bunlar niyetleriyle amellerini birlemişlerdir.

Ve Nebi (sav), niyetlerini gerçekleştirenlerle, niyetlerini gerçekleştiremeyenler için kesin bir hüküm ortaya koymadı. Ama görünüşe bakılırsa, bu ikisinin (*kazanacağı*

mükafat) arasında denklik yoktur. Ve bundandır ki, Halid bin Sinan, niyetiyle amelini birleştirerek, bu ikisinin mükafatını alabilmek için, (*berzahıta olanları*) bildirmeyi istedi.

MUHAMMED KELİMESİNDEKİ HİKMET-İ FERDİYYE

Bütün bir insan türünde varolanların en kâmilî olmasından dolayı, onun hikmeti tek'lik [ferdiyyet] oldu; ve yine bundan dolayı, iş onunla başladı ve onunla sona erdi. Âdem henüz suyla balçık arasındayken, o Nebi'ydi; unsursal oluşumuyla da Son Nebi oldu.

Üç, tek olanların [efrad] ilkidir; ve, bu tek olanların ilkinden (yani, üçten) birbiri ardınca çoğalan diğer bütün tek olanlar ise, (bu tek olanların ilki olan) üçün açılımlarıdır [teferruat]. Bundandır ki, (yani, teklerin –bireylerin– ilki olmasından dolayıdır ki) O, Rabbine ilk delildir. Ve kendisine, Âdem'in adlandırdığı bütün (ilahi) kelimelerin [cevami'ül-kelim] verilmiş olmasıyla ki, (bu kelimelerin –yani Bir'in şunun– üç asıldan dallanıp budaklanmasına istinaden sahip olduğu) kendi üçlüğünde [teslis] delile benzeşik oldu. Ve onun kendisi, kendinin delili oldu. Ve Muhammed'in (sav) hakikatı, üçlü bir oluşum olmasından dolayı ilk tekliği [ferdiyyet] ortaya çıkardı. Ve o, varlığın aslı olan muhabbete ilişkin olarak, bu üçlüğünden dolayıdır ki, “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi..” dedi. Sonra kadınları ve güzel kokuyu andı ve namazın gözünün aydınlığı kılındığını söyledi.

İlk olarak kadınları andı ve namazı en sona bıraktı. Bu, kadının kendi ayn'ının zuhurunun aslında erkeğin bir parçası olmasından dolayıdır; ve bu, insanın Hakk'ın zuhurunun bir kısmı olması gibidir. İnsanın kendini bilmesi Rabbini bilmesinden önce gelir ve Rabbini bilmesi, kendini bilmesinin sonucudur. Böylece O, “Kendini bilen Rabbini bilir” demiştir. Dilersen, bilmeye ve erişmeye güç yetirilemeyeceğini [aciz] söyleyebilirsin, çünkü O'nun bilinmesine ilişkin olarak böyle söylemek yerindedir [caiz]; veya, dilersen, O'nun bilinebilir olduğunu söylersin. Bunların ilkinde göre, eğer kendini (gaybî hakikatı itibarıyla) bilmediğini biliyorsan, gerçekte Rabbini bilmiyorsundur. Ve ikincisine göre de, eğer kendini biliyorsan, o halde, Rabbini biliyorsundur.

İmdi, Muhammed (sav) Rabbine en açık delil oldu ve alemin herbir parçası kendi aslı olan Rabbine bir delildir, öyleyse anla! Ve ona ancak kadınlar sevdirdi ve o da kadınlara şevk duydu [müştak] — ki bu, bütünün [küll] kendi parçasına [cüz] şevk duyması türündendir. İmdi o, bu haber ile, Hakk'ın bu unsursal oluşuma ilişkin olarak, “Ve ona ruhumdan üfledim” [Hicr Suresi, 15/29] sözündeki işin aslını Hak tarafından zahir kıldı. Sonra Hak, Kendi nefsini insana kavuşmaya güçlü [şedid] bir şevk duyuyor olarak nitelendirdi ve kendisine şevk duyanlar hakkında, “Ey Davud,

Benim onlara duyduğum şevk daha da güçlüdür [şedid]" dedi. Ve O'nun bu şevki, katışıksız ve mahrem bir kavuşma [lika-i hâs] içindir. Çünkü Resulallah (sav), Deccal'a ilişkin bir hadisinde, "Ölmedikçe, hiçbiriniz Rabbinizi göremezsiniz" dedi.

Böyle olunca, bu şekilde (yani, böylesi yeğin bir şevk duyuyor olmakla) nitelenene (yani, Hakk'a) şevk duyulması kaçınılmazdır. Dolayısıyla da, Hakk'ın bu yakın olanlara (yani, kendisine şevk duyanlara) –kendilerini görüyor olmakla birlikte– şevk duyuyor olması apaçık bir durumdur [sabit]. Böylece Kendisini görmelerini arzu eder [muhabbet] – ki onları bundan alıkoyan dünya makamıdır. İmdi, O'nun (Davud'a yönelik) bu sözü, tıpkı –biliyor olduğu halde– "ta ki bilelim" demesinde olduğu gibidir. Öyleyse O, ancak ölümle birlikte varlık bulacak olan bu özgül sıfata (yani, Kendisinin müşahede olunmaklığına) şevk duyar. Ve onların O'na duydukları şevk ancak ölümle diner. Ve Hak Teala, buna ilişkin olarak şu tereddüdünü dile getirdi: "Mü'min bir kulunun canını alırken tereddüt ettiğim kadar hiçbir şeyde tereddüt etmem. Ben onu incitmekten duyduğum nefret ölçüsünde o da ölümden nefret eder; ama Bana kavuşması kaçınılmazdır." Böylece O, ölümü anarak onu (mü'min kulunu) kederlendirmemek için "ölmesi kaçınılmazdır" demek yerine, ona Kendisine kavuşma müjdesini verdi. Resul'ün, "Ölmedikçe, hiçbiriniz Rabbinizi göremezsiniz" sözündeki gibi, insanın Hakk'a kavuşması ancak ölümle birlikte olduğu içindir ki, Allahu Teala "Bana kavuşması kaçınılmazdır" dedi. Ve Hakk'ın duyduğu şevk, bu nisbetin (yani, ölüm sırasında ortaya çıkan görme nisbetinin) varlık bulması içindir.

Sevgili beni görmeyi nasıl da arzuluyor

Ama benim duyduğum arzu daha da çok

İkimiz de elemliyiz, ama kavuşma vakti henüz gelmedi

Ben sızlanmaktan şikayetçiyim, O da öyle.

O, insana Kendi ruhundan üflediğini söyledi; böylece, O'nun duyduğu şevk ancak Kendisine'dir. Kendi ruhundan olmasıyla, onu Kendi suretinde yarattığını görmez misin? İnsanın oluşumu bedendeki, "karışımlar" [ahlat] olarak adlandırılan dört unsurdan oluştuğu için; bedende bulunan rutubetten dolayı, O'nun üflemesi, nefste bir tutuşma meydana getirdi. Böyle olunca, oluşumu dolayısıyla, insandaki ruh, ateş oldu. Bundandır ki, Allahu Teala Musa'yla, ancak ateş suretinde konuştu; ki, (ateş aramak için yola çıkmış olan) Musa'nın peşinde olduğu da bu ateşti. Eğer insanın oluşumu (katışıksız bir şekilde) tabii olsaydı, ruhu nurdan olurdu. Allahu Teala, "üfleme" biçimindeki örtük ifadeyle, bu ruhun Rahman'ın Nefesi'nden geldiğine işaret eder. Ve bu Nefes'in üflenmesi sonucunda da, insanın ayn'ı zahir olur. Bundandır ki, Kendisine ruh üflenenin (oluşumundaki unsurların) istidadından dolayı, tutuşma nur değil de, ateş oldu. Dolayısıyla, insanı insan kılan şeyde (yani, kendisine üflenen ruhta), Hakk'ın Nefesi bâtın oldu.

Sonra Allahu Teala, onun kendi sureti üzere olan ve ona iştihak duyan bir diğer kişiyi ortaya çıkardı ve buna "kadın" adını verdi. Ve kendi sureti üzere zahir

olduğundandır ki, kadına iştıyak duydu — bu, kendi nefesine duyulan iştıyaktır. Ve kadın da, ona şevk duydu — bu da, kendi yurduna duyulan iştıyaktır. İmdi, ona kadın sevdirdi, çünkü Allah Kendi sureti üzere yarattığını sevdi ve bundan dolaydır ki, güçleri [kadr] ve menzilleri azim ve tabii oluşumları yüce olduğu halde, nuranî melekleri onun önünde secde ettirdi. İmdi, ilişki buradan ortaya çıktı ve suret, ilişki yönünden en büyük, en yüce ve en mükemmel olandır. Bu, çift [zevc] değildir, yani Hakk'ın varlığının kutupsallaşmasıdır [şef] — tıpkı bir kadının, varlığıyla, erkeği kutupsallaştırması [şef] gibi. Böylece Hak, erkek ve kadın üçlüsü zahir oldu. Kadın, kendi aslı olan erkeğe nasıl iştıyak duyduysa, erkek de, kendi aslı olan Rabbine iştıyak duyar. Böyle olunca, Allahu Teala, Kendi sureti üzere olanı nasıl seviyorsa, Rabbi ona kadınları sevdirdi. Ve sevgi, ancak varlığının kendisinden olduğuna [tekevvün] yöneliktir. Hal böyle olunca, erkek, varlığının Kendisinden olduğunu [tekevvün], yani Hakk'ı sever. İşte bu nedenledir ki, “bana sevdirdi” demiştir ve duyduğu sevgi, sureti üzere olduğu Rabbine ilişkilmiş olduğundan, “severim” dememiştir — hatta kendi hanımına sevgisinde bile. Çünkü hanımını – Allah'ın kendisini sevmesi vasıtasıyla– ilahî hallenimden [tahalluk-ı ilahî] dolayı sevdi.

Bir erkek, bir kadını sevdiğinde, ona kavuşmak ister, yani aşkın amacı olan kavuşmayı diler ve insanın unursal oluşum suretinde eşlerin birleşmesinden daha büyük bir vuslat yoktur. Ve bundandır ki, şehvet bütün bir bedenine yayılır. Ve bundan dolayı, kendisine gusletmesi emrolundu. Böylece, şehvetin ortaya çıkışıyla kadındaki hiçliğe erme [fenâ] genel olduğu için, temizliğin de genel olması gerekti. Allah, kulunun Kendisinden başkasında haz bulabileceğini [iltizaz] sanmasını kıskanır, böylece O, kulunu, Hakk'a dönebilsin ve hiçliğe erdiği [fenâ] kadından doğru Kendisine bakabilsin diye gusülle arındırır; çünkü kadında gördüğü O'ndan başkası değildir.

Erkek, Hakk'ı kadında müşahede ettiğinde, (Hakk'ın kadında edilgin bir tarzda zuhur etmiş olmasından dolayı) O'nu (zuhurunun) edilgin [münfail] olmaklığında görür. Öte yandan Hakk'ı, kadının kendinden zuhur etmiş olması (yani, kendinden bir parça olması) dolayısıyla, kendi nefsinde müşahede ettiğinde, O'nu (Hakk'ın kadındaki-kendinde etkin bir tarzda zuhur etmiş olmasından dolayı) etkin [fail] olmaklığında görür. Ne var ki, O'nu, kendisinden olanın [mütekevvün] suretini aklına [istihzar] getirmeksizin müşahede ettiğinde, O'nu doğrudan Hak'tan edilgin [münfail] olmaklığında görür. Ne var ki, erkek Hakk'ı en eksiksiz ve en kâmil olarak kadında görür [şuhud], çünkü bu şekilde Hakk'ı hem etkin [fail] olmaklığında hem de edilgin [münfail] olmaklığında müşahede eder. Öte yandan, Hakk'ı yalnızca kendinde müşahede ettiğinde, O'nu ancak edilgin olmaklığında görür [şuhud].

Bu nedenledir ki, Resul, Hakk'ın kadınlarda kâmil bir şekilde görülmesinden [şuhud] dolayı, onları sevdi [muhabbet]. Hak, hiçbir zaman maddeden soyut olarak sonsuza dek müşahede edilemez, çünkü O, Kendi Zatı'nda alemlerden ganidir.

Hakk'ın görülmesi bu yönden olanaksız olup, bu ancak maddede sözkonusudur ve Hakk'ın kadınlarda [nisa] görülmesi [şuhud], Hakk'ı görmenin [şuhud] en azim ve en kâmil olanıdır. Ve en büyük kavuşma [vuslat] da cinsel birleşmedir. Ve bu, Hak Teala'nın, Kendi Halifesi kılmak ve böylece onda Kendi nefisini görebilmek için Kendi suretinde halk ettiğine yönelik ilahi yönelime benzer. İmdi, ona şekil verdi, onu düzgün kıldı, ve ona Kendi Nefesi olan ruhundan üfledi. Böyle olunca, onun zahiri halk ve batını da Hak'tır. Bu nedenle Allah, onu (yani, ruhu) bu bedeni yönetmeklele nitelendirdi. Ve Allahu Teala varlığı semadan yönetir ve sema, arza nisbetle yücedir ve arz ise erkânın aşağısı olduğu için aşağıların en aşağısıdır.

Resul (sav), kadınları "nisa" olarak adlandırdı ve "nisa" tekili olmayan çoğul bir sözcüktür. Bundan dolayı, "Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: kadınlar [nisa].." buyurdu, "kadın" [mir'e] demedi. Böylelikle, varlıkta kadınların [nisa] erkeklerden sonra gelmelerine riayet etti. Gerçekte "nüset," "geciktirme" demektir. Allahu Teala, "Geciktirme küfürde aşırı gitmektir" [Tevbe Suresi, 9/37] buyurdu ve veresiye, yani "geciktirerek" satmak da böyledir. Böylece, "kadınlar" demiştir. Onları sevmesi ancak mertebelerinden dolayıdır ve onlar edilginlik [infial] mahallidirler. Kadınların erkeğe nisbeti, Tabiat'ın (Küllî Nefs'in) Hakk'a olan nisbeti gibidir — ki Hak, iradî yönelim ve İlahi Emir'le, alemin suretlerini Tabiat'ta (Küllî Nefs'te) açıklamıştır. Ve bu iradî yönelim ve İlahi Emir, unursal suretler aleminde eşlerin birleşmesi [nikah], nurani ruhlar aleminde himmet ve manalar aleminde çıkarım için öncüllerin düzenlenişidir.

O halde herkim kadına bu sınır içerisinde sevgi [muhabbet] duyacak olursa, bu ilahi sevgidir. Her kim kadınlara tabii şehvet yoluyla sevgi duyacak olursa, bu şehvetin ilmi onda eksik kalır. Bu kimseler için sevgi duydukları kadın, ruhtan yoksun bir surettir; her ne kadar bu suretin gerçekte bir ruhu olsa da, hazzın kime olduğunu bilmeksizin, eşine veya başka bir kadına yalnızca ondan haz almak için dokunan kişi açısından (bu yöneldiği suretin ruhu) yoktur. Böylece, bu kimse nefisini (kendi nefsinin ilahi zuhur mahallerinden bir mahal olduğunu ve ilahi sevgi ile haz aldığını ve Hakk'ın kadında etkinlik ve edilginlik ile müşahede olduğunu) bilmez, tıpkı başka birinin –kendisi ona söylemedikçe (yani, ona "ben kadınlara yönelik sevgide, ilahi sevgiyle haz alırım" demedikçe)– bilmediği gibi. Nitekim, (ariflerden biri) şöyle demiştir: "Benim aşık olduğumu düşünmekte haklılar; öyle ama, kime aşık olduğumu bilmiyorlar." Bunun gibi, (arif olmayan) bir başkası da, hazza sevgi duyar ve sonuçta haz aldığı mahalle, yani kadına sevgi duyar — ama, meselenin ruhu kendisinden örtülü [gaib] kalır. Eğer bilseydi, kimden zevk aldığını ve zevk alanın kim olduğunu bilirdi; ve kâmil olurdu.

Nasıl ki kadınlar, Hak Teala'nın, "Erkeklerin onlar üzerinde bir dereceleri vardır" [Bakara Suresi, 2/228] sözünde belirttiği gibi, erkeklerden daha alt bir derecede bulunuyorlarsa, erkekler de kendilerini Kendi sureti üzere yaratan [inşa] Hak'tan – O'nun sureti üzere yaratılmış olsalar bile– daha alt bir derecededirler. İşte bu

dereceyledir ki, Hak, erkeklerden ayrışık oldu ve bununla alemlerden gani ve ilk eyleyici [fail-i evvel] oldu. Çünkü suret (yani, bu bağlamda, taayyün-i evvel mertebesi) ikinci eyleyicidir [fail-i sani]. Dolayısıyla Hak için sözkonusu olan evveliyet, suret için sözkonusu değildir. Böyle olunca, aynlar, mertebeler halinde birbirinden (belirli niteliklerle) ayrıştı. Ve (aynaların hakikatlerini bilen) her arif kişi, Hak sahibi olan her bir şeye (yani, her bir ayn'a) hakkını verdi. İşte bunun içindir ki, Muhammed'in (sav) kadınlara sevgisi, Allah'ın sevdirmesiyle oldu. "O, her şeye halkını verdi" [Taha Suresi, 20/50] — ve bu da onun (yani, o ayn'ın) Hakk'ının ta kendisidir. O halde, bu Hakk'ı her şeye ancak hakettiğince verdi — ki hakeden de, bunu kendi zatiyla hak etti.

Ve (Resulallah kendisine sevdiren şeyleri anarken) kadınları öne aldı, çünkü kadınlar edilginlik mahallidirler. Nitekim (dişil nitelikte olan) tabiat (da) kendisinden suret ile varolan şeylerden önce gelir. Ve tabiat gerçekte ancak Rahmanî Nefes'tir. Çünkü Nefes, heyulanî cevherde, özellikle (de) yıldızlar aleminde yayındığı için, ona alem suretlerinin yücresi ve aşığı [ala ve esfel] üflendi. Fakat Rahmanî Nefes'in nurani ruhlar aleminde ve arazlarda yayınına gelince, buradaki yayını başkadır.

Sonra, Resulallah (sav) bu ("Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi..") hadisinde dişil olanı eril olana üstün [galib] kıldı — ve bu şekilde kadınlara ihtimam gösterdi. Böylece "üç" derken ancak dişil çoğulluk için kullanılan "selas" kelimesini kullandı. Ne var ki (saydığı üç şey, yani "kadınlar," "güzel koku" ve "namaz" kelimelerinden) biri, yani "güzel koku" [tîb] kelimesi erildir ve Araplar'ın adeti her zaman için eril olana öncelik vermektir. (Dolayısıyla –Arapça'nın bu temel kuralı göz önünde bulundurulursa– Resulallah'ın "selas" yerine, eril olana öncelik vererek "selase" demesi gerekirdi.) Örneğin, Arapça'da "Fatmalar'la Zeyd çıktılar" denildiği zaman, fiil dişil olarak değil, eril olarak söylenir; yani erkeğin tek ve kadınların birden fazla olmalarına karşın, fiil yine de dişil değil, eril olarak kullanılır. Halbuki Resul, Arap'tır (ve dolayısıyla Arapça'nın bu kuralını bilmediğinden değil, başka bir şeye işaret etmek için, bilerek böyle kullandı). İmdi Nebi (sav), kadınlara yönelik sevgisinin kendi nefsinin bir tercihi [ihtiyar] olmadığına işaret etti. Böylece Allah, ona bilmediği şeyi öğretti. Ve (kadınların, insan türünün varlığının aslı olduğu ve edilginlik mahalli olduğunu öğretmesiyle ve bu şekilde kadınları sevdirmesiyle) Allahu Teala'nın ona verdiği lütuf çok büyük oldu. Resulallah'ın (sav) dişili eril olandan üstün tutması işte bu nedendir. Resulallah (sav) hakikatleri nasıl bilmekte ve her şeyin hukukunu nasıl gözetmektedir, bir bak!

Daha sonra, son söylediğini (yani, namazı) dişil olmaklığı itibarıyla ilkine (yani, kadınlara) benzer kılarak, bu ikisinin arasına eril olanı (yani, güzel koku anlamına gelen "tîb" sözcüğünü) koydu. "Kadınlar"la başladı ve "namaz"la bitirdi ve bunların her ikisi de dişildir ve (eril bir terim olan) güzel koku bunların arasındadır — tıpkı (iki dişil arasında bulunan) kendi varlığında olduğu gibi. Çünkü erkek, kendisinden zuhur ettiği Zat ile (ki bu dişil bir terimdir) kendisinden zuhur eden kadın arasında

bir yerededir. Böylece o, biri gerçekten dışıl ve diğeri itibarî olarak dışıl olan iki dışıl ayn arasındadır. Böylece, “nisa” gerçekten dışıl, “salat” kelimesi ise itibarî olarak dışıldır. “Güzel koku”ya gelince, bu kelime, bu ikisi arasına, Âdem’in, her şeyin Kendisinden varolduğu Zat ile, mevcudiyeti (Âdem’in) kendisinden olan Havva arasında olması gibi, (eril olarak) yerleştirilmiştir. İmdi, eğer dilerse (Âdem’in varlık sebebi) “sıfattır” dersin, ve eğer dilerse (ilahi) “kudrettir” dersin — ki her ikisi de (zat gibi) dışıldır. Böylece, hangi mezhepten olmak istersen ol, ancak dışıl olanı önde gelir bulursun. Hatta, alemin varlığında Hakk’ı “sebep” [illet] olarak ele alanlar için bile bu böyledir — çünkü “illet” kelimesi de dışıldır.

Ve Resulallah’ın (sav) güzel kokuyu anmasındaki ve bunu kadınlardan sonra anmasındaki hikmete gelince: Bunun hikmeti, kadında yaratılış [tekvin] kokusu olmasından dolayıdır. Çünkü, atalar sözünde denildiği gibi, “Kokunun en güzeli sevgiliyle kucaklaşmadadır.” Muhammed (sav) (bütün bir taayyünatın mebdei olarak) katıksız bir kul olarak yaratıldığında, hiçbir zaman efendilik peşinde olmadı — (ilahi tasarruflar için) edilgin [münfail] olmaklığıyla, (uluhiyet hazretinde) secde edici ve (rububiyet kapısında) kıyamda durucu olmaktan başka bir şey yapmadı. Ve Allahu Teala ondan (yani, taayyün-i evvel olan bu hakikat-ı Muhammediye’den) yaratacağı [tekvin] şeyi (yani, bütün bir mükevvenatı) yarattığında [tekvin], ona etkin olmaklık rütbesini ve (varoluşun) en güzel kokuları olan Nefesler aleminde etkide bulunmaklığı vermiştir. Bundandır ki ona güzel koku sevdirilmiştir. İşte bundan dolayı, güzel kokuyu, kadınlardan sonra anarak Hakk’ın, “O, derecelerin yükseğidir” [Mümin Suresi, 40/15] sözüyle ortaya koyduğu derecelenmeyi gözettiler. Çünkü Hak Teala Arş’ın üzerine Rahman İsmi ile oturmuştur. O halde, Arş’ın ihata edip de ilahi rahmetin isabet etmediği hiçbir kimse yoktur. “Rahman Arş üzerine istiva etti” [Nur Suresi, 24/26] ve Arş her şeyi içerisine alır ve Arş’ın üzerine oturmuş olan Rahman’dır. İmdi, alemde Rahman’ın hakikatı ile rahmetin yayını gerçekleşir. Biz bundan hem bu kitapta hem de Fütühat-ı Mekkiye’de söz ettik.

Hak Teala, güzel kokuyu (“tîb,” aynı zamanda iyilik ve temizlik anlamına da gelir) Hz. Ayşe’nin masumiyetini beyan eden Kur’an ayetinde, kadın ve erkek arasındaki nikaha ilişkin olarak kullanılmıştır: “Habis kadınlar habis erkeklere, habis erkekler habis kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara yaraşırlar. Onlar (yani, Resulallah’ın eşleri) kendileri hakkında söylenenlerden berîdirler” [Nur Suresi, 24/26]. Hak Teala temiz [tayyib] olanların kokularını güzel kıldı. Çünkü söz nefestir ve nefes de güzel kokunun ta kendisidir. Böylelikle nefes söz biçiminde ağızdan çıktığında, tayyib olan kimseden tayyib ve habis olan kimseden de habis olarak dışarı çıkar. İlahi Nefes olmaları itibarıyla, bütün nefesler tayyibdir. Övülesi [mahmud] ve yerilesi [mezzum] olmaları itibarıyla da tayyib ve habistirler. Sarmısak hakkında Resulullah Efendimiz (sav), “Ben sarmısağın kokusunu kerih görürüm” buyurdu, yoksa, “Ben sarmısağı kerih görürüm” buyurmadı. Böylece, bir şeyin ayn’ının kerih olduğundan söz edilemez, ancak ondan zahir olan şeyin kerih olmasından söz edilebilir. Ve çirkinlik [kerahet], bir şeyin örfe

uygun olmamasında, tabiata uygun olmamasında, bir maksada uygun olmamasında, Şeriat'a uygun olmamasında veya bir şeyin kemal düzeyinden noksanlık derecesine düşmesindedir. Bu sebepler dışında bir şeyin kerih görülmesi sözkonusu değildir.

Az önce ortaya koyduğumuz gibi, İlahi Emr habis ve tayyib olmak üzere ikiye ayrılmasıyla, Resulallah'a (sav) habis şeyler değil, tayyib olan şeyler sevdirdi. Ve o, meleklerin habis kokulardan tiksinti duyduklarını söyledi; insanın unsursal oluşumunda kötü koku bulunduğundan dolayı –ki insan kokuşmuş çamurdan yaratılmıştır– melekler insanın tabiatını kerih görürler. Öte yandan, benzer bir şekilde, pislik böceği de, mizacı gereği, gülün kokusundan rahatsız olur – halbuki, gülün kokusu güzeldir. Benzer şekilde, manen ve suret olarak pislik böceğinin benzeri bir mizacı olan kimseler hakkı işittiklerinde, ondan rahatsız olurlar ve batıldan hoşlanırlar. Hak Teala onlar için, “Onlar ki, batıla inandılar ve Allah'ı inkar ettiler” [Ankebut Suresi, 29/52] buyurmuştur. Ve Hak Teala onları, hüsranda olan kimseler olarak nitelendirdi: “İşte onlar nefslerine yazık eden hüsrana ehli dirler” [Ankebut Suresi, 29/52]. Çünkü habis'i, tayyib'den ayırdedemeyen kimse idraktan yoksundur.

İmdi, Resulallah'a (sav) ancak tayyib olan sevdirdi – ki varlıkta ancak tayyib olan vardır. Ve alemde yalnızca tayyib olanı bulup, habis olanı bilmeyen bir mizacın varlığı düşünülebilir mi yoksa düşünülemez mi diye sorulacak olursa, biz böyle bir şey olmaz deriz. Çünkü biz kendisinden alemin zahir olduğu asılda –yani Hak'ta– böyle bir mizac görmedik. İmdi, biz Hakk'ı kerih görür ve sever bulduk – ve “habis” kerih görülen ve “tayyib” ancak sevilen şeydir. Ve alem, Hakk'ın sıfatı üzeredir. İnsan ise iki suret (Hakk'ın ve alemin sureti) üzeredir. Dolayısıyla alemde herşeyde ancak tek bir şeyi (yani, yalnızca habisi veya yalnızca tayyibi) idrak eden bir mizac bulunmaz. Olsa olsa, bir şeyin deneyimleme ile habis ve deneyimleme olmaksızın (yani, uzaktan görünüş itibarıyla) tayyib olduğunu bilmekliğiyle, habis olandaki tayyib olanı idrak eden bir mizac bulunur. Böyle olunca, ondaki tayyib olanın idrakı, ondaki habis olanı duyumsamaktan onu alıkoyar. Ama bunun olması azdır. Ama alemden, yani kevn'den habisliğin kaldırılması hiç kuşkusuz sahih değildir. Ve habis ve tayyibde Allah'ın rahmeti vardır. Ve habis, kendi açısından tayyibdir ve tayyib olan şey onun açısından habistir. Dolayısıyla varlıkta, bir yönüyle belli bir mizaç için habis olmayan hiçbir şey yoktur – ve bunun tersi de böyledir.

Ve kendisiyle tekliğin [ferdiyyet] kusursuz hale geldiği üçüncü şey namazdır. Bundandır ki, Resulallah (sav), “Benim göz aydınlığım namazdır” buyurdu. Çünkü namaz müşahededir ve böylece Allah ile kul arasında bir münacattır. Allah şöyle der: “Beni anın, ben de sizi anayım” [Bakara Suresi, 2/152]. Namaz, sahih bir hadiste belirtildiğine göre Allah ile kulu arasında, bir yarısı Allah'a ve diğer yarısı da kula ait olmak üzere, ikiye bölünmüş bir ibadettir:

“Ben kıraati iki kısma ayırdım; yarısı bana aittir, yarısı da kuluma. Kulum neyi

istiyorsa, kendisine istediği şey verilmiştir. Kul, 'El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn'' (Hamd alemlerin Rabbine aittir) deyince; 'Kulum bana hamdetti' derim. 'Er-Rahmânirrahîm' deyince; 'Kulum bana senâda bulundu' derim. 'Mâlik-i yevmiddin' (din gününün sahibi) deyince; 'Kulum beni yüceltti ve ululadı' derim. 'İyyâke na'budü ve iyyâke nesta'in' (yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz) deyince; 'Bu benimle kulum arasındadır, kuluma istediğini verdim,' derim. 'İhdina's-sırâte'l-müstakîm sırâtellezîne en'amte aleyhim gayr'il-mağdûbi aleyhim ve le'd-dâllîn' (bizi doğru yola ilet, o yol ki, kendisine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin değil) deyince; 'Bu da kulumundur, kuluma istediğini verdim' derim."

Allahu Teala namazın ilk yarısını nasıl ki Kendisine ayırmışsa, diğer yarısını da kuluna ayırmıştır. Buradan, Fatiha Suresi'nin namazda okunmasının niçin zorunlu kılındığı anlaşılır; bunu okumayan, Allah ve kulu arasında paylaşılan namazı eda etmemiş olur.

Ve Hak ile kul arasında münacat olduğu için, namaz zikir olur. Ve Hakk'ı zikreden kişi, hiç kuşkusuz Hak'la birlikte olur; ve Hak da O'nunla birlikte olur. Çünkü sahih bir kudsi hadiste Hak Teala şöyle dedi: "Ben, beni zikreden kimseyle birlikteyim." Ve bir kimse, görüyor olarak, zikrettiği kimseyle birlikte olursa, onu müşahede eder. Müşahede ve görüm [rüyet] budur; ama görüyor olmayan kimse müşahede edemez. İşte namazda bu görümün var olup olmadığına bakarak, kul kendi manevi mertebesini bilebilir: Eğer O'nu müşahede etmezse, iman yoluyla O'nu görüyormuşçasına ibadet etsin ve münacatı sırasında O'nu, yöneldiği doğrultuda [kible] tahayyül etsin ve Hakk'ın kendisine vereceği cevaba kulak versin.

Kendi iç alemine ve kendisiyle birlikte namaz kılan meleklere imamlık ettiğinde –ki sahih bir hadiste belirtildiğine göre, namaz kılan kişinin arkasında melekler namaza durduklarından, namaz kılan herkes imamdır– bu kişi için resul rütbesi hasıl olur ve bu rütbe Allah'ın vekili olmaktır [niyabet]. "Semi Allahu limen hamideh" (Allah hamdedeni işitir) dediğinde, kendi nefesine ve arkasındaki meleklere, Allah'ın işitmiş olduğunu haber verir ve kendisiyle birlikte orada bulunanlar, "Rabbena ve lekel hamd" (Ey Rabbimiz, hamd sana mahsustur) karşılığını verirler. Çünkü hiç kuşkusuz Allahu Teala, kulunun diliyle, "Semi Allahu limen hamideh" buyurmuştur. Öyleyse namazın rütbesinin yüceliğine ve namaz kılanı nereye götürdüğüne bir bak! Ne var ki, namazında müşahede mertebesine erişememiş olan kişi, namazın gayesine ulaşamamıştır. Çünkü Kendisiyle münacatta bulunduğu Hakk'ı görmediği için onda göz aydınlığı ortaya çıkmamıştır. Eğer namazda Hakk'ın kendisine verdiği karşılığı işitmeyecek olursa, bu kişi (Hakk'a) kulak verenlerden değil demektir. Ve işitmediği ve görmediği için Rabbinin huzurunda olmayan kişi, asla namaz kılıcı değildir. Bu kimse, müşahede eden ve kulak verenler sınıfından değildir.

Ve namaz gibi –devam edildiği sürece– kişiyi kendisinden başka şeylerle meşgul olmaktan alıkoyan bir ibadet yoktur. Ve namazdaki Allah’ın zikri, namazın içerisinde yer alan söz ve hareketlerden daha büyüktür. İnsan-ı Kâmil’in namazdaki halini Fütühat-ı Mekkiye’de betimlemiştik. Allahu Teala Kur’an’da, “Namaz insanı taşkınlık ve kötülükten alıkoyar” [Ankebut Suresi, 29/45] buyurmuştur. Çünkü Allah, namaz kılan kimseye namazdan başka herhangi bir şeyle meşgul olmayı yasakladı. “Ve Allah’ın zikrinden daha büyük bir şey yoktur” [Ankebut Suresi, 29/45] – yani, namaz sırasında, kulun dileyişine karşılık verdiğinde, Hak Teala’nın bu kulunu zikretmesi ve ona senâ etmesi, kulun Hakk’ı zikretmesinden daha büyüktür, çünkü büyüklük [kibriya] Hakk’a aittir. Böylece Hak Teala şöyle der: “Ve Allah sizin işlediğiniz şeyi bilir” [Ankebut Suresi, 49/45] ve “o kimse, müşahede ediyor olarak kulak verdi” [Kaf Suresi, 50/37]. Ve kulun, Hakk’ın seslenişine kulak vermesi, namaz sırasında Allah’ın kulunu zikretmiş olmasındandır.

Varlık, ancak akılla kavrayabileceğimiz hareketten ortaya çıktığında, bu hareket, alemi yokluktan varlığa taşıdı ve namaz bütün hareketleri kendinde topladı. Ve alemde üç (tür) hareket vardır. İlk hareket, dikey harekettir ve bu, namazdaki kıyam halidir. Diğer yatay harekettir ve bu da namazdaki rüku halidir. Ve üçüncü de aşağı doğru harekettir ve bu da namazdaki secde halidir. İmdi, insanın hareketi dikeydir; hayvanların hareketi yataydır; ve bitkilerin hareketi aşağı doğrudur. Minerallerin ise kendiliklerinden bir hareketi yoktur. Taşın hareket etmesi, bir başkasının kendisini hareket ettirmesiyle olur.

Resulallah’ın (sav), “Namaz benim gözümün aydınlığı kılındı” sözüne gelince; kendisi bunun böyle olmasını kendini nisbet etmedi, çünkü Hakk’ın namaz kılana tecellisi, namazı kılından değil, Hak’tan gelir. Gerçekte, eğer Hak bu sıfatı (yani, tecelli ve şuhudun kendi tarafından vuku bulmasını) Resul’e Kendisi zikretmiş olmasaydı; Kendisinden ona tecelli olmaksızın namaz kılmasını buyururdu. Ama eğer tecelli Hak tarafından bağış [imtinan] yoluyla olduysa, o halde Resul’ün müşahedesini de aynı şekilde Hak tarafından bağış yoluyla olmuştur. Bundandır ki, “Namaz gözümün aydınlığı kılındı” demiştir. Ve bu (gözün aydınlığı), Sevgili’nin müşahede edilmesidir ve “göz aydınlığı” [kurre] “karar bulma” [istikrar] sözcüğünden türer. Böylelikle sevenin gözü, geri kalan hiçbir şeye gözü kaymaksızın (Sevgili’nin görünümüne) takılıp kalır. Bu nedendir ki, Hak Teala namazda sağa sola bakmayı kuluna yasaklamıştır [nehy]. Çünkü namaz sırasında sağa sola bakmak, kulun kıldığı namazdan Şeytan’ın çaldığı bir şeydir; bununla, kulu Sevgilisini müşahede etmekten alıkoyar. Eğer Hak, sağına soluna bakınan bir kimsenin (gerçekten) Sevgilisi olsaydı, bu kimse (sağına soluna bakınmak yerine) namazında bakışını kiblede ayırmazdı. Ne var ki insan bu özel ibadette Hakk’ı müşahede edip etmediğini nefsinin haline bakarak bilir. Çünkü insan kendi nefsini bilir. Ve bir kimse nefsinde olanlara dış görünüşten dolayı mazeretler getirirse bile, nefsinin mazur gösterdiğini ve onun hakkında doğruyu söylemediğini bilir. Çünkü hiçbir şeyin kendi nefsinin bilmezliği sözkonusu değildir. Çünkü bir kimse, kendi halini

deneyimler.

Ve “namaz” olarak adlandırılanın bir diğer bölümleniş i daha vardır. Hak Teala, bir yandan Kendisine namaz kılmamızı buyurdu ve bir yandan da bizim üzerimize namaz kılıcı [musalli] olduğunu haber verdi — böylece namaz bizden ve O’ndandır. İmdi, O namaz kılıcı olduğunda, ancak Ahir İsmi ile namaz kılıcı olur. Böyle olunca Hak, kulun varlığından sonra gelir. Ve O, kulun kiblesinde kendi düşünsel kurgulamasıyla veya taklit yoluyla tahayyül ettiği Hak’tır. Ve bu itikat edilen ilah, herbir kişide varolan istidadın farklı olmasından dolayı çeşitlenir. Nitekim Allah’ın bilinmesi ve arifler hakkında sorulan soruya Cüneyd-i Bağdadi –Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun– şöyle demiştir: “Suyun rengi, kabının rengidir.” Ve bu, durumu bütün açıklığıyla ortaya koyan bir cevaptır. İşte bu Hak, bizim üzerimize namaz kılıcı olan Hak’tır.

Namaz kılıcı [musalli] biz olduğumuzda ise, (önce Hakk’ı tahayyül edip, ondan sonra namaz kıldığımızdan) bizim için Ahir İsmi ortaya çıkar ve bu İsimde gerçekleşiriz. Kendisinde bu İsim ortaya çıkan kişinin halinden daha önce söz etmiştik. Bundandır ki, O’nun indinde, halimizce oluruz ve O da bize, ancak bizim O’na ilişkin olarak getirdiğimiz suret üzre bakar. (Ve namaz kılanın, Ahir isminde gerçekleşmesinden dolayıdır ki, ona “musalli” adı verilmiştir.) Çünkü (Arapça’daki) “musalli” kelimesi, “yarışta öndekinden bir sonra gelen” demektir.

Ve Hakk’ın, “Her şey salâtını ve tesbihini bilir” [Nur Suresi, 24/41] sözü, her şey Rabbine ibadette sonradan gelme rütbesini ve istidadı ölçüsünce O’nu tenzih ettiği tesbihini bilir, demektir. İmdi, Halim ve Gafur olan Rabbine hamdetmeyen hiçbir şey yoktur. İşte bundandır ki biz, alemin, kendini oluşturan parçalarıyla tek tek ayrıntılanımlı olarak Hakk’ı nasıl tesbih ettiğini anlayamayız. Ve, “Kendi hamdıyla O’nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur” [İsra Suresi, 17/44] ayetinde bir mertebe vardır ki, burada geçen “kendi hamdıyla” sözündeki belirsiz zamir, tesbih eden kula işaret eder. Yani o şey, Allah’ı kendine mahsus hamd ile tesbih eder, demek olur. Böyle olunca “kendi hamdıyla” sözündeki zamir, şeyin kendisine ait olur ve bu söz “kulun üzerine olduğu senâ ile” anlamını kazanır. Nitekim, itikat edenin ancak itikat ettiği İlah’a senâ ettiğini belirtmiştik. Ve o, nefsin i, itikat ettiği İlah’a raptetmiştir. Ve işlediği ameller, kulun kendisine döner. Öyleyse, ancak kendi nefsine senâ etmiş olur. Çünkü hiç kuşkusuz sanatı öven kimse, sanatçıyı övmüş olur. Çünkü sanat eserinin güzel olması veya güzel olmaması, gerisingeri sanatçıya döner. Ve, itikat edilen ilah, onu kendi tahayyülünde oluşturan kimsenin oluşturduğu bir şeydir. İmdi, itikat ettiği şey üzerine senâsı, (sonuçta) kendi nefsi üzerine senâsıdır. Ve bundan dolayı, kendi itikadından başka olanları yerer. Ve eğer insaf etseydi, böyle olmazdı. Bu özgül mabud’a sahip olan kişi, kendinden başkalarının itikadına itirazından dolayı, Allah hakkında itikat ettiği şeyde hiç kuşkusuz cahildir. Çünkü, eğer Cüneyd-i Bağdadi’nin, “Suyun rengi, kabının rengidir” sözünü anlasaydı, her itikat sahibinin itikatını teslim eder, ve Allahu Teala’yı her itikatta ve her surette

bilirdi. Ne var ki mabud'u kendine özgü kılan, zan üzredir, ilim sahibi değildir. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teala, "Ben kulumun zannı üzereyim" buyurdu. Bu söz, Allah'ın kuluna ancak kulumun itikat ettiği surette zahir olduğu anlamına gelir — kul ister mutlak kılsın ister kayıtlasın, bu böyledir.

İmdi, itikat edilen ilah, sınırlılığa sahiptir. Ve bu sınırlılığa sahip olan ilah, kulun kalbine sığan ilahdır. Çünkü, mutlak ilah, hiçbir şeye sığmaz. Çünkü o, şeylerin ta kendisidir ve nefsinin ta kendisidir. Gerçekte, bir şeyin kendi nefesine sığıdığı ya da sığmadığı söylenemez. İyi anla! Ve Allah doğruyu söyler, doğru yola iletir.

<http://www.esselam.net/muhyiddiniarabi.html> sitesinden alıntıdır.

